

De geneeskunde op hare wegen tot zekerheid, of de theorien, stelsels en geneeswijzen der artsen. Sedert den leeftijd van Hippocrates tot in onze dagen ... / [August Friedrich Hecker].

Contributors

Hecker, August Friedrich, 1763-1811.
Breggen, F. van der.

Publication/Creation

Haarlem : F. Bohn, 1809.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/dgx55e6r>

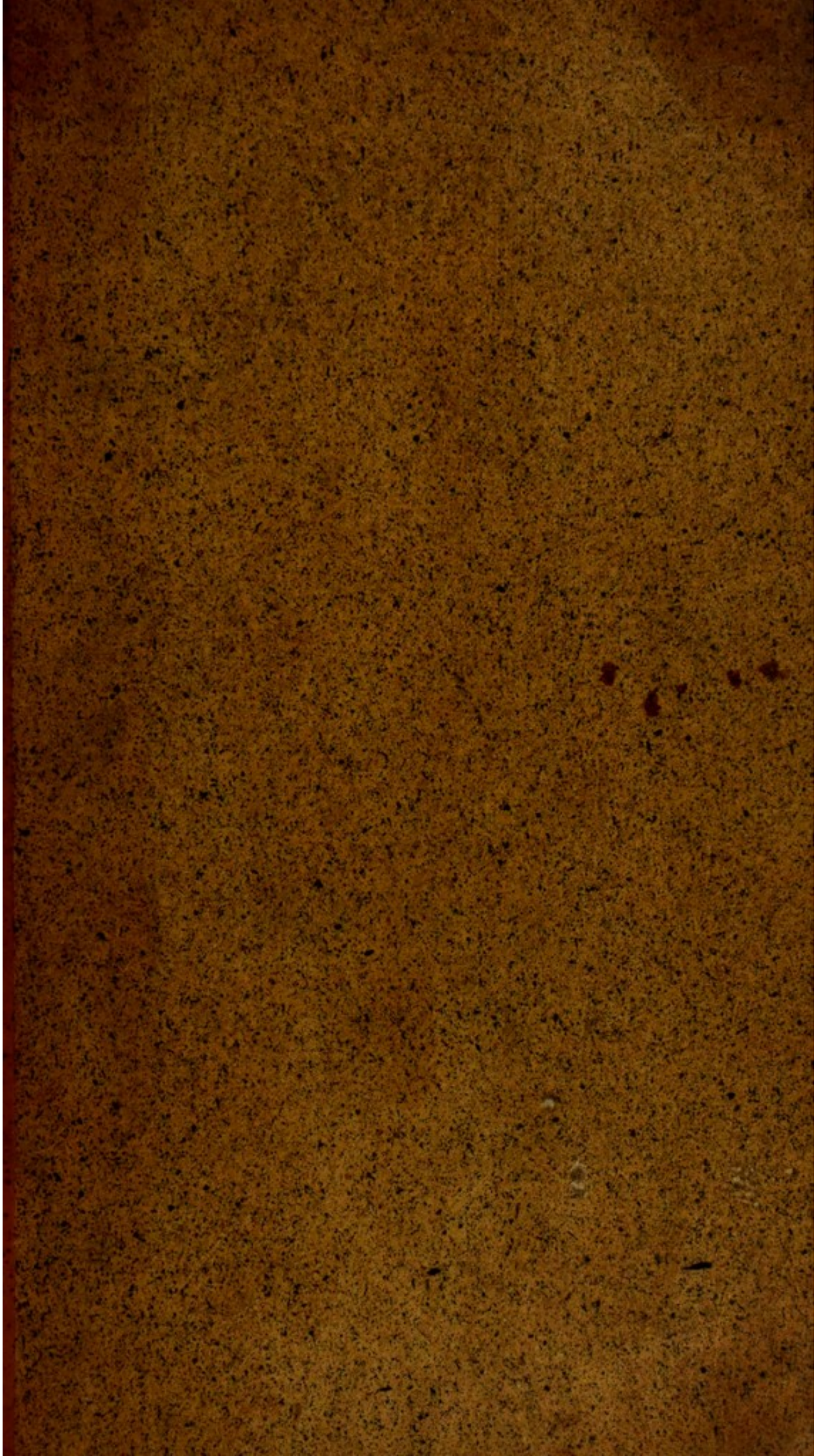
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

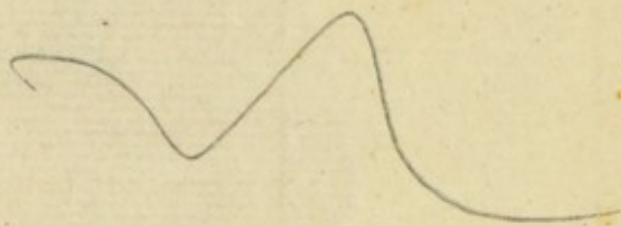
Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

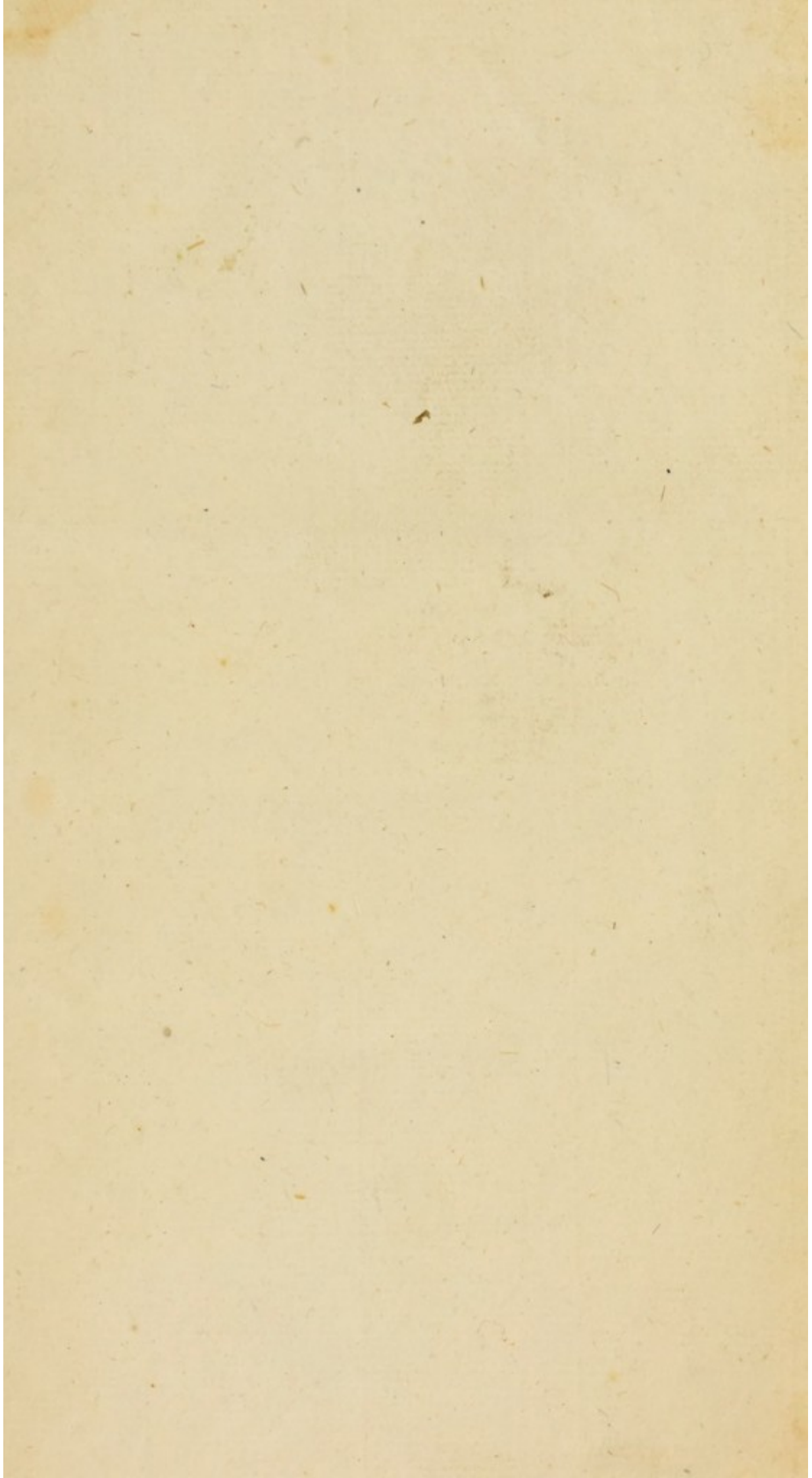

IV. a. 15^B

28,050 / B A. xxxiii

19/12

Digitized by the Internet Archive
in 2016

<https://archive.org/details/b22034882>

G. W. H. S. C. U. N. D. A.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

E. M. C. H. E. R.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

J. VAN DER BRUGEN, C. S. C.

FRANCIS & T. O. H. N.

GEORGE BASKIN

NEW YORK

STROTTEN

NEW YORK

ARTS

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

NEW YORK

D E

GENEESKUNDE

OP HARE WEGEN TOT ZEKERHEID,

OF DE

THEORIEN, STELSELS EN
GENEESWIJZEN DER
ARTSEN.

SEDERT DEN LEEFTIJD VAN HIPPOCRATES TOT
IN ONZE DAGEN ;

DOOR DEN HOOGLEERAAR

A. F. H E C K E R.

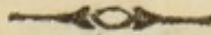
NAAR DEN DERDEN VERBETERDEN DRUK

Uit het Hoogduitsch vertaald ;

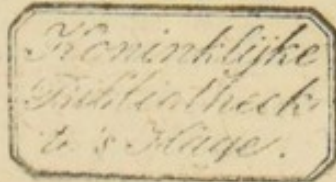
DOOR

F. VAN DER BREGGEN, CORNZ.

Med. Doctor te Amsterdam.

TE HAARLEM, BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCIX.

GENEESKUNDE

OP HART WAGEN FOT GEDRUKT

THEORIE, STILLEN, EN
GENEESWISSE

ARTEN

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

aan de hand van de

A A N D E N L E Z E R.

Hoogst belangrijk is voorzeker de Geschiedenis, in den uitgestrekten zin des woords genomen, voor de bevordering der Kunsten en Wetenschappen; meer bepaaldelijk is ook die der Geneeskunde onontbeerlijk, wanneer zij zich niet zoo zeer tot de opgave van de levensgeschiedenissen van beroemde Geneesheeren, of van de geschriften over de wetenschappelijke kunst, in haar geheel zoo wel, als in hare bijzondere deelen ontworpen en geschreven, bepaalt, maar wanneer zij meer afzonderlijk eene samenhangende geschiedenis van de lotgevallen en verwisselingen dezer wetenschappelijke kunst met derzelver oorzaken en gevolgen, afgeleid uit de geschiedenis der beschaving van den menschelijken geest, oplevert. Zulk eene waarlijk *pragmatische* Geschiedenis der Geneeskunde heeft ongetwijfeld niemand vollediger geleverd, dan de onvermoeid werkzame Duitse geleerde KURT SPRENGEL in zijn hier onder gemelde werk,

aan welks bewerking hij veertien jaren besteed heeft (*).

De Hofraad en Hoogleeraar HECKER te regt overtuigd, dat alle pogingen, om een Geneesheer, in den echten zin des woords, te worden, en tot de volkomenheid der kunst, om ziekten te genezen, mede te werken, door de nauwkeurigste kennis van dat alles moest voorafgegaan worden, wat van den beginne af aan, tot op dezen dag, tot bevestiging en uitbreiding dezer kunst in het werk gesteld is, vervaardigde ten dien einde het door mij vertaalde werkje, de *Theorien, Stelsels en Geneeswijzen der Artsen van de vroegste tijden tot op den tegenwoordigen dag* bevattende. Hetzelve had in Duitschland zulk eenen bijval, dat reeds de derde druk in het afgelopen jaar het licht zag. Deze laatste druk voorzeker is vollediger dan de twee vorige, daar de Natuurwijsbegeerte in dezelve eene belangrijke plaats vervult; naar dien laatsten druk is ook deze vertaling gevolgd, de inleiding uitmakende van het werk zelf van dezen Schrijver, onder den titel, *kunst om de ziekten der menschen te genezen*. In zoo verre nu de Theorien en Stelsels algemeen het oog hebben op deze kunst

(*) *Versuch einer pragmatische Geschichte der Arzneykunde, zweite umgearbeitete Auflage, Halle 1800, 5 Theile.*

kunst om ziekten te genezen, en om der geneeswijze, in haren geheelen omvang, hare houding te geven, is de behandeling des bekwaamen Schrijvers aan dezelve toegewijd. Hij legt derzelve eigendommelijke grondtrekken open, schildert derzelve weldadigen of schadelijken invloed op de kunst, geeft derzelve betrekking op de ondervinding op, bepaalt daarna hunne waarde of onwaarde, en besluit met de gevolgtrekkingen, die uit dit onderzoek, met betrekking tot de Natuur, de waarde en de zekerheid der Geneeskunde in het algemeen, en der verscheidene geneeswijzen der Artsen in het bijzonder, voortvloeijen. De kennis, daardoor verkregen, verheft den waren Arts tot het hoogste standpunt, waarvan al zijne pogingen tot verdere uitbreiding van zijn onderwerp ontspringen, en waarin zij zich weder vereenigen moeten; van dit standpunt kan hij den uitgestreksten blik over het voorledene en het toekomende nemen; eenen blik, waardoor hij alleen in staat gesteld wordt om oude waarheden tegen nieuwe dwaling, even als oude dwaling tegen nieuwe waarheid, juist te waarden; eenen blik, voor welken de onwaardige glans van oude en nieuwe Theorien verdwijnt, en alleen de echte luister der waarheid bestaat.

De geneeskundige Wetenschap is, dit zal

ten duidelijksten blijken, van de vroegste tijden, tot op den tegenwoordigen dag, zeer rijk geweest in veelvuldige onderstellingen en stelsels; de zucht naar nieuwe stelsels in de laatste vijftien jaren heeft het hoofd van vele oude en jonge, geleerde en ongeleerde, Geneesheeren zeer op den hol gebragt, terwijl er geen stelsel bestond, dat niet weldra door anderen omvergeworpen en vernietigd werd.

Ieder tijdvak der geneeskundige Geschiedenis, van hare vroegste kindschheid af, tot hare zoogenoemde volkomenheid, zal deze uitspraak openlijk bekrachtigen; maar het is ontwijfelbaar, dat de jongste lotgevallen van het stelsel van BROWN en van de theorie der Opwekbaarheid dezelve op het zekerste staven. Men denke slechts terug op die openbare schreeuwens in die tijdvakken, welke alles verwierpen wat niet in den vorm der eenzijdige Browniaansche leere bewerkt was. In die leer zag men de Geneeskunde, bij uitsluiting, op den hoogsten trap van volkomenheid geplaatst, en hij, die als Schrijver of Leerling iets wilde doen gelden, moest volgens de grondstellingen van het Browniaansche stelsel schrijven of leeren.

In het *Bambergisch* Hospitaal was men voor weinige jaren tot zulk eene hoogte van zekerheid omtrent de opgenoemde leer geklommen,

men, dat men niet alleen aan alle eischen der kunst wist te voldoen, maar dat zelfs de dienstmeisjes, tot oppassing van den zieken bestemd, de vaardigheid bezaten, om volgens deze zoo *zekere* leer te handelen, daar zij, zonder leiding van den Geneesheer, den zieken het *heulsap* voorschreven. In de geschriften eens Browniaanschen vorm werd de Geneeskunde als een voor altoos voltooid *geheel* behandeld, en deze verkregen daardoor, door de altijd durende draaijing tusfchen *sthenie* en *asthenie*, eenen graad van eenzijdigheid en eenvormigheid, die onder de handen hunner naschrijvers tot de grootste walging stigde. Men sprak niet meer van ware kennis, noch van hare uitbreiding, noch van hare nuttige toepassing in den praktischen werkkring, maar alleen van dat, wat BROWN leerde, — wat WEIKARD zeide; — wat ROSCHLAUB bewees, terwijl zulks door talrijke affchrijvers werdt herhaald. Maar wie zou al de tegenstrijdigheden kunnen opnoemen, die den eenen dag openlijk met geweld zelfs verdedigd en den volgenden dag even spoedig vernietigd werden. Helaas! in zulk eene verwarring, waar bespiegeling immer tegen bespiegeling streed, kon en zal de Geneeskunde nimmer haar vast beginsel vinden. Neen, de zekerheid in de Geneeskunde kan door geene stelsels verkregen worden; dit kan de Ge-

schiedenis der Geneeskunde zelve ons verklaren.

Zij toch leert ons, dat alle stelsels, welke in verschillende tijdvakken bestaan hebben, daar juist het eene het andere verdrong, bijzonder der Geneeskunde in hare volkomenheid hinderlijk geweest zijn. Een juist begrip intuschen van *stelsel*, van *wetenschap* en van *waarneming* wordt er vooraf vereischt, om dit nader te staven. Sommigen toch zijn van gevoelen, dat een *stelsel* eenerlei als *wetenschap* te beschouwen zij, moettende beiden, volgens hun oordeel uit één begrip *a priori* ontspringen; dit begrip moet zuiver *a priori*, van alle ondervinding onafhankelijk zijn, en op alle stellingen aangewend, terwijl alle stellingen tevens uit dat begrip moeten afgeleid worden. Maar kan zulk eene beschrijving aan de Geneeskunde gegeven worden? Heeft er in dien zin, buiten de zuivere wiskunde, wel immer eenige wetenschap bestaan? Die beschrijving voegt ongetwijfeld aan een stelsel der Geneeskunde. Dit toch moet uit eene grondstelling ontspringen, terwijl deze grondstelling op alle stellingen kan aangewend worden. — Eene *wetenschap* is eene vereeniging van waarheden, die met elkander overeenstemmen, en uit elkander afgeleid kunnen worden. *Waarneming* bestaat uit de opmerking van alle menigvuldige voorvallen en uit het daaruit afgeleide resultaat.

Ondervinding bestaat uit de opmerking van enkele voorvallen en de daaruit getrokken gevolgtrekking. Waarneming en ondervinding onderscheiden zich alleen met opzigt tot de hoeveelheid der bespeurde verschijnselen (*).

Stellen wij bij voorbeeld in de Geneeskunde de grondstelling vast, dat alle ziekten uit vermeerderde of verminderde opwekbaarheid ontstaan moeten; dan is dit begrip *a priori*, dat is, uit het verstand ontstaan, maar hetzelfde is niet zuiver *a priori*, daar hetzelfde iets *empirisch*, de verschijning namelijk van den regelmatigigen of onregelmatigigen toestand van het dierlijk ligchaam, ten grondslag legt; derhalve bezit hetzelfde slechts eene vergelijkende algemeene wettigheid. Wilde men nu alle ziekten uit deze grondstelling afleiden, dan zou men een *stelsel* bezitten.

Stellen wij echter, bij voorbeeld, meerdere ziekten, welken elkander met opzigt tot uitwendige toevallen of in betrekking der oorzaken, gelijk zijn, in eene klasfe, en brengen wij

al-

(*) Ziet H. G. SPIERING, *Handbuch der innern und äussern Heilkunde*, en bijzonder *Anleitung zur Gewisheit in der praktischen Heilkunde*, Leipzig 1807, welke werken ik heb leeren kennen in de fraaije, volledige, en met betrekking tot de Geneeskunde, in hare geheele uitgestrektheid, eenige bibliotheek, van mijnen hooggeachten vriend, den Amsterdamschen Geneesheer C. H. à ROY.

alle ziekten in het een of ander opzigt onder alle klasfen, dan hebben wij de kunst tot eene *wetenschap* verheven. — Letten wij op al die ziekten, welke zich in den loop van vele jaren vertoonden; bemerken wij bij dezelve die daadzaken, welke zich gelijk, en tevens de zoodanige, welke zich ongelijk zijn; kunnen wij al deze verschijnselen van eene oorzaak afleiden, en deze oorzaak door eene voegzame geneeswijze verwijderen, dan hebben wij uit het menigvuldige eene eenheid te voorschijn gebragt; wij hebben *waargenomen*.

Bespeuren wij eindelijk eenige ziekten, met derzelver eigendommelijke toevallen, de oorzaak en aanleiding gevende, de therapeutische oorzaken, en weten wij dat deze ziekten door deze of gene middelen genezen zijn en genezen worden, dan hebben wij uit afzonderlijke ziekten eene eenheid voortgebragt, en alzoo *ondervinding* opgezameld.

Beoordeelt men naar deze vastgestelde regelen de voornaamste Artsen, dan zal men gemakkelijk zien, wie hunner waarnemers of stematigen of wetenschappelijke Geneesheeren waren, terwijl daarbij die zelfde geneeskundige Geschiedenis ons het ontmoedigend vonnis zal doen vellen aangaande de zekerheid der Geneeskunde, daar zij ons in de vroegste en jongste dagen zulk een verschrikkelijk afbeeldsel van de dwa-
lin-

lingen van den menschelijken geest levert, dat men aan de vatbaarheid van dien zelfden geest ter volkomenheid welhaast zou twijfelen. Ondanks de voordeelen, die de theorien en stelsels der Geneeskunde mogen aangebragt hebben, daar zij door hunne eigene tegenskrijdigheden, het verstand en het oordeel opscherpten en opwekten, zoo zal men echter bij de overweging van de *Beginselen*, welke ten grondslag van het een of ander stelsel uitgevonden en gelegd werden, moeten erkennen, dat zij *valsch* waren, en er in den volstrektsten zin in de Geneeskunde geen bepaald stelsel bestaan kan; — dat ten minste langs dien weg hare volkomenheid niet bewerkt kan worden, — neen, de zekerheid in die wetenschappelijke kunst is niet dan door eene *verstandige empirie* te bekomen. De man, die zoodanig eene *verstandige empirie* aan het ziekbed uitoefent, is voorzeker de waare Geneesheer. Het wel gebruiken van zijn verstand onderscheidt hem van den valschen empiricus, die alleen uit gelijkvormigheid van gevallen besluit. De *eerste* vereert en maakt van de beste geschriften, van oude en nieuwe geneeskundige Schrijvers, gebruik, omdat, naar zijn begrip, een mensch op zich zelve zoo veel niet waarnemen kan, als alle Geneesheeren van alle tijden en van alle volken. De *laatste* verwerpt alle geleerdheid,

heid, omdat hij zich niet bekommert aan dat-geen, wat andere geleerd hebben, houdende zich daaraan alleen, wat hij met eigene zintuigen waarneemt. De *eerste*, de verstandige Empiricus, let niet zoo zeer op den naam der ziekte, maar op de oorzaak en hare zitplaats, en rigt daarnaar zijne middelen in. Bij den *laatsten* is de naam der ziekte genoegzaam, om haar met al zijne geneesmiddelen te bestormen. De *eerste* doet niets zonder te weten, waarom hij zulks doet: de toediening zijner geneesmiddelen rust op de oorzaken der ziekte zelve, wanneer zij bekend zijn; en dit niet plaats hebbende, dan op verschijnselen en teekenen, terwijl de *laatste* zich noch om oorzaken, noch om teekenen der ziekten bekreunt. — Eene verstandige *empirie* is de veiligste weg tot zekerheid in de Geneeskunde, waarvoor de natuur van het menschelijk kenvermogen, en dus ook dat van den Geneesheer, het sterkste pleiten moet, juist omdat de Geneeskunde met zinnelijke onderwerpen te doen heeft, en hare beoordeelingen op zinnelijke waarneming, zoo wel op eigene, als op die van anderen, berusten. Bij deze ondervinding (*) maakt de verstan-

(*) Men geve aan het woord *ondervinding* dien zin, waarin ik wilde, dat men hetzelfde zal opvatten, en bepaale zich alzoo tot het voortreffelijke werk van ZIMMER-

MER-

standige empiricus zijne gevolgtrekking door *Analogie* en *Inductie*; deze behoeft hij tot zijne ondervindelijke kennis. Zulk een Arts onderzoekt in hoe verre de verschijnselen in den tegennatuurlijken toestand elkander gelijk zijn en in hoe verre zij onderling verschillen; uit deze gelijkheden en verschillen leidt hij gevolgtrekkingen af, spoort de oorzaken dezer verschijnselen op, redeneert over dezelve, en wanneer hij de oorzaken door vergelijking van alle omstandigheden, van alle gelijkheden en verschillen ontwikkelt, en den Zusammenhang tusschen de oorzaak en de werking ontdekt, is hij de redenerende empiricus, en kan alsdan eerst zijne ondervindelijke kennis in uitoefening brengen.

De Arts, zoo lang hij mensch is, kan alleen door waarneming, door opmerkzaamheid op
 MERMAN, *over de ondervinding*, wanneer hij onder anderen zich dus uitdrukt: „Men vermoedt, dat in het algemeen bij die Artsen de meeste ondervinding heerscht, die de meeste zieken zien. Dit vermoeden is ongegrond. De Geneesheer, die de meeste zieken, en hij die in dezelfde stad de minsten ziet, zien beiden dikwerf even vele zieken. Men kan toch vele zieken zien en niets opmerken: zonder den echten geest ter waarneming te bezitten, ziet men niets.” De menigte van zieken vormt den praktischen ondervindelijken Geneesheer niet, enz. enz.

op vele naar elkander gelijkende werkingen of ziekten, als onderwerpen, welke de zinnelijke wereld hem aanbiedt, en door de uitspraak van het verstand, met opzigt tot het onderscheid der gelijke en ongelijke verschijnselen, en met betrekking tot de kenbare oorzaken, ook door de oordeelvelling van het verstand, met opzigt tot dezelve, door waarneming en ondervinding tot de waarheid geraken. De Geschiedenis der Geneeskunde leert ons ten klaarsten, dat, hoe meer de Geneesheeren den weg der verstandige empirie bewandelden, en zich van alle bespiegeling onthielden, de Geneeskunde hare volkomenheid steeds naderde. Hoedanig nu de grenzen der ondervinding in de Geneeskunde behooren daargesteld te worden, hebben ons HIPPOCRATES, BAGLIVIUS, SYDENHAM, HOFFMANN en vele anderen getoond, en de trage vorderingen, die de Geneeskunde, ondanks zoo vele nieuwe uitvindingen en vorderingen in de Ontleed-, Natuur- en Scheikunde gemaakt heeft, zoodat het ons aan wezenlijke *indicatien*, ter genezing van ziekten, ontbreekt, is ongetwijfeld aan het verlaten van dien weg toe te schrijven, welke de grondlegger der Geneeskunde en zijne navolgers bewandeld hebben, zoodat men zich meermalen gedrongen ziet openhartig te bekennen, dat de Geneeskunde van vroegere dagen, zonder de uitvindingen der late-

te-

teren, volkomen stand zou kunnen houden, maar dat in tegendeel die der lateren, zonder de oude, verloren had moeten gaan.

Het hoogste standpunt derhalve, om hier de eigen woorden van onzen Schrijver te bezigen, dat de Geneeskunde nemen kan, is en blijft altoos de *ondervinding*. Hij die de ondervinding der Artsen van alle tijden kent; die derzelve stelsels, derzelve menigvuldige pogingen, om alle geneeskundige kennis tot wetenschap te verheffen, met eenen blik overziet; die deze inzigten met die kennis verbindt, welke de gezamenlijke Natuurwetenschap tegenwoordig aanbiedt; die vrij van verkleefdheid aan eenige leerwijze, in al het weten, de mogelijkste eenheid en harmonie brengt, en in den praktischen werkring niets overdraagt, dat aan eene loutere bespiegeling, een vernuftbegrip, eene bovenzinnelijke wereld behoort; alleen hij en niemand anders heeft het *hoogste standpunt* bereikt. Hij daarentegen, die, volgens de verkeerde gewoonte van onze dagen, met spot en verachting op eene Geneeskunde, welke op ondervinding steunt, nederziet; die ons zijne eenzijdige, zinnelijke en bovenzinnelijke voorstellingswijzen, als de eenige juiste opdringt; die den schat van kennis, welke onze voorouders ons hebben overgeleverd, verwerpt en van de gehaltvolle geschrif-

schriften, die iedere eeuw opleveren kan, met verachting spreekt; die het gezag van dit of dat stelsel als een afgod, dien de geheele geneeskundige wereld bij uitsluiting huldigen moet, daarstelt; die de kunst, volgens de vernuftbegrippen eener oude of nieuwe school wil uitgeoefend hebben: — deze kent onze ware behoefte niet; hij werpt neder, zonder weder op te bouwen; hij rukt den Arts uit den werkkring, waarin hij als kunstenaar handelen moet; hij ontrooft hem de hoofdbronnen zijner kennis en beschaving, *Geschiedenis* en *Letterkunde*, en geeft op deze wijze aan zijne pogingen eene valsche rigting; in één woord, hij staat op het hoogste standpunt van het onverstand.

Mogten de pogingen van den Schrijver, om den Geneesheer voor deze vernederende uitspraak te behoeden, door de uitgave van dit werkje dubbeld gezegend worden, dan zou ook de Vertaler van hetzelfde, wien men deze vooraf geplaatste uitweiding wel zal ten goede houden, daardoor tevens ook zijne pogingen beloond achten, wanneer men ware verdiensten erkennen wil, ofschoon dezelve in schier der vergetelheid opgeofferde geschriften liggen opgesloten, en alzoo den grondleggeren der Geneeskunde die hoogachting toekent, welke zij zoo billijk verdienen.

DE VERTALER.

IN-

I N H O U D.

INLEIDING.

- § 1. Oorsprong der Geneeskunde. . . . . Bladz. 1
2. Het ontstaan der Geneeskundige Theorien en Stelfels. . . . . ibid.
3. Verscheidenheid derzelve. 3
4. De bijzondere Theorien en Stelfels der Geneeskundigen. 5
5. Van waar deze verscheidenheid in de leer der Artfen. 7

I. DE BEHANDELING DER ZIEKTEN IN DE VROEGSTE TIJDEN VOOR HIPPOCRATES.

- § 6. Uitwinding der Geneeskunde en hare Theorien. 10
7. I. Bij de op de straten geplaatste zieken. 12
8. II. In de Gezondheids-Tempelen. 13
9. III. In de Scholen. 17
10. Overgang tot de Geneeskundige Theorie. ibid.
11. Eerste bewerking der Geneeskunde door de Wijsgeeren. 19
12. Stelsel van PYTHAGORAS. 20
13. — — — ALKMÂON. . . . . ibid.
14. — — — EMPEDOKLES. 21
15. — — — ANAXAGORAS. 22
16. — — — DEMOKRITUS. 24
17. — — — HERAKLITUS. 25
18. Gevolgtrekkingen. 26

II. STELSEL VAN HIPPOCRATES.

- § 19. HIPPOCRATES invloed op den toestand van de Geneeskunde van dien tijd. 29

**

§ 20.

§ 20.	De Theorie van HIPPOCRATES in het algemeen.	30
21.	HIPPOCRATES Pathologie en Semeiotica, Bladz.	32
22.	————— Diaetetica.	36
23.	————— Geneeswijze.	37
24.	Gevolgtrekkingen; de eigenlijke verdienste van HIPPOCRATES in de kunst.	38
25.	Nadeelige invloed van de leere van HIPPOCRA- TES op de Geneeskunde.	40

III. DE DOGMATICI NA HIPPOCRATES.

§ 26.	Overgang van de leere van HIPPOCRATES, tot het Dogmatismus.	45
27.	PLATO's Stelsel.	46
28.	Het Stelsel der eerste Dogmatici.	50
29.	Stelsel van PRAXAGORAS.	54
30.	Stelsel van HEROPHILUS.	54
31.	————— ERASISTRATUS.	55
32.	Gevolgtrekkingen.	57

IV. DE EMPIRICI.

§ 33.	Oorsprong van dezelve.	59
34.	Grondstellingen der eerste Empirici.	ibid.
35.	De latere Empirici.	62
36.	Nieuwe proeve van een Empirisch Stelsel.	64
37.	Overgang der nieuwste Wijsgeerige Stelsels tot die der Empirici.	99

V. DE METHODICI.

§ 38.	Derzelver ontstaan. Stelsel van ASCLEPIADES.	71
39.	Het Methodische Stelsel.	75
40.	De Pneumatici en Eclectici.	77
41.	Gevolgtrekkingen.	78

VI. STELSEL VAN GALENUS.

§ 42.	Voorstelling van hetzelfde.	81
43.	Gevolgtrekkingen.	83

VII. STELSEL VAN PARACELSUS.

§ 44. Ontstaan van hetzelfde.	Bladz. 84
45. Leer van PARACELSUS.	86
46. De invloed van PARACELSUS op de Geneeskunde.	90
47. Bewerking van de Geneeskundige Theorie, volgens PARACELSUS.	93

VIII. HELMONT'S SELSEL.

§ 48. Ontstaan van hetzelfde.	94
49. HELMONT'S Pathologie.	95
50. ——— Geneeswijze.	98

IX. STELSEL VAN SYLVIUS.

§ 51. Ontstaan van hetzelfde.	101
52. SYLVIUS Ziekte-leer.	103
53. ——— Geneeswijze.	106
54. Gevolgtrekkingen.	107

X. DE LEER VAN HARVEY VAN DEN OMLOOP
DES BLOEDS EN DE THEORIE DER IATRO-
MATHEMATICI.

§ 55. HARVEY'S ontdekking.	109
56. Het Iatromathematisch of Mechanisch Stelsel.	110
57. Eene nieuwe Proeve om de Wiskunde op de Geneeskunde aan te wenden.	114

XI. SYDENHAM'S LEER.

§ 58. Voorstelling van dezelve.	117
59. SYDENHAM'S Geneeswijze der Koortfen.	119
60. De invoering van den Koortsbast.	122
61. Gevolgtrekkingen.	123

XII. BOERHAVE'S LEER.

§ 62. Algemeene Aanmerkingen omtrent dezelve.	125
---	-----

- § 63. De Theorie van BOERHAVE. . . . . Bladz. 126
 64. De Geneeswijze van BOERHAVE. 128

XIII. FREDERIK HOFFMANN'S LEER.

- § 65. Het ontstaan dezer Leer. 131
 66. HOFFMANN'S Ziekte-Leer. 133
 67. ———— Geneeswijze. 140

XIV. STAHL'S LEER.

- § 68. Ontstaan van dezelve. 145
 69. STAHL'S Ziektekunde. 146
 70. ———— Geneeswijze. 148
 71. Beoordeeling van het Stelsel van STAHL. 153
 72. Nieuwe poging, om het Stelsel van STAHL
 geldend te maken. 154
 73. Algemeene Aanmerkingen over de Geneeswijze
 van SYDENHAM, BOERHAVE, FR. HOFFMANN en
 STAHL. 157
 74. Eene, tegen de grootste Artsen der vroegere
 tijden, gemaakte beschuldiging. 160

XV. DE INVLOED VAN HET STELSEL VAN HALLER OP DE GENEESKUNDE.

- § 75. Ontwikkeling van hetzelfde. 162
 76. Het Nofologisch Stelsel. 163

XVI. STELSEL VAN CHR. LODEW. HOFFMAN.

- § 77. Algemeene Aanmerkingen. 164
 78. Stelsel van CHR. LODEW. HOFFMANN. 165
 79. Gevolgtrekkingen. 171

XVIII. STELSEL VAN CULLEN.

- § 80. Ontstaan van hetzelfde. 172
 81. Grondtrekken van CULLEN'S Theorie. 173
 82. CULLEN'S Geneeswijze. 175

XVIII. DE LEER VAN STOLL; DE ZOOGENOEMDE GASTRISCHE THEORIE.

- § 83. Ontstaan van dezelve. . . . . Bladz. 179
 84. De leer van STOLL. 180

XIX. DE THEORIE DER VERSTOPPINGEN; KÄMPF'S LEER.

- § 85. Voorstelling van dezelve. 182
 86. Algemeene Aanmerkingen omtrent de Gastrifche Theorie. 184

XX. DE NIEUWSTE SCHEIKUNDIGE THEORIEN.

- § 87. Ontstaan van dezelve. 187
 88. PRIESTLEY, CRAWFORD, RIGBY. 188
 89. Dierlijk Magnetismus. 189
 90. GIRTANNER, TROTTER, BEDDOES. 190
 91. MITCHILL. 192
 92. REICH. 193
 93. BAUMÉS. 195
 94. Gevolgtrekkingen. 197
 95. Stelfel van REIL. 201
 96. Verdere Scheikundige Voorstellingen. 202
 97. Het Galvanismus. 203

XXI. STELSEL VAN BROWN.

- § 98. Ontstaan van hetzelfde. 204
 99. Het Pathologisch Stelfel van BROWN. 207
 100. Geneeswijze van BROWN. 217
 101. Algemeene Aanmerkingen omtrent de voordeelen van het Stelfel van BROWN. 219
 102. Gebrek en nadeelige invloed van het Stelfel van BROWN. 222

XXII. DE THEORIE DER OPWEKKING.

- § 103. Haar kenmerk. 230

§ 104. Tegenwoordige toestand der Opwekkings-
theorie. . . . . Bladz. 236

105. De Psychische Geneeskunde. 240

XXIII. DE LEER VAN DARWIN.

§ 106. Algemeen kenmerk van dezelye. 240

107. DARWIN'S Ziektekunde. 242

108. ——— Geneewijsze. 246

XIV. DE OP HOOGERE BEGINSELEN DER BOVEN- ZINNELIJKE WIJSBEGEERTE, BIJZONDER OP DE BESPIEGELINGEN DER NATUUR-WIJS- BEGEERTE, GEBOUWDE GENEESKUN- DIGE THEORIEN.

§ 109. Algemeene Aanmerkingen. 247

110. De Natuurwijsbegeerte. 260

111. Verdere Aanmerkingen over het Natuur-wijs-
geerig Stelfel der Geneeskunde. 262

112. Aanwending van Natuur-wijsgeerige Stellin-
gen op de kunst. 269

113. Gevolgtrekkingen. 273

114. De jongste toestand der Natuur-wijsgeerige
Geneeskunde in het algemeen. 274

115. De nieuwste Natuur-wijsgeerige Geneeskundige
Theorie. 292

116. De Natuur-wijsgeerige Geneeswijze. 320

BESLUIT. 325

*

I N L E I D I N G.

---

§ 1.

Oorsprong der Geneeskunde.

De Geneeskunde is zoo oud als het menschelijke geslacht: in zijnen oorsprong, en in zijne eerste kindschheid liggen tallooze aanleidingen tot *ziekten*, welke hetzelve, wat men ook van de ontkwetstbare gezondheid en den langeren levensduur bij de onbeschaafde volken moge gezegd hebben, niet ontgaan konde. Ziekten behooren tot de gevoeligste ongemakken der menschen; men behoefde ze eerst te ondervinden, om tot derzelve *afwering*, *matiging* en *genezing* aangedreven te worden.

§ 2.

Het ontstaan der Geneeskundige Theorien en Stelsels.

Ter verkrijging dezer oogmerken sloeg de menschelijke geest onderscheidene wegen in, die de verschillende trappen zijner *cultuur* hem aanboden. Blind geloof, toeval, instinct, waarneming en proefneming maakten denzelfden het eerst op

middelen tegen de ziekten bedacht; men ging derzelve loop, het gunstige of ongunstige gevolg der onderscheidene van buiten invloed hebbende middelen, en de verschijnselen, na het gebruik van het een of ander geneesmiddel, zorgvuldig na. Nu was de eerste schrede tot eene *Theorie* gemaakt; dan het is eene gelukkige behoefte voor den menschelijken geest, bij eenzelvige en eenvoudige waarnemingen niet staande te blijven, maar derzelve oorsprong na te vorschen en ze, zoo wel onderling, als met den voorraad van elders verkregene kennis, te vergelijken, te verbinden, te regelen en daaruit gevolgtrekkingen af te leiden. Daardoor werd de voorraad van opgezamelde *waarnemingen*, gelijk zij met *proefnemingen* verbonden aan de zinnen voorgesteld werden, tot *ondervinding* verhoogd; overeenkomst en verbeelding, stellingen en bespiegelingen, legden naar de als wettig erkende Wijsbegeerte, de theorien ten grondslag, en hare wetenschappelijke vereeniging tot een geheel, rigt het stelsel op. Alle geneeskundige theorien en stelsels, zijn dus van de poging, om de *Natuur te construeren*, dat is, om hare verschijnselen in eenen onveranderlijken en noodwendigen samenhang van eene zelfstandige aangenomene oorzaak af te leiden, ontstaan. Deze poging is zoo oud, als het menschelijke geslacht, terwijl de weg, langs welken iedere constructie, welke een diep inzicht in den samenhang der bijzondere verschijnselen van het werktuigd gestel, door eene keten van oorzaken en werktuigen met derzelve laatste voorwaarden,

onderstelt, gelukken moet, naar de verschillende tijden eene nieuwe rigting verkreeg.

§ 3.

Verscheidenheid derzelve.

Ziekten zijn, gelijk alles, wat wij door de zinnen waarnemen, verschijnselen der zinnenwereld, en alzoo maken derzelve kennis, afneming en genezing, een deel der algemeene *empirische leere der Natuur* uit. De geneeskunde staat dus met deze natuurleere in de naauwste verbindtenis, vormt zich naar hare gesteldheid en naar de betoogen, welke zij voorstelt, en stijgt of valt met haar op eenen hogeren of lageren trap van volkomenheid. Zij houdt zich of binnen de palen eener *empirische kunst*, en behandelt de ziekten naar regelen die uit de ondervinding of ook uit bijzondere waarnemingen opgemaakt, en door deze bevestigd zijn; — of zij tracht zich tot eene *wetenschap* te verheffen; legt hare handelwijzen eene theorie ten grondslag, zoekt naar dezelve alle verschijnselen te verklaren, deze als noodwendige gevolgen eener bepaalde oorzaak te construeren, schrijft haar middelen voor, en brengt alle de voorvallen aan het ziekbed met hare betoogen in overeenstemming. De genezingskunst is van de oudste tijden af tot op den tegenwoordigen dag hare volkomenheid immer met gelijke schreden te gemoet gegaan; met de uitbreidingen, menigvuldigheid, zuiverheid en zekerer bekrachtiging der ondervinding, haren eenigen steun, ver-

breidt zij zich van eeuw tot eeuw zoo veel te meer, en nadert dien trap van zekerheid, waarvoor hare natuur nog vatbaar is. Geheel anders was het lot der *geneeskundige wetenschap*. Door theorie gefchraagd, moest zij zoo dikwerf veranderen en vallen, als deze veranderde en viel; en ook dit is gedurende tweeduizend jaren zoo menigmaal gefchied. Wat gedurende dat tijdvak, in onderscheidene tijden, onder den naam van Wijsbegeerte, der wetenschappen hare geleidende, nu eens heerschende, dan weder dienende beginselen en form opdrong, is een veranderlijk, wankelbaar ding; en wat de algemeene Natuurleer tot empirische kennis den Geneesheeren aanbod, droeg immer den stempel der heerschende Wijsgeerte diens tijds, der meer of min grondige en volkomene nasporing der ons omgevende verschijnselen, als ook van ons onvermogen om uit eene grondige kennis van de menging der krachten en de overige betrekkingen der levende bewerktuiging tot de buitenwereld, de natuur te construeren. Van hier die veelvuldigheid in Theorien en Stelfels in de Geneeskunde, van hier bij al het streven naar wetenschappelijke zekerheid, bij alle inspanningen der Artsen, om zich boven de zinnenwereld door bespiegeling te verheffen en het gebied der zinnelijke verschijnselen te overschreden, aan het ziekbed niet anders als de *kunst* om op de uitspraken van de hoogste regtbank, die der *ondervinding*, terug te zien.

§ 4.

De bijzondere Theorien en Stelsels der Geneeskundigen.

Talloos zijn de Theorien, welke ons de geschiedenis der Geneeskunde oplevert; eenige betreffen zulke, die op de uitoefening der kunst bijna geenen invloed hebben; andere bepalen zich op de natuur en de behandeling van bijzondere ziekten; weer andere hebben algemeen het oog op de kunst om ziekten te genezen, en geven alzoo der geneeswijze, in haren geheelen omvang, hare houding. Aan deze laatsten is de tegenwoordige behandeling toegewijd. Ik zal hunne eigendommelijke grondtrekken openleggen, derzelver weldadigen of schadelijken invloed op de kunst affchilderen, derzelver betrekking op de onderzinding opgeven, daarna hunne waarde of onwaarde bepalen, en met de gevolgtrekkingen besluiten, die uit dit ons onderzoek, met betrekking tot de Natuur, de waarde en de zekerheid der Geneeskunst in het algemeen, en der verscheidene geneeswijzen der Artsen in het bijzonder, voortvloeijen. Zij zijn de volgende:

- I. De behandeling der ziekten in de vroegste tijden voor HIPPOCRATES.
- II. Stelsel van HIPPOCRATES.
- III. De DOGMATICI na dezen.
- IV. De EMPIRICI, of de uit ondervinding handelende.
- V. De METHODISTEN.

- VI. Het stelsel van GALENUS.
- VII. Dat van PARACELsus.
- VIII. Dat van HELMONT.
- IX. Dat van SYLVIUS.
- X. HARVAEUS leere van den bloedomloop
en de theorie der Iatromathematici.
- XI. SYDENHAMS,
- XII. BOERHAVES,
- XIII. FREDERIK HOFFMANNs,
- XIV. STAHLs leere.
- XV. De invloed van HALLERS stelsel op de
Geneeskunde.
- XVI. CHRISTOFFEL LODEWYK HOFFMANNs
stelsel.
- XVII. CULLENS stelsel.
- XVIII. De leer van STOLL; de zoogenoemde
gastrische Theorie.
- XIX. De Theorie der verstoppingen; KAEMPFS
stelsel.
- XX. De nieuwste Scheikundige Theorie;
REILs leere.
- XXI. Het stelsel van BROWN.
- XXII. De Theorie der opwekbaarheid.
- XXIII. De leere van DARWIN.
- XXIV. De op hoogere beginselen der trans-
cendentale Wijsbegeerte, bijzonder op
de bespiegeling der Natuurphiloso-
phie gegronde Geneeskundige The-
orie.

§ 5.

Van waar deze verscheidenheid in de leer der Artsen?

De hier opgenoemde geneeskundige stelsels wijken niet in het ooglopend van elkanderen af, maar zij zijn gedeeltelijk juist tegen elkander gesteld. Het onderscheid ligt niet, gelijk zulks in eenige punten het geval is, in verscheidene woorden, in eene afwijkende voorstelling van gelijke begrippen, maar in wezenlijke, eigendommelijke vertoogen. Hetgeen, volgens de eene Theorie waarheid is en aanwijzend bewezen werd, wordt door eene andere wederlegd en geloochend; hetgeen de eene als nuttig tot den welvaart verklaart, noemt de andere hoogst schadelijk en verworpt het, ja het ontbreekt niet aan voorbeelden dat de Artsen sommige geneeswijzen en middelen moordadig noemden, wier heilrijkheid zij weinige jaren vroeger niet genoeg prijzen konden. Van waar deze tegenspraak, waardoor de Geneeskunde zich zoo menig verdiend als onverdiend verwijt op den hals haalde? — Behalve hare algemeene twisten, welke in de veranderlijkheid der heerschende Wijsbegeerte en in onze onvolkomene inzigten in de leere der Natuur gezocht moeten worden (§ 3.), moeten wij die tegenspraak bijzonder aan het gebrek van een *opperst algemeen geldend beginsel der Geneeskunde* toeschrijven: van dat hoogste grondbeginsel, waar uit niet slechts de verschijnselen der levendige bewerktuiging, zoo wel in den gezonden als zie-

ken staat afgeleid kunnen worden, maar waarnaar tevens de mogelijkheid, ter onderhouding der gezondheid en iedere genezing der ziekten, niet slechts noodzakelijk bevestigd is, maar ook grondig ingezien kan worden; van een opperst ontwijfelbaar bewezen beginsel, waaruit andere bijzondere beginselen even zoo ontwijfelbaar en in noodzakelijke gevolgen afgeleid kunnen worden, zoodat de geheele Geneeskundige Theorie eenheid en volkomenheid bevatte. Zoeken wij dit beginsel op den weg der *bespiegeling*, hetgeen na zoo vele mislukte bewijzen in onze dagen, zoo zeer geschiedt, dan ontstaan er zoo vele Geneeskundige Theorien als er bespiegelende vernuften gevonden worden, die voorgeven zulk een beginsel uitgedacht te hebben; maar de bespiegeling hangt altijd van de persoonlijkheid des bespiegelenden af. Zoeken wij hetzelfde echter langs den weg der *ondervinding*, dan stuiten wij overal, uit gebrek en ontoereikbaarheid in onze kennis omtrent de dierlijke bewerktuiging en hare betrekkingen tot de buitenwereld, die onze constructien onmogelijk maken of bij iedere schrede afbreken. Van hier moeten wij de onvolkomenheid en verscheidenheid onzer, langs dezen weg, gevondene Theorien, zonder hierbij het gebrek aan onze kennis in meerdere deelen der *Empirische Natuurleer* te gedenken, hoofdzakelijk aan de groote gebreken der *Physiologie* toeschrijven. De ziekte is, even als de gezondheid, een natuurlijk verschijnsel van het levend ligchaam; zij is even als deze, op de wetten des levenden orga-

ganismus gegrond, en ontstaat door zeker bepaalde werkingen van uitwendigen invloed op denzelfden, welke anders gewijzigd zijnde, de genezing, de terugkeering en de onderhouding der gezondheid ten gevolge hebben. Eene *Theorie der ziekte* en hare *genezing* is dus zonder eene *Theorie der gezondheid* niet mogelijk, en juist deze, de *Physiologie* namelijk, behoort nog tot de onbebouwdste velden in het gebied der Geneeskunde! De meeste stichters der geneeskundige stelsels hebben zich zelve eene Physiologie naar eigene voorstellingswijzen gevormd, hebben stellingen en onderstellingen de plaats van toereikend verklaarde verschijnselen en bewezene waarheden doen innemen, en ons bij iedere verrigting in het gezond ligchaam tot onzekerheid en twijfeling gebragt: — hoe kunnen dus hunne theorien van de ziekte en hare genezing, zeker wezen, en moeten zij dus aan geene dwaling en tegenspraak onderhevig zijn?

I.

DE BEHANDELING DER ZIEKTEN IN DE VROEG-
STE TIJDEN VOOR HIPPOCRATES.

§ 6.

Uitvinding der Geneeskunde en hare Theorien.

Met eene bijzondere geleerdheids-vertooning heeft men trachten uit te vorschen, waar en door wien de Geneeskunde uitgevonden zij? — Om deze vraag te beantwoorden, moet men vooral de *eenvoudige geneeskundige kennis*, welk ieder ruw schefsel en iedere onbeschaafde Natie bezit, en welke de *huisfelijke Geneeskunde* van eenen ieder uitmaakt, zorgvuldig van die onderscheiden, welke wij *wetenschappelijke Geneeskunde*, *Theorie der Geneeskunde* noemen.

De eerste is op geen en bepaalden tijd, door geene bijzondere personen, noch door een bijzonder volk uitgevonden; zij nam bij ieder volk haren oorsprong, gelijktijdig met zijne overige betrekkingen op den laagsten trap der beschaving, op de reeds opgegevene wijze, (§ 2) en nam bij ieder eenerlei rigting: de ruwe mensch schrijft alles, wat hem overkomt, en waarvan hij den natuurlijken grond niet inziet of begrijpt, aan de werking van andere buiten hem bestaande hoogere wezens toe, die zijne verbeelding (*phantasie*) hem gedeeltelijk scheidt en van welke hij zich onderscheidene gedaanten, en eigenschappen vormt.

Hij

Hij bemint en vereert die wezens, van welke hij veel goeds verwacht, de Zon en andere hemelsche lichamen, de Nijmphën eener weldadige bron of van een heilig bosch; de Geesten der afgestorvenen, die zich op de eene of andere wijze bij zijne Natie verdienstelijk gemaakt hebben, zekere Dieren en zelfs bijzondere Geneesmiddelen. Van andere Wezens vreesde hij het kwade, en zoekt zich met andere te verzoenen. Dit is de gang van den menschelijken geest bij alle onbeschaafde Natien, hij is het die de geneeskundige Godheden en Herauten der Egijptenaren, Grieken en van andere Volken, schiep, die haar Priesters, Offers en Tempelen wijdde, en de genezing der ziekten uitfluitend tot eene priesterlijke godsdienstige handeling maakte. Op dezen trap bestond de geheele kunst van ziekten te behandelen, in eene strenge opvolging van bepaalde voorschriften omtrent de dieet, in het gebruik van eenige weinige in- of uitwendige middelen, die toeval, instinct, geluk enz. aanboden, (*) in de waarneming van zekere plegtighe-

(*) Wij zouden onbetwistbaar tot hoogst belangrijke ophelderingen gebragt worden, indien wij de wegen konden nasporen, langs welke woeste Natien tot de kennis van krachtvolle geneesmiddelen en vergiften gekomen zijn. Ongetwijfeld heeft iedere Volksstam, in *Afrika* en *Amerika*, hierin iets eigendommelijks. De koortsbast en meer andere gewigtige geneesmiddelen bezitten wij uit zulk eene bron. Eenige dezer natien kennen de middelen tegen den beet van vergiftige slangen, welke nimmer mislukken, en al waren de berigten van KALM, (*Verhandelingen van de Zweedsche Academie der Wetenschappen* A°. 1750. 12 band. pag. 289,) omtrent de kunst der Amerikaansche Wilden, om de

heden en godsdienstige daden, eindelijk in het opzeggen van onzinnige bezweringsvoorschriften onder velerlei zeldzame gebruiken. Men wendde deze kunst, zoo veel wij uit de voorhanden zijnde berigten weten, en zonder op fabelachtige geruchten acht te geven, op eene drieledige wijze aan.

§ 7.

I. *Bij de op de straten geplaatste zieken.*

Er bestond eene gewoonte, welker oorsprong zich in den versten ouderdom verliest, en welke wij echter bij oude Oostersche Natien, de Babijloniers, Asfijriërs, en later bij de Egiptenaren en Grieken waargenomen vinden; om zieken aan openbare straten te plaatsen en den raad der voorbijgangeren tot hunne genezing in te winnen. Ieder raadde, wat hij wist, wat volksgerucht, waarneming, welligt eigene navorsching hem geleerd hadden, of waaraan hij geloofde, zonder op eene theorie of heerschende geneeswijze acht te geven. Hoe ruw de behandeling ook ware, en

venusfmet spoedig en zeker, zelfs in haren hoogsten graad, te genezen, eens overdreven, zoo worden deze nogthans door latere Reizigers verwezenlijkt. Wie kent het geduchte mengfel in de Ticunas en dergelijke vergiften? Het haschisch der Mooren, (*Journal der ausländischen medicinischen Literatur von HUFELAND, HARLES en SCHREGER. II Band. pag. 74.*) wordt welligt in het vervolg een hoogst belangrijk geneesmiddel, want het verwekt freelende gewaarwordingen, vrolijkheid en moed, — waarnaar wij dagelijks hoe langer zoo meer moeten wenschen. — Zou het immer dat geen geweest zijn, hetwelk wij toeval of instinct noemen, dat wilde Volken tot die kennis gebragt heeft?

H.

en vele zieken daarvan een prooi werden, behoorden er ook zeer gelukkige gevolgen plaats te hebben, om zulk eene nationale gewoonte in aanzien te houden, die den voorraad van geneeskundige kennis uit enkele waarneming met iederen dag verrijken, en bij gevolg tot volkomenheid der kunst, zeer merkbaar medewerken moest.

§ 8.

II. *In de gezondheids-tempelen.*

In *Griekenland*, en later daarna in *Rome*, wijdde men der Godheden en halve Goden, die de menschen met ziekten bezogten en dezelve weder genazen, tempelen. Deze Tempelen waren het eigenlijk, waar de Priesters de geneeskunde uitoefenden, welke door vele eeuwen heen, verre van alle Theorie, als bloot kunstgewrocht in het bezit der Priesterfamilien bleef en immer van den vader op den zoon bij erfenis overging. Hoe talrijk deze tempelen ook waren, zoo zijn er echter twee te *Cos* en te *Knidos*, in de geschiedenis beroemd geworden. Waar deze gevonden werden, daar heerschte het Volksgeloof, dat alle ziekten en alle hulp daartegen van de Godheid afkwam. De Priesters maakten zich dit geloof ten nutte, en alzoo bleef hun de uitoefening der kunst uitsluitend in hunne heiligdommen, de met de Goden verzoende werd genezen, en die ziek bleef, stond bij de vertoornde Godheid in geene goede gunst of hij verzuimde iets in het ceremonieel, terwijl hij hulpe zocht. Deze meening zoch-

zochten de Priesters in het bijzonder te onderhouden, en wat het gevolg hunner genezingen ook mogt zijn, zoo bleef de Godheid en de Tempel daarbij zonder schuld en in aanzien. De hoofdzaak kwam steeds hierop neder, dat de zieken hunne genezing door offers bevorderen en beloonen moesten.

De geheele rigting was doelmatig genoeg ingerigt, dat een groot aantal van zieken in de Tempelen genezen moesten worden, en ongunstige gevolgen niet ligt het aanzien derzelve verminderen konden. De Tempels, en zelfs de gronden waarop zij stonden in eenen wijden omvang, waren heilig en niemand durfde ze naderen, die niet door onthouding, baden en andere plegtigheden daartoe ingewijd was. Het beeld der Godheid zelve kon men niet zonder voorbereidingen en in eenige Tempelen in het geheel niet zien, en reeds daardoor werd de verwachting der hulpzoekende zieken uitgerekt en hunne verbeelding verhit.

De ligging der Tempelen was altijd aangenaam en gezond, in heilige boschen of op aangename bergen, en men zag dat eene rivier, eene bron van gezond water, of zelfs eene warme of mijnachtige wel, in de nabijheid geplaatst was. De reis naar het geheiligd oord, het aanschouwen van nieuwe voorwerpen, het nieuwe gezelschap, de verstrooiingen van allerlei aard, bevorderden dezelve zeer aanmerkelijk. De Priesters zelve bleven niet in gebreke, om alles wat de verbeeldingskracht hunner zieken verhitten of hunne hoop op genezing zeer levendig houden kon,

aan

aan te wenden; alles was geheimzinnig en met eene heilige donkerheid omgeven; men prees de hulp, die anderen verkregen hadden, en vertoonde de gedenkteekenen daarvan met veel omflag. Men zorgde naauwkeurig, dat niemand in het gebied eens Gezondheidstempel stierf. Men hoorde zang- en maatgeluid, men rookte met specerijgeurige, balsamieke dingen, men rigtte spelen en ligchamelijke oefeningen aan, in 't kort, men deed alles, wat tot het doel bijdragen kon. De zieken moesten vervolgens de strengste onthouding waarnemen, zeer matig leven en durfden in het geheel geene spijzen, welke de waarneming of het geloof als schadelijk verklaard hadden, gebruiken. Werden zij eindelijk ten offer zelf toegelaten, dan geschiedde zulks weder zeer geheimzinnig, zoo dat daardoor de verwachting zeer hoog gespannen werd. Na het afgelegde offer en na een ijverig gebed tot de Godheid, legden zich de zieken ter rust, dan eens op de huid van eenen geofferden bok, of soms in eene geheimvolle plaats des Tempels, om door eenen droom de ingeving der Godheid te bekomen; en wie zou na zoo vele voorbereidingen, die de verbeelding verhitten, niet hebben moeten droomen? In sommige Tempelen droomden de Priesters zelve, in plaats van de zieken, en altijd bleven zij zich de uitlegging van den droom, waarin nu eens de genezende Godheid zelve met raad en daad, dan weder een geneesmiddel of iets anders, hun verschenen was, voorbehouden; zij schreven nu slechts iets voor, dat den zieken

zou genezen. Hunne voorschriften waren gewoonlijk zeer eenvoudig, meestal onschadelijk, en bestonden vaak in de verordening eener bepaalde dieet; somwijlen echter wierden er bijgeloovige middelen voorgeschreven; men weet intusfchen, dat menig zeer werkzaam middel, als aderlating, sterke purgeermiddelen enz., aangewend werd. Men was over het geheel zeer gesteld op algemeene geheimzinnige verordeningen, die op onderscheidene wijzen uitgelegd konden worden, en aldus van hun aanzien niets verloren, onverschillig wat ook het gevolg ware. De geschiedenissen der genezene zieken en der aangewende middelen werden op zekere Tafelen (gewijde tafelen, *tabulae votivæ*) geschreven, en in de Tempelen tot aandenken en tot roem der Godheid bewaard.

Men ziet ligt in, dat door de beschrevene handelwijzen in de Tempelen, zeer vele zieken hersteld werden, en zelfs zonder eenige aanwending eener geneeskundige Theorie. De Priesters hadden gelegenheid genoeg, om met iederen dag hunne waarnemingen te vermenigvuldigen en zich eenen voorraad van ondervindelijke kennis op te zamelen, die hun bij hun ambacht zeer te stade kwamen.

De gewijde Tafelen dienden, om dezen voorraad te bewaren, en zij hebben onbegrijpelijk veel tot vestiging der geneeskunde, die op de onderzinding rust, bijgebracht.

§ 9.

III. *In de Scholen.*

Men kent de ligchamelijke oefeningen als een gewichtig gedeelte der staatsgesteldheid van het oude *Griekenland* en van *Rome*, aan dezelve verbond zich zeer spoedig eene uitoefening der Geneeskunde, welke gedeeltelijk op versterking des ligchaams, het doelwit dezer oefeningen, gedeeltelijk op de genezing der beleedigingen of wonden, die daar bij onvermijdelijk waren, gerigt was. Koude en warme baden, de wrijving en zalving des ligchaams, werden in die scholen in het werk gesteld en de opzieners verwierven zich bij de behandeling der wonden, zweren en beenbreuken enz., gelijk bij iedere ligte heelkundige bewerkingen, vele ondervinding.

§ 10.

Overgang tot Geneeskundige Theorie.

Wij hebben reeds gezien, hoe allengs bij de Oosterlingen, bij de *Ægyptenaren*, Grieken en Romeinen, in evenredigheid bij iedere Natie, tot den laatsten trap hunner beschaving, eene opzameling van Geneeskundige kennis, uit waarneming en ondervinding verkregen, ontstond, en hoe de Geneeskunde, geheel na deze ondervinding, eeuwen lang uitgeoefend en niet dan voorspoedig uitgeoefend is. Eindelijk ging men tot eene Theorie, tot wetenschappelijke Geneeskunde over. (§ 6.) Dit

kon intusfchen bij geen volk eerder plaats grijpen, voor dat de drie volgende omftandigheden bij hetzelve in aanmerking kwamen.

Vooreerst moest, langs de voorheen bekende wegen, een aanmerkelijken voorraad van ondervindings - kennis bijeengezameld zijn. Dit gefchiedde bij het eene volk fneller dan bij het andere, terwijl de mededeeling daarvan, bij het eene vroeger, bij het andere trager, voorviel. De Empirifche geneeskunde moest reeds voor de geneeskundige wetenfchap, en voor de theoretifche Artfen, plaats grijpen.

Ten tweeden, was daartoe zoodanig een trap van befchaving noodzakelijk, die de ziekten menigvuldiger maakte, de drift, om iedere aangenaamheid des levens te genieten en zich van al het onaangename te onthouden, verhoogde en verfijnde, en de bewerking van befpiegelende wetenfchappen begunftigde. Dezen trap van cultuur bereikten, door de vereeniging van meerdere gelukkige omftandigheden, ten tijde van HIPPOCRATES, de Grieken het eerst, en men kan dus met regt zeggen dat de wetenfchappelijke Geneeskunde van Griekfchen oorfprong zij.

Ten derden moest eindelijk de Wijsbegeerte tot eene bepaalde volkomenheid gekomen zijn, want zoo lang der menfchen verftand niet door wijsgeerige kennis en befpiegelingen opgewekt, opgeklaard en opgefcherpt is, blijft hij een vreemde-ling in iedere wetenfchap. De befpiegeling voert hem tot Theorie en verbant alle ftelfels. Het is dus eene waarheid, dat de Geneeskunde voor de

Wijs-

Wijsbegeerte uitgevonden is, als het tevens waarheid zij, dat deze laatste de moeder der Geneeskundige Theorien en Stelsels werd.

§ II.

Eerste bearbeiding der Geneeskunde door de Wijsgeeren.

De gezondheidstempelen en de scholen ter lichaamssoefening werden allengs openbare verzamelpaatsen, waar de beschaafdste personen bijeenkwamen, en dus de bezitters der toenmalige geleerdheid, de Wijsgeeren. Deze zich met bespiegeling omtrent de natuur der dingen onledig houdende, werden nu op ziekten en derzelver genezing opmerkzaam; zij strekten hun onderzoek daaromtrent uit, vonden de geneeskundige theorien uit, en werden zelve de practijk uitoefenende Geneesheeren. Deze verdeling in de wijze van genezing verdreef de Priesters uit hunnen toenmaligen empirischen werkkring, en noodzaakte hen, wilden zij hun gezag behouden, aan de bearbeiding der geneeskundige theorie deel te nemen. — De vroegste Theorien die op dezen weg door de Wijsgeeren gevormd werden, hadden wel is waar meer betrekking op de algemeene Anthropologie, en de Physiologie, dan op de uitoefening der kunst, maar er zijn ons echter de grondtrekken van eenige der vroegste practische stelsels overgebleven, die ons niet alleen als eerstelingen van het menschelijk verstand in dit vak belangrijk zijn, maar waar in wij ook

de kiemen van latere, ja zelfs van de nieuwste stelsels opmerken. Wij willen dezelve leeren kennen.

§ 12.

Stelsel van PYTHAGORAS. (500 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

Zoo juist, als ook meermalen scherpzinnig, PYTHAGORAS zich omtrent sommige onderwerpen verklaarde, zoo weinig wijkt, aan den anderen kant, zijne Theorie, waarnaar hij de ziekten beoordeelde en genas, van de ruime Volks- en Priester-begrippen zijner tijdgenooten af. Overal verdichtte hij Geesten en Dæmons, die de ziekten voortbragten en genazen; die genezen zijn wilde, moest zich met dezelve verzoenen of derzelve invloed vernietigen, waartoe hij waarzeggerijen, tooverijen, tooverachtige aanwending van kruiden en dergelijken voorschreef. Men weet hoe lang deze geneeswijze, zelfs onder de beschaafde volken, stand heeft gegrepen! —

§ 13.

Stelsel van ALKMÄON. (480 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

ALKMÄON, de leerling van PYTHAGORAS, plaatste de oorzaken der gezondheid in de overeenstemming des ligchaams; de genezing bestond alzoo in de herstelling dezer harmonie. Had den wij, omtrent deze in zich zelve zoo juiste stelling, hare bepaalde verklaring; had hij slechts

slechts gezegd: de gezondheid bestaat in de overeenstemming der opwekbaarheid met de prikkels, de ziekte in de disharmonie tusfchen beiden, dan zou hij als de uitvinder van een nieuw stelsel zijn geprezen geworden. In alle gevallen bezat hij fchoone, opgeklaarde begrippen, die hem bij gunstiger omftandigheden tot den BROWN zijner tijdgenooten zou gemaakt hebben.

§ 14.

Stelsel van EMPEDOKLES. (480 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

EMPEDOKLES is de uitvinder der beroemde en tot in de 18de Eeuw heerschend geblevene leer der vier Hoofdstoffen: van Vuur, Lucht, Aarde en Water, en van de daarop gegronde vier hoedanigheden van het ligchaam, warmte, koude, droogte en vochtigheid. De toevallige vereeniging van de vier Hoofdstoffen met elkander gaf allen lichamen het bestaan, de gedaante en eigenschappen. Alles werd in de Natuur door fcheiding en nieuwe vereeniging dezer Hoofdstoffen bewerkt, die zelve eeuwig en onveranderlijk waren en zich, dan eens in verscheidene betrekkingen, vriendschappelijk vereenigden, of dan weder zich vijandig terugtieten of van een fcheidten. Van hier ook alle verschijningen, aan het menschelijk ligchaam waar te nemen; bijzonder kende EMPEDOKLES den vermogenden invloed, die de warmte op het ontstaan, den wasdom en de onderhouding van hetzelfde had; vermindering

der warmte, overwegende evenredigheid der overige Hoofdstoffen, verwekte ziekten en den dood. — In deze Theorie worden wij de grondtrekken van vele volgenden gewaar; het stelsel van GALENUS, dat op de laatste tijden den grootsten en algemeensten invloed op de geneeskunst gehad heeft, is op dezelve gebouwd; en wat is de nieuwe scheikundige theorie anders, dan EMPEDOKLES leer, gewijzigd naar dien trap van meerdere kennis, waarop wij ons thans geplaatst bevinden. Had de oude afstammeling van PYTHAGORAS, in plaats zijner Hoofdstoffen, onze zuur en koolstoffen enz. vriendschappelijk tot werktuigde lichamen kunnen laten toetreden; wat zou hem dan verhinderd hebben, naar zijne voorstellingswijze, eene Theorie gelijk aan die van REIL op te maken? — En wanneer de nieuwste Natuurphilosophie de Natuur als in eenen eeuwigen strijd met zich zelve voorstelt, wanneer een bestendig Antagonismus, een altoosdurende tegenstrijd van krachten, alles in de Natuur schept, terwijl alles tot vernietiging streeft; wat hebben wij dan daar anders op te merken dan den ouden strijd der Hoofdstoffen, waar van ons de geheimzinnigen aller Eeuwen zoo veel te vertellen wisten.

§ 15.

Stelsel van ANAXAGORAS. (480 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

De wijsbegeerte der grondligchaampjens, waarnaar de Wijsgeeren tot dien tijd, in onderscheidene

voorstellingswijzen, alle lichamen, derzelver eigenschappen en veranderingen hadden doen ontstaan, vond in ANAXAGORAS eenen voortreffelijken beoefenaar. Hij nam eenen voorraad van talloos kleine, onzichtbare grondligchaampjens in de Natuur aan, die, zoo lang zij gelijk- of ongelijkwaardig in een chaos lagen, geen ligchaam vormden. De eeuwige ziel der wereld, waaruit ieder dier, iedere plant een uitgang mededeelde, bepaalde ieder grondligchaam, scheidde de ongelijkwaardige en vereenigde de gelijkaardige tot de onderwerpen onzer zinnenwereld. De wijze van vereeniging bepaalde de eigenschappen en veranderingen der lichamen. Deze leer had op den gang der theoretische geneeskunde eenen grooten invloed; zij was weldra de teelster van het stelsel der Methodisten met zijne onderscheidene afwijkingen, en wat worden wij in de grondleer onzere ziektekunde van de enkele en algemeene ziekten der vaste of vloeibare deelen, van de droogte, rigiditeit, slapheid enz. anders gewaar dan betoogen, die op de Wijsbegeerte der grondligchaampjens gegrond zijn, en die in de scholen der Artsen zoo lang gegolden hebben? Ook is de ziel der wereld in de nieuwste Wijsbegeerte kenbaar weder ten voorschijn gekomen.

Te gelijk werd ANAXAGORAS de vader van een geheel ander Stelsel, dat, na veelvuldig tegenstreven, in vroegere tijden, in het laatste vierde deel van de achttiende Eeuw weder tot een groot aanzien kwam; het stelsel der galziekten, dat bij en met STOLL zulke hevige verdedigers vond.

Hij meende dat de gal de oorzaak van alle heete ziekten was, en deze daardoor verwekte, wanneer zij in de aderen, in de longen en in het ribbenvlies treedt. ARISTOTELES vond (330 jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.) deze bepaling te algemeen, omdat hij in vele heete ziekten de gal in het geheel niet voorstond, welke naauwkeurige waarneming der heete ziekte, ging beiden, zoo wel de meening van ANAXAGORAS als de wederlegging van ARISTOTELES, vooraf; en hoe zichtbaar stemt deze vroegere gebeurtenis in de bearbeiding der geneeskundige theorie, met de voorvallen van onze dagen niet overeen! —

§ 16.

Stelsel van DEMOCRITUS. (480 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

DEMOCRITUS, een tijdgenoot van de reeds genoemde Wijsgeeren; Schrijver van veelvuldige Geneeskundige werken, die niet tot ons gekomen zijn, maalde de Wijsbegeerte der grondligchaampjes verder af en wendde ze op de geneeskunde, welke echter uit haar niets dan bijgeloovige tooverkunsten schijnt geput te hebben. Vele ten uitersten kleine, ondeelbare en onvergankelijke grondligchaampjes, *Atomen*, bewogen zich in het ledig ruim van het Geheel-al, zij hadden oneindig verschillende gedaanten, omdat uit dezelve alle lichamen te voorschijn traden; ook derzelve laag was zeer onderscheiden; maar hardheid, weekheid, kleur enz., zinnelijke eigenschappen
kwa-

kwamen hun, als ondeelbare lichamen, niet toe. De krachten der deeltjes, waren gevolgen hunner figuur, ligging en schikking. De blinde noodzakelijkheid was het die dezelve met verschillende verschijnselen en eigenschappen vereenigde, en het was deze geheele voorstellingswijze, welke het daarop volgende stelsel der Methodisten ten grondslag had.

§ 17.

Stelsel van HERACLITUS. (460 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

Het vuur was, volgens de leere van HERACLITUS, het eerste werkende beginsel in de Natuur; door verschillende graden van verdikking traden uit het vuur, de lucht het water en de aarde ten voorschijn, en uit deze al de lichamen der Natuur. Het vuur doordringt en onderhoudt alles in eene bestendige beweging. De aantrekking van tegen elkander overstaande beginselen, de vijandschap, verbindt alles; door aantrekking van gelijkaardige bestanddeelen, door vriendschap gaat alles ten onder. De ziel is van eene vurige natuur en de grond van alle beweging; de menschelijke ziel een uitvloeisel der algemeene ziel der wereld; hoemeer zij aan de vurige natuur, der laatste, deel neemt, des te vernuftiger is zij, hoe meer zij echter door de vochtige uitwasemingen der dierlijke vochten lijdt, des te onvernuftiger wordt zij. Door de ademhaling werden wij der vernuftige ziel der wereld deelachtig. Deze voorstellingswijze bevat op nieuw de kie-

men tot meerdere theorien der nakomelingen; de zoo beroemd geworden leer van het *Calidum innatum*, en van een levensbeginfel, dat wij door het ademen inzuigen, moet in HERAKLITUS haren aanvanger erkennen, en de Theorie van STAHL, die de menschelijke ziel eenen zoo grooten werkring bij de veranderingen des ligchaams toefond, staat met deze voorstellingswijze der oude Wijsgeeren in meer dan eene betrekking en overeenkomst. De natuurwijsbegeerte echter heeft den stelrel: de vijandschap verbindt alles, door vriendschap gaat alles ten onder, tot haren volkomen eigendom gemaakt.

§ 18.

Gevolgtrekkingen.

Een oog geflagen op het lot der geneeskunde in dat lange tijdvak, tot op HIPPOCRATES. (400 jaren voor de Geb. van CHRISTUS.) zien wij:

1°. Dat de kunst, om ziekten te genezen, uit eenvoudige waarneming ontstaan, door ondervinding uitgebreid, en, zoo verre het naar de voorhanden zijnde masfa van ondervindelijke kennis mogelijk ware, met gelukkige gevolgen uitgeoefend is.

2°. Dat de aangevoerde theorien, wel verre van iets tot de echte volkomenheid der kunst bijgedragen te hebben, veelmeer haar gevoelig na-deelig geweest zijn, omdat de voorraad van historische en empirische natuurkennis te gering was om tot theorien over te gaan; omdat men de

oorzaken der dingen naarvorschte, zonder derzelve werking behoorlijk te kennen, naar oorzaken die gedeeltelijk altijd buiten den kring der menschelijke kennis, liggen; en omdat men in den zwier der Dichtkunde, in den ijver der bespiegeling omtrent onnaspeurbare dingen, stout zijn toevlugt tot Geesten en dergelijke bovenzinnelijke wezens nam; en zijne meening daaromtrent als zekere waarheid opgaf. Van deze afwegen, waarop de eerste bearbeiders der Theorie vervielen, zijn hunne Nakomelingen, tot op dezen dag, niet geheel kunnen terug gebragt worden.

Juist in deze oogenblikken bevinden wij ons voorzeker meer dan ooit op dezen afweg teruggebragt. Men roemt die vermoedens, welke in vroegere dagen ontstonden en als vooruitzigten van den geest, het wezen van het Organismus hadden moeten openbaren; men beschouwt zich als wijs, in de Eeuw der bewusteloosheid, draagt de sterrekunde in de geneeskunde over, en leert ons helder en duidelijk in het gesternte lezen, wat zich hier beneden in de duisternis der aarde verbergt. De hemelteekenen worden wederom belangrijk, daar in dezelve de kleine aardfche vormen vermogend uit elkander treden, enz. In een woord, wij zullen spoedig genoeg aan het ziekbed de gevolgen naar den loop der Planeten berekenen, en, welke deze ook zijn mogen, met WALLENSTEIN uitroepen: de sterren liegen niet.

Het moet met onzen leeftijd tot dit doel eenmaal komen! — Ieder volk had zijn tijdvak van bewusteloosheid, waar verdichting de plaats van

wetenschap bekleed, en waar de gelukkige kindsheid van het verstand zich met beelden der verbeelding gaarne vergenoegt. Dit dichterlijk tijdvak op de verschillende trappen der volksbeschaaving, heeft zijnen bepaalden duur, even gelijk de knopjes der kindschheid en de bloei der jeugd, het hunne bij ieder afzonderlijk mensch heeft. Is een volk zijn gelukkig dichterlijk tijdvak ontwasfen, heeft eerst het verstand de verdichtfelen der verbeelding ontwikkeld en hare beelden getracht te verklaren, zijn zij door den vorst en het water der wijsbegeerte en van het fcholastieke doorgegaan en heeft men ze, gelijk de Artsen met hunne kunst niet anders vermogen, van het wezenlijke rijmloze leven van den mensch afgetrokken, dan is het te laat om tot de kindschheid van het menschengeslacht terug te keeren, en beelden, dichterlijke phrazen daar te stellen, waar het verstand een *wezenlijk weten* vordert. Zulk eene handelwijze gelijkt ten minsten naar eene deftige Matrone, welke zich zelve vleit, dat zij immer goedgunstig grimlachen harer jeugdige fchoonheid zal afperfen. Beiden zullen zich aan bespotting blootstellen.

II.

STELSEL VAN HIPPOCRATES.

§ 19.

HIPPOCRATES *invloed op den toestand der Geneeskunde van dien tijd.*

In een tijdstip, waarin in *Griekenland* de wetenschappen en kunsten op eenen trap van volkomenheid gestegen waren, bij welke de inrigtingen in de gezondheidstempelen, in zoo verre zij zich door bijgeloof, bedrog en heerschappij der Priesters over het volksgevoelen staande hielden, het aanwezen niet langer behouden konden, — in dat tijdstip verhief zich zelfs een geslacht van *Asclepiaden* over de toenmalige Leden hunner Orde.

Het was het Hippocratische, dat buiten andere beroemd gewordenen mannen, zeven Hippocratesen telde, die allen, meer of min, tot de gelukvolle rigting medewerkten, die onze kunst na het groote doelwit harer volkomenheid nemen zal. Wat het geheele geslacht, niet in eenen menschenleeftijd, maar in een tijdvak van meer dan 200 jaren, tot voordeel der kunst verrigtte, heeft daarna de geschiedenis aan eenen HIPPOCRATES toegeschreven. Dubbeld is zijne verdienste, daar hij aan den eenen kant de Geneeskunde uit de handen der Priesteren ontwong, die zich door bijgeloof, bedrog en eene grove

Empirie, gevestigd hadden, en aan de andere zijde uit die der Wijsgeeren rukte, door wier Schooltheorie, spitsvindigheid en bespiegeling in eene bovenzinnelijke wereld, zij op niet minder gevaarlijke omwegen gevallen was. Hij voerde haar tot dat punt terug, waarvan zij alleen haren weg volkomen berekenen kon, tot de *ondervinding*.

§ 20.

De theorie van HIPPOCRATES, in het algemeen.

Geheel zonder theorie kon de geneeskunde ten tijde van HIPPOCRATES niet bestaan, zij had bijgevolg de hare; men zou tevens zeer dwalen, indien men aan de *Hippocratische Geneeskunde*, omdat zij zich aan de boeijen der Wijsgeerte diens tijds onttrok, den weldadigen invloed der Wijsbegeerte van het gezond verstand wilde ontkennen. HIPPOCRATES wil uitdrukkelijk, „dat men de Wijsbegeerte in de Geneeskunde invoeren, en van haar bij dezelve gebruik zou maken; want, zegt hij, een wijsgeerige Arts is een waarlijk goddelijk mensch!” — Maar op welke Wijsbegeerte heeft hij het oog? Niet op de ijdele schoolterminologie, niet op bespiegelingen buiten het gebied der zinnenwereld, niet op het beoog van geneeskundige waarheden, *a priori*, ook niet op bovenzinnelijke geneeskundige begrippen des vernufts, maar op eene Wijsbegeerte, zoo als zij volgens eene ondervindelijke wetenschap mogelijk, en, opdat waarneming, opmerking en ondervinding behoorlijk in het werk gesteld, gebruikt

bruikt en het stelsel ten grondslage gelegd worde, noodzakelijk is: op de wijsbegeerte, die zich geen en constitutiven, maar slechts eenen regulativen of formelen invloed op de wetenschappen der ondervinding aanmatigt, die ons dus juist waarnemen, ondervinden, denken en besluiten leert.

De theorie van HIPPOCRATES was, gelijk dezelfde door EMPEDOKLES en de overige reeds genoemde Wijsgeeren (§ 14) aangeboden is: Hij neemt in de geheele ligchamelijke wereld de vier Hoofdstoffen, het vuur, de lucht, het water en de aarde, en in het dierlijke ligchaam, bloed, slijm, zwarte en geele gal aan. Uit gebrek of overvloed van de eene of andere dezer vochten, ontstaan ziekten, die door herstelling der behoorlijke evenredigheid genezen worden. Men ziet hier uit hoe zeer HIPPOCRATES de kiem van die pathologie der vochten opvoedde, welke daarna, op den bodem van andere stelsels verplant, zoo ongeloofelijk gebloeid heeft! Hij was er intusschen zeer verre af, om zich bij deze theorie met spitsvindige bespiegelingen in te laten, of zich hunne geneeswijze tot eenen onveranderlijken grondslag te stellen. Ondervinding bleef hem immer de hoogste regtbank en hij waarschuwde bij onderscheidene gelegenheden de Artsen, om vooringenomen te beslissen, waar de beslissing van deze regtbank faalde. „ De Artsen, zegt hij, „ bij voorbeeld, bezitten geene genoegzame ondervinding, de gevallen te onderkennen, waar „ de zwakte in de ziekten de gevolgen der le- „ di-

„diging van het vaatgestel, of waar zij de wer-
 „king van eenen anderen prikkel, of waar zij
 „de pijnen en de hevigheid der ziekte is, en
 „wat onze natuur en ligchamelijke gesteldheid
 „voor toevallen en menigerlei soort van ziekten
 „verwekt.” Eene uitspraak, die, betrekkelijk,
 heden even toepasselijk op zekere nieuwe theorien
 kan overgebracht worden, als voor tweeduizend
 jaren.

§ 21.

HIPPOCRATES, *Pathologie en Semeiotica.*

De genezingen in de tempelen en de altijd menigvuldig wordende inwijdingstafelen (§ 8.) moesten eindelijk de aanhangers van *Asclepiades* eene zeer toereikende empirische kennis der ziekten en derzelve beloop opdringen. Met deze kennis, met den geheelen grooten voorraad van eenvoudige waarnemingen toegerust, zelf opmerkzamer waarnemer van den voortgang en de aan zich zelve overgelatene ziekten tot genezing of tot den dood, moest HIPPOCRATES, als een man van een onzijdig verstand, tot de navolgende ziektenkundige fundamentele leerstukken geraken.

De Natuur is het, welke de ziekten geneest!
 Een vernuftig nadenken leidde alzoo op eene zekere oorspronkelijke kracht des ligchaams, (*ἐνορμῶν*), die, in de ziekte bijzonder werkzaam, met haar als met iets tegennatuurlijks, als het ware strijdende is, zegenpraalde of overwonnen werd, in het kort, door hare werkzaamheid, de gunstigste verschijnselen, die na de humoraal-pa-
 tho-

thologie voornamelijk in lediging bestaan moesten, bewerkte. Dit *Enormon* van den Vader der Geneeskunde is, onder velerlei naamsveranderingen, alle stelsels der Nakomelingen, tot aan de nieuwste, bijgebleven; het ware wezenlijk begrip daarvan is altijd gebleven, en de uitdrukking en voorstellingswijzen alleen zijn veranderd. Thans beschouwen wij de heilzame werkzaamheid van het bewerktuigd gestel, of bezigen de hierna volgende natuurwijsgeerige uitdrukkingen.

Noch uit afgetrokkene begrippen, noch uit de theorie van de Hoofdstoffelijke vochtigheden, (§ 20), leidde HIPPOCRATES, de oorzaken der ziekten af: stellingen over het wezen en derzelve naaste oorzaken waren hem vreemd. De *verdere oorzaken* daarentegen der ziekten, den invloed van het klimaat van het jaargetijde, der Epidemie, der woonplaatsen, van het voedsel enz. verwaardigde hij met eene voortreffelijke opmerkzaamheid, en zag de ziekten als gevolgen dezer invloeden aan. Deze invloeden, vergeleken met de verschijnselen, bepaalden de *Diagnosís* der ziekten, welker opeengestapelde benamingen hij eerder zocht te verminderen, dan door het opzoeken van menigvuldige kenteekenen, (*Sijmptomata*,) te vermeerderen. Hij kende het toevallige in de verschijnselen zelve: — alle deze juiste beschouwingen hebben meer of min invloed op de volgende stelsels; en wanneer een nieuw zich het inzicht in de overeenkomst der zieken voor zijne ziekte als nieuwe ontdekking toeëigent, zoo wordt er slechts een blik op de echte Hippocra-

tische fchriften tot een zonneklare overtuiging gevorderd, hoe onvoldoende zulk een bewijs zij.

De stof, welke door de zoo even gemelde omstandigheden met de overige in onevenredigheid gekomen was, (§ 20) de slijm, die geele of zwarte gal, welke de ziekte verwekten, bevonden zich eerst in den staat van *raauwheid*, ondergingen daarna eene zekere verandering, de *koking*, en werden daarop, onder zekere verschijnselen, *critisch* uitgeworpen, waardoor de ziekte zich *scheidde*. De kenteekenen der raauwheid, der koking en der crisis, beschreef HIPPOCRATES met zulk eene naauwkeurigheid, welke alleen door de zorgvuldigste opmerkzaamheid op den gang der ziekten mogelijk werd; en al zijn onze voorstellingswijzen van het verband van iedere *critische* bewerking bij de ziekten veranderd, zoo blijft toch deze Hippocratische leere, in zoo verre zij zich tot de verschijnselen in den ziekelijken toestand bepaalt, die van algemeene en onveranderlijke natuurwetten afhingen, een voortreffelijk en gewigtig onderwerp van *ieder* geneeskundig stelsel. Zoo lang deze natuurwetten niet opgehouden zijn, zoo lang zullen de Artsen met raauwheid, koking en crisis zich moeten bezig houden, hoe ook het onverstand het tegendeel verzekeren wilde; zij kunnen zich van dezelve slechts andere wijzen van voorstelling, en hun genezingsplan anders, dan het de Hippocratische leere deed, daarnaar inrigten.

In de geheele Natuur zien wij, hoe vele verschijnselen aan zekere bepaalde tijdstippen gebonden

den zijn. Op deze tijdstippen was HIPPOCRATES bijzonder opmerkzaam, en daar hij bespeurde, dat onder de Grieksche luchtstreek, bij zijne krachtvolle landgenooten, bij den ongestoorden voortgang der ziekten, de verschijnsels gewoonlijk op bepaalde tijden zich vertoonden, zoo werd hij daardoor op zijne leere van de *critische dagen* gebragt, welke daarna zoo beroemd geworden is, en tot op dezen dag tot eenen oneindigen strijd heeft aanleiding gegeven. Wanneer men de zeldzaamste spitsvindigheden, die men in latere tijden in deze leere indrong, de bijgeloovige aanwending van het getalstelsel der latere Pythagoristen, waarvan HIPPOCRATES zelf niet het minste voorgevoel had, wegneemt, dan blijft alles, wat hij omtrent de *critische* dagen beweert, een bewijs zijner groote opmerkzaamheid op daadzaken, die nog heden den gang des ziekelijken toestands genoegzaam aanbiedt.

Bij deze voorstellingswijzen van het ontstaan, den loop en de afscheiding der ziekten, in zoo verre zij met de betoogen der Humoralpathologie overeenkomen, overzag HIPPOCRATES nogthans de *krachten* van het ligchaam niet. Het *Enormon*, afhankelijk van den voortreffelijksten levensprikkel, van de warmte, was het, door welks werkzaamheid, kokingen, crisen, in het kort, den gang en de afscheiding der ziekten bepaald werden. Het behoeft dus bijna geene gezochte verklaring, om bij HIPPOCRATES de kiem der nieuwere leere te vinden, welke overal sterkte en zwakte des ligchaams bovenaan plaatst,

en al de overige verschijnselen, in den zieken toestand, onder deze beiden rangschikt.

§ 22.

Diaetetica van HIPPOCRATES.

In de geneeswijze der Asclepiaden, gelijk in die van alle Artsen voor en ten tijde van HIPPOCRATES, nemen de voorschriften tot eene zekere levenswijze, de eerste plaats in. Hij zag zich dus tot eene methode, volgens de stemming zijner eeuw, opgeleid, waarnaar zijn ziektekundig stelsel gevormd was, en hetgeen hij naar zijne inzichten verder uitbreidde. De Natuur, de werkzaamheid van het *Enormon*, genas de ziekten; hare weldadige werkingen moesten dus door de diët begunstigd, maar doorgaans niet gestoord worden. In alle heete ziekten beval hij daarom de strengste matigheid, onthouding van allen voedsel en een rijkelijk gebruik van koele, slijmerige, zuurachtige dranken aan, waarvan de Pufanen, het honigwater, de azijnhonig door alle eeuwen in stand gebleven zijn. Neemt men aan, dat hij deze diët slechts bij echte ontstekings (*sthenische*) ziekten, en bij ware onreinheden der eerste wegen aanwendde, dan moet men erkennen, dat wij tot op onzen dag niets doelmatiger en gepaster in zijne plaats hebben weten te stellen, terwijl men dit ten minste in de meeste gevallen aannemen moet, omdat HIPPOCRATES uitdrukkelijk bij deze diët een bestendig inzicht aanbeveelt, op de krachten van den zieken, daar hij

zelf

zelf zijne Ptifanen, onder de noodige voorwaarden, voedend en versterkend maakt, en zeer uitvoerig te kennen geeft, hoe bij alle ziekten, uit zwakte des ligchaams ontstaan, gevoed en versterkt moet worden. De prikkelende versterkende dieet, die thans zulk een gewichtig gedeelte onzer geneeswijze uitmaakt, was den Vader der Geneeskunde als een gewichtig hulpmiddel der ziekten in het geheel niet onbekend; hij zelf gaf de regelen op, waarnaar melk, wijn, vleesch enz., gebruikt kunnen worden. Deze regelen waren voor dien toestand begrijpelijk door hem opgegeven, waarin zich de geneeskunde ten zijnen tijde bevond, en dat deze dieet juist niet het meest in het oogloopend onderwerp in zijne schriften uitmaakt, daarvan moet de grond alleen gezogt worden in het algemeen karakter der ziekten van zijnen tijd en zijner natie, voor welke dezelve minder noodzakelijk was, dan zij ons nu moge geworden zijn.

§ 23.

Geneeswijze van HIPPOCRATES.

De willekeurige Empirie werkte HIPPOCRATES daardoor tegen, dat hij de wijze van genezen naar bepaalde regelen, naar *Indicatiën*, zocht vast te stellen. Deze regelen waren op zijne ziektekundige betoogwijzen gegrond; bij gevolg van allen afgetrokkene onderzoek verwijderd, en hadden algemeen de bevordering der kokingen en der crisen ten doel. De eerste regel was altijd de heilzame bewegingen der Natuur waar te ne-

men, te leiden, na te gaan, dezelve te versterken of te verzwakken, naarmate de omstandigheden zulks vereischten. In den staat van raauwheid ontlastte hij nimmer, maar bevorderde door de opgegevene dieet, de kokingen, en verwachtte nu de crisis van de werkzaamheid der Natuur, of van gegevene ontlastende middelen, die zeker zijn geheele voorraad van geneesmiddelen uitmaakten, maar, uit hoofde van derzelve hevige werking, met onze inzigten niet meer overeenkomen. Hij geeft nogtans, omtrent derzelve aanwending, gedeeltelijk zulke voorschriften, die behoorlijk begrepen, tot op dezen dag waarheid bevatten en volkomen geldend zijn, offchoon men aan den anderen kant erkennen moet, dat zijn vertrouwen op de hulp der Natuur, dikwerf tot overdrevene onwerkzaamheid verleidde, en dat hij even dikwijls, zijne grondbeginselen ongetrouw, middelen, zonder toereikende rede van bepaling, aanwendde, bij gevolg, tot eene grove Empirie verviel.

§ 24.

Gevolgtrekkingen; de eigenlijke verdienste van HIPPOCRATES in de kunst.

HIPPOCRATES onderging het lot van alle groote mannen, die in hunne wetenschap eene omwenteling bewerken en een epoque daarstelden; zijne vijanden, en nog meer zijne aanhangers, hebben het moeilijk gemaakt, zijne ware verdienste, om der kunst wille, te bepalen. Hij bestaat in de volgende: Hij beweerde dat in eene we-

wetenschap, gelijk in de Geneeskunde, volgens hare natuur, de gewone empirische weg alleen tot uitbreiding en volkomenheid voerde, maar dat het vernuft ons doolen deed, wanneer het zich in de gewesten der bovenzinnelijke wereld aan bespiegelingen overgeeft, en geenszins door de ondervinding zeker geleid wordt: hij vorderde vooraf eene toereikende ondervinding, om theoretische besluiten te maken; hij verwees de Artsen tot eene zorgvuldige waarneming en ondervinding aan het ziekbed, stelde een verstandig nadenken in de plaats van theoretische bespiegelingen, en grondige waarneming der genezende natuurkrachten in de plaats van een blind geloof of van spitsvindige verklaringen der naaste oorzaken; hij zelf gaf voorbeelden van onzijdige waarnemingen omtrent de gesteldheid der natuur en den zieken toestand, die voor alle tijden leerrijk gebleven zijn; hij bouwde eindelijk op deze waarnemingen een practisch stelsel, dat bij al zijne gebreken en bij alle verkeerde uitleggingen van hen, door welke het van ouds uitgelegd is, altijd den weldadigsten invloed op de kunst behoudt, en welks waarheden nog zoo vast staan, als de eeuwige en onveranderlijke wetten der Natuur zelve. In de leere van HIPPOCRATES ligt de kiem van alle volgende *echte* verbeteringen, van alle voortgangen in de kunst, en het was geenszins aan hem te wijten, dat deze zoo langzaam en zoo laat volgden. Meer dan de kiem zoeken echter bij hem niet, want zelfs de grootste Man kan den geest ten zijnen tijde altijd slechts

weinige schreden vooruit snellen, en moet voor de nakomelingschap den verderen voortgang overlaten. Volgens dezen geest, volgens dien algemeenen toestand der kunsten en wetenschappen bij zijne natie, moet men hem beoordelen, en van den grijzen ouderdom die vruchten niet eischen, die zich, in de tegenwoordige oogenblikken, nog op den weg tot derzelve rijpheid, en nog zeer verre daarvan verwijderd, bevinden.

§ 25.

Nadeelige invloed van de leere van HIPPOCRATES op de Geneeskunde.

Bij de voorgestelde groote voordeelen, die het Hippocratisch geslacht aan onze kunst verschaft heeft, durven wij ook den nadeeligen invloed niet ontkennen, die, helaas! onder de handen der Nakomelingen van hetzelfde uitging, of eigenlijk van hen afgeleid werd. Dat men de Hippocratische leere als een volkomen stelsel der Geneeskunde aanzag, waaraan niets meer veranderd of verbeterd kon worden; dat men met blind geloof aan zijn gezag zich hield, en zijne verkeerde uitspraken, in plaats van ze te verwerpen, zocht te doen gelden; dat men voor iederen onzin, voor iedere dwaling der volgende tijden bij HIPPOCRATES een dekmantel meende te vinden; dat men geheel tegen het wezenlijk kenmerk zijner leere van de ondervinding afweek, en het geneeskundig vernuft, dat zoo dikwijls zijne plaats, onmiddelijk naast het onverstand, innam, in dezelve

in-

indrong; — deze waren de bronnen, waaruit onbeschrijfelijke nadeelige gevolgen voor de echte, ware Geneeskundigen ontsproten!

Uit de Hippocratifche leere van de hoofdstoffelijke vochtigheden van het menschelijk ligchaam en derzelve afwijkingen in den zieken toestand (§ 21), ontstond de raauwste ziektekunde der vochten, die met niets dan met bloed, slijm en gal te doen, en deze onophoudelijk te koken en uit te werpen had. Der geneesmiddelen werden eigenschappen toegeschreven, die tot dit einde dienen moeten. De krachten, welke HIPPOCRATES eenen zoo grooten werkring bij de genezing der ziekten toefchreef, werden achteloos vergeeten, of op den achtergrond geplaatst, en de 18de eeuw moest daarenboven daartoe vervallen, dat zij het Enormon, onder den naam van Geneeskunst der natuur, levenskracht, opwekbaarheid, werkzaamheid van het organismus, in veranderde gedaante weder deed herleven! Zoo langzaam volgde de uitspruiting en de wasdom van het uitgestrooide goede zaad!

De op zich zelve zoo juiste stelling: *de Natuur geneest de ziekten*, voerde tot eene nadeelige traagheid en onwerkzaamheid bij derzelve behandeling. De Artsen hadden van HIPPOCRATES geleerd, dat zij den gang der Natuur moesten waarnemen; daardoor werden zoo vele waarnemers in luije aanschouwers hervormd, die zich bij de *curatio morborum per expectationem*, het beste meenden te bevinden. Zoo moeilijk viel het hen, den regten middelweg te houden, en zoo gemak-

kelijk', om in den Vader der Geneeskunde een voorbeeld hunner practische onwerkzaamheid te vinden. — Geneesheeren van eene tegenovergestelde stemming, namen gretig hun toevlugt tot het gebruik van sterke, drastieke purgeermiddelen, die HIPPOCRATES immers ook had aanbevolen, voerden geele en zwarte gal af, en wat gene door onwerkzaamheid deden omkomen, doodden deze door hunne practische heldendaden.

Kokingen en Crisis hadden de Hippocratesfen als verschijnselen afgebeeld, die hun de waarneming der ziekten, en de daarop gevolgde genezing, hadden aangeboden. De Nakomelingen bleven bij deze waarnemingen stilstaan, en in plaats dat zij spoedig leeren zouden, hoe het in de magt van den Arts staat, ziekten in hunnen oorsprong te onderdrukken, hunnen loop te verkorten, de talrijken hevigheid der toevallen te verminderen, en ze zonder een hevigen critischen storm, tot afscheiding te brengen, — bleven zij eeuwige aanschouwers van kokingen en crisis, welke zij dikwijls langs de tegenstrijdigste wegen meenden te bevorderen.

Zij schiepen van het geheel critisch werk, gedeeltelijk volkomen verdachte leeringen, en lieten daarbij oorzaken en werkingen eene plaats bekleeden, waaraan geen HIPPOCRATES gedacht had, en die nimmer den toets der echte, onpartijdige ondervinding konden doorstaan. — De leere der critische dagen ontaarde reeds in vroegere tijden, in onvruchtbare bespiegelingen en blind bijgeloof. HIPPOCRATES had daadzaken vermeld, zoo als hij

ze zag; den Nakomelingen spoorden de oorzaken op, en lieten daarbij geheime krachten, waarbij men van heilige getalen als 3, 7 enz. droomde, werken. Latere Artsen hielden zich overtuigd van het aanwezen van critische dagen, waar geene waren; — andere ontkenden ze, omdat zij zich niet overal en ten allen tijde zoo bevonden, als zij volgens HIPPOCRATES gebeuren moesten. Zij vitteden over de letters der leere, en overzagen daarbij hunne vruchtbaarheid, derzelver geest.

Door de magere dieet van HIPPOCRATES hebben in de wereld ontelbare zieken honger geleden, vele welligt zijn daardoor uitgehongerd geworden. Men maakte, kort na HIPPOCRATES, een eigen studie daaruit, om het voedsel eigenschappen toe te kennen, gelijk dit de meening van dien tijd medebragt, om ze daarna op de ziekten toe te passen. Had HIPPOCRATES, gelijk een zijner waarschijnlijk onechte geschriften opgeeft, behalven slijm en gal, reeds van zoete, bittere, zure, zoutachtige en dergelijke scherpten in de vochten gedroomd, dan zou hij de voortganger van die rampzalige methode geworden zijn, welke door zekere voedsels, volgens eenen theoretischen waan, het bloed reinigen, de vochten verzoeten, of ten minste de scherpten inwikkelen wilde; van eene methode, welke bij waterige, plantaardige dieet, door Ptisanen en verzoetende, zachtstrelende dranken, de zieken uithongerde, om hun slechts zuivere vochten te bezorgen.

In het voorschrijven van het gebruik van eigenlijke geneesmiddelen, was HIPPOCRATES zelf zoo
em-

empirisch en onzeker, en deze voorschriften zijn zoo ontoereikende tot zijne nakomelingen overgekomen, dat iedere onzin der volgende tijden in hem eenen waarborg vinden kon en altijd gevonden heeft. De raauwste Empirie beriep zich op HIPPOCRATES, omdat hij de Geneeskunde tot de ondervinding verwezen had, zonder de wezenlijkste eischen der Hippocratische ondervinding te bestraffen: het spitsvindigste Dogmatismus vond in hem eenen beschermer, omdat zijne geschriften niet geheel van alle theoretische verklaringen ontbloot zijn. Zoo schijnen de Artsen, van den beginne af, tot het noodlot gedoemd te zijn, om zeldzaam den geest van nieuwe leeringen te begrijpen en vast te houden, en nog zeldzamer den gulden middelweg der waarheid tusschen de zijpaden der dwaling te vinden!

III.

DE DOGMATICI NA HIPPOCRATES.

§ 26.

*Overgang van de leere van HIPPOCRATES, tot het
Dogmatismus.*

Waren de nakomelingen van HIPPOCRATES, terwijl zich hunne historische kennis in de natuurlijke geschiedenis, de ontleedkunde en andere takken der algemeene natuurwetenschap, van tijd tot tijd uitbreidde, op den empirischen weg, welken hun de Vader der kunst getoond had, voortgegaan, hoe schielijk zouden zij hoogere trappen van volmaaktheid bereikt hebben! Maar zij verlieten dien weg. De gestemdheid des tijds wilde, dat een verderfelijk *scepticismus*, dat aan de geheele zinnelijke wereld, slechts niet aan de zeldzaamste verdichtfelen, welke een gewaand verstand schiep, twijfelde, eene geneigdheid tot bespiegelingen, tot redeneer- en twistkunst, de overhand behouden moest. Van alle gevoelbare dingen, derzelve bestaan en eigenschappen, liet zich, zoo als men meende, geen bewijs bijbrengen, zij waren hoogst toevallig en veranderlijk, en konden dus niet het onderwerp eener wetenschap worden; maar wij moesten tot het wezen der dingen en derzelve oorsprong terug gaan, om iets met zekerheid te bepalen. Juist zoo als
in

in onze dagen, zoo riepen ook toen reeds de wijsgeerige Artsen elkander toe: niet van waarneming, niet van ondervinding, mogen de gronden hunner wetenschap afgeleid worden, maar van de *zuivere begrippen der rede*; de *bespiegeling* moest de ondervinding voorafgaan en de oorspronkelijke wet der natuur vinden. — Wij zullen zien, waarheen deze bespiegelingen en de door haar gestelde begrippen der rede voerden.)

§ 27.

PLATO'S *stelsel*. (350 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

De stelsels der vroegere Wijsgeeren (§ 12—17.) breidde PLATO verder uit, en schiep eene theorie, welke de eerste dogmatifche Artsen, in plaats van alle ondervinding, tot een grondslag van hun stelsel leiden. In hoe verre zij dat verdiende, moge het volgende overzicht harer hier behoorende grondleeringen toonen: de hoofdstoffen hebben hare bepaalde hoekige vorm, zijn gedeeltelijk uit gelijkzijdige, gedeeltelijk uit ongelijkzijdige driehoeken zamengesteld; het geringste getal van driehoeken vormt het pyramidale *vuur*, de *lucht* is twaalfhoekig, het *water* is twintighoekig, en de *aarde*, als de zwaarste en onbeweeglijkste hoofdstof, een *dobbelsteen*. Behalve eene algemeene goede en eene booze wereldziel, is het geheelal vol Dæmons, die alle lichamen der natuur, ook de dierlijke, geschapen hebben. Zij bouwen zich zelve, terwijl zij de hoofdstoffen, naar derzel-

ver

ver hoeken, behoorlijk zamenpassen, of zelf een dierlijk ligchaam, of vormen ook uit een gedeelte van zich zelve, de dierlijke ziel. Zoo heeft iedere menschelijke ziel een redelijk, goddelijk, en een onredelijk, ligchamelijk bestanddeel. Dit laatste stoffelijke, onredelijke, dierlijke deel der ziel, is weder tweevoudig, en heeft gedeeltelijk in het hart, gedeeltelijk in de maag, zijne zitplaats; de redelijke ziel echter heerscht in het hoofd.

Met de voortbrenging en gesteldheid des menschelijken ligchaams gaat het zoo toe: uit geheel ligte en fijne, de grondfiguren van het vuur gelijkende driehoeken, formeerde de Dæmon, die ons ligchaam bouwde, eerst het merg, waardoor de ziel met het ligchaam vereenigd is. In dit merg of eigenlijk in de hersenen, zaaide God de zielen. Het leven bestaat in vuur en geest, en de onderhoudingsbron van dit vuur is de warmte des bloeds. Het vuur verdeelt en lost de spijzen op, en volbrengt daardoor de vertering; het klimt in de gestalte van eenen vlugtigen geest met de voedingsfappen op, vult de aderen, en zoo wordt het voedingsfap door het geheele ligchaam verspreid, dat zich naar zijne gestalte aan de eenvoudige dierlijke deelen, waar aan het past, hecht. Het aanzetten van nieuwe deelen tot voeding, is enkel een gevolg van de gelijkheid der figuren van de hoofdstoffen. — De spieren dienen tot verwarming en bescherming des ligchaams tegen uiterlijk geweld; zij zijn uit aarde, lucht en water, door middel der gisting van zure en zoute stoffen, ontstaan; de banden echter hebben niet ge-

gegist en houden daarom het midden tusſchen het gebeente en de ſpiereu. — Op gelijke willekeurige ſtellingen, welke PLATO's verbeelding verlichtte, die ik hier echter voorbijgaan moet, loopt zijne geheele *physiologie* uit, waaruit zich intuſſchen zoo veel in latere ſtelfels ſtaande heeft gehouden, bij voorbeeld, het aanzetten van gelijkfoortige ſtoffe tot gelijkfoortige, waaruit men, offchoon in andere uitdrukkingen, nog lang naderhand den groei en het onderhoud des ligchaams verklaarde. — Gewigtiger zijn ons hier de ziektekundige grondleeringen van den ouden Wijsgeer.

De onevenredigheid der phyſieke hoofdſtoffen des ligchaams, is de eerſte oorzaak van alle ziekten. Daar nu het merg, de beenderen, de ſpiereu en banden, uit deze hoofdſtoffen even zoo zamengeſteld zijn, als het bloed en de uit hetzelfde afgezonderde vochten; zoo ontſtaan in diervoegen het bederf der vochten uit de onevenredigheid van derzelve hoofdſtoffen, en uit de eerſten weder het onderscheid der ziekten. Wanneer oude, harde ſpierredeelen ſmelten en tot bederf overgaan, dan ontſtaan de *ſcherpe, zwarte gal*; de *geele gal* echter, wanneer verſche, teedere ſpiervezelen door hitte ſmelten. Te onregt ſchijnen beide vochtigheden den naam der gal te voeren. Wanneer verſch, teeder vleesch met lucht zamenſmelt, dan ontſtaan eene *weiachtige, phlegmatieke* ontaarding der vochten, welke gedeeltelijk van zure, gedeeltelijk van zoute geſteltheid is. De gevaarlijkſte, boosaardigſte ziekten heb-

hebben hunnen grond in het bederf des ímergs. Ook de geest, of de lucht, veroorzaakt zeer zware ziekten, daar alle kramppijnen en hevige smarten daarvan afgeleid worden. Uit de ontsteking der gal ontstaan de meeste heete en aanstekende ziekten; de vallende ziekte en andere langdurige kwalen uit zwartgallig bederf. Uit phlegmaticheid ontstaan de meeste vloeijingen, als roeringen en buikloop. Uit overvloed des vuurs ontstaan de aanhoudende koortsen, uit overvloed der lucht de dagelijksche, des waters de derdendaagsche, en der aarde de vierdendaagsche koortsen.

Hoe ruw en willekeurig al deze Platonische stellingen waren, zoo golden zij toch, onder verscheidene veranderingen, zeer lang in de scholen der Artsen. De humoraal-pathologie vestigde zich hierop en liet, tot op de nieuwste tijden, niets af van hare zwarte gal en van de overige onttaardingën en scherpte der vochten. Nog zeer onlangs zocht men de verscheidenheid van den *typus* in koortsen, van de verscheidenheid der tot grondslag liggende ziektestof af te leiden; een andere *typus* werd van slijm, weder een andere van gal enz. voortgebracht. De tweevoudige *Platonische* ziel, bragt HELMONT weder in zijn stelsel bij, zoo als de zielewerkingen in eenen gezonden en zieken toestand over het algemeen door STAHL; en leidt deze tweevoudige ziel (werkzaamheid) niet op ons dualismus der natuur?

§ 28.

Het stelsel der eerste Dogmatici.

Het stelsel der eerste Wijsgeeren, (§ 12 en verv.) hetwelk meestal uit kwalijk begrepene leeringen van HIPPOCRATES, vervolgens van PLATO's stelsel bestond, bood de zucht der eerste dogmatici, om alles uit redelijke begrippen af te leiden en tot de eerste oorzaak der dingen terug te gaan, genoegzaam voedsel aan. Van den eenvoudigen weg der waarneming en ondervinding waren zij afgeweken; eenen onbeweeglijken grond van hun dogmatisch gebouw ontdekten zij in de leeringen der voorgangers, zij bouwden dus hunne bespiegelingen daarop voort, geraakten zeer natuurlijk in twijfeling en tegenstrijdigheid, en onder hunne handen werd dus de geneeskunde een weeffel der zeldzaamste droomerijen, welke zij nogtans ver boven alle ondervinding stelden. Daar zulk eene bewerking der kunst tot geen zamenhangend stelsel voeren kon, zoo moeten wij uit de volgende afgebrokene stukken de gevoelens der Dogmatici beoordeelen, hoe zij de onechte *Hippocratische* schriften aanbieden.

De rol, die de nieuwere stelsels aan eene levenskracht, een levensbeginfel, eene opwekbaarheid enz., in den gezonden, zoo wel als in den zieken toestand, toegedeeld hebben, droegen de oude dogmatici insgelijks aan een onbekend geestig wezen over, dat zij πνεῦμα noemden. Deze *Pneuma* is de grond des levens, der ziekten

en derzelve enkele verschijningen; het wordt door warmte ontwikkeld en als de albelevende stof in alle werktuigen des ligchaams opgenomen. Wat maar hier of daar buiten den kring der ondervinding lag, dat geloofde men voldoende verklaard te hebben, wanneer men op het *Pneuma*, als op de eerste werkende oorzaak in de dierlijke bewerktuiging, terugwees; — juist zoo, als de nieuwste dogmatifche theorien ons naar overvloed of gebrek van zuurstof, naar opgehoopte of verminderde opwekbaarheid, naar het dualismus, de tripliciteit of quadrupliciteit der natuur, en dergelijken, verwijzen. De leer der vier Hoofdstoffen en de daaruit afgeleide vier elementvochtigheden des menschlijken ligchaams, bleef eeuwen lang het onveranderlijkste geloofsartikel van alle dogmatifche stelsels. De gezondheid ontstaat door inwendige vermenging der Hoofdstoffen, zoo dat niet een boven de anderen zichtbaar is. Inzonderheid maakt het fijnste gedeelte des vuurs en het dunste gedeelte des waters die vermenging uit, welke de grond der gezondheid is. Bloed, gal, slijm en water worden, in eene overwegende betrekking, de oorzaken van alle ziekten. Derzelve gemeenschappelijke bron is de maag, waaruit zij door onderscheidene werktuigen, wanneer er ziekten ontstaan, aangetrokken worden. Behalve de maag hebben zij nog bijzondere bronnen: de gal in de lever, de slijm in het hoofd, het water in de milt enz. De gal verwekt alle heete ziekten; de slijmvloed uit het hoofd veroor-

zaakt zinkingen en rheumatismus; de waterzucht ontstaat uit gebreken der milt. De menigte der gal in de koortfen bepaalt derzelve typus: de groote menigte veroorzaakt eene aanhoudende koorts, eene geringere de dagelijksche, eene nog geringere de derdendaagsche, en de geringste hoeveelheid gal, met een gedeelte taaije zwarte gal gemengd, veroorzaakt de vierdendaagsche afwisselende koorts. — Ook zoute, zure, bittere en dergelijke scherpten kent het oude dogmatifche humpraalstelsel.

Zelfs de ziel laat dit stelsel op eene wonderbare wijze uit de Hoofdstoffen zamengefteld worden; vuur en water zijn derzelve grondflagen, en van de veranderingen in de vermenging hargen hare eigenschappen af. Deze ziel heerscht volkomen over haar ligchaam; gevoelt zij een ongemak, dan onderneemt zij de genezing, maar zij wacht zich, dat zij niet veelmeer door stoutmoedigheid, dan door verftandige voornemens, niet veelmeer door geweld, dan met bekwaamheid, de genezing verrigte. — Slechts eene geneeskunde, die alles door de rede geloofte te erkennen, wat door de zinnen niet bereikt kan worden, kon het *Hippocratifche* Enormon op deze wijze vergeestigen, en zoo het Stahlianismus tweeduizend jaren voor zijne verschijning verkondigen!

Reeds de eerste, nog veel meer echter de latere dogmatici, dreven met de getallen 3, 7, enz. een zeldzaam bijgeloof, terwijl zij deze heilige getallen, zekere geheime krachten toekenden, welke
zich

zich bij periodieke veranderingen in de natuur, bij eene crisis, bij de opklimming van zeven jaren enz. vertoonen zouden.

De dieet en de drank der Dogmatici zijn overeenkomstig hunne humoraalpathologie; alles werkte, niet zoo als het de ondervinding had moeten aanwijzen, maar door warmte, koude, vochtigheid en droogheid. De heilkunst was derhalve de kunst te adderen en te substraheren, dat is ontbrekende elementen aan te vullen, overvloedige echter te verminderen. De droogheid werd dus door vochtigheid, deze door uitdrooging, de warmte door koude, deze echter door warmte, verholpen. Men had bepaalde middelen, waarvan eenigen de slijm, anderen de geele gal, weder anderen de zwarte gal, wegnemen moesten. Met weinige niet wezenlijke veranderingen, had zich deze geneeswijze tweeduizend jaren in de scholen der Artsen staande gehouden! — Tweeduizend jaren was de nu en dan zich hooren latende stem des gezonden menschenverstands te zwak, een dwaallicht uit te blusfchen, dat alleen door redelijke grondbeginselen was opgestoken; een dwaallicht, in welks schittering de ondervinding van alle tijden zich zoo toonen, ten minste zoo moest laten aanduiden, als het die rede, die ook, volgens eene der nieuwste verzekeringen, ver boven het gezond menschenverstand gaat en hetzelfde wetten voorschrijft, hebben wilde! —

§ 29.

Stelsel van PRAXAGORAS. (320 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

Onder den invloed der *Platonische*, naderhand onder dien der *Stoische* Wijsbegeerte, gingen de Dogmatici voort, op de zoo aanstonds opgegevene grondstellingen, hun stelsel te bewerken, en het als het eenigste waardige in de geneeskunde op te geven. Eenige bijzondere bewerkers weken van die grondstellingen af, en gaven eenige theorien op, die wij als den grondslag van nieuwere leeringen te beschouwen hebben. Zoo vermeerderde PRAXAGORAS de gezonde en zieke vochten des ligchaams tot *tien*, terwijl hij een zoet, gelijkmatig gemengd, glasachtig, zuur, salpeterachtig, zout, bitter, lookgroen, eigeel en een bijtend, vastzittend aannam. Van dit alles hebben wij nog in de ziektekundige handboeken der achttiende eeuw gelezen!

§ 30.

Stelsel van HEROPHILUS. (300 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

Door de vorige spitsvindigheden der Dogmatici en door hunne ver gedrevene theorien, wordt de inval van HEROPHILUS, eenigermate, geregtvaardigd: om de oorzaken van iedere ziekteverschijning, zeer zamengesteld, aan te nemen, en tegen dezelve, even zoo zamengesteld, specifieke midde-

delen te gebruiken. Zoo kwam men van tijd tot tijd van de *Hippocratische* eenvoudigheid, tot de overdrevene, onzinnige vermenging der geneesmiddelen, welke zich gedeeltelijk tot op onze tijden hebben staande gehouden.

§ 31.

Stelsel van ERASISTRATUS. (300 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

De oude leere van de πνεῦμα (§ 28.) verkreeg door ERASISTRATUS eene veranderde gedaante; hij nam namelijk eene dubbele πνεῦμα aan, de eene in het hart (de levenslucht, πνεῦμα ζωτικόν), de andere in de hersenen (de zielelucht, πνεῦμα ψυχικόν), en leidde van de tegenwerkingen van beiden, de verschijningen in gezonden en zieken toestand af, — gaf dus daarin andermaal onloochenbare sporen van het dualismus in de natuur, dat de nieuwste beschouwing tusschen de koolstof in het hart, welke het prikkelbare, en de stikstof in de hersenen, welke het gevoelige stelsel vertegenwoordigt, wil gevonden hebben. Voor onze kennis, welke zich met bespiegeling bevredigt, is ten minste de πνεῦμα een even zoo voldoende vertegenwoordiger van iets onbekends, als het hier koolstof en stikstof immer zijn mogen; want het aannemen daarvan is even zoo willekeurig, als de dubbele πνεῦμα, die zich in het hart en de hersenen verdeelt. —

ERASISTRATUS rekende minder op het bederf der vochten, welke tot dusverre het hoofdonder-

werp in de leere der Dogmatici uitgemaakt had; dan veelmeer op derzelve *verdwaling* op zulke plaatsen, waar zij, volgens de wetten der dierlijke huishouding, niet komen moesten. De meeste ziekten leidde hij van zulk eene verdwaling des bloeds, der geestige vloeibaarheid (pneuma) en meer anderen, af. Wanneer het bloed in den zieken toestand in de slagaderen dringt, den zich daarin bevindenden geest bedroeft, en hem eene onordenlijke rigting mededeelt, dan ontstaat of koorts of ontsteking; het eerste, wanneer het bloed in de groote slagaderen indringt, zoo dat het hart aan dit lijden deel neemt; het laatste echter, wanneer de verdwaling enkel in kleinere vaten plaats heeft. De verlamming verklaarde hij uit de verdwaling der vochtigheid, welke de bewegende zenuwen voedt; wanneer deze in de holte der zenuwen dringt, dan wordt, wegens de dikke en kleverige gesteldheid derzelve, beweging en gewaarwording onderdrukt. — Hier hebben wij dus den oorsprong der leere van *error loci*, en van de stuitingen der vochten in kleine vaten, welke naderhand in de heilkunde zoo gewichtig werd, en de zeldzaamste theorien van de oplossende middelen voortbragt!

Tegen de *Hippocratische* leer, van de critische ledigingen, stelde hij de scherpzinnige tegenwerping; dat men deze ledigingen van schadelijke ontbindingen der vochten moeilijk onderscheiden kon. Hij had du naauwelijks nog eenen stap te doen tot de beperkingen, welke onlangs de leer der *crisis* ondergaan heeft. —

Daar

Daar het niet overvloed der vochten was, welke de ziekten voortbragt, maar derzelve verdwaling, zoo verwierp ERASISTRATUS alle ontlastende middelen, beperkte ten minste derzelve gebruik zeer, daar zij tegen deze verdwalingen niets helpen konden. Hij was derhalve een vijand van het aderlaten, welks misbruik het vorige stelsel zoo zeer begunstigde; want wanneer het bloed in zulke vaten, welke het voorheen nimmer vervulde, is ingedrongen, en den geest in onrust heeft gebragt, dan kan men dit ongemak door ontleding van het bloed niet verhelpen. Hij liet veelmeer zijne zieken matig leven, vasten, ptisana drinken enz., en bereikte daardoor, in acht gevallen van ontsteking, dezelfde verzwakking, welke wij bij het aderlaten ten doel hebben. — Ook de purgeermiddelen verwierp hij, omdat zij de vochten bederven en rotkoortsen ontwikkelen, — of, zoo als men zeggen zou, omdat zij verzwakken; had men zijne heldere denkbeelden, ten opzichte der ondervinding, in den *Hippocratischen* geest vervolgd, tot welke glansrijke vorderingen in de kunst had dit gevoerd!

§ 32.

Gevolgtrekkingen.

Reeds de eerste Dogmatici leeren ons, waarheen de rede in empirische wetenschappen voert, wanneer zij zich niet meer door zinnelijke kennis, maar door zelfgeschapene bespiegeling, leiden laat. Tweeduizend jaren hebben, nevens zoo

veel andere dwalingen, de door het vernuft verdichte scherpten der vochten als befliste waarheden gegolden, hoe min zich ook ooit slechts een schijn van ondervinding, ten bewijze van haar bestaan, bijbrengen liet! Dan de trotsche rede deed alles doorgaan, wat zij eens *vastgesteld* had. Zoo is het tot op onze tijden gegaan; altijd plaatste het dogmatismus iets, in welks plaats de volgende tijden altijd weder iets anders plaatsten. In geen tijd was de geneigdheid tot zulk een vaststellen grooter, dan in den onzen, waar men nu chemische, dynamische, dan zelfs verhevener, transcendente grondbeginselen, welke ver boven iedere ondervinding zijn, opgeeft, om daaruit eene kunst voordeel aan te brengen, welke zij alleen in den kring der ondervinding verkrijgen kan!

D E E M P I R I C I .

§ 33.

Oorsprong van denzelfven.

De elkander zoo wonderbaar doorkruisende gevoelens der Dogmatici, waarin eindelijk het willekeurige en tegenstrijdige van alle zijden in het oog vallen moet; de zoo veelvuldige ondervindelijke kennis in de ontleedkunde, in de natuurkunde over het algemeen, inzonderheid ook in de leere der geneesmiddelen; eindelijk de stoot, welke zich de wijsgeerige stelsels telkens zelf bewerkten, wanneer zij op scepticismus uitloopen: bewerkten van tijd tot tijd bij de helderziendste Artsen, (250-280 jaren voor de geboorte van CHRISTUS,) het besluit, om het zoo overdrevene dogmatismus geheel te verlaten, en weder tot de *Hippocratische* leerwijze terug te gaan. Men noemt deze Artsen, en hen, die de door hen opgegevene grondstellingen volgden, *Empirici*. Om deze benoeming en de leerwijze, welke zij aanduidt, juist te bepalen, moet men de eerste *Empirici* van de lateren zorgvuldig onderscheiden.

§ 34.

Grondstelling der eerste Empirici.

Het is het karakter der Empirie, alleen de kunst van den Arts, het technische deel zijner wetenschap,

fchap, aan te kweeken, dus zonder theorie, zonder een door het verstand alleen vastgesteld stelsel te zijn; hier laten zich dus ook slechts de algemeene grondstellingen opgeven, volgens welke zij, in hare eerste zuiverheid, te werk ging. De Empirici stelden de kundigheden, zoo als de ondervinding die aanbod, alle redelijke begrippen en daaruit afgeleide besluiten, ver boven alle wijsgeerige bespiegelingen. De ondervinding echter, waarop zij zich beriepen, moest de slotsom van vele verzamelde waarnemingen en beschouwingen der zoo veel mogelijk volkomene gevolgtrekkingen daar uit zijn; men moest de gevallen zeer dikwijls waargenomen en altijd onder dezelfde omstandigheden gezien hebben, wanneer men ondervinding hebben wilde. Op dezen weg golden bij hen alleen de oorzaken van den zieken toestand, welke door de zinnen te onderzoeken waren; al de overigen, welke de Dogmatici door besluiten der rede meenden voort te brengen, lagen geheel buiten hunnen gezigtskring. Daar niet ieder Arts alles zelf ondervinden kan, zoo moeten wij de ondervindingen van anderen, onder de zoo even gedachte regelen van voorzigtigheid, te hulp nemen, en waar noch eigene, noch vreemde ondervinding toereikende is, de overeenkomst te hulp nemen. Deze overeenkomst mag echter alleen tot de gelijkheid der verschijnselen betrekking hebben, in zoo verre deze in de zinnen valt, niet tot de enkel theoretisch aangenomene gelijkheid der oorzaken, van de natuur der ziekten, of van de krachten der geneesmiddelen, welke
geen

geen voorwerp der ondervinding is, maar oogenschijnlijk alleen door de rede erkend wordt, — zoo waren dus *eigene* en *vreemde ondervinding*, en de *aanwending van gelijke gevallen*, de drie steunpunten der Empirische geneeswijze; eenige latere empirici verwierpen dit laatste weder, en stelden het *epilogismus*, de kunst om uit voorhanden zijnde ondervindingen op het onbekende, dat nog geen onderwerp der ondervinding is, te besluiten, in deszelfs plaats. Door dit epilogismus naderden de Empirici en Dogmatici elkander wel, zoo als zij dan over het algemeen het gebruik der rede, der philosophie van het gezond verstand, in hunne leerwijze, niet buiten sloten; maar het wezenlijk karakter hunner leere bleef toch altijd: uit openlijke verschijnselen op verborgene oorzaken te besluiten, en niet naar de redenering der Dogmatici, uit redebegrippen, hetgeen slechts tot dwaling leidt. De ondervinding stond dus bij hen boven aan; zij was de toetssteen van de besluiten der rede, deze echter konden nimmer ter beproeving der ondervinding aangewend worden.

Omtrent de aanwending van al deze grondstellingen, gaven de eerste empirici regelen, zoo als die nog in geenen tijd doelmatiger zijn opgesteld, en er is over het algemeen geene verdere herinnering noodig: dat de echte heilkunde, die zich binnen de grenzen harer mogelijke volkomenheid houdt, slechts eenig en alleen op den weg der *redelijke empirie* bewerkt, slechts eenig en alleen uit dit gezigtspunt beschouwd kon worden.

§ 35.

De latere Empirici.

Van de redelijke Empirici gingen *twee* afwegen uit, waarop de eersten zeer spoedig na de opgave dier juiste grondstellingen (§ 34) geraakten, en waarop wij, in alle volgende eeuwen, zulk een groot gedeelte van Empirici aantreffen, zoodat daardoor zelfs de naam hunner leerwijze in diepe verachting kwam.

De eene afweg leidde tot het dogmatismus terug; de kundigheden, die op den echten empirischen weg verkregen waren, mismaakte men met verklaringen en hypothesen, die buiten de grenzen der ondervinding lagen; men maakte zich een stelsel, en vatte dan de waarnemingen naar de wijze van voorstelling van hetzelfde op, schiep dus eene ondervinding, niet zoo als zich die aan de onbevooroordeelde zinnen aanbod, maar zoo als die het verstand juist noodig had, om zijne opgevatte gevoelens te bevestigen. Dat is de groote klip, waarop de pogingen van vele der beste Artsen, in alle eeuwen, schipbreuk leden; zij is het, die den weg, door ondervindingen tot zekerheid te geraken, van alle tijden zoo onveilig gemaakt, en zelfs bij de helderziende beoordeelaren, eenen tegenzin verwekt heeft tegen alles, wat de Artsen hunne ondervinding noemen. Hier wilde een Arts scherpten in de vochten zien; de ondervinding van derzelve bestaan en hare theoretisch reeds bepaalde verscheidenheid, was

was dus gemakkelijk te maken, of ten minste ten voordeele van dit gevoelen te verklaren: daar wilden anderen de rotting van het bloed, de gal, de geheime ontstekingen, de verstoppingen der vaten des onderlijfs, en mischien nog iets anders, als oorzaken der ziekten opgeven; zij verhaalden dus hunne ondervinding, zoo als zij geloofden, dat die ter bevestiging hunner theorie verhaald worden moest. Thans wilde men de ziekten van overvloed of gebrek aan zuurstof, koolstof enz. afleiden, en de ondervinding moest hun ten dienste staan, om het een zoo wel als het ander te bewijzen; een andermaal zocht men den grond der meeste ziekten in zwakheid, en oogenblikkelijk moest zich dit uit de ondervinding laten afleiden. Zoo hebben de Artsen hunne verschillendste, tegenstrijdigste gevoelens, op de ondervinding weten te gronden, of eigenlijk, volgens hunne wijze van voorstelling weten te ondervinden! Al hunne geneeswijzen wendde men voor, op de ondervinding te steunen, hoe tegenstrijdig zij ook gestadig zijn mogten; nu heeft iemand ondervonden, dat daar slechts de koude helpt, waar een ander, volgens zijne ondervinding, van de warmte gebruik maakt; dan geeft de eene met het beste gevolg ontlastende middelen, terwijl de andere vermeent, dat dezelve doodelijk zijn, en in hare plaats prikkelende gegeven moeten worden; hier geneest iemand met *opium*, wat een ander braakmiddel, een derde met aderlaten geneest, en alle drie beroepen zich stoutmoedig op hunne ondervinding, en op de waarheid van hun

hun daardoor bevestigd stelsel. Doch hoe kon ik al die tegenstrijdige, bedriegelijke ondervindingen, waartoe de eerste afweg der door Dogmatismus misvormde Empirie gevoerd heeft, hier opnoemen!

Op eenen tweeden afweg gaven zich de Empirici aan ruwe, woeste proeven met de geneesmiddelen over; zij verwaarloosden die regels, waardoor zij alleen tot ware en alleen nuttige ondervinding geraken kunnen, en geloofden in vlugtig opgevatte waarnemingen, in onbedachtzaam gedane beschouwingen en proeven, in veel gedachtenloos toezien aan ziekbedden, reeds ondervinding verworven te hebben; zij verwierpen, met het schadelijke dogmatismus, ook iedere gebruikmaking van het verstand, zonder hetwelk de echte ondervinding niet bereikt kan worden; zij hoorden van de onwaarde van enkele begrippen der rede in de geneeskunde, en gaven zich daarom over aan het onverstand, aan het blinde geloof en de invallen des toevals. Deze weg heeft intusfchen, zeker ten kosten der menschheid, tot menige gewigtige ontdekking gevoerd.

§ 36.

Nieuwe proeve van een empirisch stelsel.

De beoefenende geneeskunde heeft zich, tot op dezen dag, op de oneindig onderscheidene trappen tusschen redelijke en grove Empirie, (§ 34, 35.) gehouden. Al onze geneeswijzen, eenige zeer weinige uitgezonderd, zijn van eenen em-

empirischen oorsprong, en worden empirisch gebruikt. Dat wij zekere koorts met zuur, andere met kina, opium, wijn en andere prikkelende middelen meer, behandelen, dat wij huiduitslag met zwavel, de venusziekte met kwikzilver genezen; dat wij tegen de hondsdoelheid *belladonna* gebruiken, dat wij tegen krampachtige ongesteldheden, tegen wormen enz., zekere bepaalde (specifieke) middelen en mengselen daarvan, heilzaam vinden: — dat alles is niet meer dan empirie, hoe zeer zich ook het dogmatismus bevlijtigd heeft, haar algemeen geldende wetenschappelijke grondbeginselen te geven, ten minste eenige geneeswijzen, wetenschappelijke gronden toe te voegen, zoo heeft het toch nimmer verder dan tot hypothesen en gevoelens gevoerd, welke zich in den stroom des tijds verliezen en weder vernieuwen.

In onze dagen kwam een Arts (om van andere empirische proeven hier niet te gewagen,) op de beschouwing van het gelijke der oude Empirici terug, (§ 34.) en zocht alleen uit deze een empirisch stelsel, voor de geheele geneeskunde, op te stellen. Ik spreek van HAHNEMANS grondbeginsel, ter uitvinding van de heelkracht der geneesmiddelen. Hij verwerpt alle wegen, welke de Artsen tot dusverre hebben ingeslagen, om de heelkracht dezer middelen wel te vinden. Tot hiertoe, zeide hij, zocht en vond men de specifieke middelen door een blind toeval, terwijl men die enkel empirisch en als het ware op goed geluk in ziekten gebruikte. De tegenwerking des

zieken ligchaams echter, op een nog niet, of een nog niet behoorlijk bepaald middel, geeft zulke ingewikkelde verschijningen, dat hare beoordeeling voor den scherpzinnigsten Arts te moeilijk is. Er volgt niets, of er volgen verergeringen, veranderingen, verbetering, genezing, dood, — zonder dat de groote practische genie raden kon, welk aandeel het zieke ligchaam, of het middel (in te groote, matige, of al te kleine gifte,) aan deze uitkomst heeft. Zij leeren niets, en verleiden tot valsche vermoedens, — inzonderheid wanneer men de nog heden de geneeskunst onteerende leerwijze volgt, en verscheidene geneesmiddelen in een Recept kunstmatig in een vlecht. Hoe kunnen hier de krachten van eenige geneesmiddelen onderscheidenlijk werken?

De ware Arts, dien de volmaking zijner kunst ter harte gaat, kan geene andere berigten van geneesmiddelen gebruiken, dan:

1. Welke zuivere werking brengt ieder op zich zelf, in deze en gene gift, in het gezonde menschelijke ligchaam voort?

2. Wat leeren de waarnemingen hunner werking in deze of gene, eenvoudige of ingewikkelde ziekte?

Het laatste doel bereiken gedeeltelijk de practische geschriften der beste waarnemers van alle eeuwen; hun getal echter is zeer klein, en de veelvuldige tegenstrijdige gevoelens over de werking der geneesmiddelen bewijzen, dat het ons nog aan een der natuur afgevraagd rigtsnoer, waarnaar wij de waarde en den graad der waarheid

heid en der ondervinding afwegen kunnen, ontbreekt.

Dit rigtsnoer kan alleen van de werkingen, welke genoemde middelen voor zich zelve, in deze en gene gifte, in gezonde menschelijke lichamen voortgebracht heeft, afgeleid worden. Daartoe behooren de geschiedenissen van onvoorzigtig of onwetend binnengeslikte geneesmiddelen en giften, en zulke, welke men, om die te proeven, met voordacht zelf ingenomen, of daartoe bestemde, anders gezonde menschen, met overleg ingegeven heeft, gedeeltelijk ook die genen, waar eene verkeerd sterkwerkende of anders in eene groote gift genomene substantie, als huismiddel of artsenij, bij geringe of anders gemakkelijk te beoordeelene ziekten gebruikt wordt. Eene volledige verzameling van deze soort van berigten, met aanmerkingen omtrent den graad van geloofwaardigheid hunner verhalen, zou de grondwet der leere van de geneesmiddelen, het heilige boek van derzelve openbaring zijn.

Op dezen weg alleen laat zich de ware natuur, de echte werking der geneesmiddelen, door onderzoek ontdekken, uit dezelve laat zich raden, in welke ziekten zij met gevolg en veiligheid toe te passen zijn. Daar het echter dan ook nog wel aan eenen sleutel kon ontbreken, zoo geeft HAHNEMAN nu het grondbeginsel op, waarnaar men te werk gaan kon, om ter vervulling der gapingen in de geneeskunde en ter volmaking, allengs voor ieder, vooral langdurig ongemak, een gepast specifiek geneesmiddel, uit den tot

dus verre bekenden en nog onbekenden geneeskundigen voorraad, volgens gronden uit te vinden, en naar gronden te gebruiken. Het berust omstreeks op het volgende:

Ieder werkzaam geneesmiddel verwekt in het menschelijk ligchaam eene soort van eigene ziekte, eene des te eigendomlijkere, aanmerkelyker en heviger ziekte, hoe werkzamer de artsenij is: de werkzaamste, specifieke ziekte verwekkende, gevolgelyk hulprijkste middelen, noemt de leek vergift.

Men volge de natuur na, welke somwijlen eene langdurige ziekte door eene andere bijkomende geneest, en gebruike in de te genezene ziekte dat geneesmiddel, dat eene andere, zoo veel mogelijk gelijke, kunstige ziekte in staat is te verwekken, en deze zal genezen worden; *Similia Similibus*.

Dit is het nieuw uitgevonden grondbeginsel, waarvan HAHNEMAN onze kunst zulke groote voordeelen belooft, en hij merkt slechts nog aan, dat de meeste geneesmiddelen eene, in het eerst, *directe* en eene *indirecte* nawerking hebben, en men kon als eenen algemeenen regel aannemen, dat deze beide werkingen elkander regtstreeks zijn tegengesteld. Hij zoekt verders zijn opgegeven grondbeginsel daardoor te bevestigen, dat hij de werkingen eener aanzienlyke menigte van geneesmiddelen doorgaat, en dezelve met ziekten, die daardoor genezen worden, vergelykt. Zoo heet het, bij voorbeeld, kina verwekt in groote giften, bij gezonden, een aanval van koorts,

koorts, en daardoor geneest zij de afwisselende koorts, kamillenolie veroorzaakt smart in het onderlijf, welke de geboorteweeën gelijk zijn, daarom is het een middel tegen de naweeën. *Arnica* veroorzaakt duizeling, daarom geneest het ook de duizeling enz.

Of de hier door HAHNEMAN getoonde weg tot eene verstandige empirie voeren zal, staat nog van de toekomst te verwachten; men heeft intuschen tegen zijne stellingen, die zeker veel willekeurigs bevatten, gewigtige tegenwerpingen gemaakt.

§ 37.

Overgang der nieuwste wijsgeerige stelsels tot empirici.

Het ook in de geneeskunde zoo dikwijls aangevoerde bewijs: dat de uitersten elkander aanraken, is onlangs op eene zeer in het oogloopende wijze herhaald geworden. Telkens, zoo leert de geschiedenis, ging het dogmatismus in empirie over, waarvan zij onze wetenschap bevrijden wilde, en deze empirie was altijd des te grover, hoe verder zich het dogmatismus boven den kring onzer kennis verheven had. Wij hebben sedert tien jaren de geneeskunde tot eene hoogte van wijsgeerige bespiegeling verheven, waarvan de geschiedenis nog geen voorbeeld heeft, maar hare terugkeering tot empirie is dan ook zoo veel te grooter en verderflijker geweest, waarvan onderscheidene geschriften, die men voorgeeft, dat tot ons weten en handelen veel moesten heb-

ben bijgedragen, in het oogloopende bewijzen geven. Terwijl men overal van de constructien der ziekte spreekt, welke geen mensch maken kan, onze wijsgeerige zekerheid en scherpte der bewijzen prijst, welke op onbewezene veronderstellingen berusten, en dus niets bewijzen, en het gebrek aan duidelijkheid der inzigten achter eene wijsgeerige taal verbergt, wordt de kunst, om geneesmiddelen voor te schrijven, empirischer, dan zij ooit was. Hier beveelt iemand de zeldzaamste vermengingen van onderscheidene middelen aan, en verwijst ons naar de Wijsbegeerte der natuur, welke ons mischien door den tijd verklaren zal, waarom zij hadden werkzaam zijn kunnen. Daar geeft een ander afwisselend, van vierde uur tot vierde uur, opium, kampher, aether en meer andere prikkelende middelen, en verzekert ons, dat de zieke prikkelende gesteldheid van het organismus het juist zoo en niet anders vereischt, zonder dat hij van deze gesteldheid ook slechts de minste ware kennis heeft. Hier staat een volmaakt natuur-philosooph, die de geneesmiddelen volgens hare zuurstof, waterstof, koolstof- of stikstofgehalte, de geheele, halve en vierde ziekten naauwkeurig toemeet, zonder noch het wezen der ziekte, noch de gehalte der middelen, werkelijk te kennen, en zonder eenen anderen maatstaf der graden van datgene, wat werken, en waarop gewerkt worden moet, te hebben, dan hem zijne invallen, die bij philosophische bespiegeling noemt, aanbieden. Deze bespiegeling heeft eindelijk in onze dagen tot eene

Em.

Empire gevoerd, die grover is dan zij immer onder de Artsen plaats had. De geneesmiddelen, bij voorbeeld: schorsen, harsen, zaden enz. werken niet meer zoo als de ondervinding ons leerde, maar zij beantwoorden aan even zoo vele werkzame beginselen, die, als stofzielen afgebeeld, in het ligchamelijke wezen verzonken schijnen. De schorsen werken gelijk de metalen, en alle zaden zijn als voortbrengfelen eener hoogere herschepping in den eigenlijken zin bedwelmend. (*narkotisch.*) Daar geeft een ander, steunende op de leer van het bestendige galvanismus, hetwelk in ons ligchaam plaats heeft, zijne geneeskundige voorschriften in algebraische formulieren — alle echter bewijzen, dat hun weten stukwerk, en hunne geneeswijze voor een gedeelte veel grovere empirie is, dan die, waartoe zich het gezonde menschenverstand aan de hand der ondervinding verheft!

V.

D E M E T H O D I C I .

§ 38.

Derzelver ontstaan. Stelsel van ASCLEPIADES (100 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS.)

De zetel der wetenschappen was nu uit *Griekenland* naar *Rome* verplaatst. Hier, bij de toenmaals beschaafde natie, maakte ASCLEPIADES met een nieuw geneeskundig stelsel een schitterend

rend geluk; hij stelde zich tusfchen de Dogmatici en de Empirici, verwierp de geestige, bovenzinnelijke krachten, welke de eerften in de phyfiologie en pathologie nog eenen zoo grooten werkkring aanwezen, en verzette zich tevens ook met magt tegen de ontaarde grove Empirie. Op deze wijze leide hij den grond tot de leere der Methodici, welke naderhand zijn leerling THEMISON verder uitbreidde.

De philofophie der kleine ligchamelijke deeltjes, welke wij reeds bij de vroegere bewerkers der geneeskundige theorie aantreffen, maakt ook de grondslag van ASCLEPIADES stelfel uit. Door de toevallige vereeniging dier deeltjes tot eene bepaalde gefalte, is ook het menfchelijk ontstaan. De beweging derzelve in de hun aangewezen ledige ruimten, maakt de gezondheid of ziekte des ligchaams uit, naar dat zij matig en overeenftemmend, of onregelmatig is. De fijnfte grondligchamen, die met de *Pneuma* der andere Wijsgeeren eenerlei zijn, (wij zouden thans zeggen, de zuurstof,) geraken gedeeltelijk uit de verteerde fpijzen in het ligchaam, gedeeltelijk uit den dampkring in de longen, die de buitenlucht inzuigen. Bij deze wijze van ontstaan der werktuigde levende ligchamen, laat ASCLEPIADES geen bovenzinnelijk wezen, geene wereldziel, kortom geene van de ftof wezenlijk onderscheidene, bijzondere kracht werken, maar alle verfchijnfelen en veranderingen, in de werktuigde natuur, worden, zoo als in het stelfel van REIL (XX), uit vermenging en form der
 ftof.

stofte verklaard. Zoo brengt hij de beschouwing der levende, bewerktuigde natuur het menschelijke kenvermogen nader bij, in plaats dat zijne voorgangers die aan hetzelfde geheel ontrukkt hadden, terwijl zij overal geesten werken lieten.

Na deze veronderstellingen, vond nu ook ASCLEPIADES den grond aller ziekten in de onderscheidenlijk afwerkende vermenging der dierlijke stof; de onderscheidingen derzelve lagen in de onderscheidene betrekkingen der grondligchamen tot hunne ledige ruimten of porien, waardoor dan de ziekten veelvuldig uit stuiting, verstopping, verklaard werden, zoo als het ERASISTRATUS deed (§ 31). Bij deze wijze van voorstelling, waren dus de vochten als eerste ziekteoorzaken volkomen buitengesloten; deze oorzaken lagen altijd in gebrekkige vermenging der vaste deelen, de vochten leden eerst in het vervolg, en konden als dan weder oorzaken van ziekten worden. Daarmede was dan de oude humoraalpathologie in diezelfde enge grenzen terug geweest, welke men haar onlangs bestemd had, en het is enkel onkunde in de geschiedenis, wanneer eenigen deze beperking als een nieuw werk van onze dagen aanzien. Tegen al de overdrevene stellingen der eerste humoraalpathologen, zelfs tegen de crisis, maakte ASCLEPIADES al die tegenwerpingen, welke overeenkomstig zijne grondstellingen zijn, zoo als onze nieuwe wijze van voorstelling.

De Arts geneest de ziekten, niet de natuur!
Want wanneer de ziekten uit de beleedigde be-

trekking der oorspronkelijke stof tot ledige ruimte, tot hare poriën, ontstaan, dan moet ook iedere verandering in ziekten in deze wanorde haren grond hebben. De Arts is het, die deze wanorde wegneemt, en hij moet dit op eene spoedige, veilige en aangename wijze doen. Ingevolge deze vordering, verwierp ASCLEPIADES de hevige, aanvallende leerwijze der Empirici, inzonderheid de ontlastende middelen, die zoo weinig voor zijne pathologische grondstellingen pasten. Waardoor werken wij het eerst op de gesteldheid en vermenging der dierlijke stof? Door de voedselmiddelen! Het dieet, in deszelfs geheel omvang, was het dus dat de Romeinsche BROWN zijnen zieken inzonderheid aanbeval; en daar hij reeds met eene verteederde, verzwakte natie te doen had, zoo was het voedende, versterkende dieet, en wel bijzonder de door hem zoo algemeen aanbevolene wijn, datgeen, waardoor hij bewees, hoe vertrouwd hij met den heerschenden genius der ziekte was, en waarmede hij zulk een uitstekend practisch geluk maakte. Offchoon hij in de keuze van eenige spijzen, in de opgave der orde, hoedanig die genoten moesten worden, aan velerlei vooroordeelen verkleefd was, zoo is toch over het geheel zijne geneeswijze van zulk eene soort, dat zij nog heden tot een voorbeeld dienen kan!

§ 39.

Het Methodische Stelsel.

THEMISON, kweekeling van ASCLEPIADES, THESSALUS, (60 Jaren na de Geboorte van CHRISTUS,) CAELIUS AURELIANUS, (230 Jaren na de Geboorte van CHRISTUS,) en meer andere aanhangers van de Methodische sekte, breidden van tijd tot tijd de leer van ASCLEPIADES tot een volmaakt stelsel uit, dat den naam van het Methodische, of der Methode, verkreeg. De grondtrekken van hetzelfde zijn de volgende:

THEMISON zocht, zoo als zijn leermeester, een middelweg, die tusfchen de klippen van het overdrevene Dogmatismus en de grove Empirie door moest voeren; deze noemde hij zijne methode. Met dit oogmerk gaf hij op de verder afgelegene oorzaken der ziekten geen acht, om hare namen daarnaar te bepalen, maar hij zocht de betrekkingen in het menschelijk ligchaam zelf op, welke onderscheidene ziekten gemeenschappelijk hebben, derzelve gelijkheden of overeenkomsten. Zoodanige nam hij, volgens de lessen der philosophie der kleine ligchamelijke deeltjes, niet meer dan drie aan: — 1 De menigte en de beweging der grondligchamelijke deeltjes wordt overwegend, zij treden te nabij elkander, de ledige ruimte wordt te gering, de porien zijn verftopt. Daaruit ontstaat *spanning, strictuur* (*strictum*,) welke het gemeenschappelijke der eerste groote klasfe van ziekten uitmaakt. — 2. Heeft het tegenovergestelde geval plaats; de menigte en de beweging der

der deeltjes vermindert, zij verwijderen zich te zeer van elkander, en laten vele ledige ruimte, groote en wijde poriën, *slapheid*, (*laxum*,) is daarvan het gevolg; zij grondvest het wezenlijk karakter der tweede klasfe van ziekten. Tusschen het *strictum* en *laxum*, in de behoorlijke menigte, vermenging en beweging der stof, in hare juiste betrekking tot de ledige ruimte, bestaat de gezondheid. — 3. Eene derde klasfe van ziekten is *gemengd* (*mixtum*), de zieken lijden aan eenen toestand, welke uit spanning en slapheid zamengesteld is. — Daar de bestemming dezer drievoudige natuur der ziekten op redelijke begrippen rust, waarin dus het Methodische stelsel op het Dogmatismus uitloopt, zoo zocht men zinnelijke kenteekenen op, waardoor zich het *strictum*, *laxum* en *mixtum* in ieder geval aanmerkelijk maken zou; waar uitwasemingen onderdrukt en de deelen gezwollen waren, daar nam men het eerste aan; uitvloeiingen en te zamengevallene gesteldheid der deelen, duidde op het tweede enz. Dikwijls werd intusschen de natuur eener ziekte naar zeer willekeurige veronderstellingen bepaald. Vele plaatselijke ziekten en de gemoedsziekten, werden door de Methodici afzonderlijk in bijzondere klasfen verdeeld, daar zij zich onder de overige afdeeling niet brengen lieten.

De Methodici hadden slechts *drie* geneesmethoden, die zij, zonder de verscheidenheid van bijzondere ziekten in aanmerking te nemen, enkel naar het algemeen karakter, onder welke het ge-

geval die schikte , gebruikten . Waar spanning was , daar werd *verflapt* , waar verflapping was , daar werden *zamentrekkende middelen* gebruikt ; daar men intusfchen op deze twee wegen dikwijls niet uitkwam , zoo gaf THESSALUS nog eene derde geneeswijze , de *metasyncrifs* , op . Zij had het doel , de gebrekkige betrekking der stof tot de ledige ruimte , dat men niet nader bepalen kon , door zeer werkzame middelen geheel om te fcheppen , de tegenwoordige vermenging op eens weg te nemen , en eene nieuwe in hare plaats te ftellen . Daarom heet deze Methode *recorporatie* . — Tot verflapping en zamentrekking , bediende men zich van zeer doelmatige , inzonderheid diaëtetifche middelen , welker keuze en fhikking , hoedanig zij gebruikt worden moeten , men zeer omftandig bepaalde . De metasyncrifs werd door eene naauwkeurig vastgeftelde afwifeling met vasten , een matig en goed , voedend , verfterkend dieet , door afgemetene ligchaamsbewegingen , door zalven , wrijven , baden , door fcherpe dingen , bij voorbeeld , mostaard , radijs , peper , zeeajuin enz . , en door braakmiddelen bewerkt . Men fhikte dat alles zeer naauwkeurig , en zag daarbij zelfs op de stof , waarop de zieke lag , op de lucht , die men met allerlei vlugtige dampen vervulde , op afgemetene bewegingen enz .

§ 40.

De Pneumatici en Eclectici.

Zonder iets uitfluitends te leeren , zochten deze
bei-

beide secten , Dogmatifche , Empirifche en Methodifche leeringen met elkander te vereenigen. De Pneumatici namen weder tot de pneuma hare toevlugt (§ 28), dat de Methodici verbannen hadden , en verloren zich daardoor in velerlei theoretifche spitsvindigheden. De *Eclectici* , ook *Epifynthetici* genoemd , ontfloegen zich van alle toen heerschende partijgeest , beproefden alles en behielden , wat hun goed fcheen. Dat wij flechts op dezen weg , die niet uit de opgevatte gevoelens uitgaat , in de geneeskunde tot volkomenheid geraken , daarvan geeft ons ARETAËUS een bewijs , die in eenen tijd , dat zich alle kunften en wetenfchappen reeds in barbaarschheid begonnen te ontaarden (90 Jaren na de Geboorte van CHRISTUS), nog een werk opftelde , dat een voorbeeld van onthouding in het theoretiferen , echte Hippocratifche ondervinding , practifche fcherpzinnigheid , en eenvoudige , verftandige geneeswijze is.

§ 41.

Gevolgtrekkingen.

Door hunne verwijdering van een overdreven Dogmatismus , als van een te ruw , oproerig , empirifch gedrag , door hunne regelmatige practifche handelwijze , door zorgvuldige fchikking van een gepast dieet , en door het bepalen van eenvoudige grondbeginfelen , hadden de Methodici wel eenen onloochenbaar gunftigen invloed op de geneeskunst ; — maar zij gaven ons ook een waarschuwend voorbeeld van de afwegen , waar-

toe

toe eenzijdigheid en te hoog gedrevene theoretische eenvoudigheid voert. Zonder willekeur en dwang lieten zich onmogelijk alle ziekten onder het *strictum* en *laxum* brengen; het *mixtum* was eene klasse tot noodhulp, waarin men alles willekeurig stelde, wat onder de overige klassen niet paste; willekeurig moest dus ook de geneeswijze in zulke gevallen zijn, welke bij de *metasynchrisis* zelfs op de groffste Empirie uitliep, op eene blinde proeve, wat er bij eene omwenteling mischien van komen mogt, wanneer de ziekte op den gewonen weg niet genezen wilde. Daar men intuschen ook bij deze revolutie voorzigtig te werk ging, zoo kan zij allezins in hardnekkige, ingewikkelde, langdurige ziekten, waarvoor zij ook slechts bestemd was, dikwijls voordeelig genoeg geweest zijn; gelijk zij ook nog tot op dezen dag is, daar ons niets anders overig blijft.

Geeft men bij de beoordeeling eener geneeskundige theorie, zoo als billijk is, dat tijdperk terug, wat haar toebehoort, het onvolmaaktere, zoo wel als het volmaaktere, dan is de overeenstemming der Methodische leere met de Browniaansche onloochenbaar. Gelijke grondstellingen, gelijke voortreffelijkheden, gelijke fouten, gelijke afwegen tot misverstand en misbruik. Daarvan in het vervolg (XXI).

VI.

STELSEL VAN GALENUS.

§ 42.

Voorstelling van hetzelfde.

Een eigendommelijk stelsel had GALENUS niet. Het was de oude leer der dogmatici (III.), welke hij verder uitbreidde en haar zoo met spitsvindigheden, hypothesen, onderscheidingen en namen overlaadde, dat daaronder eeuwen lang de geest der ware heilkunde verdrukt werd. Toen hij optrad (160 Jaren voor de Geboorte van CHRISTUS), was onder de twisten der Hippocratici, Empirici, Methodici, Pneumatici enz., en onder den handel, welke een heer van kwakzalvers te Rome dreef, de ontaarding der kunst ten hoogsten toppunt gestegen. Tegen deze ongeregeldheid verzette hij zich wel is waar, daardoor, dat hij bij alle gelegenheden zijne kunstgenooten op HIPPOCRATES terug wees, wiens leeringen hij op het breedvoerigst verdedigde; daarbij bleef hij echter niet staan, maar trok nu een theoretisch gebouw op, dat alle gebreken, waarvoor zoodanig iets ooit vatbaar is, in zich vereenigde. Wat de ondervinding leerde, wat de natuurlijke eenvoudigheid der kunst vorderde, dat verftikte bij hem onder den last zijner alomvattende geleerdheid. FREDRIK HOFFMAN had derhalve geheel
geen

geen ongelijk, wanneer hij de wijsheid van GALENUS eene *nominalis medicina, pure scholastica et phantasia tantum filia* (*) noemt.

Hoe zeer zich GALENUS ook tegen alle secten verzet en geene gehechtheid aan een derzelve toonen wil, zoo is het toch de onbuigzaamste sectengeest, die in zijne leeringen heerscht. Het overoude Pneuma is hem alles in allen, waardoor de veranderingen in gezonden en zieken toestand bewerkt worden. Daarmede alleen niet te vreden, en een vijand van alle wijsbegeerte der ligchamelijke deeltjes, neemt hij in het menschelijk ligchaam drie algemeene hoofdkrachten aan, *levenskrachten, dierlijke en natuurlijke*, waarvan de eersten in het hart, de tweeden in de hersenen, de derden in de lever, hare zitplaats zouden hebben, en die hij op eene zeldzame wijze onderscheidt. In de bijzondere verrigtingen is dan weder de *aantrekkende, aanhoudende, veranderende en uitdrijvende* kracht, de van alle tijden bij alle denkende artsen zoo kwalijk beruchte *vis attractrix, retentrix, alterans en repultrix*, werkzaam; en men ziet wel, dat een stelsel, dat zoo vele krachten ten dienste staan, de bevredigendste verklaring aan alle slechts mogelijke dingen gemakkelijk geven kan! GALENUS had echter daaraan nog niet genoeg.

Ook de oude vier hoofdstoffen werden de steunsfels zijner leere; van haar ieder in het bijzonder hangen de *eerste*, van hare vermenging de *tweede hoedanigheden* der ligchamen af. De *vis attractrix,*

(*) *Med. rat. syst. Tom. I. p. 16.*

trix, repultrix &c. heerschen en besturen met deze hoofdstoffen, en met haar stemmen overeen de vier kardinaalvochten des menschelijken lichaams, het bloed, de slijm, de geele en de zwarte gal. Het bloed is nog niet tot op den graad der tweede hoedanigheden gemengd, maar in slijm is het water, in de gal het vuur, en in de zwarte gal de aarde uitstekend. De ziekte is hem een tegennatuurlijke toestand, of der eenvoudige deelen, of der eenvoudige organen. De ziekten der eenvoudige deelen ontstaan grootendeels uit de onevenredigheid der hoofdstoffen. Deze bestaat of daarin, dat alleen eene hoofdstof in overvloed voorhanden is, of twee te gelijk. Op deze wijze ontstaan, naar het getal der hoofdstoffen, acht onderscheidene soorten van gebrekkige vermen-
ging, terwijl koude, warmte, vochtigheid en droogheid, het wezenlijk karakter van iedere ziekte bepalen. De gebreken der organen bestaan in getal, figuur, hoedanigheid, ligging, scheiding enz. Volgens dit humoraal stelsel vormde GALENUS de leer der volbloedigheid, der rotting, der koorts, der ontsteking enz., zoo als wij die bijna tot op dezen dag in de scholen der artsen aantreffen.

De geneesmiddelen hebben ook, naar de opgave der hoofdstoffen, hare eerste en tweede hoedanigheden; hare zinnelijke eigenschappen bepalen dus hare werking. Nu hadden wel reeds de vroegere scholen alle geneesmiddelen in koude, warme, vochtige en drooge onderscheiden, maar dat was onzen GALENUS niet genoeg; van iedere hoedanigheid bepaalde hij vier graden, zoo dat

er bij voorbeeld middelen waren, die in den eersten, anderen die in den tweeden, weder anderen die in den derden, en eindelijk zoodanigen, die in den vierden of hoogsten graad, koud, warm, vochtig of droog waren. Vele dingen hadden twee hoedanigheden, waren in onderscheidene graden warm en droog, vochtig en koud enz. Behalve deze eigenschappen werkten de geneesmiddelen dan weder op de werktuigen, zoo als het derzelve *vis attractrix*, *repultrix* etc. met zich bragt, en na al deze veronderstellingen werden zij gemengd en den zieken voorgeschreven. In de nieuwste leer, volgens welke aan de vier beginselen, die de zielen der stof van ons organisme verbeelden, aan het aardbeginfel, (ook de koolstof en het Magnetismus genaamd) aan het licht, het uit zon en aardbeginfel te zamen gestelde beginfel, aan de vuurziel der Natuur, de zuurstof, even zoo vele stoffen in de Natuur beantwoorden, zoo dat gelijken gelijke voortbrengen, herleeft openlijk het inzicht van GALENUS. Deze geneest door warme middelen de koude, door vochtige de heete ziekten — gelijk wij door metalen.

§ 43.

Gevolgtrekkingen.

Dat is dat merkwaardig stelsel, dat veertien volle eeuwen, in de scholen der artsen, als het hoogste goed aangezien werd, welks aanzien en gezag boven alles ging, waar naar men zich in de theorie, zoo wel als in de practijk, als naar

eene onveranderlijke wet, rigtte, en dat slechts de beide laatste eeuwen wel doen beven, maar toch nimmer geheel uitroeijen konden. Wel verre van der echte empirische kunst eenig waar voordeel toe te brengen, verhinderde dit stelsel de Artsen, om in hun vak vorderingen te maken, verlamde hun waarnemingsgeest, stelde spitsvindigheid in de plaats van nuttige ondervinding, kortom, het veroorzaakte in volle mate die schade, welke slechts altijd een op valsche, willekeurig aangenomene veronderstellingen zich steunend dogmatismus veroorzaken kan, wanneer het zich in de zinnenwereld tot dictator opwerpt, en het aanzien van zoodanig een, eeuwen lang, met onbuigzame strengheid staande houdt.

 VII.

STELSEL VAN PARACELSUS.

§ 44.

Ontstaan van hetzelfde. (1525.)

Langer dan duizend jaren had men, onder de ongunstigste omstandigheden, doorgebracht, om de *Galenische* leer door het ruwste bijgeloof en door astralische, theosophische, kabbalistische onzinnigheid te ontferen; oosterlingen met verbrande hersenen, onwetende wonnikken en scholastieke filosofen, hadden der geheele geneeskunde eene gestalte gegeven, welke haar bij het gezonde

men-

menfchenverftand in ieder opzigt onverdraaglijk maken moest; — nu ontftond in PARACELSUS eene nieuwe, magtige kracht, welke het geheele oude gebouw dreigde in te ftorten, en een nieuw in deszelfs plaats beloofde te ftellen. De groote vermeerderingen van den voorraad der geneesmiddelen, de nieuwe, of toch onder eene nieuwe gefalte verfchijnende, ziekten, vooral de venusziekte, de geftadig algemeener wordende kennis met andere en nieuwere gefchriften, vervolgens ook de rigting der befchaafdheid, welke zij door groote ftatkundige gebeurtenisfen, door de ontdekking van *Amerika* enz. verkreeg, en eindelijk de ontwakende voorkeuze voor fcheikunde: dit alles moest eene gifting in de voorhanden zijnde kundigheden en gevoelens voortbrengen, moest het oude ftelfel zoo doen beven, dat geheel nieuwe gefalten te voorschijn kwamen. PARACELSUS was de eerfte, die zijne door fchoolfche monnikswijsheid in den flaat gewiege en zacht op hunnen misvormden ARISTOTELES en GALENUS fluimerende tijdgenooten, op eene geweldige wijze, met deze nieuwe gefalten verfchrikte. Een in eenen zeldzamen graad ruw, onwetend, onbefchaafd, eigenbelangzoekend man — eigenfchappen die PARACELSUS met meer hervormers gemeen had, — deed met zijne leere den geheelen toenmaligen geleerden aardkloot beven!

§ 45.

Leer van PARACELSUS.

Een Man zonder eenige wetenschappelijke vorming kon geen stelsel hebben. Zijne in groote verwarring en met de in het oogloopendste tegenstrijdigheden voorgedragene leere, is op zich zelve theosophische onzinnigheid, zoo als het eenen vervaardiger van den steen der wijzen toekomt. „ Vijfderlei oorsprong zijn 't, waaruit een ieder oorsprong aller ziekten te maken heeft, geweldig dezelve te banen, zoo vele ziekten ooit of ooit in de wereld geweest zijn, en nog zijn, en worden. Vijf stuk, dat is, vijf *Entia* zijn 't, waaruit een voor ieder alle ziekte toekomstig zijn. Het eerste *Ens*, waaraan wij onderworpen zijn, is de kracht van het gesternte, heet *Ens Astrorum*, want het gesternte in het lijf heeft eene kracht en een wezen, hetzelfde is voor ons lijf geweldig, zoo dat het lijf moet afwachten en nemen, wat het gesternte in ons werkt. De andere magt, die ons geweldiglijk regeert, en ons in ziekte brengt, is het *Ens Veneni*. Nu werke men, zoo nu het gesternte geene schade in ons doet, en gezond in ons is, zoo mag ons het *Ens Veneni* ombrengen, wij zijn hetzelfde onderworpen, moeten dat afwachten, en mogen ons dat niet afweren. Het derde is een geweld, dat ons ons ligchaam krenkt en verzwakt, ofschoon die twee *Entia* in ons goed zijn en gelukkig, dit heet het *Ens Naturale*. De *Ens* is dat geen, wat ons eigen ligchaam ziek maakt door zijne dwaling, en door
zich

zich zelf te verbreken. Het vierde *Ens Spirituale*, zegt van de geweldige geesten, die ons lijf krenken en verzwakken, en het geweld hebben, en wij dat verwachten moeten, en nemen de ziekte op ons lijf als zij ons die toevoegen. Het vijfde *Ens*, dat ons ons lijf krenkt, zoo ons de anderen alle gelukkig en gezond bijstaan, is *Ens Dei*." — Iedere ziekte kan nu, volgens deze ætiologie, eenen vijfvoudigen oorsprong hebben: „Dus redeneren wij, dat ons ligchaam aan vijf *Entibus* onderworpen is, en een ieder *Ens* alle ziekten onder hem heeft, en geweld met hen over ons ligchaam. Want het zijn vijfderlei waterzucht, vijfderlei geelzucht, vijfderlei koorts, vijfderlei koudvuur, insgelijks ook anderen."

Hoe onverstaanbaar, gedeeltelijk onzin nu ook het meeste is, wat PARACELSDS van dezen vijfvoudigen oorsprong aller ziekten leert, zoo schijnt toch hier en daar een helder, gelukkig denkbeeld door. Slechts een voorbeeld: „Gij zult dus weten dat vijfderlei pestilentie zijn: niet gesproken van hare natuur, wezen, vorm en gestalte, maar van hare afkomst, wanneer zij geboren, worden, zij zijn daarna hoe zij willen. *Ens* is een oorsprong, of een ding, welks geweld het ligchaam heeft te regeren. Maar gij (de aanhangers van het heerschend gevoelen) houdt u alzo, en dwalende in dat tegen ons, dat gij stelt, dat alle pestilentie uit de *Vochten* ontspringt, of uit dat, dat in 't ligchaam is: daarin dwaalt gij. Gedenkt aan dat, wat dat zij, dat het ligchaam vergeeft: en niet hoe hetzelfde vergeven

daar ligt. Gedenkt ook niet, dat alle ziekten, of eene, uit het ligchaam alleen, van zelfs komt. Het ligchaam moet ontstoken zijn, of iets dat het veroorzaakt: want hij geeft zich zelf tot geen oorzaak, tot geene ziekte. — Daarom is er vijfderlei vuur over het lijf: terwijl het lijf moet wachten, welks vuur hem betreedt, en hem eene ziekte maakt. Daarop moet de Arts gedenken, zoo hij een *Verlamden* heeft, welk vuur, welk *Ens*, die verlamming veroorzaakt heeft. Ieder Arts die dat niet verstaat, die is een blinde,” enz. — Wat heeft PARACELSUS hier niet al gezegd, dat ten zijnen tijde ongehoord scheen! De ziekten ontstaan niet uit het ligchaam alleen, maar zijn gevolgen van uiterlijken invloed; deze invloed bepaalt de natuur der ziekten, niet de gebreken in de vochten; naar dezen invloed bepalen wij de natuur der pest, niet naar het bederf des bloeds, het gevolg is, wanneer het ligchaam vergeven ligt; bij de genezing der ziekten heeft de Arts niet zoo zeer op hare verschijnselen te zien, als veelmeer op dat, wat de voorafgegane oorzaken in het ligchaam voortgebracht hebben enz. Heeft men dat alles niet, in de overdrevenste uitdrukkingen, als ontdekkingen van onze dagen geprezen?

Het menschelijk ligchaam laat PARACELSUS uit drie zelfstandigheden bestaan: „Het allereerst, moet de Arts weten, dat de mensch gesteld is uit drie zelfstandigheden. Drie zijn de zoodanigen, die eenen iederen zijn *Corpus* geven: dat is, een ieder *Corpus* bestaat in drie dingen. De namen dezer
dr ie

drie dingen zijn dus : *zwavel*, *kwik* en *zout*. Deze drie worden zamengefteld, alsdan heet het een *Corpus*, en hetzelfde wordt niets bijgedaan, dan alleen het leven, en deszelfs aanhangfelen." — Uit deze drie zelfftandigheden leidt nu PARACELSUS gezondheid en ziekte af; in het eerfte geval is alles in behoorlijke betrekking vermengd; in het tweede komen afwijkingen in de betrekking en in de vermenging voor: „Daarom zoo moet de Arts dat weten, dat alle ziekten in de drie zelfftandigheden liggen, en niet in de vier elementen; deze drie dingen alleen moet de Arts weten en erkennen: want daar in ligt de oorsprong van alle ziekten." — Wij hebben dus, volgens PARACELSUS, met fulphurifche, merkuriale en zoutachtige, buitendien echter ook nog inzonderheid met vitriolifche, tartarifche en dergelijke ziekten te doen, zoo als zijne door alchemie bedorvene verbeelding die fchiep. De geneesmiddelen, meestal op de wegen der alchemie bereid, zouden de gebrekkige betrekking des *fulphurs*, des *mercurius*, *tartarus* enz. verhelpen.

PARACELSUS is er verre af, om deze theorie geheel getrouw te blijven; overal mengen zich zijne godsdienstige, geheimzinnige invallen, zijne alchimistische wijzen van voorftelling, en wat maar immer zijne theofophie onzinnigs voortbrengen kon, mede in. Zeer dikwijls wordt hij geheel onverftaanbaar, en het beloont de moeite niet, den zin of onzin zijner nieuwgefchapene uitdrukkingen, (indien zij werkelijk eenigen zin hebben moeten) uit te vorfchen. Zijn *Idechtrum*, *Domor*

Cagastrum, Relolleus, Eyester, Trarames, Leffas, Stannar, Perenda, Dualech, en ontelbare dergelijke woorden, die voor den lezer bij alle gelegenheden aanstootelijk zijn, zijn al te weinig naar onzen smaak, dan dat men zich gaarne daarmee bezig houdt. Nog minder willen wij den dweeper in zijne werkplaats, waar hij den steen der wijzen vervaardigt, of in het rijk der geesten, bij wie hij raad en hulp zoekt, volgen.

§ 46.

De invloed van PARACELSUS op de geneeskunde.

De waarheid en nuttigheid der nieuwe leere was het, na de opgegevene proeven, zeker niet, waardoor PARACELSUS zoo magtig op omkeering der kunst werkte, en haar zoo heilzaam in beweging bragt. Men heeft den Man nu overdreven geprezen, dan eene even zoo overdrevene veroordeeling over hem uitgesproken, zeer zelden echter zijn ware verdienste bepaald. Na eigen nauwkeurig onderzoek in zijne schriften, geloof ik het volgende, zoo ver het plan dezer verhandeling zulks veroorlooft, als zeker te kunnen opgeven:

I. Met eene ruwheid en kracht, waarin PARACELSUS nog door geen hervormer overtroffen, door eenige nieuwen nauwelijks bereikt geworden is, verklaarde hij zich overal tegen de heerschende humoraal-pathologie en tegen de daaruit afgeleide stellingen en geneeswijzen. Dat wilde in eenen tijd, dat de geheele geneeskundige we-

wereld vast aan haren GALENUS en aan de vier hoedanigheden hing, veel zeggen! De geheele geneeskundige geleerdheid van zijnen tijd, die zoo zeer in zinnelooze schoolgeleerdheid ontaard was, maakte hij verachtelijk, en toonde, dat de waarneming van den uitwendigen invloed op de ligchamen, en deszelfs werking op dezelve, de eenigste weg was, langs welken men in de geneeskunde ware vorderingen maken kon. Hierdoor was dan het oude stelsel zeer ondermijnd; en wanneer PARACELSDS ook geen beter in deszelfs plaats stelde, zoo was toch reeds daardoor veel gewonnen, dat hij het gezag der oude leer-ingen aanviel, en ten minste door een tot dusverre ongehoord voorbeeld bewees, dat men aan dingen twijfelen kon, die eeuwen lang voor uitgemaakte waarheden gehouden waren. De geest van onderzoek werd nu bij menigeen opgewekt, hij geraakte op gebrek der kunst, en de poging, dit te verhelpen, was gaande gemaakt.

2. Bij de grootste onzinnigheid heeft PARACELSDS vele heldere, vruchtbare idéén, welke eenen diepen blik in de natuur en de behandeling der ziekten, aantoonen. Ik mag mij hier, waar wij van de stelsels der Artsen over het algemeen spreken, met bijzondere onderwerpen niet inlaten; buitendien liet zich ligt aantoonen, hoe wezenlijk hij de schoolsche geneeswijze van zoo menige ziekte verbeterde. De venusziekte, welke aan de toenmalige Artsen, door hunnen GALENUS en ARISTOTELES in overeenstemming te brengen, veel ondankbare moeite gaf, kan hier als het

voornaamste voorbeeld dienen. De zekere geneeswijze derzelve is bijna alleen van onzen PARACELsus afkomstig!

3. Zijn werk is vervolgens de eigene scheikundige beschouwing der veranderingen in het menschelijk ligchaam, en de bewerking der door de scheikunde te vervaardigen geneesmiddelen, inzonderheid uit de metalen, waarin de volgende tijden hem veel te danken hebben. Deze groote bron onzer werkzaamste en onontbeerlijkste artsenijstof was voor PARACELsus, waar de geheele pharmaceutische kunst in zeldzame en overlade ne vermengingen der geneesmiddelen bestond, zoo goed als geheel niet geopend. Hij opende dezelve; en offchoon onder zijne handen veel alchemistisch tuig daaruit voortkwam, zoo hebben de nakomelingen haar toch voortreffelijk weten te zuiveren.

Na dit alles was de invloed van PARACELsus, op de geneeskundige theorien en stelsels, niet gering! Had hij ook verder niets gedaan, dan wat hij in de volgende plaats uitdrukt, dan ware hij reeds daardoor de weldoener van zijnen tijd geworden. Hij zegt namelijk in zijne beste schriften, (*Labyrinthus Medicorum Errantium*, waarin hij de boeken opgeeft, waaruit de Arts zijne kunst zoeken en leeren moet): „Dewijl dat geschreeuw over mij gaat, dat ik diegene ben, die, daar ik in de artsenij valle, de regte deur niet inklimme, zoo als dat behoort, wil ik mij verantwoorden, en dat alzoo: Zegt mij, wat is in de artsenij de regte deur ingegaan? Door

AVICENNA, GALENUS, MESU, RASES &c., of door het licht der natuur? Want daar zijn twee ingangen: een ander ingang is in de gemelde boeken, een ander ingang is in de natuur. Nu is het billijk, dat er een overzicht gehouden worde, welke deur de ingang zij, welke niet? Name-lijk, die is de regte deur, die het licht der natuur is, en de andere is boven het dak ingeklommen, want zij stemmen niet overeen. Anders zijn de *Codices Scribentium*, anders het *Lumen Naturæ &c.*” — Wie in de zestiende eeuw zoo de Artsen naar het licht der natuur verwees, die verwierf zich daardoor eene onsterfelijke verdienste bij hare kunst. Het is te bejammeren, dat PARACELSUS deze verdienste door zijne overige groote gebreken zoo zeer verdonkerde, dat hij met eene stormende hand afbrak en niet weder opbouwde; hij zou buitendien vroeger eene gelukkige omwenteling der geneeskunde bewerkt hebben! Maar zijn geest bezweek onder datgene, wat in zijnen tijd voor de hoogste wijsheid gold, onder theosophie en kabalen.

§ 47.

Bewerking van de geneeskundige theorie, volgens PARACELSUS.

Iedere omwenteling brengt twistende partijen voort; zoo ook de door PARACELSUS gestichte. Langs drie onderscheidene wegen zochten nu de Artsen het heil hunner kunst: 1. Het grootste gedeelte week nu geen letter van de
door

door GALENUS voortgebragte leer af, en verzet-
te zich met alle kracht tegen eene nieuwheid,
welke zich allezins van meer dan eene verderfe-
lijke zijde toonde. 2. Een ander gedeelte vorm-
de geheel eene *Paracelsfische* fekte, welke weldra
de onzinnigheid van haren meester rijkelijk ver-
meerderde met alles, wat spagijrische kunst,
magie, theosophie, godsdienstige en rozenkruifi-
sche dweeperij, geesten- en heksengeloof, aan-
boud. Van deze zijde heeft PARACELsus onbe-
twistbaar der algemeene verlichting beletselen in
den weg gelegen, welke in drie eeuwen niet vol-
komen uit den weg waren te ruimen. 3. De
verstandigste en opgeklaardste Artsen kozen an-
dermaal de partij der Eclectici (§ 40.) en
zochten de oude leere met de nieuwe te ver-
eenigen; eene gelukkige gedachte, welke zij
volgens de inzigten en de denkwijze van hun-
nen tijd daarstelden, en van welken tijd zich
vooral het doelmatig gebruik der scheikunde in
de geneeskunde dagteekent.

 VIII.

HELMONTS STELSEL.

§ 48.

Ontstaan van hetzelfde. (1600.)

In deze gisting der gevoelens (§ 47) vond
HELMONTS doordringende geest eene nieuwe baan.
Even afkeerig van de leer van GALENUS, inzon-
derheid van alle humoraal-pathologie, als van
de

de grove dwalingen van eenen PARACELsus, die hem echter tot eenen hervormer maakte, maar niet vrij van alchimistische, mystieke grillen, van eene geneigdheid tot droomuitleggerij, tot magische genezingen enz., gaf hij een stelsel op, waarin zich wel alles weder om het aloude Enormen draait, waarin wij echter een zeer groot gedeelte van de verbeteringen der kunst aantreffen, welke de onwetendheid als een eigendom onzer dagen heeft opgegeven. Wat slechts ooit met waarheid tegen de overdrevene vochtenpathologie en tegen het grove practische misbruik, waartoe zij aanleiding gaf, gezegd kan worden, dat alles heeft HELMONT onzen tijdgenooten, voor twee volle eeuwen, voorzien!

§ 49.

HELMONTS *Pathologie.*

Van het diepe doorzicht van HELMONT in de Natuur- en Scheikunde, zoo wel als van zijne voor een gedeelte zeldzame physiologische gevoelens, kan hier niet breedvoerig gesproken worden. In gezonden en zieken toestand des menschelijken ligchaams hangen alle verschijnselen van een geestig, van de hoofdstoffen onderscheiden en onafhankelijk, wezen af, dat hij *Archæus* noemde. Deze *Archæus* vormt, door middel van eene *gest*, die echter noch eene zelfstandigheid noch een bijkomend toevoegsel is, maar door hare geur den *Archæus* lokken wil, alle ligchamen. Water is de eenigste Hoofdstoffe, de ware grondstoffe

al-

aller dingen, waaruit de *Archæus* scheidt; deze alleen is de grondslag van alle leven, van alle verrigtingen van bewerktuigde ligchamen, waaruit hij eerst bij derzelve aanwezig verdwijnt. Hij heeft zijne zitplaats in de maag en door hem verkrijgt de mensch met de geestenwereld eene zeer naauwe verwantschap. Behalve de maag beheerscht de *Archæus* de milt, en deze beide ingewanden bezitten in het ligchaam het TWEE-MANSCHAP, het eene kan zonder het andere niet werken.

Noch in de vier hoofdvochten, noch in een aanleg, noch in de inwerking van uitwendige dingen, is de oorsprong der ziekten te zoeken, maar het lijden van den *Archæus*, de schrik, de toorn en alle zijne hartstogten zijn de naaste oorzaken van alle ziekten. De meeste, welke hunne zitplaats in bepaalde deelen hebben, ontstaan uit eene dwaling des *Archæus*, die zijne gest uit de maag naar andere deelen verplaatst. Zoo werkt de *Archæus* bij de jicht op de geledingen; zoo is hij bij de borstontsteeking woedende en beschikt scherpe zuren in de longen; zoo verhindert hij in zijnen toorn bij de waterzucht de afscheiding der pis enz. De oorzaken der koorts werken noch op het maakfel of de menging der deelen en vochten, maar zij beleedigen den *Archæus*; de koude is de toestand van den verschrikten of den bevenden *Archæus*; de hitte bestaat in zijne woedende en buitensporige handelingen. Men zette nu in plaats van den *Archæus* levenskracht of opwekbaarheid, en drage de zinnebeeldi-

dige taal in de gewone over, dan zal HELMONT van de nieuwere wijze van voorstelling niet zeer afwijken. Wat hij van de afwezigheid der rotting in het levend ligchaam, van het bederf der vochten in het algemeen als gevolgen van onbehoorlijke werkingen des *Archæus*, voor het ontstaan der ontsteeking uit eenen Prikkel, (die hij *spina* noemt, en dezelve altijd met een in den vinger gestoken doorn vergelijkt,) van het onderscheid tusschen plaatselijke en algemeene ziekten, en van vele andere gewigtige onderwerpen zegt, — dat alles ten minste is niet veel van datgeen verwijderd, wat nieuwere Schrijvers daarover geschreven hebben (*). En wanneer men overal
bij

(*) Daarvan strekke dit, onder anderen, ten voorbeeld: Van het zijdewec zegt HELMONT, (furens pleura § 13.) *Ik echter neem in de pleuris eerst den inwendigen beweger of aanzetter, (de algemeene sthenische diathesis,) en daarna, den verscheurder van het ribbenylies, (den plaatselijken prikkel,) in aanmerking. Beiden een en hetzelfde uitwerkende; noem ik de pleuris. Het daarheen geyloide en uitgestorte geronnen bloed, beschouw ik als VOORTBRENGSEL. — De doorn (de prikkel) derhalve veroorzaakt uit zich zelve het overige. Zinnebeeldig is dus de doorn van de pleuris; en eigenlijk gesproken is de pleuris eene vreemde zuurachtigheid door den Archæus opgenomen, die wanneer hij dezen ontwijkt enz.* Geven wij dit laatste den tijd, zoo als het behoort, terug, dan leert HELMONT omtrent de pleuris juist hetzelfde, wat de nieuwe verbeterde geneeskunde zich als haar eigendom wil toeëigenen. Ja deze geneeskunde heeft zoo dikwijls in de bepaling der pleuris dingen genezen, die de aanstaande leeftijd ons juist zoo moet terug geven, als wij het nu met de vreemde zuurachtigheid in den *archæus* opgenomen doen. WEIKARD, die ook de geneeskunde wil verbeterd hebben, zegt: „De borstontsteeking ontstaat, wanneer in eenen phlogistischen „aanleg ergens eene prikkelende oorzaak intreed, welke de

bij hem van tegen elkander inwerkende krachten in de bewerktuiging, en van den invloed der werktuigen op elkander leest, dan meent men een nieuwere Schrijver voor zich te hebben, die ons het Dualismus der Natuur leert, en de wetten tracht te ontwikkelen, waarnaar beurtelingsche opwekking, antagonismus en andere met voortgelijke uitdrukkingen beteekenende vereenigingen tusfchen de werktuigen plaats hebbe.

§ 50.

HELMONTS *Geneeswijze.*

Naar de ziektekundige veronderftellingen moest, volgens HELMONT, in ziekten de booze *Archæus* weder bevredigd, of de onwerkzame in beweging gebragt, de ijfende op den regten weg te rug gevoerd, zijne ongeregelde werkzaamheid in orde gebragt worden; — om, zonder verbloemde spreekwijze, en in nieuwe woorden, de behoorlijke betrekking tusfchen de opwekking en de opwekkende magten te herftellen. Tot dit einde be-

„ diathesis vermeedert, en zoodanig bepaald, dat zij met hare
 „ voorverkieslijke *onstuiwigheid* op de in de borstholte bevatte
 „ deelen *aanstuit*, waardoor alzoo eene meerder of minder ge-
 „ vaarlijke ontfteking verwekt wordt.” *Medic. pract. Handbuch.*
Zweite Auf. S. 28. in der dritte: (flechts weinig verbeterde)
Aufgabe. S. 19. Wat in deze befchrijving juist zij, ftemt woor-
 delijk met HELMONT overeen; maar wat die *voorverkieslijke on-*
stuiwigheid, welke aanstuit, betreft, moge het gezond verftand
 befiften, wat zij boven de *pleura furens*, boven de *vreemde*
zuurachtigheid, welke de onstuiwige *Archæus* naar het *ribbenylic*
 befchikt, in het kort, boven iedere zich achter het geheimzina-
 nig verbergende Dogmatismus, vooruit heeft? H

diende HELMONT zich bijzonder van diätetische middelen, en de diët der ziele was geenszins het laatste stuk in zijn genezingsontwerp. Te gelijk kende hij de krachten van onze werkzaamste geneesmiddelen, als van het heulfap, den wijn, het kwikzilver en van de spiesglas bereidingen enz., en wist van dezelve in de ziekten een voortreffelijk gebruik te maken (*). Het bederf der afgescheidene vochten zocht HELMONT niet volkomen te genezen, omdat zij allen uit gebreken des *Archæus* ontstonden, dus in de ziekten

gee-

(*) Ook daarvan hier een voorbeeld! Naar de leer van GALLENUS omtrent de vier hoedanigheden der geneesmiddelen en van de vier graden van eene iedere hunner (§ 42), waartegen zich HELMONT met alle kracht en op de juiste gronden verzette, heeft het *heulfap* eene verkoelende eigenschap. Daaraan floeg de voorgaande wereld geloof en de Artsen waren steeds daarop bedacht, hoe zij door verwarmende middelen, het koude heulfap zouden verbeteren. HELMONT sprak dit gevoelen tegen en bewees op de beste gronden, dat het heulfap een voortreffelijk, prikkelend, versterkend, den *Archæus* bijzonder aangenaam middel was. „*Waarin*, (hij sprak van de werking des *heulfaps* in de borst,) *deze herstellende of versterkende kracht zichtbaar is. In de eerste jaren heb ik met vreugde en verwondering gezien, dat dit aldus gebeurde, daarna heb ik er mij op toegelegd, om deze herstellende kracht te vermeerderen, de bedwelmende en schadelijke kracht intusfchen onderdrukt zijnde enz. Gelukkig is derhalyen de zieke, wiens hulpbiedende geneesheer weet het nadeelige uit de *Papayer* af te scheiden; het opwekkend middel behouden hebbende. Ons opium me hercle non sedat, is dus van ouden oorsprong* En wat onlangs onze nieuwe Hervormers van het gebruik des wijns in de koortfen, van de aanwending van het kwikzilver in dezelve, en van vele andere middelen leerden en verzekeren uitgevonden te hebben, voor dat alles kan men bij HELMONT de beginfelen zeer gemakkelijk vinden.

H.

geene oorzaken, maar gevolgen waren. Alle werkingen der geneesmiddelen moesten alleen op den *Archæus*, (op de opwekbaarheid) gerigt zijn wanneer deze in behoorlijke werkzaamheid gebragt was, dan verdwenen de gebreken der vochten van zelfs. Ontlastende middelen behoorden tot dit genezingsplan weinig of bijna niet gebruikt te worden. HELMONT verklaarde zich dus tegen dezelve, in het bijzonder zeer sterk tegen de aderlating. Zij zijn onnut, omdat ieder beiderf der vochten een gebrek des *Archæus* vooraf vereischt; schadelijk, omdat zij verzwakken. Alle juiste grondstellingen, welke de nieuwste omwenteling in de geneeskunde omtrent dit gedeelte opstelde, schijnen woordelijk van HELMONT afgeschreven te zijn. (*Puerilis Humoristarum vindicta cum respond. auct.* § 3-7. *Scholarum Humoristarum ignorantia* § 88, en op talrijke andere plaatsen.)

HELMONTS onvolkomen scheidkundig doorzigt, hetgeen hij op eene onvoldoende wijze in de geneeskunde aanwendde, zijne ligtgeloovigheid, zijne neiging tot algemeene geneeskunde, tot behoedmiddelen en dergelijken, geven wij aan zijne eeuw toe, en wij vereeren in hem den Man die in 1600 die schrede tot volkomenheid der kunst voor een groot gedeelte reeds gedaan heeft, welke men eerst tegenwoordig door eene nieuwe omwenteling bereikt wil hebben.

IX.

STELSEL VAN SYLVIUS.

§ 51.

Ontstaan van hetzelfde. (1660)

Het noodlot der geneeskundige Theorie, om zelfs bij de schoonste uitzigten, tot hare betere bearbeiding, altijd echter op gevaarlijke afwegen te geraken, schijnt onveranderlijk te zijn! Wij hebben gezien, wat er van de echte eenvoudige Hippocratische leere, onder de handen der Dogmatici, tot op den tijd van PARACELSUS, geworden is; — gezien, wat er van PARACELSUS, en nog meer, wat uit HELMONT'S gelukkige hervorming had kunnen worden. Maar niemand was er, die den geest der groote ziektekundige en practische waarheden, welke HELMONT voorstelde, begreep; zij gingen dus ten onder, om eerst na verloop van tweeduizend jaren, onder eene veranderde gedaante, te voorschijn te treden. Daar en tegen greep men gretig naar die dwalingen, die beide deze groote Mannen, onder den invloed van den genius hunnes leeftijds, in omloop bragten, en men zette op dezelve de opbouw der geneeskundige Theorie voort. De grootste en verderfelijste dezer dwalingen was de aanwending der Scheikunde van de zestiende en

zeventiende Eeuw! — op de geneeskunde. De grootere zucht voor scheikundigen arbeid, hoe raauw zij ons ook van de hoogte afgescheiden, waarop de Scheikunde zich thans bevindt, toefchijnen moest, en een algemeen heerschende trek, om de bewerktuigde Natuur uit een scheikundig oogpunt te beschouwen, welke door de zeldzame Wijsbegeerte van DESCARTES omtrent de gronddeeltjes zeer sterk gevoed werd, teelden een geheel nieuw, geneeskundig stelsel. SYLVIUS was deszelfs uitvinder. Met eene onvoorbeeldige stoutheid, om de willekeurigste stellingen als beslissende waarheden vast te stellen, vormde hij de Leer van HELMONT van de gesten en van de zuren, welke de *Archæus* hier en elders beschikte, tot eene Theorie, waarnaar alles op eene verdichte vochten-pathologie uitliep, aan de krachten bijna niet meer gedacht werd, en het ligchaam in het algemeen als eene scheikundige werkplaats beschouwd werd, waarin alles op zuren en alcalien ronddraaide. Zoo verre, zoo in het oog loopend tegen alle eischen van het gezond verstand stuitend, had men willekeur en eenzijdigheid in de geneeskunde tot hiertoe niet gedreven. En echter werd dit stelsel, meer dan eene halve eeuw, het algemeen heerschende.

§ 52.

SYLVIUS *Ziekteleer.*

Gisting, opbruifching is het groot scheikundig proces, waardoor, zoo wel in den gezonden als

zie-

zieken toestand, alles begonnen wordt, in de werktuigen tot de verduwing in het hart, in het bloed, in de afscheidingen enz., overal niets dan gisting; en in de hersenen eene zoodanige duidelijke distillatie, als bij ons met den wijngeest plaats heeft. De voornaamste gistende stoffen zijn het speekfel en het vocht van den alvleschklief van eene zure, en de gal van een loogzoutige, natuur. Deze zijn in eene altoos voortdurende opbruifching, waardoor men, zoo lang zij ordenlijk voortgaat, den gezonden toestand behoudt. De grondslagen der geheele Pathologie, volgen hier met de eigene woorden van SYLVIUS uitgedrukt, opdat men beter zou kunnen oordeelen, hoe voordelig deze Man over zijne uitvinding dacht. „ *Hij die, heden ten da-*
 „ *ge, een opgeklaarden geest bezit, en zoo al*
 „ *niet uit de gedenkteeken van ouden en nieu-*
 „ *wen tijd, ten minste op mijn voetspoor, door eige-*
 „ *ne ondervinding weet, dat er slechts twee scherp-*
 „ *ten in de natuur der dingen gevonden worden*
 „ *en bestaan, die tegen elkander geheel strijdig*
 „ *zijn; een zout en een zuur loog; en dat deze*
 „ *of zuiverder of minder zuiver zich vereenigende*
 „ *of te zamen vloeiende, eene opbruifching en*
 „ *strijd (*) geboren worden, welke meermalen*
 „ *met*

(*) Voorzeker in ieder stelsel, in het oudste zoo als bij HELMONT en SYLVIUS, als bij de meeste van later dagen, zien wij hoe zich de voorstellingswijze van eenen strijd in ons bewerktuigd gestel indrong. Strijd tuschen krachten en werkzaamheid, waaryan men zich verschillende denkbeelden vormde, onderhoudt het ligchaam; strijd en kamp bewerken ziekten, en wij genezen dezelve,

„ met warmte, zelden met koude vergezeld gaat,
 „ deze zal gemakkelijk begrijpen, dat in zooda-
 „ nige eene aandoening,“ (men zette hier wat
 men wil,) „ een van beiden of beiden gesteld moe-
 „ ten worden enz. — En opdat ik aantoonen
 „ zou, dat deze leere der opbruifching, door mij
 „ bijzonder voorgesteld, in de geneeskunde eene
 „ veelvuldige en zeer groote nuttigheid hebbe, heb ik
 „ langdurig, dat is vele jaren, met onze overige
 „ Geneesheren mijne pogingen aangewend om zoo wel
 „ deze aandoening te leeren kennen als te genezen,
 „ tot dat ik eindelijk, daar het Opperwezen mijnen
 „ arbeid genadig gezegend heeft, beide het scherpe
 „ in de natuurlijke dingen gevonden en uit derzelve
 „ vereeniging de geprezene opbruifching gevonden
 „ heb. Waaruit ik zoo wel de wijze van het ont-
 „ staan dezer aandoening als die om haar geluk-
 „ kig en spoedig genoeg te genezen, allengs ont-
 „ dekt heb, hetgeen ik niet afzonderlijk aan hem,
 „ die mij raadpleegde, maar nu ook aan alle
 „ vrienden zoo wel als vijanden, waardigen en
 „ onwaardigen, ofschoon niet geraadpleegd zijnde,
 „ onderrigten zal.” (pag. 615.) Dus namen al-
 le ziekten hunnen oorsprong uit scherpte, en het
 stond nu slechts aan het goedvinden van den
 uit-

ve, wanneer wij rust en harmonie herstellen. SYLVIUS laat zu-
 ren en alkali tegen elkander strijden, wij zuur, slijk, water,
 stof en meer andere door bespiegeling geschapene dingen. Hoe
 heeft men dus eene op zich zelve reeds zoo oude als herschapene
 voorstellingswijze als het hoogste doel kunnen aanstaren, dat de
 menschelijke geest nu eerst in onze dagen zou bereikt hebben.

uitvinder, welke hij uit zure, welke uit loogzoutige afleiden, en aan welke veranderingen dezer scherpten (bij voorbeeld met een *glutinosum* vermengd) hij geloofd wilde hebben. Zijne beide scherpten hield SYLVIUS voor groote afwijkingen vatbaar en verklaart daaruit veelvuldig der ziekten onderscheid: „*Dit moet men zorgvuldig*
 „*in acht nemen, dat de vochten bij hunne ver-*
 „*menging opbruischende niet weinig veranderd*
 „*worden naar het onderscheid in het strijdige*
 „*vocht, hetgeen volkomen verwisfeld.*” (pag. 773.)

In de gal ligt de oorsprong der meeste ziekten, bijzonder van de koortsen; zij wordt of zuur, of loogzoutig, en verwekt in het eerste geval door hare verdikking verstoppingen, in het tweede alle heete aanhoudende koortsen. Een ander groot aandeel aan de ziekten ontstaat uit het gebrekkig opbruischen der gal met het vocht van den alvleeschkleur. Tusschenpozende koortsen, Hypochondrie, Hysterie, onmagt, en alle zenuwziekten, als kramp, trillingen enz. Jicht, pokken en andere uitflagen der huid, de venusmet, de waterzucht, het graveel enz., zijn allen ziekten van het zuur. Bij de zenuwziekten spelen de levensgeesten, door hunne waterige gesteldheid, door hunne opbruisching, eene hoofdrol, maar die hoofdzakelijke scherpte blijft het toch altijd, die deze wanorde sticht. Uit een loogzoutig be-
 derf ontstaan kwaadaardige koortsen.

§ 53.

Geneeswijze van SYLVIUS.

Eene zoo eenvoudige ziektekunde verschafte eene eenvoudige geneeswijze; hij had er natuurlijk slechts twee, de eene tegen de zuren, de andere tegen het loogzout. Tegen de zuren beval SYLVIUS opflurpende aarden en loogzouten, in het bijzonder, vlugge loogzouten, als *sal volat. oleosum*, *spir. c. cervi*, en dergelijken; die overal de hoofdmiddelen in zijne practijk uitmaken. Het loogzout werden zuurachtige middelen, verzoete zuren en dergelijken tegengesteld. De sterke opbruifching der gal dempte hij door afvoerende middelen, terwijl de bevordering van het zweet, door zich warm te houden, door vlugtige loogzouten, en door de zoogenaamde giftdrijvende middelen, als Angelika, Contrajerva, Bezoar, Theriak, Diascordium, bij hem boven aan stond. Aan deze verhittende middelen werden vlijtig absorbeerende gepaard. Daar en boven was HELMONT'S liefde voor het opium op SYLVIUS overgegaan, hij gaf hetzelfde of zuiver, of in Theriak, in Diascordium of dergelijke mengfels, die zijne tijdgenooten, zoo wel in de ziekten uit zuren, als in die van het loogzout, om de scherpten en de opbruifching te matigen, zoo hoog schatteden.

§ 54.

Gevolgtrekkingen.

Met zulk eene verachting, welke anders geen geneeskundig stelsel was te beurt gevallen, verwierp men al het door SYLVIUS vastgestelde, nadat het gedurende eene halve eeuw in het grootste aanzien geweest was. Beschouwt men het onzinnige, en op het levend bewerktuigd gestel doorgaans niet toe te passen, van zijne rauwe scheikundige voorstelling, welke door de ondervinding op geenerlei wijze bevestigd kan worden; ziet men op de willekeurig aangenomene ætiologie, waarop deze even zoo willekeurige geneeswijze gevestigd is, en brengt men in het bijzonder de onuitsprekelijke nadeelen te voorschijn, welke, eensdeels door het verzuim van zoo vele gewichtige punten, waarop het bij de genezing der ziekten aankomt, anderdeels door de aanwending van de zoo eenzijdige en onbepaalde verhittende zweetdrijvende methode, het menschedom geleden heeft — dan kan die verachting geenszins te sterk zijn, waarmede een vooruitziend tijdperk deze scheikundige droomerijen verstoote.

De leer van SYLVIUS nogtans biedt, van zijne onbehoorlijke theorie ontdaan, een ander gezigtspunt aan, waaruit zijne geneeswijze als zoo verderfelijk geenszins te voorschijn treedt, als men gewoonlijk meent. Dat zijne door geheel Europa verbreide blinde navolgers, van de werke-

kelooze aarden en nog meer van de te werkzame prikkelende middelen, groot misbruik gemaakt hebben, wie zal zulks ontkennen? — Maar dit misbruik moet men den stichter eener leere, welke de Nakomelingen hadden moeten verbeteren, niet geheel te laste leggen. Is het dan de schuld van BROWN, dat er menschen waren, die zijne groffste dwalingen verdedigden, en die de opwekkende Methode en het Opium voorzeker niet minder misbruikten als de aanhangers van SYLVIUS hunne verhittende middelen? De zacht opflurpende aarden bezitten in de geneeskunde eenen zeer grooten, weldadigen werkring; die uit hoofde eener dwalende theoretische voorstellingswijze niet beperkt kon worden. Nog grooter is de werkring van prikkelende middelen in kwaadaardige koortsen, en in tallooze andere gevallen van *asthenie*: — SYLVIUS gaf dezelve verkeerd in betrekking tot hersenschimmige scherpten; wij geven ze in betrekking tot de opwekbaarheid. Bij de grootste verscheidenheid in theoretische voorstellingen eenerlei methode, eenerlei geneesmiddelen, — eenerlei afwegen tot misbruik! SYLVIUS wist het opium voortreffelijk aan te wenden; hij gaf het zoo en daar, waar onze nieuwe verbeterde geneeskunst het voorschrijft, ja zelfs in dezelfde menging en form, opium met opwekkende overgehaalde wateren, bij SYLVIUS even als bij ons! Wij roemen in onze dagen dat wij het opium in kleine giften, en ook dikwijls bij tusfchenpoozingen aanwenden, dat wij daarmede tusfchenpoozenden koortsen genezen enz. Dit
al-

alles kan men van SYLVIUS ook leeren. (pag. 461, 846, en meer anderen.) Zijne geneeswijzen hadden dus de Nakomelingen moeten verbeteren, en alleen zijne theoretische dwalingen moeten vaarwel zeggen.

X.

DE LEER VAN HARVEY VAN DEN OMLOOP
DES BLOEDS, EN DE THEORIE DER
IATROMATHEMATICI.

§ 55.

HARVEY'S *Ontdekking.*

De grootste Physiologische ontdekking aller eeuwen opende een geheel nieuw veld voor de kennis des dierlijken ligchaams. De geheel onvolkomene Physiologie der ouden, door de scheikundige voorstellingen van eenen PARACELSUS, HELMONT en SYLVIUS nog meer in verwarring gebracht, verkreeg op eens eene nieuwe gedaante, toen HARVEY, van den jare 1619 af, den omloop des bloeds buiten allen twijfel stelde. Eene zoo glansrijke ontdekking had wel is waar op het practisch gedeelte der geneeskunde hare betrekking, maar ook vele eenvoudige leeringen werden door haar veranderd. De gebreken der vochten en van derzelve omloop, de afscheidingen in den ziekentoeftand, de veranderingen van de pols, werden nu uit een ander oogpunt beschouwd,
en

en den Artsen aanleiding gegeven, om de koortfen, de ontstekingen, de volbloedigheid, de congestien, de afdwalingen en stremming der vochten, op geheel nieuwe theorien te grondvesten, welke der nature meer naderde. Zelfs de werking der geneesmiddelen op het hart, op de vaten en op de bloedmasfa werd anders beoordeeld. Zoo voerde de ontdekking van den omloop des bloeds al meer en meer tot een nieuw geneeskundig stelsel, dat de tot hier toe plaatsgrijpende scheikundige stelsels tegengesteld was, en dat men daarna op de verschillende trappen zijner beschaving den naam van het mechanisch, werktuiglijk, of ook van het dijnামisch gegeven heeft.

§ 56.

Het jatromathematisch of mechanisch stelsel.

De Wijsbegeerte van eenen DESCARTES, NEWTON, LEIBNITZ en WOLF, welke aanwending der geneeskunde een hooger en graad van zekerheid schein toe te zeggen, welke zelve op de hoogste zekerheid van allen menschelijken wetenschap, op de wiskunde, gegrond was; — de ontdekking van den omloop des bloeds en de daarmede te zamen zich vereenigende kennis omtrent het stelsel der watervaten, die het dierlijke ligchaam zoo zeer het aanzien van een waterwerktuig gaven; — de voor diepdenkenden van de zeventiende eeuw zoo zeer in het oog loopende ongerijmdheden der heerschende scheikundige geneeskunde: — dit alles gaf tot het ontstaan en
de

de uitbreiding van het *mechanisch stelsel* gelegenheid. Konde men de oorzaken van alle veranderingen in het levend werktuig gestel berekenen, meten en afwegen, zoo was der geneeskunde daardoor eenen hoogen trap van zekerheid en juistheid medegedeeld, die zich oneindig verre boven alle Empirie verhefte. Voorwaar men zocht naar dien weg! De vloeijende deelen in het dierlijk ligchaam werden als geleidende beschouwd, even als het water in de pijpen van eene waterleiding, en van alle kanten weergalmden het bekende *homo est machina hydraulica*. Bij de vaste deelen kwamen alleen de krachten en eigenschappen der doode natuur in aanmerking, als hardheid, weekheid, samenhang, zwaarte, aantrekking, wrijving, engte en ruimte der kanalen, hoeken, buiging enz. Men berekende aldus de krachten van het hart en de vaten tegen den te overwinnen tegenstand van het bloed, en zocht naar deze betrekking de verschijnsels bij de koortsen te bepalen; de dierlijke warmte werd, zonder eenige bedenking, van de wrijving afgeleid: en de geheel spitsvindige leer van de *derivatie* en *revulsie* van het bloed, door het aderslaten, moest zich naar de wetten der waterweegkunde voegen. — De ademhaling verscheen als eene werktuiglijke werking, alleen van de werktuiglijkheid van de borst en de longen afhangende. De maag en de darmen stelden een drukwerk voor dat de spijsen drukte, dezelve onder elkander wreef, en op deze wijze de verduwing bewerkte. De afscheidingen meende men uit den diameter der

der vaten, uit derzelve bogten, hoeken en plooi-
 jen, en uit in een passende of niet passende,
 kleinere of grootere, ronde hoekige bestand-
 deelen der vochten, toereikend te kunnen ver-
 klaren. Ook moesten de werktuigen ter affchei-
 ding, naar derzelve eigene zwaarte, alleen de
 vochten eener bepaalde eigene zwaarte aantrek-
 ken. In de vochten, bijzonder in den zieken-
 toestand, werden duidelijke zoutcristallen met ve-
 lerlei hoeken en punten aangenomen, en men
 bepaalde daarna de ruimte der vaten en porien,
 waarin zij konden al of niet indringen; zij plaat-
 sten zich in de vaste deelen, en prikkelden naar
 den graad hunner werktuiglijke scherpte en naar
 hunne gedaante.

Volgens deze Theorien waagde men het, de
 werktuigen der geneesmiddelen te bepalen; men
 bedacht, hoe zij naar de grootte, gestalte en deel-
 baarheid hunner kleine deeltjes, in vaten en po-
 rien, al of niet konden indringen, hoe zij naar
 de scherpte hunner bestanddeelen in gestremde,
 verdikte vochten des ligchaams indringen, en
 even als door eene wigge/ uit elkander drijven
 konden (*incidentia*) enz. Het kwikzilver liet
 men alleen door zijne zwaarte, door drukking, op
 de vaten en vochten werken, zelfs de venus-
 smet daardoor genezen, en van de koude en de
 zamentrekkende dingen leerde men, hoe zich de
 dierlijke deelen, door zamenstelling hunner be-
 standdeelen en vaten, meer kracht en sterkte ga-
 ven. De zwaarte van het afgescheidene, vergele-
 ken met het gewigt des ligchaams, bepaalde den
 graad

graad der gezondheid en de velerlei verschijnselen der ziekten; de leer van SANCTORIUS schein daartoe met de grootste waarschijnlijkheid gegrond. Eindelijk is ook de vergelijking der zenuwen met gespanne snaren, welke tot stellingen van de onderscheidene spanningen der zenuwen in de ziekten, van derzelve schommelingen en dergelijken, aanleiding gaf, van eenen werktuiglijken oorsprong.

Na deze wijze van voorstelling werd het mechanisch stelsel op verscheidene wijzen bewerkt. Sommige Artsen bleven gestreng bij de eischen der wiskundigen stil staan, zij wendden hunne berekeningen en afmetingen alleen op de Physiologie aan, en zagen zeer wel in, dat zij zich op het uitoefenend gedeelte der kunst zoo ligt niet lieten toepassen. Andere bragten tevens de levende krachten in schatting, welke noch gewogen noch gemeten konden worden, even min als de scheikundige veranderingen der dierlijke stof, welke men desgelijks met de mechanische wijze van voorstelling zocht te vereenigen. Beide deze wegen voerden de kunst tot dat standpunt terug, waarop zij als kunst behoort, tot dat der Empirie. De wiskundige demonstratiën, immer door valsche veronderstellingen zich kenmerkende, zoodra men deze op het levend dierlijk ligchaam toepast, verlieten den kunstenaar aan de grenzen der theorie, waar hij zich met al zijne axiomata, algebraische voorschriften, differentiale en integrale uitrekeningen, rechte en kromme lijnen enz., de weldadige ondervinding in de armen val-

len, en het vernederend *quantum est quod nescimus* bekennen moest.

§ 57.

Eene nieuwe proeve, om de Wiskunde op de Geneeskunde aan te wenden.

Op denzelfden beschaafden toon, waarmede onze Hervormers van de zekerheid spreken, welke de geneeskunde door de nieuwe stelsels verkregen heeft, sprak men eens van de zekerheid der wiskundige geneeskunde. ROBINSON, een harer aanhangers, zeide: „geene wetenschap heeft zulke billijke aanspraken op zekerheid, als de geneeskunde. Maar het juiste gedrag der Artsen hangt daarvan af, dat zij de giften der geneesmiddelen met den graad van ziekte (van sthenie der directe of indirecte zwakheid, zou men het thans noemen) overeenbrengen, en de zekerheid der beginselen berust daarin, dat men de sterkte der zamentrekbaarheid, (nu der opwekbaarheid) der vaten bepale.”

Ik vermag hier het nieuwe ontwerp, om de wiskundige voorstelling in de geneeskunde in te voeren, niet voorbij gaan. Het is dat van KRAMP ontworpene Iatromathematische stelsel. Zijne leere rust op de wetten van den omloop des bloeds in den gezonden toestand, tot welks onderhouding hij eene eenige, van andere verklaringen der levenskracht onderscheidene, levenskracht der vaten aanneemt. De gelijkvormigheid van den omloop des bloeds vordert, dat tusschen de-

de-

deze levenskracht der vaten en de fom der hinderpalen, welke het bloed in zijnen loop ontmoet, eene volkomene gelijkheid plaats hebbe. De fom dezer werktuiglijke hinderpalen, zal de trage omloop heeten, welke die der beweeglijkheid tegengesteld is. Zoodra dat evenwigt tusfchen de traagheid van den omloop en de levenskracht der vaten opgeheven is, dan heeft er koortsbeweging plaats. Deze nu kan *ftellig* of *ontkennende* zijn; een derde geval is niet mogelijk. De koortsbeweging is *ftellig*, wanneer de levenskracht der vaten grooter is, dan de traagheid van den omloop des bloeds. Ook dan ontftaat eene *ftellige* koorts, wanneer een al te beweegbaar of te traag bloed aanwezig is. De koortsbeweging is *ontkennende*, wanneer de traagheid des omloops grooter is, dan de levenskracht der vaten; in dit geval is de levenskracht of te zwak, of er wordt een al te traag of te weinig beweegbaar bloed gevonden. De *ftellige* koortsbeweging heeft tot onmiddelijke gevolgen: de niet meer gelijkvormige, maar meer bevorderde beweging des bloeds. De bloedgolf legt met iedere minuut, niet meer gelijke, maar altijd grooter wordende lichamelijke ruimte af. Het hart ontvangt aldus met ieder oogenblik eene grootere bloedgolf van het aderlijk ftelfel, dan hetzelve in de voorafgaande minuut van het flagaderlijk opnemen kon: deze laatste bloedgolf is weder grooter dan die, welke in de voorafgaande zamentrekking uit het hart in de *Aorta* overging. Bij de *ontkennende* koortfen is de beweging des bloeds, even

als in het voorgaande geval, ook niet meer gelijkvormig, maar in eenen tegenovergestelden zin. Toen beschreef de bloedgolf in haren voortgang altijd grootere, hier nu, omgekeerd, altijd kleinere ruimte. Het wezenlijke der ontkennende koorts-beweging bestaat dus hierin, dat in ieder oogenblik het slagaderlijk stelsel minder aan het aderlijke terug geeft, dan uit het hart in de *Aorta* overgegaan is; en omgekeerd, dat het hart uit den holader minder ontvangt, dan het geheele aderlijke stelsel, te zamen genomen, opgenomen had. Tot dus verre over het wezenlijke dezer koortsleere van KRAMP! Voor het overige past bij dit begrip ook op andere ziekten toe, dus bestaat er eene stellige of ontkennende ontsteking, welke laatste verbranding zijn zal; dus is de beroerte of stellig (*sanguinea*) of ontkennende (*serosa*).

Zoo verre deze koortsleer bepaald is, bevat zij, van den wiskundigen vorm ontdaan, niets nieuws. Stellige koortsen zijn de zoodanige, waar de krachten aanwezig zijn en werkzamer werken, dan in den gezonden toestand, dus ontstekingkoortsen; bij ontkennende koortsen daar en tegen zijn de krachten gezonken, zoo als bij de zoogenoemde rot- en zenuwkoortsen; in een woord, bij *asthenien*. In de behandeling wijkt KRAMP van de empirische methode wezenlijk niet af.

 XI.

SYDENHAMS LEER.

§ 58.

Voorstelling van dezelve.

Wanneer ik SYDENHAMS naam in den rei der stichters der geneeskundige Theoriën noem, dan spreek ik van geen nieuw stelsel, maar van de poging eens grooten Geneesheers, om de Geneeskunde op den weg der verstandige Empirie terug te voeren, gelijk HIPPOCRATES dien had voorge- teekend, en alle Theorie, in zoo verre zij zich boven de ondervinding verheffen en de handelwijze des kunstenaars aan het ziekbed bepalen zal, voor altoos te verbannen. Terwijl de aanhangers van GALENUS de vier hoedanigheden en derzelve vier graden berekenden; terwijl die van SYLVIVS de dierlijke ligchamen gisten, destilleeren, de vochten opbruifchen en de scherpten verzadigen lieten; terwijl de Iatromathematici de sterkte der ziekten en de krachten der geneesmiddelen afgemeten en gewogen wilden hebben — brak in *Engeland*, in den jare 1665, eene besmettelijke koorts uit, welke naar geene dezer voorstellingswijzen beoordeeld, veel minder genezen kon worden, maar welke SYDENHAM, zonder op eene Theorie acht te geven, geheel op den weg der

Empirie, en juist tegen de verhittende genezingswijze der Sijlvianers, volgens de antiphlogistische wijze zeer gelukkig behandelde. Daardoor werd hij tweeledig de weldoener der menschheid; hij voerde de kunst ver uit het gebied van verderfelijke Theorien, op de ondervinding terug, en verdrong de verhittende geneeswijze, welker misbruik dagelijks moordadiger gevolgen had.

De volkomenheid der kunst verwachtte SYDENHAM van eene geheele verbanning der Theorie; *want DE ONDERVINDING, en geenszins HET VERSTAND leert ons, welke koortsen door zweeten, welke door den stoelgang moeten verdreven worden, van naauwkeurige en met de natuur, tot in de kleinste bijzonderheden overeenkomende ziektegeschiedenissen, en van eene op de ondervinding gebouwde geneeswijze. In de beschrijving der ziekten moeten derzelve verscheidene aard, naar zekere diagnostische kenteekenen geschieden, alle wijsgeerige stelling, welke des schrijvers oordeel voorinneemt, moet uit dezelve verbannen worden; wezenlijke kenteekenen moet niemand met toevallige verwarren; vooral zal men op het Jaargetijde en den invloe^d der Besmetting het oog gevestigd houden, waarin SYDENHAM zich zelve tot een voortreffelijk voorbeeld stelt. De op deze wijze, uit de overweging der voorafgegane oorzaken, en uit eene behoorlijke Diagnostis opgemaakte natuur der ziekten, welke zich over het geheel, daar zij naar algemeene natuurwetten gevormd zijn, zich altijd gelijk blijven, is de ware en eenige grond der geneeswijze. Van deze vordert hij, dat*

dat zij door eene langdurige ondervinding bevestigd zij: onovertreffelijk en ten allen tijde meesterlijk zijn de voorschriften welke hij voorschrijft, om langs den Empirischen weg, verre van alle theoretische bespiegelingen tot zulk eene ondervinding te geraken. Tegen de heete ziekten meende hij eene algemeen geldende en door de ondervinding genoegzaam verzekerde geneeswijze te kunnen stellen; van toekomstende grootere vorderingen in de kunst, verwachtte hij eene gelijke algemeene geneeswijze tegen slepende ziekten, welke hem een onderwerp voor specifieke middelen bleven. Gedeeltelijk, schoon niet geheel, is door de aanwending der prikkelende versterkende geneeswijze bij de meeste schijnbaare slepende ziekten deze verwachting vervuld geworden.

§ 59.

SYDENHAMS *geneeswijze der koortsen.*

Omtrent de koortsen nam SYDENHAM geheel de voorstellingswijze van HIPPOCRATES aan: zij zijn eene heilzame poging der Natuur, om de ziektestof eenen uitgang te bezorgen; hetgeen door koking en crisis geschiedt (§ 21). Men moest alzoo de Natuur volgen bij derzelve behandeling, en de wegen nagaan, welke zij tot het welzijn van den zieken inslaat. Gewoonlijk werkt zij, door den koortsprikkel aangezet, te hevig; hare dus overspanne werkingen moeten verminderd, gematigd worden, dit geschiedt nu door de *antiphlogistische geneeswijze*, door aderlatingen, ver-

koelende, afvoerende middelen, door eene dunne waterachtige dieet enz. Wat immer over de juiste behandeling der ware ontstekingsziekten, over de behoorlijke aanwending der geneeswijze, gezegd kan worden, heeft SYDENHAM zoo volkomen uitgeput, dat wij er tot op dezen dag niets aan veranderen kunnen; hij verdient dus den naam van hersteller der bovengenoemde geneeswijze, welke hij zoo gelukkig, bijzonder in de pokken, aanwendde, en welke de Artsen na hem, tot groot voordeel der menschheid, gevolgd hebben. —

Schoon nu de heerschende genius der ziekten en de individuele overeenkomst der zieken, aan welke SYDENHAM de weldadigheid zijner geneeswijze bevestigd zag, alleen ware ontstekings (sthenische) voorvallen aanbod, en er daardoor veroorzaakt werd, dat men aan deze geneeswijze eene algemeene aanwending toeschreef, welke haar niet toekomt, zoo kende hij nogtans hare grenzen, en de tegenovergestelde prikkelende geneeswijze was hem op verre na zoo onbekend niet, als sommige wel eens hebben willen te kennen geven (*). Ik voer hier ten voorbeelde het zoo
uit-

(*) Ten onregte heeft men den waarlijk grooten SYDENHAM beschuldigd, dat hij zijne geneeswijze te algemeen op alle koortsen zonder onderscheid toepaste, zoodanig dat hij deze allen, van de eenvoudigste af, tot de pestkoorts toe, door zijne antiphlogistische geneeswijze wilde behandeld hebben. Het was CULLEN niet alleen die hem daaromtrent verwijtingen deed; HUXHAM zelf, in zijn werkje over de koortsen (*Bladz. 120 te Amsterdam bij Petrus Conradi 1771,*) zegt met ronde woorden: „ ik heb den „ diepsten eerbied voor de getuigenis van den grooten SYDEN-

uitgebreid gebruik aan, dat hij van het *Heulsap* maakte en dat ons, bij iedere gelegenheid, aan zij-

„HAM, en echter moet ik zeggen, dat indien hij niet alle koortsen, de pest zelve, als enkele koortsen met ontsteking behandeld had, zijne Practijk in het algemeen beter geweest zoude zijn, en meer navolging verdiend hebben” enz. Maar zou de beroemde HUXHAM niet te voorbarig geoordeeld hebben? Om SYDENHAM goed te verstaan moet men zijn werk meer dan eens doorlezen; dit gedaan hebbende zal men met HECKER tevens erkennen dat eene tegenovergestelde prikkelende geneeswijze hem op verre na zoo onbekend niet geweest is, als sommige wel eens hebben willen te kennen geven. Ik voeg er bij, dat hij van deze zacht prikkelende, opwekkende, versterkende geneeswijze, dikwijls gebruik maakte; want daarvan vindt men in zijne werken onderscheidene voorbeelden, en wie was een grooter voorstander van het gebruik van den koortsbast dan SYDENHAM waarvan hij zonder enig gevaar te duchten, in verschillende koortsen, aanhoudende, tuschenpozende, in substantie zelve rijkelijk gebruik maakte. Daarenboven is het eene onwaarheid dat SYDENHAM de pest voor eene enkele koorts met ontsteking gehouden en gewild hebbe, dat zij dus volgens de zoogenoemde antiphlogistische geneeswijze zou behandeld worden. Tegen dezelve wendde hij verwarmende, zweetdrijvende middelen aan, maar was een te naauwkeurige waarnemer van de heerschende epidemische gesteldheid, om maar, zonder daar op acht te geven, de voorkomende ziekten gelijkelijk te behandelen; van hier dat hij in die pest, welke in den jare 1661 te *Londen* heerschte, deze antiphlogistische geneeswijze in zulk eene ruime mate aanpreef en daarmede gelukkig slaagde, omdat er te voren eene zeer sterke ontstekingsgesteldheid plaats had, zoo dat die pest aldaar zoodanig een ontstekingachtigen aard bekomen had, dat een ruime antiphlogistische geneeswijze noodig en heilzaam was; geheel iets anders is het dus, de pest onder de ontstekingsziekten te rangschikken; geheel iets anders, zekere epidemische pest, welke door eene heerschende epidemische gesteldheid geregeerd en bepaald werd, als ontsteking te behandelen. Men neme dus altijd, eer men te spoedig beslisse, alles in overweging, men leze en herleze naauwkeurig de geschriften van hem dien men veroordeelt; had men dit in latere dagen meer

zijnen naam herrinnert. Welk Geneesheer, onze nieuwste Opium verslinders ten minsten uitgezonderd, heeft de werkingen van dit middel juister bepaalt dan SYDENHAM in de volgende woorden: *Ja, het reeds genoemde geneesmiddel (het Laud. Liquid. Sydenhami) is in de hand van den bedreven man zulk een noodzakelijk werktuig, dat zonder hetzelfde de Geneeskunde gebrekkig is en kreupel gaat; hij, die van hetzelfde voorzien is, zal meer uitwerken, dan iemand van één geneesmiddel gemakkelijk wenschen kan; hij is onervaren en heeft weinig de kracht van dit middel ondervonden, die alleen hetzelfde bezigt om den slaap te verwekken, de pijnen te verzachten en den buikloop te stillen, daar het tot meerder einden, gelijk het Delphische zwaard kan gebezigt worden en HETZELVE HET VOORTREFFELIJKSTE, IK ZOU BIJNA ZEGGEN HET EENIGSTE, CARDIACUM IS, HETGEEN TOT HEDEN IN DE NATUUR GEVONDEN IS (*).*

§ 60.

De invoering van den Koortsbast.

Ten tijde van SYDENHAM kwam de Koortsbast naar Europa. Deze gebeurtenis bevorderde den val der oude Theorien en de terugkeering der Artsen op den weg der Empirie veel meer dan eenige andere omstandigheid. Ondanks alle tegenpraak, die dit nieuwe Geneesmiddel in een bij-

ZON-

bedacht, men zou niet over velen vroegere geneeskundigen zulk een partijdig oordeel hebben geveld. DE VERTALER.

(*) Ziet Opera Univerſa pag. 186. edit 1726.

zonderen graad wedervoer, zoo zelfs dat men het in den rang der gevaarlijksten vergiften plaatste, besloten echter onzijdige Geneesheeren, en onder dezen bijzonder SYDENHAM EN WERLHOF, tot deszelfs gebruik. De waarneming, dat door hetzelfde de tusfchenpozende koorts spoedig en zeker genezen werd, kon men niet verdonkeren; maar bij de aanhangers van GALENUS bleef nu nog de groote vraag, in welk eenen graad de Koortsbast warm of koud ware; bij die van SYLVIUS, of zij door een *principium alcalinum*, *acidum* of *terreo-salinum* werkte? — Terwijl de Theoristen met groote geleerdheid over deze vragen twistten, en niets begrijpelijks beslisten, bestemden de *Practici* op den weg der ondervinding het juiste gebruik der Kina, zoo als wij dezelve nog thans bestemden. Eene harde ontmoediging voor de Theorie! —

In het algemeen behoort de Koortsbast tevens tot de hoofdaanleidingen welke tot eene opwekkings-theorie allengs bijdragen moeten. Na de heerschende gevoelens van de ontaarding der vochten en van den gastrischen oorsprong van zoo vele ziekten, laten zich hare werkingen niet verklaren, maar zij moeten doorgaans op de vaste deelen, en de zenuwen betrokken worden.

§ 61.

Gevolgtrekkingen.

Deze te algemeene uitbreiding der antiphlogistische geneeswijze zou haren hersteller minder dan

dan de ziekte - genius zijns tijds , die dezelve eischte , haar ten minste verdroeg , en den nakomelingen , die haar misbruikten , tot last komen. SYDENHAM zelf wendde dezelve zeer voorzigtig aan en had aan zijn *Decoctum album* , dat hij in de koortsen zoo algemeen aanprees , een zacht prikkelend , voedend middel , in welks plaats wij onbeschroomd sterke vleesch - en gekruide wijnsoepen , den sterksten wijn zelve enz. algemeen stelden , — terwijl de vraag nog blijft , of wij daarin behoorlijk handelden? Hoe algemeen SYDENHAM het heulsap bezigde , zagen wij reeds (§ 59) ; hij was dus geenszins de man die alles met ontstekingswerende middelen genezen wilde , zoo als de *Onwetendheid* hem wel eens beschuldigde. De beperking zijner methode ; hare verwerping in *asthenische* of uit zwakte voortkomende koortsen , welke tegenwoordig menigeen zich zelve tot eene verdienste wil toeigenen , kan ieder reeds bij MORTON en HUXHAM vinden ! Onaangeroerd blijve zijne verdienste , welke grooter is dan een Theorist immer verwierf of ooit verwerven zal , door namelijk de kunst op den echten Empirischen weg terug gebragt te hebben , op dien weg , welken BAGLIVIOUS met hem betrad , en die alleen de kunst der Geneesheeren tot hun grootste doelwit voert! —

XII.

BOERHAVES LEER.

§ 62.

Algemeene aanmerkingen omtrent dezelve.

Bij geen groot man der oudheid is het welligt noodiger, zijne theoretische voorstellingen van zijne practische toepassingen nauwkeurig te onderscheiden, dan bij BOERHAVE, om niet tot een eenzijdig oordeel verleid te worden. Oneindig is de afstand tusschen de theorie van dezen man en zijne geneeswijze; alleen door de laatste heeft hij eene billijke aanspraak op de vervoerende vereering, welke hem bewezen is, en daarop had hij nimmer kunnen rekenen, indien hij zijne Theorie overal tot een grondslag zijner geneeswijze gelegd had. *Inde hodie libera ab omni secta colipotest Medicina (instit. pract § 19.)* is wel zijne eigene taal, maar wat is zijne Theorie anders dan eene ongelukkige vereeniging van mechanische en chemische leerwijzen; wat anders dan een groot gedeelte van eenzijdige pathologie der vochten, volgens GALENUS en de aanhangers van SYLVIVS, op dwalende mechanische vooronderstellingen gegrond? — Hoe groot en door de geheele wereld het aanzien van den beroemden man ook verbreid ware, zoo moest zijne Theorie spoedig vervallen, terwijl het grootste gedeelte zijner ech-

te

te practische grondstellingen, tot op dezen dag onverzettelijk vast staat.

§ 63.

De Theorie van BOERHAVE.

De ontleedkundige onderzoekingen van eenen LEEUWENHOEK en van RUISCH, die het geheele dierlijke ligchaam het voorkomen van een weefsel van teedere vaatjes gaven, maakten dat in den jare 1708 de vergelijking der groote en de gedaante van de bestanddeelen in de vaste en vloeibare deelen, de grondslagen van de *Boerhavische Theorie* werden. De eenvoudige ziekten der vastere deelen werden uit de gedaante en den samenhang hunner bestanddeelen verklaard, niet anders dan zulks de oudste wijsbegeerte der grondligchaampjes deed. Ontsteking ontstaat dan, wanneer de roode bloedbolletjes in die vaten dringen, welke te klein zijn, om hun een vrijen doortogt te verschaffen, terwijl verstopping en *error loci* (§ 31) bij BOERHAVE de zeer algemeene ziekte oorzaken uitmaken. De leere der volbloedigheid, van verdunning en verdikking der vochten enz. stelt hij volgens zijne voorgangeren voor. In de scherpten is hij bijzonder onuitputtelijk, welke hij geheel mechanisch daarvan afleidt, *wanneer een gedeelte van het vocht van zijne Sphaerische gedaante afwijkt en éene scherpe hoekachtige aanneemt.* Alsdan ontstaan 1°. eene alleen mechanische scherpte; wanneer er in de vochten bijna niets veranderd is, als alleen dat de bestanddeelen

len

len scherpe hoeken verkregen hebben; 2°. eens zoutachtige scherpte, loogzoutige, ammoniakale, zure, alkalische, vaste, vlugtige, eenzelvige, zamengestelde; 3°. eene olieachtige geestrijke olie, door wrijving schier verbrande olie, zoutachtige, aardachtige, verbrande, zout- en aardachtige olie te gelijk; 4°. eene zeepachtige; 5°. eindelijk eene uit deze allen te zamen vermengde scherpte. De bestanddeelen der vochten kunnen ook te glad worden, te vele aanrakingspunten aanbieden, waaruit ook ziekten ontstaan; en op deze wijze ontstaan nog meerdere gebreken der vochten, welke doorgaans als de hoofdoorzaken der ziekten in aanmerking komen. Het *Solidum Vivum* staat in deze mechanisch-scheikundige theorie, zeer op den achtergrond, en, — waarom zou het de onpartijdige nakomeling niet openlijk zeggen? — het blijft onbegrijpelijk hoe een man, zoo scherpzinnig als BOERHAVE, van eenen zoo omvattenden geest, na den vroegeren arbeid van HIPPOCRATES, HELMONT en SYDENHAM, nog in den jare 1708, zulk eene Theorie opstellen kon, welke uit louter willekeurige meeningen zamengesteld is! En echter behield GAUBIUS daarna een groot gedeelte van dezelve in zijne *pathologie* (*).

§ 64.

(*) Ik heb altijd de grootste achting voor het voortreffelijk werk van den beroemden GAUBIUS gehad. Dat intuschen de Geneeskunde in hare onderscheidene deelen vele vorderingen, sedert deszelfs uitgave, gemaakt heeft, weet de minst geoefendste, ik verlangde daarom meermalen dat men hetzelfde, met behoudenis van het menigvuldig goede, onverbeterlijke, van dat mechanisch, humorale zuiveren zou, dat zijn oorsprong aan bij-

zou-

§ 64.

De Geneeswijze van BOERHAVE.

Van den invloed dezer theorie was BOERHAVES geneeswijze niet weinig bevrijd; zeer bepaald geeft hij op, hoe iedere zijner verdichte ziekte der vochten moet behandeld worden. In sommige ziekten steunde zijne handelwijze somwijlen op stellingen, waarnaar deze zeer verderfelijik moest worden; zoo preees hij tegen den druipert hevige laxermiddelen aan, *welke, bij tijds gebruikt, het vermogen bezitten om het bloed in water te ontbinden, dit water naar beneden te drijven en door de darmen uit te werpen*; zoo wil hij bij de *lues venerea* al het vet en de merg van het ligchaam in water opgelost en uitgeworpen hebben, terwijl daardoor alleen eene grondige geneezing bewerkt wordt. (*Præfat. ad Aphrodis. Lufini*). Uit dit oogpunt beschouwd, verschijnt de geneeswijze van eenen zoo grooten Man niet in het voordeeligst licht, waarop men zoo zeer geroemd heeft; de rampzalige methode, welke overal met gebreken der vochten te doen, en altijd iets op te losfen, uit te werpen, te zuiveren, te verzoeten meende te hebben, vond in hem eenen waarborg van een beslissend gezag. De verkeerde

be-
zondere stellingen en denkbeelden verschuldigd is, en hetgeen echter eene gezuiverde natuur scheikundige kennis verwerpt; — wanneer het werk van GAUBIUS als daarnaar gewijzigd werd, dan zou men het volkomenst ziektekundig handboek bezitten.

behandeling der venerifche gebreken, welke gedurende een groot gedeelte der vorige Eeuw, de heerschende bleef, moest ook grootendeels aan BOERHAVE geweten worden.

Zijne geneeswijze biedt echter, uit een ander oogpunt beschouwd, zeer voordeelige zijden aan. Door de beperking van het gebruik der aardachtige middelen en der verhittende geneeswijze, in welks plaats hij die van SYDENHAM stelde, en door zijn gezag door geheel Europa in gebruik bragt, verwierf hij zich den dank der Nakomingschap, veel meer dan SYDENHAM, en bepaalder dan bij dezen, kwamen bij hem overal de krachten, de in de practijk van BOERHAVE zoo gewigtige *indicatio vitalis* in aanmerking: zijne geheele ziektekundige theorie schijnt hij te vergeten, wanneer hij van deze *indicatie* en van de bepaling van voedende, opwekkende middelen spreekt. *Constat iis, quibus nutritur corpus!* Deze belangrijke hoofdstelling der nieuwste geneeskunde (*) zullen ook de verlichtste hervormers hem

(*) Hoedanig het voedsel zij, zoo ook is de chijm, zoo als deze, zal de chijl wezen; aan deze zal het bloed gelijk zijn; zoo als dit is, zal de lymphe, zoo als deze is, zal ook het vleesch wezen, is eene zeer bekende oude spreuk, en men kan onze voorvaders waarlijk niet beschuldigen, dat zij vergeten waren, dat de dierlijke bewerktuiging uit stof bestaat, dat zij aldus eene *qualitative* betrekking heeft en dat bij gevolg iedere *qualitative* betrekking harer opwekbaarheid, en in het algemeen van alle hare krachten, van de stof en hare hoedanigheid afhangt. BROWN en vele nietsbeteekenende theorien der opwekking, verzuimden eene zoo gewigtige, maar bekende waarheid, welke de Natuurwijsgēeren nu onlangs, even als of zij iets nieuws hadden uitge-

hem waardig vinden. Zij behoeven ook, in vele Boerhavifche uitspraken, slechts de woorden, *vita Natura, etc*, met *opwekbaarheid* en dergelijken te verwisfelen, of met andere uitdrukkingen de juiste begrippen te verbinden, om deze stelling met allen eer in de nieuwe verbeterde geneeskunde in te voeren. Zij behoeven slechts te zien, tot welke eenvoudige, werkzame middelen BOERHAVE meer zijn toevlugt neemt, wanneer het daarop aankome om met dezelve te werken; zij behoeven zijne doelmatig gefchikte, voedende, versterkende dieet, in overweging te nemen, om den juisten practifchen blik te bewonderen, die den grooten Man, bij alle valsche theorie, bijbleef. Uitmuntend is, wanneer zij van eenige theoretifche dwaalingen bevrijd is, zijne bepaling van behoorlijk inzicht in ieder geval, uitmuntend zijne eenvoudigheid in het aanwenden der geneesmiddelen; alleen daarop, geenszins op zijne theorie, moet het zoo zeer beroemd gewordenene, *simplex veri sigillum*, toegepast worden. Men bedenke, dat BOERHAVE zich tot eene eenvoudigheid in eenen tijd verhief, waarin de geheele geneeskundige wereld aan het tegendeel, aan overtollige voorschriften van geneesmiddelen, was overgegeven. Onuitvonden, te voorschijn bragten. Met welke statige uitdrukkingen heeft men ons dit aangekondigd. Hoe gering moet echter den kenner van onze geschiedenis en letterkunde het gedrag van hem voorkomen, die zich met de verzekering, „zij waren ook Natuurwijsgeeren, voor dat zij de *qualitative* betrekkingen der stof aangenomen hadden, — ik weet niet, of in de zon der nieuwe Wij-begeerte *verwarmen*, of in de fchaduwten harer duistere deelen, *verbergen* willen.”

uitspreeklijk weldadig heeft hij daardoor op zijne Nakomelingen gewerkt! Voegt men nu bij deze ware en groote verdienften, daarenboven, BOERHAVE's aanbeveling tot een grondige beoefening der beste natuur en geneeskundige gefchriften van alle eeuwen, zijne bepaalde aphoristische fchrijfwijze, zijne leerzame voordragt en zijnen algemeenen roem, waardoor hij uit alle oorden leerlingen tot zich lokte, zijn uitgebreid practifch geluk enz., dan is het gemakkelijk te begrijpen, hoe deze groote Man, ondanks alle dwalingen, die zijn ftelfel ontfierden, zoo voordeelich op den gang der geneeskunde van de achttiende Eeuw werken kon, als hij wezenlijk gedaan heeft.

 XIII.

FREDERIK HOFFMANN'S LEER.

§ 65.

Het ontftaan dezer leer.

Een groot gedeelte zijner geneeskundige en fchrijfmatische loopbaan (van 1660) had HOFFMANN, als een aanhanger der heerschende fcheikundige voorftellingswijzen en tevens het ftelfel van STAHL beleefd, tot dat hij in ver gevorderde jaren (1718) een eigen ftelfel opbouwde, dat, in meer dan een opzigt, dat van BOERHAVE en STAHL verre overtrof. Een vijand van ftellingen, wier nadeeligen invloed op de geneeskunde hij

met levendige kleuren afmaakt, meent hij in de werktuigkunde de zekerste grondslagen der geneeskunde te moeten zoeken (X); doch bragt dezelve niet verder in werking, dan om daarnaar de wetten des bloedsomloop te bepalen. Op deze grondslagen bouwde hij zijne voorstellingswijze omtrent de levenskracht en de van haar afhangende bewegingen in de levende bewerktuiging; hij week hierin eene zeer aanmerkelijke schrede van der vochtenpathologie af, zoodat zijn stelsel als de grondslag van alle latere dynamische stelsels, als dat van CULLEN, BROWN (*), en van de aanhan-

(*) Geene blinde gehechtheid aan het mij reeds in mijne jeugd dierbaar geworden stelsel van HOFFMANN, maar zijne klaar voor het oog liggende grondbeginselen zijn het, die mij, gelijk iederen onzijdigen, de hoofdleeringen onzer nieuwe geneeskunde, in zoo verre zij juist en practisch aan te wenden zijn, in hetzelfde doen vinden. Tot een bewijs daarvan breng ik in het vervolg, de hierbij behorende plaatfen met HOFFMANN'S eigene woorden aan, (die ik in onze moedertaal heb overgebragt.) De gelijkheid van vele paragraphen bij BROWN met HOFFMANN'S stellingen, is zoo in het oog vallende, dat zij alleen aan het geval kan toegeschreven worden; zij strekt zich zelfs tot kleinigheden en onverschilligheden uit. Zoo heeft bij voorbeeld menig een, een opmerkelijk gevoelen van BROWN daarin gevonden, wanneer hij § II zegt: *Hetzelfde op de planten toegepast, kan de geneeskundige beoefening, de landbouw genoemd worden; hetzelfde zegt ook HOFFMANN. Want de geneesheer kan den oorsprong des levens zeer goed onbekend zijn. (Wat opwekbaarheid zij is onbekend! BROWN. § XVIII.) daar zijne wezenlijke en verschuldigde pligt alleen daarin gelegen is, dat hij het reeds levend en gevormd ligchaam in den levenden en gezonden staat behoude, en alle ongemakken, van welk een aard ook, verdrijve. Want het is in de geneeskunde even zoo gelegen, als met een tuin enz.* BROWN wist zeer wel hoe veel hij zijnen grooten Duitschen voorganger verschuldigd was, hij bediende zich dus van den nederigen

hangers der nieuwste OPWEKKINGSTHEORIE, moet aangemerkt worden. In de geneeswijze volgt hij, als alle groote Artsen, eene vernuftige Empirie, zoekt de werkingswijze der geneesmiddelen naar de wetten der beweging in het dierlijk ligchaam, (naar de *opwekking* en *opwekbaarheid*) te verklaren, ofschoon alles nog bij BOERHAVE, op de verbetering der vochten betrekking had. Te gelijk verwachtte hij, van de verklaring der methode van WOLF, meerdere zekerheid, bepaaldheid en duidelijkheid in de geneeskunde, en wanneer het tevens waar zij, dat, naar zijn voorbeeld, van deze methode in de gevolgen zeer veel misbruik gemaakt is, zoo heeft hij toch oneindig veel tot de verbanning van willekeurig aangenomene meeningen bijgedragen.

§ 66.

HOFFMANN'S *Ziekteleer*.

Alle verschijnselen in de bewerktuigde Natuur hebben hunnen grondslag in de beweging der stof, welke niet als lijdelijke aangenomen mag worden. De Schepper wilde, dat de stof uit eigene kracht

en gen kunstgreep, hem op eene waarlijk oproerige wijze af te zetten en zelf als uitvinder van nieuwe waarheden op te treden. Het stelsel van HOFFMANN, waarin bij allen gebreken en valsche inzigten, die tot zijnen leeftijd behooren, de strengste toets, groote voordeelen en echte practische waarde niet ontkennen kan, noemt hij, „het wanschapen, zwakke, krachteloze voortbrengfel van een bijna razend brein, van de grootste stelselmatige domheid.” Dit oordeel, wanneer hetzelve dien naam verdient, zal alleen door de reeds in de nu aan te voerene leer van HOFFMANN wederlegd worden.

H.

en onafhankelijk van iederen onstoffelijken en bovenzinnelijken invloed, die geheel buiten het gebied onzer kennis ligt, naar noodzakelijke natuurwetten bewegen en daardoor onderscheidene verschijnselen voortbrengen zou. De stof bestaat uit hoofdstoffen en uit de daaruit zamengevoegde zichtbare deelen: *deze allen, hetzij eenvoudige of zamengestelde, zijn met eene zekere kracht en vermogen begaafd, — (wij noemen ze in een woord: Opwekbaarheid!) — welke bewegende en weerstandbiedende is, waardoor het eene op het andere werkt, opdat zij door wederzijdsche werking en tegenwerking van plaats of stand veranderen en die beweging voortbrengen zouden, welke van alle verschijnselen, hoedanigheden, gevolgen van het leven, de voeding, het bederf, ja van alle verandering in het ligchamelijke, de oorzaak en de bron is. De beweging geschiedt dus niet zonder de werking van het eene ligchaam op het andere, door eene onderlinge drukking, aandrang en terugstooting, en dus door aanraking, zonder welke geene beweging in het ligchamelijke geschieden kan.* Indien HOFFMANN, in plaats van zijne mechanische voorstelling van drukking, stooting enz., de scheikundige gekozen had, dan had hij de geheele theorie van REIL (XX) in deze woorden uitgedrukt. De oorzaken dezer eigenschap der stof durven wij niet verder naar te vorschen, veel minder ze in het gebied der bovennatuurkunde te zoeken, die voor onze zinnelijke kennis ontoegankelijk is. De *vires motrices* van het ligchaam, (zijne opwekbaarheid) zijn eener drieledige verandering onder-

derhevig; zij laten zich vermeederen, verminderen en verwisfelen, alles door bijvoeging of afneming eener stoffe; maar al wat gedeeld, vermeederd, verminderd en gemeten kan worden, is ongetwijfeld eene stof en niet iets onstoffelijks. Het leven bestaat in beweging (*opwekking*) en in den van dezelve afhangenden omloop des bloeds, in de afscheidingen en uitwerpselen, en uit eene bestendig afwisselende zamentrekking en ontspanning van alle levende vaten, (*CULLENS excitament en collapse XVII*) welke HOFFMANN met toe- en ontfluiting (*sijstole et diastole*) van het hart en de slagaderen vergelijkt, en in de levendige bewerktuiging als onafgebroken en voortdurend aanneemt. De beweging is het, welke het ligchaam tegen vernieling en verrotting behoedt. *Al wie derhalve door gepaste middelen, (opwekkende krachten) deze toe- en ontfluitende beweging der vaste deelen, (de opwekking) langdurig behouden kan, die zal in der daad het leven verlengen en den dood afweren kunnen; even als BROWN zegt: Het werk dezer zaken en werkingen ophoudende is de dood onvermijdelijk! — (Edit. Moschati § XIII.)* Het grootste aandeel in de voortbrenging en onderhouding der bewegingen in het dierlijke werktuig, schrijft HOFFMANN aan het zenuwvocht toe, waarvan hij zich zoodanig eene voorstelling maakte als de nieuwste scheikundige stelsels; men behoeft slechts, op vele plaatsen, den naam van zenuwvocht in dien van zuurstof te veranderen, om bij hem de nieuwste taal te vinden. Dit zij genoeg gezegd van de

grondtrekken der Physiologie van dezen grooten man, welke ik niet verder vervolgen kan, maar in welke voor iederen onbevooroordeelden de kiem der nieuwste voorstellingswijzen aanschouwelijk is.

Ik kom tot de Pathologie. *Maar dit ons gevoelen ligt in de ondervinding opgesloten en komt met het gezond verstand overeen, dat het LEVEN, de GEZONDHEID, de ZIEKTEN en de DOOD, gelijk ook de VOORBEHOEDING van ziekten en derzelve GENEZING, voor het grootste gedeelte, en vooral van meestal uitwendige ligchamelijke, natuurwerktuiglijke oorzaken afhangen, (opwekkende krachten) die door beweging en door plaatsing van de stof tot beweging, hunne werking uitoefenen; en dat deze in het bijzonder de lucht is, en hetgeen men gebruikt, zoo wel spijs als drank; de gemoedsbewegingen alleen uitgezonderd; — (omdat HOFFMANN doorgaans niets met het stelsel van STAHL wilde gemeens hebben; ontzegde hij der ziel allen aandeel in de onderhouding des levens. BROWN kwam op het vermogen van de hersenen, op het denken en op het verwekken der hartstogten als eene belangrijke opwekkende kracht, met regt, terug.) Deze zijn het, welke de stof en het voedsel aan het bloed en al de levensvochten verschaffen. Deze zijn het, welke de massa, de evenredigheid en de gesteldheid van het bloed en de overige vochten wijzigen. Zij zijn het, welke der gematigde tot beweging en tot de altijdvoortduurende levensverrigtingen geschikte vochten, de voortgaande warmte en inwendige beweging verschaffen; de ongematigde, onvruchtbare, onnut gewordenen verbe-*

teren, en de nieuwe en voor het leven geschikte sappen in hunne plaats herstellen. Deze zijn het tevens, zonder wier gebruik geen Dier langdurig leven of bestaan kan; het is derhalve noodzakelijk, dat in deze dingen een zeer groot vermogen en in ons ligchaam als in zijne levensbewegingen, als verrigtingen, eene kracht aanwezig zij. (BROWN § X. fq.) Wanneer is immer de invloed der opwekkende krachten, op de onderscheidene verschijnselen des levens en het ontstaan der ziekten, schooner en juister opgegeven? Ik kon gemakkelijk aantoonen, dat HOFFMANN, wanneer hij iederen invloed nader ontwikkelt, en de vraag beslist, welke menschen gemakkelijker, welke minder gemakkelijk in ziekten vervallen, den *Sthenischen aanleg* voortreffelijk afschildert.

Niet op de vochten het naaste, maar op de vaste deelen, op de opwekbaarheid, werken de ziekteoorzaken, maar de ziekten bestaan in eene gestoorde beweging: — „Wij zeggen derhalve, „dat die oorzaken, welke de bewegingen, volgens „de natuur van ons ligchaam, omkeeren, en de „verrigtingen verstoren, van welke eene natuur of „eenen aard ook, die deelen bijzonder aandoen, „welke een groot vermogen en een BEWEGEND „VERMOGEN bezitten, en van welke vooral die „kracht en dat uitoefenend vermogen, die systole „et diastole, of die toe- en ontfluiting, welke in „het hart en het geheele vaatgestel werkzaam is, „waardoor de vochten geboren worden, voort- „vloeijen en rondloopen, afhangen, terwijl deze „deelen voornamelijk de zenuwen, vliezen, en de

„daaruit gevormde vaten en kanalen zijn.” Wat de ziekteoorzaken op deze wijze, het naast op de opwekbare deelen bewerken, is eene krampachtige zamentrekking; *kramp* speelt daarom in de ziektekunde van HOFFMANN de hoofdrol, en de meeste verschijnselen in de ziekten worden daaruit afgeleid. Boven alle deelen des ligchaams is het spijskanaal van den mond af tot aan den endeldarm toe, aan de voornaamste inwerking der ziekteoorzaken blootgesteld; van hier dus bij alle ziekten het lijden der eerste wegen, van hier de gastrische onreinheden, die eene tweede gewigtige hoofdrol in de leere van HOFFMANN uitmaken. Aan de theorien der volbloedigheid, der scherpten en van andere gebreken der vochten, als oorzaken der ziekten, hing hij bijna geene waarde; hij houdt zich wel in zijne ziektekunde aan dezelve, maar op eene dragelijker wijze, dan BOËRHAVE zulks deed. De overtuiging van den eersten invloed der ziekteoorzaken op het *solidum vivum*, en van de werking der geneesmiddelen op hetzelfde, welke onze nieuwe theorie dan eens overspande, dan weder verminderde en beperkte, stond bij hem overal boven aan. Nadat hij de wijze waarop de werking der onderscheidene ziekteoorzaken plaats had, voortreffelijk ontwikkeld heeft, sluit hij met deze beslissende uitspraak: „Uit
 „al het aangevoerde meen ik, dat duidelijk en bon-
 „dig blijken kan, dat de oorzaken zoo wel van
 „korte als slepende ongesteldheden, voornamelijk en
 „ten allernaasten niet zoo zeer op de vloeibare
 „deelen van ons ligchaam, maar op die, welke
 „ met

„ met gevoel en eene sterkere en fijnere beweging
 „ begaafd zijn , op de zenuwvezelen en zenuw
 „ en spiervezelige rokken , een gevaarlijker ver-
 „ mogen oefenen , en veel meer ware ongesteld-
 „ heden veroorzaken , dan de volbloedigheid , dan
 „ de volsappigheid zelve.” Hebben nu de nieuw-
 ste bestrijdingen tegen der vochtenpathologie ons
 eene eenige schrede verder doen gaan ?

Daar nu de ziekten in onbehoorlijke, ongeregelde bewegingen bestaan, welke de ziekteprikkels in de levendige vezels voortbrengen, zoo verschijnt in het stelsel van HOFFMANN de *sympathie* der deelen als iets van het hoogste belang; hij beschouwt, hoe iedere prikkel, door zijne plaatselijke werking, de algemeene opwekbaarheid aandoet, en hoe zich de gevolgen daarvan in die deelen vertoonen, welke met elkander in *sympathie* staan. Hij overdenkt deze deelen bijzonder en maakt ons bijzonder opmerkzaam op de zoo uitgebreide *sympathie* der eerste wegen. De maag is bij hem altijd het voornaamste deel, op wier gesteldheid de Arts bij de beoordeeling en genezing der ziekten te letten heeft.

Deze algemeene ziektekundige grondleeringen bewijzen reeds, hoe zeer HOFFMANN in zijn oordeel over afzonderlijke ziekten, onze nieuwste voorstellingswijze naderen moest. De koorts is bij hem eene ware ziekte, en waaraan zich niets minder dan eene heilzame poging der Natuur, een bovenzinnelijke metaphijfische grond, tot verwijdering van eenen tegennatuurlijken toestand, ontfleekt; alleen als in het voorbijgaan kunnen door
 de

de koorts heilzame oogmerken bereikt worden. De bloedvloeijingen laat hij, wat de Latere voor-
geven ontdekt te hebben, uit zwakte ontstaan. Doch mijn plan sluit tegenwoordig de overwe-
ging van afzonderlijke ziekten uit.

§ 67.

HOFFMANN'S *Geneeswijze.*

Van de zoogenoemde *geneeskracht der Natuur*, had HOFFMANN even die zelfde juiste begrippen, waarop wij nu onlangs terug gekomen zijn: vele ziekten, aan zich zelven overgelaten, nemen wel eenen voordeeligen uitgang, maar ook dikwijls bewerken de ziekelijke bewegingen, de verstoring des ligchaams, die de Arts, als Heer der natuur, door krachtige middelen afwenden kan. Hij moet daarom geen ledig aanschouwer der krisis zijn, niet werkeloos de kritische dagen afwachten, maar, waar hij slechts kan, daar geneze hij de ziekte in den beginne, door wegneming harer oorzaken, en wachtte niet naar de krisis, welke het lang verloop der ziekte eerst met zich voert! De werking der geneesmiddelen is doorgaans werktuiglijk, berustende op algemeene natuurkundige wetten, en moet naar proef, waarnemingen en ondervindingen bepaald worden, geenszins naar stellingen. Goede ziektekundige historien, die zich alleen tot het geschiedkundige bepalen, maken daarom den waren grondslag der geneeskunde uit. „ *Daar nu de grondslag, het voorname*
„ *punt, en het oogmerk van de geheele geneezing*
„ *der*

„ der ziekten daarin bestaat, dat de zondigende
 „ stoffe, getemperd, verbeterd, en tot uitwerping
 „ geschikt gemaakt worde; dat dezelve daarna
 „ door de behoorlijke uitgangen uitgeworpen wor-
 „ de, en eindelijk, dat de krampachtige, onregel-
 „ matige, afgedwaalde bewegingen evenredig, en
 „ te regt gebragt, en de ontbrekende en ver-
 „ zwakte bewegingen, zoo wel van de vaste dee-
 „ len als van de vloeibare, opgewekt en bevorderd
 „ worden, zoo blijkt hieruit, dat de geheele klasfe
 „ der geneesmiddelen het beste kan verdeeld wor-
 „ den in VERANDERENDE, ONTLASTENDE, VER-
 „ STERKENDE en STILLENDE middelen.” Door
 dit eenvoudig inzicht maakte men in die dagen eene
 groote schrede tot toenmalige verbeteringen, en
 tot nog grooter vereenvoudiging van onze kunst,
 welke het onlangs tot op twee klassen van ge-
 neesmiddelen, *verzwakkende en versterkende*, ge-
 bragt heeft, zonder daarbij velerlei onderdeelin-
 gen te hebben kunnen ontberen, welke op het
 einde toch op *alterantia, sedativa etc.*, der voor-
 vadersen uitloopen.

Door weinige uitgekozene, eenvoudige en krach-
 tige middelen, wist HOFFMANN het opgegeven
 doel bij de genezing te bereiken. Offchoon de
 ontlastingen nog in zijn geneesplan schijnen te
 leggen, zoo verklaart hij zich daaromtrent nog-
 tans op zulk eene wijze, dat daardoor het heer-
 schend misbruik bijzonder beperkt moest worden.
 Overal bleef het ontlastingwerk aan het terug-
 zien op het *solidum vivum*, op den toestand der
 bewegingen in ons ligchaam; onderworpen. De
 grond-

grondstellingen van den grooten Man, in het bijzonder zijne voor alle tijden leerzame ziektehistorien (*), bewijzen het, welk een beperkt en voorzigtig gebruik hij van verzwakkende, ontlastende middelen maakte, en hoe bij hem daarentegen het versterkend, opwekkend geneesplan de bovenhand heeft. Wie heeft immers eene krachtige voedende dieet, de melk, voornamelijk de ezellinmelk; wie den besten wijn, in ziekten van zwakte, meerder en algemeener aanbevolen dan HOFFMANN? Hebben wij dan zijn lof over den Hongaarschen wijn geheel vergeten? Wie genas meer ziekten met *Liquor anodijmus*, met *vitrioolether*, met het *Elixer viscerale*, met de *balsamieke pillen*, met den *balsamus vitae* enz., dan hij? Nog heden voeren deze middelen zijnen naam, en nog bekleeden zij onder onze prikkelende middelen de eerste plaatsen! Wie onzer Hervormers durft het wagen, te verklaren, dat hij de juiste aanwending van de prikkelende, opwekkende methode beter bepaald hebbe, dan HOFFMANN? Deze zegt ons: „*Offchoon het niet te loochenen is; dat er van de beste en werkzaamste middelen, wanneer zij*

(*) Ik kan mij bij deze gelegenheid niet onthouden de *Medicinae consultatoria*, hoe zeer hare form ook onzen smaak mag tegenstaan, als een voortreffelijk middel tot vorming van practische Artsen aan te bevelen; — in de onderstelling, dat zij een genoegzaam inzicht bezitten om het bruikbare van datgeen af te zonderen, wat na verloop van eene Eeuw de voortgaande beschaving onbruikbaar gemaakt heeft. Echte practische waarheden, gelijk HOFFMAN dezelve uit eene lange, uitgebreide uitoefening der kunst ontleende, en zoo leerzaam voordroeg, komen in dit laatste geval geenszins in aanmerking. H.

„ zij niet behoedzaam en voorzigtig aangewend wor-
 „ den, een misbruik gemaakt wordt, en dit zelf op
 „ deze uitmuntende middelen,“ (vlug loogzout,
 „ wijngeest, kampher, esfentien, specerijachtige en
 „ aetherifche olien, theriaak,) „ met waarheid kan
 „ toegepast worden, zoo volgt daaruit geenszins,
 „ dat deze middelen onzeker en verdacht zijn.
 „ Want indien er eene overvloedige volbloedigheid
 „ aanwezig is, hetgeen dikwijls plaats heeft, indien
 „ het ligchaam jong, de landstreek heet, of het
 „ faifoen en de lucht zomerachtig is; indien eene
 „ inwendige warmte aanwezig zij, en de gal in
 „ de eerste afperking des bloeds overvloedig is, en
 „ iemand zich aan het gebruik van den wijn en
 „ geestrijke vochten heeft overgegeven, (aldus eenen
 „ Sthenifchen aanleg heeft) dan zou hij, die zoo-
 „ danige hevige verwarmende middelen zonder on-
 „ derscheid voorschrijven wilde, zich ten sterksten
 „ bedriegen en geen gering nadeel te weeg bren-
 „ gen. Maar daar de oorsprong van de MEESTE
 „ ziekten of uit GEBREK AAN BLOED, zoo wel als
 „ uit overvloed van vochten, of uit eene taaije en on-
 „ zuivere weij, uit belette uitwafeming, bij vad-
 „ fige, trage en gemeene lieden, die zich met kou-
 „ de, ongekookte fpijzen, koud water en dun bier
 „ vergenoegen moeten; en wier KRACHTEN (*)

„ en

(*) De verkondigers eener nieuwe verbeterde geneeskunde ma-
 figen zich aan, dat zij de eerste zijn die op den toestand des zie-
 ken voor hunne ziekten, op Sthenifchen of Afthenifchen aanleg,
 acht geflagen, en vervolgens, naar de gefteeldheid en werkings-
 wijze der voorafgegane oorzaken, de natuur der ziekten bepaald
 hebben. Het is gemakkelijk aan te toonen, dat alle goede Art-
 fen,

„ en bloed gering zijn (eene volkomene schilde-
 „ ring van de direkte zwakte!) dan zullen deze
 „ verwarmende middelen, voorzigtig en behoorlijk
 „ toegediend, de behulpzame hand en bijna god-
 „ delijke hulp aanbrengen enz.” Bij dit juist in-
 zigt van dezen grooten Man, dien onze leeftijd,
 zonder op hem dankbaar het oog te vestigen,
 zoo zeer miskent, is het waarlijk te bejammeren,
 dat hij de krachten van het heulfap niet kende,
 en het alleen als narcotisch middel beschouwde,
 en zulks alleen in de hoogste noodzakelijkheid
 om te verdooven, aanwendde: verre bleef hij in
 dit opzigt achter HELMONT, SYLVIUS en SYDEN-
 HAM terug! Daar en tegen verklaart hij zich met
 des te grooter inzicht over de wijze van werking
 der meeste overige geneesmiddelen, en zijne me-
 thode, om bijzondere ziekten te beoordeelen en
 te genezen, die hem het glansrijke practisch ge-
 luk, dat immer een Arts te beurt valt, verschaf-
 fen, heeft eenen trap van gelijkmatigheid en waar-
 heid, welke alle volgende eeuwen hem nimmer
 strijdig zullen kunnen maken.

fen, van HIPPOCRATES af, dit zelfde deden, en wie deedt zulks
 met meer inzicht dan HOFFMAN, zoo als het bovenstaande bewijst?
 Geeft hij hier niet, bijna met dezelfde woorden van onze nieuw-
 ste Schrijvers, de volledigste bepaling van den aanleg tot *Sthenie*
 of *directe Asthenie*? Leidt hij niet volkomen en juist de natuur
 der uitbrekende ziekte, van dezen aanleg af, en bepaalt hij daar-
 naar niet met volkomene waarheid het te kiezene geneesplan? —
 Hij die alzo in goeden ernst stellen wilde, „ dat, buiten BROWN,
 „ geen Arts op den *valetudinis statum, qui morbum antecessit*,
 „ leerde acht te geven, zou daarmede een ongemeen bewijs zij-
 „ ner onwetendheid verraden.”

H.

XIV.

ST A H L ' S L E E R .

§ 68.

Ontstaan van dezelve. (1700.)

De uitvinders van nieuwe geneeskundige stelsels moesten voor altoos bedacht zijn, tegen het heerschend godsdienstig stelsel niets te ondernemen, ten einde zich van geen Materialismus verdacht te maken. In dit geval bevonden zich reeds de eerste wijsgeerige bearbeiders der geneeskundige theorie, en HOFFMANN moest uitvoerig bewijzen, dat door zijn werktuiglijk, van bovenzinnelijke bespiegelingen bevrijd, stelsel, de eer der Godheid niets ontnomen werd. STAHL, onder den invloed eener zekere vrome menigte staande, droeg de voorstellingen omtrent God en de menschelijke ziel op de geneeskunde over, en bouwde daarop een bovennatuurkundig stelsel, dat eigenlijk reeds in de leer der oude Pneumatici, en in die van den in droombeelden zoo rijken HELMONT, zijn oorsprong had. Het *Pneuma*, de *Archaeus* en de *Ziel*, zijn hier overal de *Deus ex machina*, die zoo wel in den gezonden als zieken toestand alles beschikt. Van dezen eersten grondslag van alle verschijnselen het oog afwendende, loopt de Physiologie en Pathologie van STAHL op *beweging* der levende vezelen uit: het zijn, *motus*

ordinati, inordinati, aucti, languidi, anomali, perversi etc., die in de levende bewerktuiging den gezonden, en de veelvuldige verschijnselen in den zieken, toestand bewerken. Hierin stemt dus de voorstellingswijze van STAHL volkomen met die van HOFFMANN overeen; het wezenlijke onderscheid van beiden is hierin gelegen, dat HOFFMANN alles uit de eigenschappen der bezielde stoffe, volgens werktuiglijke wetten, afleidt, hetgeen STAHL aan de doelmatige beschikkingen van een hooger geestig wezen, aan de ziel, toeschrijft.

§ 69.

STAHL'S Ziektekunde.

De stof is lijdende en onbekwaam tot eenige levensverrigting; de ziel is de ware, eenige en naaste, oorzaak van al die verrigtingen. Zij is het, die haar ligchaam bouwt en hetzelve de tot het leven noodige bewerktuiging mededeelt. Daarbij is hetzelve echter iederen oogenblik tot bederf en vernieling geneigd, welke de ziel eenig en alleen door beweging afwendt, daar door dezelve altijd de bedorvene deelen afgescheiden en door nieuwe vergoed worden. In dezen voortgang bestaat het leven; om hetzelve duurzaam te onderhouden, moeten de vezelen eene zekere vastheid, kracht, toon bezitten, en hunne *motus tonicus vitalis* regelmatig volvoeren. De ziel heeft de nauwkeurigste kennis van alles wat in het ligchaam vooraf geschiedt, zij beschikt wat tot deszeifs onderhoud noodig is, en wendt alles af wat het-

hetzelve nadeelig kan worden. Zij behoeft daartoe geen zenuwvocht, dat andere Theorien aannemen. De eigenlijke oorzaken van den dood is niet in het ligchaam gelegen, maar hangt van den wil des Scheppers, van de ziel af, om hetzelve te verlaten.

Ziekten zijn niet anders, dan de door de ziel bewerkte, altijd naar haar doel heilzame, bewegingen, om het ligchaam van iets nadeeligs te bevrijden, schadelijke stoffen uit te stooten, en het evenwigt in de bewegingen te herstellen. Dit is, volgens STAHL, zeer in het oog vallend bij de koortsen en bij alle ziekten uit kramp, waar de ziel, met kracht, de sterke, onregelmatige bewegingen des vijands tegenwerkt, den omloop des bloeds versnelt en nuttige af- en uitscheidingen bewerkt. — Volbloedigheid is de grootste en magtigste vijand der gezondheid! Zij is de algemeene grondslag van alle ziekten, en bijzonder tegen haar moet de ziel hare heilzame bewegingen inrigten. Andere gebreken in de vochten zijn er niet, of zij zijn, als verdikking, stremming enz., gevolgen der volbloedigheid. Besmettelijke ziektestoffen en vergiften brengen de ziel daartoe, dat zij dadelijk met hare hulp vreesachtig draalt, of zij geraakt in de hevigste bewegingen, wier inzicht ten minste heilzaam is. Die volbloedigheid is de ziel dubbeld behulpzaam; door haar wordt het bloed door koortsachtige bewegingen en warmte allengs opgelost en onmerkbaar ontlast, of zij veroorzaakt bloedstoringen, door middel van krampachtige zamentrekkingen in deze of gene

K 2

dee-

deelen, waardoor aldaar *congestien* bewerkt worden, waar de uitvloeijing des bloeds plaats hebben zal. In de jeugd gaan deze *congestien* (bloedophooping) naar het hoofd en de borst, van hier neusbloedingen en bloedhoest; in de huwbare jaren begeven zij zich bij de kunne naar de baarmoeder, van hier de maandstonden; naderhand nemen de inwendige speenvaten het overvloedige bloed op en ontlasten het daaruit. De aan de onderscheidene levenstijdperken eigendommelijke ziekten hebben in de beschikkingen van de ziel hunnen grondslag, welke dezelve tot bewerking dezer bloedvloeijing treft, of ook daarin, opdat deze bloedvloeijingen geen voortgang zouden hebben, of gestoord, of zelfs geheel onderdrukt worden. Na deze voorafbepalingen zag STAHL de aambeijen-vloeijing niet als eene heilzame, maar als eene voor het mannelijk ligchaam natuur- en noodzakelijke ontlasting aan, welke men op velerlei wijze bevorderen moest, om andere grootere onheilen te verhoeden. Deze zijn de algemeene grondtrekken der geheele ziekteleer van STAHL.

§ 70.

STAHL'S *Geneeswijze.*

Van de geneeskracht der Natuur had STAHL reeds al die overdrevene geheimzinnige begrippen, die onze leeftijd zoo nadrukkelijk bestreden heeft. De ziel geneest haar ligchaam; zij voert beroepingen, afscheidingen, ontlastingen enz. aan, om het kwaad te verwijderen, en de dreigende

ver-

vernieling der bewerktuiging af te wenden. Hare beschikkingen zijn op zich zelve altijd nuttig, maar zij geraakt somwijlen in eene nadeelige dooling, dwaalt in de orde, den tijd, den graad harer bewegingen, en kiest niet altijd de geschiktste plaats ter ontlasting enz.

Er heeft zich intusfchen in het bestrijden zeer veel partijfchap en een groot gebrek aan kennis omtrent het stelsel van STAHL gekenmerkt. De voorstellingen van STAHL eener zelfkracht der Natuur, die het dierlijk ligchaam bij zijne neiging tot bederf, en bij de veelvuldige invloeden, die hetzelfde dreigen te storen, blijft onderhouden, en het van ziekten verlost, zijn op een zeer juist en verheven inzicht gegrond, dat wij nu onlangs vernieuwd hebben; wanneer wij alle individualiteit in de Natuur, in den strijd van tegenstrevende krachten, laten bestaan. Wat was STAHL's *zelfkracht* der Natuur, welke door het strijden tegen verstorende invloeden, het ligchaam als *Individuum* behouden moest, anders dan ons *Dualismus* der Natuur?

Men dwaalt ten hoogsten, wanneer men deze zelfkracht der Natuur als eene *zelfstandige, van uitwendige invloeden geheel onafhankelijke* kracht aanziet. Deze voorstelling bezit STAHL niet, en nooit is hem in de gedachten gekomen, datgeen te beweren, wat men hem ten laste heeft willen leggen; dat het dierlijke ligchaam zijne individualiteit alleen door zich zelf, en zonder eenig toedoen van uitwendige invloeden, verkreeg. —
 „ *De zelfkracht der natuur is eene bevrijding*

„ en herstelling van de beledigingen van het men-
 „ schelijk ligchaam, zoo wel met betrekking tot
 „ oorzaken als het gevolg; door toedoen van ge-
 „ wone, afscheidende, uitwerpende en woedende
 „ bewegingen bewerkt, zonder medewerking van
 „ eene van buiten komende kunsthulp volbragt.”

(Disfert. de autocratia naturae Halae 1696.) —

Hier beweert STAHL alleen, dat door de *Autocra-*
tia, ZONDER TOEDOEN VAN KUNSTHULP, ZOO
 als wij nu zeggen, door de heilzame werkzaam-
 heid der bewerktuiging, ziekten opgeheven wor-
 den; wie kan hem daarin tegenspreken? —

„ Waarbij men (bij het genezend inzicht der Na-
 „ tuur) VOORAL UITWENDIGE GENEESMIDDE-
 „ LEN GEBRUIKEN MOET, *offchoon omtrent de-*
 „ *zelve doorgaans de vlijt en ondervinding der*
 „ *kunst te kort schieten; ja, omtrent deze, is het*
 „ *ingeschapen vermogen der natuur zelve gelukki-*
 „ *ger etc.*” (Disf. de Medicina fine Medico
 Hal. 1707.)

Hier, zoo wel als bij andere gele-
 genheden, beweert dus STAHL, dat de kunsthulp
 van den geneesheer, volgens de ten zijnen tijde ge-
 wone, *zeer werkelijke zamengestelde geneeswijze*, tot
 genezing der ziekten niet noodzakelijk is, maar
 voegt er uitdrukkelijk van de werkingen der ge-
 nezende Natuur bij, dat daartoe *vooral uitwen-*
dige geneesmiddelen gebruikt moeten worden. Welk
 een twijfel kan daartegen oprijzen? — „ *Daar er*

„ *bij de Physiologen van vroegere dagen gewoon-*
 „ *lijk gewag gemaakt wordt van de TEGENNA-*
 „ *TUURLIJKE DINGEN (res non naturales), maar*
 „ *deze benaming doen vooraf gaan met die van*

„ NA-

„ NATUURLIJKE DINGEN, moet de ware zin de-
 „ zer woorden daarin gelegen zijn, dat zij mee-
 „ nen, dat eenige dingen tot de inwendige vor-
 „ ming en het bestaan van het ligchaam noodzake-
 „ lijk behooren, en alzoo zijne natuur als het ware
 „ daarstellen en intreden; (de bewerktuiging daar-
 „ stellen, zou het nu heeten!) dat ook deze TOT
 „ ZIJN BESTAAN VOORAL BEHOOREN, maar ech-
 „ ter door eenen zekeren UITWENDIGEN ZAMENLOOP
 „ OF ONTMOETING alleen hetzelfde te beurt valt.”

(G. c. Stahl's Theoria medica vera Hal. 1737. 4. p. 307). Hier heeft men in den *zamenloop* of *ontmoeting* der uitwendige dingen, openlijk niets anders als het strijden der uitwendige Natuur tegen de levende bewerktuiging, waarvan men onlangs als van eene door de Natuurwijsbegeerte gedane ontdekking, een zoo hevigen ophef maakte! In het voorbijgaan zij het aangemerkt, dat men de geheele nieuwste natuurwijsgeerige voorstellingswijze, van de bewering der individueliteit der bewerktuigde wezens, door den tegenstrijd van in- en uitwendige werkzaamheid, van de onderhouding zijner eigendommelijke menging tegen de algemeene Natuur, welke hetzelfde onophoudelijk tracht te verstoren; van den eindelijken overgang der levende bewerktuiging tot de doode Natuur enz., reeds zelfs in gelijke uitdrukkingen bij STAHL vinden kan. Hij was met eene ziel te vreden; de Natuurwijsgeeren begeerden meerdere aard-, licht-, zonneverterende vuurzielen enz.

De werktuigen der geneesmiddelen staan geheel onder den invloed der ziel, zonder haar brengen

zij in het ligchaam geene verandering voort. Het geheele werk van den geneesheer bestaat daarin, dat hij de te hevige bewegingen der genezende Natuur matige, de trage opwekke en aanspore, de onregelmatige op den regten weg brenge. Ter bereiking van het eerste en laatste doel, is de aderlating zijn grootste hulpmiddel, waarvan hij een zeer uitgebreid gebruik maakt, daar, waar altijd hevige krampachtige bewegingen, bloedophoopingen, stremming van hetzelfde, op te heffen zijn. Eene ziektekunde, welke volbloedigheid tot eene algemeene oorzaak van meest alle ziekten stelde, moest noodwendig tot zulk een overdreven gebruik der aderlating aanleiding geven. Juist daar, waar wij dezelve als nuttig beschouwen, in ontstekingen, echte Sthenische gevallen, verwerpt hij haar, om de heilzame pogingen der Natuur niet te storen; bijzonder als voorbehoedmiddel en bij de behandeling van langdurige ongemakken dezelve aanwendende. Daarenboven gaf hij vele middelen, welke wij nu voor onwerkzaam houden, die hij echter *alterantia* noemde, en waarvan hij allerlei gunstige veranderingen in de ziektestoffe verwachtte, aarden, onzijdige zouten, bijzonder het salpeter, waarvan hij in koortsen alles verwachtte. Tot opwekking der te trage bewegingen gaf hij prikkelende middelen, *Essentien* uit specerijachtige kruiden, zijne *Essentia alexipharmaca*, *Mixtura tonica*, en dergelijken. *Opium* echter en de *koortsbast* schenen hem doorgaans verwerpelijk; in de plaats van den laatsten wilde hij de *Cascarille* zetten. Daar bij Manspersonen

alle langdurige ongemakken uit aambeijen, bewegingen, uit eenen gestoorden of onderdrukten aambeijenvloed, ontsproten, zoo dacht hij bestendig daaraan, om dien bloedvloed te bevorderen en in orde te brengen, tot welk einde hij van bittere middelen, in het bijzonder van het *Duizendblad*, van zijne balsamieke pillen en dergelijken, een zeer uitgebreid gebruik maakte.

§ 71.

Beoordeeling van het Stelsel van STAHL.

In zoo verre STAHL eenen bovenzinnelijken grondslag van alle verschijnselen en veranderingen in het menschelijk ligchaam aanneemt, berust zijn stelsel geheel op willekeurige voorafbepalingen, over wier wettigheid, in den eigenlijken kring van alle kennis van den Arts, niets beslist kan worden. Voordeelig intuschen waren zijne voorstellingen omtrent onze kunst, daar zij gedeeltelijk ten minste van der vochten pathologie, in het bijzonder van de scherpten van BOERHAVE, afweken en op het lijden en de tegenwerkingen van het *solidum virum* heen wezen. Zoo verre zich zijne grondstellingen op dit laatste punt uitstrekken, zijn zij met onze nieuwe verbeterde leer in overeenstemming. De methode echter, waardoor hij zich door zijn stelsel verleiden liet; zijn afwachten op de hulp, welke van de ziel komen moest; zijne onwerkzaamheid in ontstekingskoortsen; zijn buitensporig gebruik van de aderlating bij gezonden tegen de onbeduidende

ongemakken en tegen langdurige ziekten van openlijke zwakte; zijn misbruik van bittere, balsamieke, prikkelende middelen tot bevordering der aambeijenvloeiing; eindelijk zijne veroordeeling van het Heulfap, van den Koortsbast en van andere onontbeerlijke geneesmiddelen: — dit alles was der kunst nadeelig, en vele dwalingen, welke onze nieuwe geneeskunde de voormalige, over het algemeen, ten laste legt, zijn eigenlijk loutere *dwalingen uit de Theorie van STAHL voortgevloeid*, en waaraan alle goede Artsen niet onderhevig zijn, die het stelsel van HOFFMANN, en eene verstandige Empirie volgden. Men vergete intusfchen dit niet, wanneer van eene nieuwe verbeterde geneeskunde gesproken wordt! STAHL had gedwaald, daar hij vele verschijnselen, kramp, volbloedigheid, bloedophooping, bloedvloeiingen enz. als *oorzaken* aanzag en behandelde, daar deze niet anders dan *gevolgen* van eene ziekelijke verandering in de levende bewerktuiging waren. Hierop eene behoorlijke opmerkzaamheid te vestigen, verhinderde hem zijn hooger standpunt, dat hij in de geesten-wereld genomen had.

§ 72.

Nieuwe poging, om het Stelsel van STAHL geldend te maken.

De blijkbare onmogelijkheid, om in de geneeskunde echte voortgang te maken, wanneer men aan eenen geest, die buiten ons kenvermogen ligt, alle werkingen in het menschelijk ligchaam toeschrijft;

schrijft; — de meerdere vollediger aanwendbaarheid der leere van HOFFMANN in den practischen werkring, — de toenemende kennis van de eigenschappen en krachten der dierlijke bewerktuiging, — en het terugkomen der algemeene denkwijze op de geestenwereld, — dit alles maakte eindelijk, dat het stelsel van STAHL vallen moest en slechts bij sommigen, die tot geheimzinnigheid neigden, in eenig aanzien bleef.

Geheel en al heeft het echter in de laatste dagen aan aanhangeren van hetzelfde niet ontbroken. PLATNER zocht een Stahlianismus, zoo als de natuur van alle bespiegelingen in het geestenrijk met zich brengt, vol van de willekeurigste stellingen, in de geneeskunde weder in te voeren, wel zonder gevolg in het algemeen, doch een beroemd schrijver van onzen tijd VON HOVEN is hem gevolgd, die de leer van de tusschenpoozende koorts op de navolgende theorie grondt. Het geheele menschelijke ligchaam is naar PLATNER een *groot algemeen smaak- en gevoel-werktuig* en de koortsstoffen werken op dit werktuig als *afkeerige zelfstandigheden*. Niet iedere koortsstof is voor alle werktuigen gelijkelijk afkeerig; bij voorbeeld der moerasfen lucht is alleen voor den smaakzin der verduwingswerktuigen afkeerig, en verwekt geene aanhoudende maar tusschenpoozende of periodieke koortsen, omdat de natuurlijke werking dezer werktuigen periodiek is. De zieke werktuigen deelen den indruk aan andere werktuigen, medegevoelend, mede, en deze planten denzelfden tot de ziel voort. Het grondwezen der koorts be-
staat

staat in eene door de ziel bewerkte *voortdrijvende beweging* der dierlijke Natuur of in eene dierlijken natuurlijke neiging, om zich door *uitstootende* of bijna *uitspuwende* bewegingen, van eene *afkeerige of kwalijksmakende stoffe*, welke de dierlijke natuur tot last is, te ontdoen. De ziel is dus het eindpunt waarop de prikkels werken. Deze werkt daar tegen volgens instinct, en verwekt voortdrijvende bewegingen tot onderhouding en wederherstelling der verbrokene harmonie. De tuschenpoozende koortsstofte bestaat uit moerasfige lucht, welke door inademing, slikking, inzuiging, door de rondloopende vochten naar de verduwings werktuigen sluipt en zich in de slijm plaatst, zich inwikkelt, den in deze deelen gehechten smaakzin ziek maakt enz. De alledaagsche koorts ontstaat, wanneer de voorraad dezer koortsstofte groot en de gevoeligheid van het zenuwgestel sterk is; de derdendaagsche, wanneer, bij eenen gelijken graad van gevoeligheid, de voorraad geringer is dan bij de alledaagsche koorts; de vierdendaagsche eindelijk, wanneer die voorraad groot, doch de gevoeligheid des zenuwgestels ongelijk minder is. De *typus* hangt geheel van de ziel af, en een koorts kan alleen door de vereeniging van denkbeelden zonder koortsstofte voortduren.

Op den smaakzin van andere werktuigen, en naar zijnen toestand, werken tevens de ziekte-oorzaken, zoo wel als de geneesmiddelen, die voor denzelfven aangenaam zijn. Men ziet dat de zieke of weder bevredigde smaakzin, die in het eerste geval de ziel tot uitspuwende bewegingen prikkelt;

kelt; — dat het in het ligchaam bestuurde *Pneuma* of *Enormon*, — de vertoornde of weder bevredigde *Archæus*; — de haar ligchaam onderhoudende ziel, en de bij ziekten in heilzame bewegingen geflagene zelfkracht; — zoo wel als volgens nieuwere uitdrukkingen het nuttig werkend *solidum vivum*; — de in de ziekten werkzame levenskracht, — de genezende werkzaamheid van het organismus, — den strijd tegenwerkende krachten tot onderhouding van het Individuum, — dat al deze voorstellingen, hoe toevallig onderscheiden zij ook schijnen, op het laatst in de hoofdzak overeenstemmen en zich door de inmenging van meerdere of mindere willekeurige stellingen onderscheiden. —

§ 73.

Algemeene aanmerkingen over de geneeswijzen van
 SYDENHAM, BOERHAVE, FR. HOFFMANN
 en STAHL.

Uit de beschouwing van de heerschende geneeswijzen, tot dus verre, laat zich deze aanmerking afleiden: Toen bij de Romeinen de verfijnde weelde tot op eenen zekeren trap gestegen en de Natie door veelvuldig genot verftompt was, werkte ASCLEPIADES met de opwekkende methode zeer veel uit (§ 39). Deze zelfde methode blinkt overal bij HELMONT, (VIII.) en nog veel meer bij SYLVIUS, uit; (IX.) bij SYDENHAM, BOERHAVE en STAHL maakt zij een hoofddeel in de genezing uit, en men ziet, hoe gene altijd tot die

die methode terug komen, waar deze naar de theorie aangeprezenen middelen niet toedienen. HOFFMANN eindelijk maakte van de prikkelende middelen verre het algemeenste gebruik, (§ 67.) en de uitoefening zijner kunst was onbeschrijfelijk gelukkig. Van de tijden van HOFFMANN en STAHL, schrijft zich de fabriekmatige vervaardiging prikkelende middelen toe, die een groot gedeelte van de achttiende Eeuw een algemeen aanzien in Europa verkregen hebben, en hetzelfde gedeeltelijk tot op dit oogenblik behouden. De Hallersche *Esfentia dulcis*; een krachtig geestrijk middel, *Liquor anodynus*; het *Elixir viscerale* van HOFFMANN, WHYTT, UNZER en van anderen; de balsamieke pillen van BECKER, STAHL, JUNCKER en dergelijke, benevens tallooze gelijk prikkelen- de, versterkende middelen, wier grondslag altijd, wijn, wijngeest, specerijen zijn, behooren hiertoe. Zoo menig asthenisch gebrek, dat naar deze of gene theorie zonder gevolg behandeld werd, geneest men eindelijk door het empirisch gebruik dezer prikkelende middelen. Wanneer men met de doelmatige behandeling der koortsen, omtrent aarde en salpeter enz. zoo verre gekomen was, dat de zieken hopeloos lagen, dan greep men in de vertwijfeling naar den wijn, naar een *remedium bezoardicum*, *alexipharmacum*, naar de *esfentia dulcis*, en vele zieken werden langs dezen weg nog gered. Zoo bleef het onbepaald gebruik der prikkelende methode in stand, tot dat latere tijden haar op bepaalde regelen zochten te brengen, terwijl zij te gelijk deze zelfde metho-

thode een nog veel grooteren werkring aanwezen, als zij bij de voorvaderen hadden gehad. — Uit dit geheel overzigt, volgt in het algemeen het groot gewigt en de onontbeerlijkheid der overal en bij de verschillendste theorien uitstekende, prikkelende, versterkende geneeswijze, welke bij eene Natie op eenen hooger trap van beschaving nog merkbaar stijgt. De geneeskunst geeft de gewigtige regelen, om bij langdurige asthenische ongemakken, met prikkelende middelen af te wisselen, en van de zwakkere tot de sterkere over te gaan. Reeds onze levenswijze maakt de opvolging van dezen regel noodzakelijk; wij vermenigvuldigen met iederen dag onze behoeften en ons genot, de menigvuldigheid van levensprikkelers verstoppt onze opwekbaarheid, wij verliezen onze vatbaarheid ter ontvanging eens prikkelers, daar wij ons weldra aan eenen anderen overgeven, — en aldus dwingt de heerschende ziektegenius van onze kunst dezelve te naderen; hij vordert prikkelende middelen, meer dan een ander tijdvak zulks eischte, en de Geneesheeren, die nog voor eene halve eeuw de druppels eener *essentia alexipharmaca* angstig telden, die met bevende hand twintig druppels goudtinctuur of een vierde grein *opium* toedienden, hebben nu voorzeker opgehouden met deze dingen den zieken noch toe te meten noch af te wegen!

§ 74.

Eene, tegen de grootste Artsen der vroegere tijden, gemaakte beschuldiging.

Wij hebben gezien, hoezeer de grootste Artsen des ouden tijds, met dat, wat wij onze nieuwe verbeterde geneeskunde noemen, overeenstemmen, en hoe het dus niets dan onkunde in de geschiedenis der geneeskunde, of eene opzettelijke ontkenning van de inzichten en verdiensten onzer voorvaderen verraadt, wanneer men ons tegenwoordig weten bij iedere gelegenheid, als een geheel nieuw ontdekt werk der laatste jaren aanprijst. Ik weet zeer wel dat men onze Hervormers, die zich in het bezit hunner vermeende eigendommelijke inzichten en ontdekkingen zoo verhoogd gevoelen, eenen slechten dienst bewijst en hunne vriendschap niet erlangt, wanneer men hunne werken aan de hand der geschiedenis naar *de echte waarde*, — die de *voorgewende* juist tegengesteld is, — toetst; maar de geschiedenis is omtrent hun, op daadzaken gegrond oordeel onomkoopbaar en het *suum cuique* heilig. Geene der middelen, waardoor men in onze dagen zoo zeer zijne stellingen geldend zoekt te maken, als wijsgeerige phrasen, schoofsche wijsheid, onbeschaamdheden enz., durft zij van hare strenge onpartijdigheid af te wenden en haar bijval, waar geene waardij is, afdwingen. Wanneer zij bij HELMONT de *vim restaurantem* van het Heulsap vindt, en het bij SYDENHAM als een *remedium cardiacum* aangevoerd ziet, dan kan zij onmogelijk in de grootste bewondering over het

opi-

opium me hercle non sedat instemmen, en het onze tijden als eene eigendommelijke verdienste toerekenen, dat zij dit middel als een prikkelend toedienen. Men vergeve het dus den kenner der geschiedenis, wanneer hij zich bij zoo velerlei gebeurtenissen, in onze nieuwste letterkunde, in een gelijk geval bevindt!

Men heeft onzen Voorvaderen toegestaan, dat zij hier en daar heldere inzigten gehad, doch de ziekten en geneesmiddelen tevens uit gezigtspunten aangezien en hunne zieken dikwijls volgens de echte grondwetten der kunst behandeld hebben, — maar voegt men daarbij: hen weten was stuksgewijze, onvolledig, het haperde hun aan juiste stellingen en weldoordachte handelingen, zij waren eenzijdig enz. — Hoe weinig kent hij, die met deze beschuldigingen de echte waarde aan de groote Geneesheeren des ouden tijds meent te ontnemen, de geschiedenis, den langzamen voortgang der wetenschap tot grootere volkomenheid en haren tegenwoordigen toestand! Het onvolkomene, inconsequente in de inzigten onzer voorvaderen ligt in de natuur der zaak, in de wetten van het menschelijk denkvermogen, dat zich, in het bijzonder wanneer het voorwerp, gelijk het met de geneeskunde, zelfs met die der nieuwste gelegen is, nog zoo oneindig vele *terra incognita* heeft, allengskens van dwalingen vermag los te rukken. En is dan onze tegenwoordige kennis meer als stukwerk, zijn wij van inconsequentie en eenzijdigheid zoo geheel vrij als menig een wa-

nen zou? — Het antwoord op deze vraag zal hierna, in de laatste afdeelingen, gevonden worden.

XV.

DE INVLOED VAN HET STELSEL VAN HALLER OP
DE GENEESKUNDE.

§ 75.

Ontwikkeling van hetzelfde.

Minder in het practisch gedeelte, dan wel in andere takken der Natuur- en Geneeskunde, heeft HALLER zich eenen onsterfelijken naam verworven. Zijne physiologische schriften waren intuschen van zulk een groot gewigt, dat zij op de uitoefening der kunst en van de haar ten grondslag gelegde beschouwende voorstellingswijze, eenen zeer vermogenden invloed hadden. Ik heb hier in het bijzonder het oog op zijne groote ontdekkingen, op de verklaringen van de levenskracht in de verschillende werktuigen, bijzonder op de aandoenlijkheid en prikkelbaarheid. De nieuwe leer der prikkelbaarheid schepte eene geheel nieuwe physiologie, waarin prikkel en tegenwerking der levende vaten algemeen het eerste en gewigtigste gezigtspunt geworden was. De dynamische stelsels, bijzonder dat van HOFFMANN, behielden daardoor een nieuwen grooten steun; de opmerkzaamheid der Artsen werd meer en meer

van

van der vochten pathologie afgeleid en op de betrekkingen van het *solidum vivum* gebragt; het stelsel van HALLER was alzoo eene gewigtige schrede tot de nieuwere, van alle willekeurige aanneming der menigerlei uit de vochten ontspruitende ziekteoorzaken gereinigde, voorstellingswijzen. Men kende nu de zoo eigendommelijke opwekbaarheid van het spiervezelgestel en zijne betrekking tot de prikkels naauwkeuriger; daaruit ontsproten velerlei bevredigende ziektekundige verklaringen, en men begon een beter inzicht in de werking der geneesmiddelen op de met spiervezelen voorziene deelen te erlangen. Door HALLERS letterkundigen arbeid en door de onder de Artsen opgewekten zucht tot de letterkunde, werd de veelzijdigheid der inzichten van onze kunst en hare Theorien, zeer veel bevorderd, eene veelzijdigheid, welke de Duitschers zoo eigendommelijk is, zoo zeer de eenzijdigheid tegengaat, en juist daardoor het nut der kunst begunstigt.

§ 76.

Het Nosologisch Stelsel.

In dit tijdvak viel de poging der Geneesheeren voor, om, na eenige vroegere strekkingen in dit opzicht, de ziekten volgens de methode der beoefenaren der Natuurlijke geschiedenis, in het bijzonder der kruidkundigen, in *klasfen, rangen, geslachten* en *soorten* te rangschikken, en op deze wijze Nosologische stelsels, volgens die voorbeelden daar te stellen, naar welke LINNÆUS, HAL-

LER en anderen deze hadden daargesteld. Deze poging is der kunst aan den eenen kant zeer tot voordeel geweest, zoo dat zij de verscheidenheid in de ziekteformen deed zien, allen zelfs de kleinste afwijkingen deed opmerken, en het oog op de zoo verschillende betrekkingen en oorzaken vestigde, waarin en waardoor de ziekten ontstaan. Aan den anderen kant echter werd, in zoodanige Nosologische stelsels, het onderscheid zeer voorbij gezien, dat tussehen eene echte ziekteform en een enkeld kenteeken (*symptoma*) moet gemaakt worden, waaruit natuurlijk grenzenlooze tegenstrijdigheden en eenzijdige practische inzigten ontstaan moesten.

 XVI.

STELSEL VAN CHRISTOFFEL LODEWYK HOFFMANN.

§ 77.

Algemeene aanmerkingen.

Dit scherpzinnig stelsel verschaft ons een merkwaardig bewijs, om, door vereeniging van dynamische en chemische inzigten, meer eenvoudigheid en zekerheid in de geneeskundige theorie te brengen. Bederf der vochten plaatste de beroemde stichter van dit stelsel onder de oorzaken der ziekten weder boven aan, bedorvene vochten zijn het, die de vaste deelen prikkelen, en alleen van den graad dezes prikkels hingen de velerlei verschijn-

schijnselen in den zieken toestand af. Bedorvene vochten werden in den gezonden toestand bestendig door reinigende werktuigen, de longen, de huid, de nieren enz., weggenomen, het terugblijven van dezelve in het ligchaam verwekt ziekten, en de Arts, die dezelve genezen wil, moet het bedorvene verbeteren of verwijderen, de verrigting der reinigende werktuigen weder herstellen. Door de kunst der betogende methode van VAN WOLF ZOCHT HOFFMANN zijne leer het aanzien eener onomstootelijke zekerheid te verschaffen. Dan het wordt tijd dat wij het geheele merkwaardige stelsel, (het werd in het jaar 1770 bekend,) offchoon het dadelijk niet vele aanhangers vond, in zijne grondtrekken nader leeren kennen.

§ 78.

Stelsel van CHR. LODEW. HOFFMANN.

De leere der aandoenlijk- en prikkelbaarheid der deelen maakt een gewigtigen grondslag van al de overige leeringen van HOFFMANN uit. Het eigendommelijke van dezelve is: de opgave der orde, waarin de vaardigheid, beweegbaarheid of prikkelbaarheid der onderscheidene met levenskrachten en spiervezelen voorziene deelen van het menschelijke ligchaam, bij opklimmende sterkte des prikkels, in gezonden toestand op elkander volgt. HOFFMANN bouwde deze leer op de door vele scherpzinnigen waargenomene verschijnselen, die zich dan vertoonden, wanneer menschen aan verschillende graden eens prikkels blootgesteld wierden.

den. Hij neemt tien onderscheidene graden des prikkels aan:

A. De geringste graad van prikkeling is daar, waar de fluiters der huidvaatjes, welke de onmerkbaare uitwafeming voeren en welke de bewegelijkste deelen van alle zijn, zich zamentrekken en op deze wijze de onmerkbare uitwafeming verhinderd wordt. B. Deze fluiters trekken zich nog sterker te zamen en de kleinste bloedvaatjes vernauwen zich, doch niet zoo sterk, dat zij het roode bloed uitdrukken. C. De groote watervaten, welke door de verdeeling der kleinste bloedvaatjes ontstaan, vernauwen zich; de kleinste bloedvaten trekken zich sterker zamen en drukken nu het roode bloed uit; de uitwafeming wordt nu nog sterker terug gehouden. D. De kloppende beweging van het hart en van de polsaderen wordt vergroot. E. De zamentrekking der kleinste bloedvaten wordt door de kloppende beweging van het hart en de pols overweldigd; zij worden verwijd en met bloed weder aangevuld. F. De bewegende krachten van het hart en de polsaderen worden zoo zeer vergroot, dat zij bijna niet meer vergroot kunnen worden. G. De kleinste polsaderen vernauwen zich. H. Deze polsaderen vernauwen zich nog sterker en te gelijk trekken zich de kleinste bloedvaten weder te zamen, en dringen het daarin bevatte bloed uit. I. Nu is het tot die hoogte geklommen, dat het bloed moet stilstaan, en onmacht en de dood onvermijdelijk zijn. K. De hoogste graad der prikkeling brengt ook groote slag- en bloedaderen tot

zamentrekking, bij voorbeeld wanneer zij door sterke zuren beroerd of gebrand worden.

HOFFMANN geeft daarna op, hoedanig deze graden der prikkeling ook op andere deelen des lichaams werken. Zoo versterkt E. de wormsgewijze beweging der maag en der ingewanden. F. Is toereikend om te maken dat de vezelen der willekeurige spieren trillen. E. maakt dat zich de pisblaas en de endeldarm ontlast, wanneer zij gevuld zijn. I. verwekt dan eens stuipen, dan eens onmagt, brengt ook de luchtvaten der longen tot zamentrekking.

Na deze trapswijze opvolging spelen daarop in het stelsel van HOFFMANN de prikkel en de verschillende graden van prikkelbaarheid eene hoofdrol. Hij zag overal eenen prikkel, en alle toevallen der ziekten werden uit de werking eener toereikend prikkelende, scherpe, rottige stof verklaard. Alle koortsstoffen, zegt hij, zijn scherp, en uit den graad, waar mede zij prikkelen, zijn alle verschijnselen bij de koortsen te verklaren; als ook bij de ontsteking. De verstikkende, mijnstoffelijke dampen, de menigvuldig scherpe koortsstoffen, en de voor de adembaling ondienstige luchtsoorten, werken alle als prikkels op de longen en brengen de luchtvaten tot zamentrekking.

De dierlijke vochten zijn, volgens HOFFMANN, voor eene tweeledig bederf vatbaar: zij worden of zuur of rottend, en derzelve neiging, om een van beiden te worden, kan reeds dikwijls ziekten voortbrengen. Bijzonder spreekt hij van verrotting, welke in zijne ziektekunde de hoofdrol

speelt. Ook bij de gezondste menschen worden altijd eenige deelen van het bloed of van de vochten rottend; opdat echter de gezondheid bewaard blijve, worden onophoudelijk rottende deeltjes door de nieren, de darmen, de huid en bijzonder door de longen afgescheiden, en voorzeker scheidt ieder werktuig bijzondere rottende deelen af. Rottend zijn, volgens HOFFMANN, alle aanstekende koortsstoffen, alle diergelijke vergiften, alle stoffen die ontsteking en koortsen voortbrengen; eene rottige stof is bij de Hypochonderie in de darmen, bij het scorbut in het gebeente, bij het podagra in de gewrichten enz., in het kort, overal verrotting! De eigenschappen der vochten pathologie van HOFFMANN zijn dus de volgende: (1°) dat hij de menigvuldige door de ziektekundigen aangenomene scherpen op twee, of zure en rottige, brengt; (2°) dat hij de verschillende onbekende specifieke ziektenvergiften tot even zoo vele specifieke rotigheden vormt; (3°) dat hij eindelijk bij zulke ziekten, waar nog geen ziektekundige een bederf der vochten ontdekt had, bij voorbeeld bij de eenvoudige ontsteking, eene scherpe rotting, en zelfs het ergste bederf van allen aanneemt.

Zijn hoofdbewijs voor de verrotting neemt HOFFMANN van de rottige lucht, die bij zoo vele ziekten waargenomen wordt. Hij zelf maakt zich daaromtrent eenige tegenbedenkingen, die hij echter met allerlei uitvlugten beantwoordt, bij voorbeeld, dat er altijd eene toereikende menigte van rottige deeltjes aanwezig zijn moest, wanneer zij in de zinnen vallen zullen; dat rotting in eenen

zeer

zeer hoogen graad aanwezig zijn kan, zonder opgemerkt te worden, dat iedere rottige stof in het ligchaam hare bepaalde werktuigen heeft, waarin zij afgescheiden wordt enz.

De leere van HOFFMANN, van de ontsteking en de koortsen, grondt zich op zijne bewijzen voor de aandoenlijkheid en prikkelbaarheid der deelen en van de verrotting der vochten. Bij alle ontstekingen, bij alle koortsen is eene rottige stoffe aanwezig, die door haren prikkel de ziekte, met al hare toevallen, verwekt. De toevallen volgen na de reeds opgegevene trapswijze opvolging der prikkelbaarheid. Volgens deze theorie bestaat de geheele geneeswijze der ontstekingen en der koortsen daarin, dat men, deels door rottingwerende middelen (*antiseptica*) de opgegevene verrotting wederstaat, deels door ontlastingen de rottige ziekelijke stoffe uit het ligchaam ontlast. Kina, kamfer, zuren, in het kort, al wat bij koortsen immer als nuttig bevonden was en hetgeen wij naar de nieuwste inzigten der dingen als prikkelende middelen voorschrijven, behoort volgens de leere van HOFFMANN tot de rottingwerende zelfstandigheden en werkt door verbetering der rottige ziekelijke stoffe. Zoo ook was het met de middelen tegen vele slepende ongemakken, met den zevenboom, kalmus enz., waarvan HOFFMANN zich overvloedig bediende. De absorberende aarden plaatst hij als zulke middelen in derzelve waarde, als de zoodanigen die het verrotte bederf in de eerste wegen op het zekerst wegnemen.

Van de veranderingen der uitgeademde lucht en ziekten, en van derzelve invloed op de tong, de tanden en den mond in het algemeen, draagt de leer van HOFFMANN de oorspronkelijkste denkbeelden. De longen zijn een der voortreffelijkste werktuigen ter reiniging. Door dezelve ontlast zich het bloed meestal van zijne rottige en zure deeltjes, en met dezulke bezwangerd neemt de uitgeademde lucht eene prikkelende eigenschap aan. Alle deelen, die door deze lucht aangetast worden, wanneer zij dezelve bij de uitademing voorbijgaat, worden geprikkeld, en daaruit laten zich zeer vele ziekelijke toestanden dezer deelen verklaren, die men anders van gebreken der vochten of uit de eerste wegen afleidt: ontstekingen, zweren, scheurbuik, onreine bezettingen der longen, zure of bittere smaak, hoest, engborstigheid, verstikking enz. De bittere smaak en de onreinheid der longen worden in het bijzonder van uitgeademde garstige, vette deelen afgeleid. Het vet namelijk dat in het celwijs weeffel tusfchen de spieren lag, wordt door de koorts opgelost, van de opflorpemde vaten opgenomen, de bloedmasfa toegevoerd en van daar door de ontlastende werktuigen uit het ligchaam weggenomen. Daar nu vele, aan koorts en ziekte lijdende, zonder zichtbare ontlasting gezond worden, en hun adem gedurende de ziekte zeer heet en stinkende is, zoo volgt daaruit: dat de bedorvene, opgeloste en in damp verwisselde vette deelen, door de longen uit het ligchaam gevoerd worden. Daaruit liet zich

zich de bittere smaak en de bezetting der tong zeer bevredigend verklaren.

De grootste aanwending van zijn stelsel brengt HOFFMANN op de pokken over, waarvan hij zich eene geheel eigene meening vormt. Hij neemt bijzondere pokkieren in de huid aan, laat dezelve een zeker vocht, het pokkierig vocht, afscheiden, dat nu rottend wordt, en door zijnen prikkel op de uitvoeringvaatjes van dit vocht, de verschijnsels der pokziekte te voorschijn brengen. — Verder durf ik mij hier op zijn begrip van eenvoudige ziekten niet inlaten.

§ 79.

Gevolgtrekkingen.

In het stelsel van HOFFMANN beschouwen wij de herleving eener op willekeurige vooronderstellingen en blinde schijngronden berustende ziekte der vochten. De trapswijze opvolging der aandoenlijkheid en prikkelbaarheid der deelen, de verrotting in het levend ligchaam, de rottingwerende werkingen der geneesmiddelen op dezelve; dit alles berust op onbewijsbare meeningen, hoe overtuigende de besluiten ook immer schijnen mogen, die HOFFMANN daaruit afleidt. Van deze theorie het oog af vestigende, is de geneeswijze van HOFFMANN eenen grooten Arts volkomen waardig; hij geneest de ziekten op dezelfde wijze, en met dezelfde middelen, die ons de weg der vernuftige Empirie en der ondervinding had leeren kennen; alleen zijne theoretische wijze van voorstelling aangaande de werking der middelen, is hem eigen.

Geeft,

Geeft, bij voorbeeld, een Geneesheer de koortsbast in zulk een geval, waar hij, uit ondervinding weet dat zij heilzaam is, zonder verder na hare wijze van werken te vragen; — geeft een ander in hetzelfde geval haar als een bitter, of als een zamentrekkend middel; — verwacht een derde van haar opwekkende, prikkelende werkingen, versterkte opwekking; — dan geeft ook HOFFMANN ze als eene rottingwerende zelfstandigheid, en alle komen eindelijk tot een en hetzelfde doel, zij genezen de ziekte, wanneer zij slechts het middel naar die regelen hebben aangewend, naar welke de ondervinding het gebruik der koortsbast bepaald heeft. Zoo weinig hangt het wezenlijke der kunst van hare theorie af!

 XVII.

STELSEL VAN CULLEN.

§ 80.

Ontstaan van hetzelfde. (1777.)

Van het stelsel van BOERHAVE, ging CULLEN tot dat van HOFFMANN over, en maakte de stelling, „ dat de geheele ziektekunde veel beter en gemakkelijker volgens de gebreken der dierlijke bewegingen in de vaste deelen van het menschelijk ligchaam, als naar de verschillende ziekelijke gesteldheid der bedorvene vochten, bepaald kan worden, tot den grondslag zijner leere. Hij geloof-

loofde dat de geneeskunde op grondbeginselen rusten moest, die meer of min uit fluitredenen afgeleid waren. In dezen waan waren zijne pogingen daarheen gerigt, om bij iedere ziekte de naaste oorzaken der haar allernaast ten grondslag liggende veranderingen in de dierlijke bewerktuiging te bepalen; en daar hij alle vochtenpathologie volstrekt verwierp, ten minste zulks wilde, zoo laat hij die veranderingen in zekere ziekelijke gesteldheden der vaste deelen, der levende vezelen bestaan, die, daar hij van fluitredenen uitging, deels even willekeurig aangenomen zijn, als vele ziekten der vochten, deels even zoo weinig bevredigende oplossingen omtrent de natuur der ziekten geven, als de stellingen omtrent de scherpten. Alles steunt op prikkel en zwakte, op verminderde veerkracht der hersenen, op kramp en zwakte der huidvaten en dergelijke. Het wezenlijkste punt, waarin CULLEN in de wijze van voorstelling van HOFFMANN afwijkt, is dat, dat hij over de ondervinding, zoo verre zij den toestand der vaste deelen in de ziekten bepalen kan, eenige schreden verder treedt, en zich in bespiegelingen en stellingen over de naaste oorzaken der ziekten verliest, die zoo dikwijls met de ondervinding in geene te beste verstandhouding staan.

§ 81.

Grondtrekken van CULLENS Theorie.

In de leere der koortsen vindt men de meeste oorspronkelijkheid. De toestand, die bij alle koortsen

sen

fen de koude voorafgaat, bevat in zich den grondslag van de daarop volgende verschijnselen. Die toestand bestaat in eene algemeene zwakte, en verminderde energie der hersenen, hetgeen zoo wel de toevallen bij iedere koortsziekte als ook de voorafgaande oorzaken, die gezamenlijk op eene verzwakkende wijze werken, bewijzen. Iedere koorts heeft drie tijdperken (*perioden*) *zwakte, koude en hette*, die regelmatig op elkander volgen en die altijd als op elkander volgende oorzaken en werkingen moeten aangemerkt worden, zoodat de zwakte de koude, en deze wederom de hette voortbrengt. Om nu de wijze, waarop dit geschiedt, te verklaren, moet men zijne toevlugt nemen tot eene zekere algemeene wet der dierlijke huishouding, welke veroorzaakt dat de krachten, welke geneigdheid bezitten om het ligchaam nadeel toe te brengen en hetzelve te verstoren, dikwijls in hetzelve zoodanige bewegingen voortbrengen, welke de werking dezer schadelijke krachten weder herstellen en opheffen kunnen. Deze is de *geneeskracht der Natuur*, en het is hoogstwaarschijnlijk, dat vele van die bewegingen, welke in koortsen opgewekt worden, de werkingen dezer kracht is. — Gedurende het tijdstip der koude, schijnen doorgaans de uiterste eindjes der slagaderen, voornamelijk diegenen, welke op de oppervlakte des ligchaams hun einde nemen, door eene algemeene *kramp* aangetast te zijn; deze kramp, uit welk eene oorzaak ook ontstaan, werkt als prikkel op het hart en de slagaderen, en deze prikkeling houdt zoo lang aan tot dat de kramp-

ach-

achtig zamengetrokkene vaten verflapt zijn, en de kramp zelve overwonnen is. Deze kramp ontstaat geenszins uit de verwijderde oorzaken der koorts, maar wordt alleen door eene beschikking der genezende natuur voortgebracht. Ten gelijken tijde is het waarschijnlijk, dat gedurende het geheele beloop eener koorts, daarenboven eene *atonie* in de uiterste vaatjes plaats heeft en dat, wanneer de ontspanning der kramp volgen zal, vooraf het spanningsvermogen en de werking dezer vaatjes weder hersteld moeten worden. Uit hoofde van de bekende medelijndheid der huid met de maag staat deze *atonie*, met die der oppervlakte der maag, welke in alle koortsen plaats grijpt, in het nauwste verband, en het is waarschijnlijk, dat door het gebrek aan eetlust, de walging en braking door de *atonie* in de uiterste einden der huidvaten ontstaan; dat deze toevallen bewijzen der dadelijke tegenwoordigheid eener zoodanige *atonie* zijn, en dat juist daarom dezelve als eene belangrijke omstandigheid in de naaste oorzaken der koorts moet aangezien worden. Dezelve hangt van de verminderde energie der hersenen af, het ijlen en andere koorts-toevallen bewijzen dat de energie der hersenen verminderd is. De kramp duurt zoo lang tot dat deze energie, als ook die van de uiterste einden der vaten, daardoor te gelijk dan ook hunne werking, hersteld is, waardoor de kramp alsdan overwonnen wordt. Zoo- dra dit geschiedt, volgt dadelijk het zweeten en er vertoonen zich andere kenteekenen, welke eene verflapping der ontlasting-werktuigen te kennen geven.

Ge-

Gelijkfoortige spitsvindigheden, als in deze algemeene theorie der koorts, vindt men bij CULLEN zoo wel in de bepaling van eenvoudige koortsfoorten, als van de overige ziekten. Tot een bewijs herinner ik nog hier, daar in zijne geheele ziektekunde de opgegevene grondtrekken den eersten rang bekleeden, zijne zoo beroemd geworden theorie van het *podagra*: naar zijne meening is bij sommige personen een zekere levendige en volbloedige toestand van het ligchaam aanwezig, die in een zeker tijdperk des levens aan verlies van het spanningsvermogen, of van den *tonus* in de uitwendige deelen, onderworpen is. Dat verlies wordt op eene bepaalde wijze aan het geheele ligchaam medegedeeld, maar is in de verrigtingen der maag bijzonder zichtbaar. Wanneer dit verlies van *tonus* op dien tijd zich vertoont, wanneer de hersenen nog hunne geheele werkzaamheid en volkomene krachten bezitten, dan wordt de geneeskraft der Natuur opgewekt en zij zoekt den *tonus* in die deelen weder te herstellen, die dezelve verloren hebben. Zij bereikt haar doel daardoor, dat zij op eene zekere plaats in de handen of voeten eene ontsteking doet ontstaan. Heeft deze eenige dagen aangehouden, dan wordt de *tonus* in de uitwendige deelen en het geheele ligchaam hersteld en de zieke bekomt zijne vorige gezondheid terug. Aan eene jichtstofte, als oorzaak der ziekte, is daarbij in het geheel niet te denken.

Hoe in het oogvallend alles in de leere van CULLEN, op bespiegelingen over de gesteldheid der levende vezelen in de ziekte uitloopt, zoo blinken

ken er echter, bij zeer vele gelegenheden, stellingen uit de pathologie der vochten doorheen. Hij behoudt nog kokingen en krisis, als gevolgen der ontspande kramp; neemt bij de rotkoortsen, in de vochten, verrotting aan, laat de scrofula uit eene zekere bijzondere scherpte ontstaan; schrijft het zout een aandeel toe in het voortbrengen van het scorbut enz.

§ 82.

CULLENS *Geneeswijze.*

Naar zijne ziektekundige voorstellingen bepaalde CULLEN tevens de wijze, waarop de geneesmiddelen werkten. Hij gelooft, dat hunne werkingen op het gevoel en de prikkelbaarheid des lichaams berusten, of, met andere woorden, dat zij algemeen van bewegingen afhankelijk zijn, welke in het zenuwgestel opgewekt en voortgeplant zijn geworden. Op de vochten werken dus de geneesmiddelen het naaste niet. Daar kramp en atonie de groote en algemeene gebreken der menschelijke natuur uitmaken, zoo ziet men reeds vooraf, dat krampstillende, opwekkende, versterkende middelen, voornamelijk den werkring der Methode van CULLEN uitmaken, welke voor het overige geene bijzondere eigenschappen heeft, en van den invloed der vochtenpathologie niet minder dan geheel vrij is. Zoo zal men, bij voorbeeld, bij de koortsen, de hevigheid der tegenwerking matigen, de oorzaken der zwakte wegnemen, of hare werkingen verhinderen, en de neiging der

M

voch-

vochten tot verrotting voorkomen, of wanneer deze reeds aanwezig is, ze verbeteren. Overal zijn juiste begrippen, omtrent de wijze hoe de geneesmiddelen werken, met willekeurige stellingen van derzelver invloed op de vaste zoo wel als op de vloeibare deelen vermengd; over het geheel genomen moet men intusschen de geneeswijze van CULLEN eenvoudig- en doelmatigheid in een hoogen graad toekennen. In *Duitschland* beschouwde men haar voor iets, hetgeen zij in der daad niet was, als de schepper der zoogenaamde zenuwpathologie, of die der vaste deelen, en daar zijne leer juist in dat tijdstip haar hoog aanzien bereikte, toen van vele zijden oudere en nieuwere voorstellingswijzen der vochtenpathologie te voorschijn traden (XVI. XVIII. XIX), zoo gaf zij gelegenheid tot een' strijd van gevoelens, waaruit voor een groot gedeelte onze nieuwste, juiste inzichten ontsproten zijn. De stellingen van CULLEN, omtrent de naaste oorzaken der ziekten, ondergingen zeer spoedig het noodlot van alle vernuftige begrippen in de geneeskunde.

XVIII.

DE LEER VAN STOLL; DE ZOOGENOEMDE GAS-
TRISCHE THEORIE.

§ 83.

Ontstaan van dezelve. (1777.)

De aanhangers van de stelsels van BOERHAVE, HOFFMANN, STAHL of CULLEN, hielden de geneeskundige theorie in eenen bestendigen strijd tusfchen waarheid en doling, toen STOLL op eens het ontwerp maakte, om, naar het voorbeeld van HIPPOCRATES en SYDENHAM, alle theorie vaarwel te zeggen, en op den weg der vernuftige Empirie, tot eene zekere geneeswijze te geraken. De onwerkzame, alle hulp van de natuur verwachtende, Methode van VAN SWIETEN en DE HAEN, die naar zijne waarneming of te traag of bijna niets ten doel had, fchijnt hem bijzonder tot eene fterke geneeswijze aangefpoord te hebben, welke dus ook door den heerschenden genius der ziekte, die zich zijner waarneming fpoedig aanbod, zoo zeer begunftigd werd. Zonder eene theorie aan te kleven, bleef hij echter bij deze waarneming zoo bepaald, dat hij zich geene nieuwe, maar meer uitgebreide, tot hier toe niet aangevoerde, wijze van voorftelling van het ontftaan, de natuur, en de genezing der ziekten eigen maakte, welke onder zijne leiding en onder die zijner tal-

rijke leerlingen, daarna eenen zoo grooten invloed op de vorming der kunst gehad heeft.

§ 84.

De leer van STOLL.

De waarneming van den invloed der heerschende ziekteconstitutie op de ziekten, die bij HIPPOCRATES EN SYDENHAM zoo veel van belang was, maakt het eerste hoofdpunt in de leere van STOLL uit. Met de grootste volharding in het waarnemen, vervolgde hij den gang der staande, weder en epidemische koortsen, leerde derzelve invloed op elkander en op de chronische ziekten en op welk eene wijze de geneeswijze geheel bij voorkeur naar den heerschenden koortsstand moest bepaald worden. De juistheid dezer leer werd niet alleen door de ondervinding van alle tijden bevestigd, maar zij ontspruit uit deze waarheid, dat de ziekten gevolgen van uitwendigen invloed zijn, die voor het grootste gedeelte, in de rondom ons, in vele opzigten, onbekende toestanden van den dampkring liggen, en dat deze invloeden het grootste aandeel aan de bepaling der ziektekaracters, en bijzonder derzelve form hebben. Het nieuwste inzicht heeft deze groote waarheid, welke reeds HIPPOCRATES leerde, niet kunnen verdringen; zij heeft de veranderlijkheid van het heerschende karakter der volksziekten, die gedeeltelijk van verborgene oorzaken afhangt, moeten erkennen, en nimmer zal men durven ontkennen, dat STOLL door deze leere zeer weldadig op zijne tijdgenooten gewerkt heeft.

Eene

Eene tweede eigenschap der leere van STOLL is het wijd uitgestrekt inzicht op den toestand der eerste wegen in alle ziekten; van de gastrische onreinheden, bijzonder van de gal, leidde hij een groot gedeelte van de verschijnfelen in den zieken toestand af, en dit voerde hem op zijn zoo algemeen als uitgebreid gebruik der braakmiddelen, dat, offchoon de voorzaten, in het bijzonder FR. HOFFMANN, reeds daarop het oog vestigden, ten tijde van STOLL, een voorkomen van nieuweheid behield, omdat men hetzelve, volgens de zachte methode van eenen DE HAEN en anderen, tot dien tijd toe gevreesd en daarom zeer beperkt had. Nog zijn die dagen in een versch aandenken, waarin men de leere van STOLL omtrent de galziekten, van den grooten omvang der galachtige complicatien en van zijne algemeene invoering der braakmiddelen, als eene der glansrijkste verbeteringen van onze kunst roemde, en waarin tevens uit geheel *Europa* de Artsen naar *Weenen* stormden om de gelukkige methode van STOLL te leeren, naar *Weenen*, waarheen zoo vele naauwelijks twintig jaren later reisden om te leeren, dat deze zoo gelukkige methode van STOLL niets deugde, maar dat de plaats van braakmiddelen, door opwekkende, prikkelende middelen moest bekleed worden. Welk eene snelle, vernederende wisseling op de wegen, die tot de waarheid leiden moeten!

Eindelijk behoorde de leere van de zoogenoemde verborgene ontstekingen, voor zoo weinig zij ook den voorvaderen bekend was, tot de hoofd-

punten in het stelsel van STOLL. In vele koortsen leidt hij de verschijnselen en in het bijzonder derzelver gevaar van zulke ontstekingen af, en rigt daartegen zijne geneeswijze in. Door openingen van lijken, wier gewigt, van ouds, door alle juist oordeelende Artsen erkend was, en waarop hij zoo zeer aandrong, zocht hij het aanwezen dezer ontstekingen buiten allen twijfel te stellen.

Met de leere van STOLL verbind ik, voor dat ik van het gastrische stelsel in het algemeen spreek, de theorie van de verstoppingen, het stelsel van KAËMPF.

XIX.

DE THEORIE VAN DE VERSTOPPINGEN;
KAËMPFS LEERE.

§ 85.

Voorstelling van dezelve.

De ingewanden des onderlijfs waren reeds in vroegere dagen als de hoofdzetel van vele ziekten aangezien: maar zoo algemeen, met eene zoo bepaalde opgave van de eigenlijke gesteldheid der hierin opgesloten liggende ziekteoorzaken, had tot dusverre niemand dezen hoofdzetel te voorschijn gebragt, noch iemand eene zoo eigene geneeswijze daartegen aangewend, als zulks KAËMPF deed (1784). Naar zijne meening zijn verstoppingen der ingewanden van den onderbuik, (*infarc-*
tus)

tus) een zoo gewone en algemeen verspreide ziekelijke toestand, waarvan slechts weinigen bevrijd zijn, zoo dat hij zelfs met de zuigelingen geboren wordt, en dat het maar weinig scheidt, of niet daaruit alle ziekten ontstaan, of ten minste daarmee kunnen ingewikkeld zijn. Onder *infarctus* verstaat hij dien toestand der bloedaderen van het onderlijf, bijzonder van den poortader en van de baarmoeders vaten, wanneer zij geheel of hier en daar door een traag omlopend, eindelijk stilstaand stollend, kwalijk vermengd, op verschillende wijze bedorven, van zijne vloeibaarheid beroofd, dik, taai, polijpachtig en verhard bloed vervuld, opgepropt en uitgezet worden, of wanneer het verdikte *serum* (weivogt) in dezelve, in de klieren, in het celledweeffel en in de eerste wegen zich ophoopt, aldaar verrot, verdroogt en op verschillende wijzen bederft. De *infarctus* worden na derzelve aard, in twee hoofdfsoorten verdeeld. Aan de eerste hebben de vasteré, aardachtige, zware olieachtige, brandbare, meer zamenhangende, zwartachtige bestanddeelen des bloeds het grootste aandeel, zij maken de zoogenaamde zwartgallige verstoppingen, de *atra bilis* der ouden, uit. De tweede soort is van eenen slijmachtigen aard en heeft verdikte *serum* en *lympha* tot grondslagen; van eene nog vloeibare massa, gaat zij tot de dikste polijpachtige vleeschgewassen over, vele oorzaken, die deels de vochten verdikken, deels de vaten verzwakken, en den omloop des bloeds in den onderbuik storen, zoo dat deze

zich daarin verzamelt, geven aanleiding tot het ontstaan der verstoppingen.

Oplossing en verwijdering van de verstopte stoffen in den onderbuik, is naar deze aetiologie het doel van den Arts. Tot bereiking van hetzelfde beval KAËMPF, benevens een gepast dieet en inwendig dus genoemde oplosfende, bittere, zeep-hartsachtige en dergelijke middelen, in het bijzonder de *visceraal* klijsteeren, de zoodanige, die uit waterige, slijmerige, bittere, scherpe, specerijachtige en andere opwekkende zelfstandigheden bestaande, dagelijks bij herhaling, maanden, ja zelfs jaren lang, in het kort tot zoo lang gebruikt moesten worden, tot dat de opgeloste verstoppingen onder verscheidene soms wonderbare gedaanten verdwenen. Vele zieken gebruikten duizende zulke klijsteeren, eer de ware en vermeende vijand week. — Dus werden vele jaren de verstoppingen bij de Artsen en de *visceraal* klijsteeren bij den gezonden en zieken uit alle standen tot eene mode, veelvuldig tot modedwaasheid, waarvan men echter nog tijdig genoeg terug kwam.

§ 86.

Algemeene aanmerkingen omtrent de Gastrische Theorie.

Nauwelijks had men een aanvang gemaakt met de bearbeiding der geneeskundige Theorie, of de toestand der eerste wegen, die van den onderbuik in het algemeen, die zoo openlijk in alle ziekten

aan

aan de zichtbaarste veranderingen blootgesteld is, bood den Artsen een belangrijk gezigtspunt aan, waaruit zij het ontstaan zoo wel, als de genezing der ziekten beschouwden. Van hier bij ANAXAGORAS de galziekten (§ 15.); bij HIPPOCRATES de geheele leer van de onreinigheden in de eerste wegen (§ 21), welke alle volgende secten onder velerlei veranderingen bijbleven; bij HELMONT de werkingen van den vertoornden *Archæus* (§ 49); bij SYLVIUS zuur en loogzout in de maag (§ 52); bij BOERHAVE, FR. HOFFMANN en STAHL (XII—XIV), de gedurige terugwijzing op den toestand der eerste wegen, en op raauwheid, galachtig bederf enz.; van hier eindelijk de zoo even aangevoerde voorstelling van STOLL en KAËMPF: — dit alles had allengs de leer van de gastrische, galachtige ziekten zulk een vasten grondslag gegeven, dat men dezelve in de laatste vijfentwintig jaren der verloopene Eeuw, als de algemeen aangenomene en heerschende kon beschouwen. De grondtrekken dezer leere zijn de volgende: bij de meeste ziekten zijn in de eerste wegen deels overblijffelen van bedorven voedsel, deels slijm, gal, garstachtige onreinheden aanwezig, welke zich door de zoogenoemde gastrische teekenen, door gebrek aan eetlust, toevallen, flauwte, braking, bedorven smaak, beslagen tong, onrust in den onderbuik, buikloop enz., kenmerken. Dezelve brengen zoo wel uit zich zelve ziekten voort, als zij tot verergering van anderen bijdragen; zij gaan tot een veelvuldig bederf over, verbreiden door sijmpathie hunnen

prikkel op naast aangelegene of verwijderde deelen, worden opgeslurpt en deelen het bloed eene bedorvene menging mede enz. In de behandeling dezer ziekten is de hoofdzaak deze, dat men deze gastrische onreinigheden oplost, beweeglijk maakt en uitwerpt. Daarin bestaat de geneeswijze van de meeste Artsen, ten minste in het begin van al die ziekten, wier zitplaats gewoonlijk in den onderbuik huisvest; van hier het zoo algemeen gebruik van oplosfende, onzijdige zouten, van de gezondheidsbronnen, van de bittere oplosfende extracten, der zeep, der gomharsten, der spiesglasbereidingen, der braak- en purgeermiddelen, en wanneer er, uit verlies van krachten, niet meer uitgeworpen kon worden, van de zoogenaamde rottingwerende middelen, om de rotting der onreinheden te wederstaan. Het gastrisch inzicht bleef middelmatig altijd het inzicht op den toestand van het *solidum vivum*, op de krachten der ziekten, onder gerangschikt, meer bij dezen, minder bij genen der Artsen. Offchoon zich ook het helderziendste gedeelte der Artsen aan de zijde van de zoogenoemde zenuwpathologie, voor zoo verre zij door FR. HOFFMANN tot op CULLEN toe bearbeid was, voegde, en het misbruik van deze oplosfende en uitwerpene methode gelukkig vermijdde, zoo gaf zich toch een ander veel uitgebreider gedeelte aan dit misbruik zoo algemeen en in zulk eenen hoogen graad over, dat daardoor de nieuwste verbeteringen van onze kunst bijna moesten aangevuld worden.

XX.

DE NIEUWSTE SCHEIKUNDIGE THEORIEN.

§ 87.

Ontstaan van dezelve.

De poging van eenen PARACELsus (VII), en nog meer van eenen SYLVIUS, om langs den weg der scheikunde tot eene bepaalde geneeskundige Theorie te komen, was zoo ongelukkig vernietigd geworden, dat de Artsen langen tijd van dezen weg waren afgeschrikt. Eenige Natuuronderzoekers der zeventiende Eeuw, bijzonder MAYOW en PAHLIN (1663 en 1667), hadden wel eenen diepen blik op de scheikundige betrekkingen des dierlijken ligchaams, op den hen omgevenden dampkring geworpen, maar de enkele lichtstralen, die zij opvingen, drongen niet door tot in het gebied der practische geneeskunde. — Eindelijk nam de scheikunde, in de laatste vijfentwintig jaren der achttiende Eeuw, die gelukkige wending, welk ons met ieder jaar eenige trappen ter volmaking nader bragt, waarop wij ons thans bevinden. Nu eerst waagde men het weder, scheikundige voorstellingen in de geneeskunde over te brengen, en met iedere nieuwe wijze van voorstelling, waarvan in de scheikunde altijd de eene de andere indrong, meenden de
Art-

Artfen in hunne kunst der zekerheid eenige fchreden naderbij te komen.

§ 88.

PRIESTLEY, CRAWFORD, RIGBY.

PRIESTLEY'S naauwkeurige bepaling van meerdere luchtfoorten, gaf het eerst tot eene nieuwe geneeskundige theorie aanleiding, welke in haren eerften glans (1714—1784) onze kunst groote ophelderingen fcheen te beloven. Zij was op de ftelling gegrond, dat de ademhaling een fcheikundige proces was, waardoor het ligchaam *Phlogiston* ontnomen en daartegen *vrije warmte* terug gevoerd werd. De voor de ademhaling gefchikte lucht, welke veel *vrije warmte* bevatte, werd in de longen ingeademd, en uit al de deelen des ligchaams werd ten gelijken tijde het bloed, dat met *Phlogiston* zeer fterk bezet was, in de longen terug gevoerd. Dit *Phlogiston* had met de lucht eene fterkere fcheikundige verwantschap dan met het bloed, bij gevolg vereenigde het zich met dezelve zoodra het met haar in aanraking kwam. Opdat de ingeademde lucht dit *Phlogiston* zou kunnen opnemen, laat zij iets van hare warmte los, welke te gelijk in het bloed de door het *Phlogiston* gemaakte ruimte inneemt. Dit nu met warmte verrijkte bloed werd, door middel der flagaderen, door het geheele ligchaam gevoerd, en ontlastte zich van dezelve in zijnen weg, waar het daar en tegen weder *Phlogiston*, waarmede het een grootere verwantschap heeft, terug bekomt. Ook op de huid liet men een dergelijk zoogenaamd phlo-

phlogistisch proces vooraf gaan. — Van te veel opgenomene warmte, als mede van belette afscheiding des *Phlogistons*, dat zich in te groote menigte in het ligchaam verzamelde, leidde men nu den oorsprong der meeste ziekten en van derzelve meeste verschijnselen af, en de inademing eener zuivere lucht, die geschikt was, veel goed *Phlogiston* op te nemen, (men noemde ze de gedephlogistiseerde) werd een middel, dat men op verscheidene wijze tegen die ziekten aanwendde, en hare werking daar en boven door het gebruik van dezulke vermeederde, die men meende in staat te zijn om de te sterk gephlogistiseerde lichamen te dephlogistiseeren. Met de geheele zoo genoemde phlogistische scheikunde, moest, na verloop van weinige jaren, ook deze voorstelling vallen.

RIGBY verplaatste het zoo even genoemde scheikundige proces in de maag, liet gedurig eene hoeveelheid warmte uit het voedsel ontstaan, waarvan een gedeelte eene gedurige poging aanwendt, om door de oppervlakte des ligchaams weder te vervliegen, uit deze onregelmatige uitwaseming tevens de huiduitslagen en andere ziekelijke verschijnselen afleidende.

§ 89.

Dierlijk Magnetismus.

Het dierlijke Magnetismus, dat sedert zijne eerste bekendwording door MESMER (1775), een zoo veelvuldig noodlot wedervaren is, moet ik slechts in het voorbijgaan aanstippen. Welke die-

pe blikken hetzelfde ook in de wetten der bewerkte Natuur schein toe te zeggen, en hoe zeer het in dit geval de geheele geneeskundige Theorie hervormd hebbe, zoo zijn het slechts eenvoudige, enkele, gedeeltelijk hoogst merkwaardige daadzaken, die de magnetische leer daargesteld hebben, wanneer men dezelve van die tweeledige aanwending afscheidt, welke sommigen daarvan maakten: deze daadzaken schijnen wel het aanzijn en de groote werkzaamheid van eene ons onbekende stoffe op het dierlijk ligchaam te bewijzen, maar gedoogen nog geene aanwending op onze Theorie. — Of dit in de toekomst het geval zijn zal, sedert de Natuurwijsbegeerte op nieuw dit dierlijk Magnetismus tot een onderwerp harer onderzoekingen gemaakt heeft, zullen wij moeten afwachten. — Dit zelfde heeft ook betrekking op de electricke stoffe, uit welks opgemerkte menigvuldige betrekkingen op ons ligchaam, men zoo menig verschijnsel in den zieken toestand heeft willen verklaren.

§ 90.

GIRTANNER, TROTTER, BEDDOES, etc.

In de Antiphlogistische Scheikunde, zag men een nieuw licht voor de geneeskundige Theorie opgaan, en kondigde hetzelfde met veel ophef aan. GIRTANNER meende (1790) bewezen te hebben, dat de *zuurstof*, in de geheele bewerkte Natuur, het beginsel der prikkelbaarheid was. Daarop bouwde hij in *Engeland* te gelijk een volkomen stelsel, onder den naam van *Anti-phlo-*

phlogistische geneeskunde. De algemeene stellingen welke deze op de nieuwe scheikunde gevestigde geneeskunde aanneemt, zijn de volgende: 1. De zuurstof is in de geheele Natuur algemeen aanwezig: 2. Men vindt haar tevens in het menschelijk ligchaam, in het bloed, in de spieren enz.; van eene zekere bepaalde menigte hangt deels de gezondheid in het algemeen af, deels zijn bijzondere werktuigen, meer bepaaldelijk de longen, daarom in eene gedurige werking om deze hoeveelheid in het ligchaam onafgebroken te verschaffen en te onderhouden. 3. Zoo wel *overvloed* als *gebrek* aan zuurstof in het ligchaam verwekken ziekten. Vele ziekteoorzaken, wier werking wij tot hier toe niet behoorlijk kennen, of anders wijzigen; ontnemen het ligchaam zijne noodzakelijke zuurstof, of vullen het met dezelve te sterk aan. 4. De prikkelbaarheid, welke niet anders is dan de levenskracht zelve, hangt van deze zuurstof af. In de ziekten uit overvloed van dezelve, is de levenskracht verhoogt; zwak en onderdrukt daar en tegen, waar het aan de noodige hoeveelheid dezer stoffe ontbreekt. 5. Wij kunnen de ontbrekende aanvullen, de overvloed van zuurstof wegnemen. Vele diaetetische geneesmiddelen, zoo wel als vele andere in- of uitwendige indrukken, wier werking ons tot hier toe meer of min onbekend waren, of die wij anders lieten werken, hebben geene andere vermogens, dan dat zij het ligchaam zuurstof geven of ontnemen.

Na deze vooronderstellingen laat men nu de te
groot

groote vetheid, het scorbut, de slaapzucht, de rotkoorts, de herpetische uitflag, de venusziekte en andere ziekten meer, alleen uit gebrek aan zuurstof ontstaan, en alleen door zoodanige middelen genezen, die hunne zuurstof aan het ligchaam mededeelen. Zoo meende men bij voorbeeld, dat de genezing der *lues* door kwikzilver alleen van de zuurstof afgeleid moest worden, welke hetzelfde in zijnen geoxijdeerden toestand aan het ligchaam afstond, en in de zuren hoopte men de eigenlijke geneesmiddelen der *lues* gevonden te hebben. — De longtering daar en tegen moest een gevolg van de te overvloedige zuurstof zijn; het inademen der zuivere lucht (83) werd dus, om haar groot aandeel aan zuurstof, hoogst schadelijk geoordeeld, maar daar en tegen zoodanige luchtsoorten aanbevolen, welke of geene zuurstof bevatten, of dezelve in de longen niet aan het bloed mededeelden. In deze nieuwe inademingsmethode wilde men een zeker middel, om de longtering te genezen, ontdekt hebben.

§ 91.

MITCHILL.

Eene andere aanwending der nieuwe scheikunde maakte MITCHILL op de geneeskunde (1795). Het geoxijdeerde stikgas, dat zich, deels uit verrottende bewerkte ligchamen in groote hoeveelheid ontwikkelt, deels zelfs in de menschelijke huid, in onderscheidene verbindingen met andere schadelijke stoffen, ontwikkeld werd, is bij hem de grootste en algemeene bron van alle anste-

stekende en van meer andere ziekten. Tegen dit stikgas moest men bijgevolg werken, wanneer men van de ziekten bevrijd wilde blijven en dezelve genezen.

§ 92.

REICH.

Op den reeds aangewezen weg, (§ 89) kwam REICH tot de volgende koortsleere, welke, wel te verstaan, tevens de chronische ziekten omvat. Alle koortsen, van de eenvoudigste, dagelijksche af tot aan de pest, als de hoogste graad van koorts, zijn alle onderscheidene *soorten* (species) van een en hetzelfde *geslacht*. Zij hebben allen een gemeenschappelijk, gelijkslachtig karakter. Het wezen der koorts bestaat in eene door tegennatuurlijke, volstrekte of betrekkelijke, plaatselijke of algemeene *vermeerdering van de zuurstof*, bewerkte tegennatuurlijke, algemeene scheiding of wedervereeniging der eenvoudigste bestanddeelen des menschelijken ligchaams. De naaste oorzaak der koorts ligt dus of in de belette en behoorlijke opneming der zuurstof, of in de tegennatuurlijke aanwending, of te overvloedige ophooping en ontwikkeling van stikstof, waterstof, koolstof, van zwavel, phosphor, en van alle andere voor eenvoudig gehoudene bestanddeelen des ligchaams, of in de veelvuldig mogelijke tegennatuurlijke, dubbelde drie-, vier-, vijfdeubbelde verbindingen van deze stoffen onderling, met de haar wijzigende, ons van buiten aangevoerde stoffen, die wij onder den naam van warmte- licht- zeilsteen

en electricke stof, begrijpen. Naar dit gevoelen is de zuurstof het eenige, zekere middel tegen de koorts, en men weet dat REICH tot derzelve behandeling, als het algemeenste middel, de zuren op zulk eene wijze aanbeval en in een bepaald aanzien bragt, dat de nakomelingen van onze dagen hem dit voor geene verdienste zullen toerekenen.

Bovendien heeft REICH in later tijd, zoo al niet zijne op winst berekende schreden, dan ten minste zijne scheikundige voorstelling van de koorts en hare genezing, trachten te verdedigen, en daarmede een bewijs opgeleverd, tot welk een trap van eenzijdigheid, en in welk eene verwar- ring van tegenstrijdigheid, dwaling en verdich- ting men kan geraken, wanneer men uit het gan- sche gebied der menschelijke kennis en onkunde alles met eene voorzeker onvoorbeeldige wijdloo- pigheid te zamen in een dringt, om een groot, over de honderd bladzijden dik, boek te schrijven, en dat voor het grootste gedeelte over zulke onder- werpen, waaromtrent wij niets weten. Onze ge- heele letterkunde kan nauwelijks een werk aan- toonen, dat een dergelijk uitgestrekt weeffel van onderstellingen bevat, waarin steeds de eene de andere vervangt, — van verdichtfelen, die zich wonderbaar door de klippen van tallooze tegen- strijdigheden kronkelen, — van een geloof, dat zich overal mogelijkheden voorbehoudt, waar het weten ophoudt. Buiten de zoo vele daarin voor- handen zijnde stoffen, derzelve voortgangen en vereenigingen, welke REICH in zijne koortsleer

eene

eene rol toedeelt, komt thans de beurt aan een THERMOGEN, *Nofologisch* zou de *naaste oorzaak der koorts in ontwijking van het Thermogen*, en *aetiologisch*, *in vermindering der zuurstoffe* bestaan. Maar bestaan er dan twee naaste oorzaken der koorts, eene nofologische en eene aetiologische? En wanneer er bij de koorts onbetwistbaar veranderingen in de menging voorafgaan, is dan de ontwijking van het *Thermogen* en vermindering der zuurstoffe de naaste oorzaak, of eerder de gevolgen der koorts? Na de reeds opgegevene vooronderstelling bestaat de geheele bezigheid bij de genezing der koorts in eene kunstmatige gelegenheid der *wederverbinding van het Thermogen*, en tot eene normale *verdeeling der zuurstoffe*, waarbij echter alle *overige hoofdstoffen* in overweging genomen moeten worden. Door de bespiegeling over deze geneeswijze, maken wij in de theorie der koorts hoegenaamd geene veranderingen, terwijl wij integendeel in de kunst om haar te genezen zeer veel terug gaan, zoo als ik bij eene andere gelegenheid nader zal aantoonen.

§ 93.

BAUMÉS.

De stoutste stappen in de bespiegeling, welke de ziekten uit den overvloed of het gebrek aan eenvoudige, in de scheikunde aangenomene stoffe afleidde, waagde BAUMÉS. Naar zijn gevoelen laten zich al die ongeregeldheden, in onze verrigtingen plaats hebbende, onder vijf hoofd-

deelingen brengen; de *Oxygenatie*, *Calorificatie*, *Hydrogenisatie*, *Azotifatie*, en *Phosphorifatie*. Daar uit ontstaan vijf klasfen van ziekten: de geoxijgeneerde, gecalorinifeerde, gehydrogenifeerde, geazotifeerde en de gephosphorifeerde. De eerste zijn weder *overgeoxijgeneerde*, waar te veel *disoxijgeneerde*, waar te weinig zuurstof aanwezig is; tot de eerften behooren de ontstekings- en krampachtige ziekten, tot de laatste de pisloop, de engelsche ziekte, het graveel, de scorbut, de geelzucht enz. De calorificatie neemt insgelijks toe of af; van hier *over- of ontcalonificeerde ziekten*; onder de eerften staan de active bloedvloeiingen, de ziekten uit verhitting, onder de laatste die welke door zwakte en vermoeidheid ontstaan. Van de *hydrogenisatie*, uit den overvloed van waterstof, ontstaan de galachtige, tusfchenpoozende en remitteerende koortfen der lage, moerasfige gronden, zoo als die van heete hemelstroken. De zuur- en waterstof, met elkander verbonden, vormen het water bij de waterzucht. *Azotische* en *disazotische* geven de beide afdeelingen der vierde klasfe; in de eerste behooren alle rottige ziekten, in de laatste de atonische overgeoxijgeneerde. Onder de klasfe der *gephosphorifeerde* ziekten eindelijk, worden de verweeking der beenderen, de jicht, en dergelijken begrepen. — Op deze zelfde wijze verdeelt BAUMÉS tevens de geneesmiddelen, bij welke hij overal op de vermeerdering of vermindering dier stoffe het oog heeft, van welker geluk of overvloed hij het stelsel den oorsprong der te genezene ziekten afleidde. Van ge-

gelijken aard, zelfs nog stouter, zijn de scheikundige vooronderstellingen van BLANCHET.

§ 94.

Gevolgtrekkingen

Onder al deze menigvuldige scheikundige voorstellingen omtrent het ontstaan en het wezen der ziekten, zoo wel als van de werking der geneesmiddelen (§ 88-93), is er niet eene eenige, welke niet op de willekeurigste vooronderstellingen, gedeeltelijk op de openlijkste verdichtfelen berust. Men heeft wel in onze dagen eene zoogenaamde *levende Scheikunde* (*Dierlijke Scheikunde*), als den eenigen zekeren weg tot zekerheid in de geneeskunde opgegeven, ja zelfs deze zekerheid in de schitterendste uitdrukkingen, als reeds verkregen aangeprezen, maar op welke gronden? Dat de verschijnselen in het dierlijke lichaam, geheel van de menging zijner stoffe en van ware, menigvuldige veranderingen in de onderscheidene werktuigen afhangen; dat in hetzelfde bij de ademhaling, verduwing, de afscheidingen, zoo wel als bij ontelbare ziekelijke toestanden, scheikundige werkingen, veranderingen in de menging, afneming van voorhanden zijnde en toetreding van nieuwe stoffe plaats grijpen, dit alles lijdt geen twijfel. Maar wij kennen de stoffe zelve niet, die de menging van de dierlijke stoffe gezond behouden of haar ziek maken, ja wij weten zelfs niet of deze stoffen welligt geheel en al buiten de grenzen onzer zinnelijke kennis liggen?

De scheikundige begrippen van de onweegbare stoffen, welke onze zintuigen niet vertoonbaar zijn, van het phlogiston, de zuurstof, de magnetische stoffe enz., zijn bloote hulpbegrippen, tot tusfchenaanvulling der gapingen in onze kennis, die of geheel wegvallen, of eene verandering ondergaan, zoodra de voorraad van daadzaken in de scheikunde vermeerderd wordt, nieuwe gezigtspunten aanbiedt, en bijgevolg nieuwe wijzen van voorstelling verwekt. Hoe kunnen derhalve die hulpbegrippen in de ware kennis der levende bewerktuiging ons verder brengen? Niets weten wij van de wijze, waarop de verwijderde ziekteorzaken, de menging onzer werktuiging veranderen; niets van de naaste oorzaak, in zoo verre deze eene van den gezonden toestand afwijkende verandering der menging is; niets van de werking der geneesmiddelen in het herstellen of ontnemen van ontoereikende of te overvloedige stoffe enz. Zoo lang wij geene scheikundige Phijsiologie bezitten, zoo lang zal de chemische pathologie en therapie verder niets dan ijdele droombeelden voorstellen, welke den voortgang van onze kunst beletten, dezelve eene nadeelige rigting geven, en op generlei wijze bevorderen zullen. Reeds leverde het noodlot der nieuwste scheikundige geneeswijzen het bewijs op, dat de methode van SYLVIVS eenmaal opgeleverd heeft!

HERMBSTÄDT, wien hier als een der eerste scheikundigen eene bijzondere stem toebehoort, stemt geheel met deze meeningen overeen, wanneer hij zegt: Het is geenszins te ontkennen, dat

dat alle verrigtingen des dierlijken werktuigs, van eene onafgebroke werking van scheikundige krachten en wederkeerige werkingen afhangen. Maar wij kunnen slechts de grondstoffen, waaruit het dierlijke ligchaam bestaat, alleen naar zinnen dood onderzoeken, en daaruit alleen beoordeelen, welke veranderingen zulke tegen elkander vermogen uit te oefenen. Hoe de levenskracht daarbij werken kan, en wezenlijk werkt, is ons geheel onbekend. Dat echter de werkingen welke de bestanddeelen des dierlijken ligchaams na zinnen dood op elkander oefenen, wezenlijk van die onderscheiden zijn, welke gedurende de activiteit der levenskracht plaats vinden, leert de ontdekking. Wij weten nog in het geheel niet, of en in hoe verre de bestanddeelen na den dood dezelfde zijn, als zij bij het leven des ligchaams waren; wij weten niet of met de laatste poging der levenskracht, eene nieuwe wederwerking haren aanvang neemt, en nieuwe stoffen geboren worden; terwijl dit vooral eerst uitgevonden moet worden eer de Pathologie zich, met zekerheid, een oordeel uit scheikundige grondbeginselen ontleend, durft te veroorlooven. — Daarmede moet aldus, in het algemeen, ieder scheikundig inzicht der dierlijke bewerktuiging, dat het wagen durft, bepaalde stoffen hare rollen toe te deelen, zoo lang teruggevoerd worden, tot dat wij deze stoffen, ~~derzelve~~ derzelve aanwezig en menging in de levende dierlijke stoffe, eerst nader kennen.

Een nieuw natuurwijsgeerig inzicht, heeft zich tot eene hoogte verheven, waarop het niet alleen

de hoogste zekerheid van al ons weten, van het wiskunstige, over vraagstukken der hoogere natuurkunde volstrekt geene stem toelaat, maar waarvan het ook met verachting op onze nieuwe scheikunde nederziet, welke de in haar geheel opgevatte, doch altijd zich zelve immer gelijkduidende grondstofte der Natuur, zoo als de bespiegeling haar vooronderstelt, „scherpregterlijk vierendeelt.” Naar dit hooger inzicht, is het geheel der aarde met al wat haar omgeeft, slechts een Wezen onder verschillende form; de zoogenoemde stof is alleen eene nadering tot een uiterste der stofontwikkeling, slechts de meest verschillende hoedanigheid van die welke wij kennen; de zoogenoemde ontbinding en zamenstelling zijn wezenlijke scheikundige misleidingen, daar zij slechts rondwandelingen van eene hoedanigheid door middel van eene andere uitmaken. Daar nu alles op den eenen *substraat* voortloopt en tot bewijs zijner gelijkduidendheid altijd weder uit zijnen gedwongen toestand in het oorspronkelijke *verschil* terugstreeft, even als in het aspunt van den Magneet, — zoo moeten wij deze stoffen alleen als aspunten beschouwen. Even gelijk in den Magneet een en hetzelfde naar twee zijden geplaatst is, naar de eene slechts +M, naar de andere —M, zoo moet ook hier het gantsche verschil aangezien worden. Het is dus eene geheele ontkenning der Natuur, wanneer nieuwe Scheikundigen en Artsen de stoffe scherpregterlijk meenen te kunnen vierendeelen.

Daar de Natuurwijsbegeerte, zoo als zij verklaart,

klaart, al deze stellingen bewijst, zoo is het ons Empirici, op eenen nederigen trap geplaatst, in der daad niet regt bevattelijk, hoe deze zelfde Natuurwijsbegeerte, in de levende dierlijke werktuiging, water-, stik-, zuur- en koolstof, als krachten kan doen werken, hoe zij uit haar *plus* of *minus* de ziekten afleiden kan, en in staat is, de geneesmiddelen alleen naar hunne aangegevene waarde aan die stoffen te kunnen doen werken? Maar in het vervolg hiervan nader!

§ 95.

Stelsel van REIL. (1796).

Onder de veelvuldige bewerkingen dezer scheikundige voorstellingswijzen, heeft, zoo wel tot bevestiging als wederlegging derzelve, dit stelsel een juist gezigtspunt genomen, waaruit wij de scheikundige geneeskunde moeten beschouwen. Offchoon REIL, volgens eene zeer juiste inzage in de bewerkte Natuur, den grondslag van alle verschijnselen in het dierlijke ligchaam, welke geene betoogen zijn, of geenszins met betoogen als oorzaken of werking in verband staan, in de dierlijke stoffe, in de oorspronkelijke verscheidenheid zijner grondstoffen, en in derzelve menging en form zoekt; offchoon hij beweert, dat de veranderingen van menging den grond van veelvuldige verschijnselen in den gezonden of zieken toestand uitmaken, dat in dezelve de naaste oorzaak der ziekten ligt, en de geneesmiddelen alleen werken in zoo verre zij de ziekelijke veranderde menging verbeteren,

en de gezonde herstellen, zoo blijft hij doorgaans bij deze algemeene waarheden stilstaan, en wacht zich zorgvuldig, bepaalde stoffen te noemen, of iets met zekerheid over dezelve te beslissen, hoe zij in het gezonde en in het zieke ligchaam hare rol spelen. „Ik geloof, zegt hij, dat wij hiervan, hoedanig de menging van bewerkte ligchamen bij hunne werkingen veranderd wordt, niets weten, en welligt nooit, ten minste in onzen leeftijd, daarvan iets met zekerheid zullen gewaar worden. Ik besluit hieruit, dat wij van de verschijnselen van den gezonden en zieken toestand des dierlijken ligchaams, die op zijne menging betrekking hebben, thans geene wetenschappelijke kennis kunnen dragen, en dat wij daarom alle ziekten van dezen aard *empirisch*, volgens hunne aetiologie, verschijnselen, en Therapie beoefend, alle stellingen verbannen, en eene *gezuiverde Empirie* invoeren moeten.” — Zijn werk over de koortsen levert het bewijs op, hoe vrij hij in het algemeen deze gezuiverde Empirie, van den invloed zijner theoretische, scheikundige voorstellingen, weet te behouden.

§ 96.

Verdere scheikundige voorstellingen.

Bij alle dergelijke tegenwerpingen tegen eene te voorbarige aanwending der scheikunde in de daarstelling van geneeskundige theorien en zelfs in de uitoefening der kunst, ontbrak het echter niet aan nieuwe, ten deele hoogst gewaagde pogingen, waar-

waarvan intusfchen eenige op daadzaken gegrond zijn, en gewigtige uitzigten op toekomstige ontdekkingen openen. Daartoe behooren de scheikundige voorstellingen, welke ROLLO en FOURCROY van den pisloop, de jicht, de tering en van andere ziekten medegedeeld hebben; verder de door STÜTZ bekend gemaakte theorie der kramp. — HOFRICHTER zocht BAUMÉS stelsel (§ 93) te verbeteren en stelde de volgende klasfen van ziekten vast: de kool-, water-, ftik-, zuurstof-, phosphor- en zwavelachtige. Andere zochten de zoogenoemde koortsleere van REICH te bevestigen of door veranderingen te verbeteren; om hiervan de overige nietsbeduidende scheikundige hÿpothesen niet te gewagen.

§ 97.

Het Galvanismus.

Is er iets in de nieuwste ontdekkingen der levende bewerktuiging, dat onze kunst ware uitzigten tot hare uitbreiding en volkomenheid toezegt, het is ongetwijfeld de Galvanische ontdekking (1791). Zij heeft ons op hoogst gewigtige daadzaken gevoerd, merkwaardige overeenkomsten tusfchen de levende werktuigen en de op hun werkende uitwendige invloeden geteekend, de afhankelijkheid en veranderlijkheid van den levensvoortgang, door mededeeling of ontneming van bepaalde stoffen, aanschouwelijk gemaakt, en wezenlijke, belangrijke toepassingen op de theorie en genezing der ziekten geleverd. Welligt dat
de

de weg, dien zij gebaad heeft, wanneer wij den-
zelve zonder bespiegelende aanmatiging van ver-
moedelijke inzichten volgen, eenmaal tot de groot-
ste verrijking onzer kunst voeren zal!

Nu onlangs is ons daarmede geene verdere hulp
verschaft, wanneer een Arts uit overtuiging ge-
looft, dat het koortsbeginfel niets anders dan de
electricke stoffe is, en dat de opwekking der
koorts op zich zelve niets anders dan een eigen-
dommelijk proces der electriciteit of ook van het
galvanismus in de opwekbare organen, en wel het
allernaast in het zenuw en slagaderlijk gestel zij.
Deze, ook bij de nieuwste Natuurwijsgeerige Schrij-
vers herlevende meening, is niets meer waardig
dan de zoodanige, welke eene verzuring en ont-
zuring, eene verkooling en ontkooling en derge-
lijke, bij koortsen en ontstekingen laten voorafgaan.

XXI.

HET STELSEL VAN BROWN.

§ 98.

Ontstaan van hetzelfde. (1780.)

Wij komen thans tot het merkwaardigst stelsel,
dat, na eene meer dan tienjarige duisterheid, en
na onderscheidene veranderingen onder de handen
zijns stichters, op eens stormend te voorschijn
trad (1792), en het oude tweeduizendjarig ge-
bouw der geneeskunde met eene geheele instorting
be-

bedreigde, dezelve ten minste bepaald aankondigde. De kiemen der *Browniaansche* voorstellingen liggen, grootendeels, volkomen ontwikkeld in de reeds voorafgegane stelsels, in dat van FR. HOFFMANN en van CULLEN; het mangelt beiden, deels aan eenheid en overeenstemming, deels aan de behoorlijke ontwikkeling, terwijl zij onder velelei stellingen en openlijk dralende begrippen bedolven waren. Wel is waar, dat alle goede Artsen, in het algemeen, in de empirische methode, om de ziekten te behandelen, overeenstemden, daar zij zich aan zekere regelen bonden, die, zonder wetenschappelijk op een algemeen geldend beginsel gegrond te zijn, meer en meer van de ondervinding waren afgeweken; — maar hunne Theorie was voorwaar niets anders, dan eene verzameling van onderscheidene, zich zelve doorkruisende gevoelens, die wij tot dusverre, bij de beschouwing der veelvuldige geneeskundige stelsels, kennen leerden. Met den voorzeker onoverzienbaren voorraad van overeenstemmende en wederspreekende ondervinding, waren ook eindelijk al die theoretische gevoelens zoo in aantal toegenomen, dat de geheele geneeskunde, uit een wetenschappelijk oog beschouwd, als een zamenweeffel van de willekeurigste stellingen en theorie verschijnen moest, hetgeen BROWN, de een algemeen geldend beginsel en daarop gebouwde eenheid en zekerheid vorderende BROWN, — zoo nadrukkelijk berispt. Om aan zulk eenen eisch, zoo dikwijls omtrent de geneeskunde vergeefs gedaan, eindelijk te voldoen, ging BROWN van de

ze

ze stelling uit, dat gelijke verschijnselen ontegenzeggelijk op gelijke oorzaken sluiten moesten en dat bijgevolg alle verschijnselen aan het gezond of ziek ligchaam, zoo als in het algemeen alle veranderingen in de bewerktuigde wereld, van onwankelbare, boven iedere uitzondering verhevene, algemeene natuurwetten afhingen. Om deze natuurwetten te bepalen floot hij allen onderzoek omtrent het denkend beginsel van den mensch, als buiten onzen gezigtskring liggend, uit, gelijk ook alle stellingen, die ons den verborgen grond van vele verschijnselen niet verklaren kunnen; ook de toestand der vochten beschouwt hij als afhange van dien der levende vezelen. Daar en tegen bepaalt hij zich met zijn onderzoek bijzonder op de betrekking, waarin het levend prikkelbaar (opwekbaar) ligchaam, met de veelvuldige in- en uitwendige dingen staat, die allen invloed op hetzelfde hebben. In deze betrekking meent hij de algemeene natuurwet gevonden te hebben, waarvan alle verschijnselen des levens, der gezondheid, der ziekte en hare genezing afgeleid moeten worden. Door eene scherpzinnige, oorspronkelijke vereeniging van de stellingen van HOFFMANN en CULLEN aangaande de pathologie der vaste deelen bouwde hij, op dezen weg, een stelsel van heldere eenvoudigheid en zekerheid, dat, bij al deszelfs gebreken, en ofschoon het naar zijne oorspronkelijke en eigendommelijke gedaante onlangs weder gevallen zij, en zelfs aan den anderen kant door grove mistellingen en onverstandig gebruik aan het ziekbed, groote schade

de

de te weeg gebragt hebbe, evenwel als de bron beschouwd moet worden van grootere, wezenlijke verbeteringen onzer kunst. Ik kome thans tot deszelfs daarstelling (*), waaruit zijne gelijkvormigheid met de leere van HOFFMANN (XIII) nog blijkbaarer, als boven reeds opgegeven is, in het oog zal vallen.

§ 99.

Het pathologisch stelsel van BROWN.

Ziekten zijn of over het geheele zamenstel uitgebreid, of tot een deel bepaald; gene zijn *algemeene*, deze *plaatselijke*. De eerste zijn ten allen tij-

(*) De leer van BROWN is van dien tijd dat zij bekend geworden is zoo ontelbaar dikwijls voorgesteld en herhaald geworden, dat ik dezelve als zeer bekend mag vooronderstellen, en alzoo voorbijgaan kan. Intuschen heeft de onkunde, de partijdigheid, of zelfs een bijoogmerk, zoo vele onwaarheden in vele van deze voorstellingen vermengd, dat het mij noodzakelijk toefschijnt, hier op nieuw dit beroemde stelsel in zijne *ware oorspronkelijke gedaante* en naauwkeurig, volgens den *Browniaanschen letter*, te herinneren. De tegenwoordige gesteldheid der geneeskunde maakt deze herinnering noodzakelijk. Door de sedert eene Eeuw op elkander gevolgde bewerkingen der zoogenoemde zenuw- en vochtenpathologie, zijn wij eindelijk op het onlangs heerschend stelsel gekomen, dat men de *opwekkingstheorie* genoemd heeft (XXII) en tot welker snelle verbetering de leer van BROWN zeer veel heeft bijgedragen; maar deze leer en de theorie der opwekbaarheid zelve zijn wezenlijk zeer van elkander onderscheiden. Men handelt daarom zeer kwalijk, zoo als veelal de gewoonte is, van de leere van BROWN en van de opwekkingstheorie als van twee gelijke zaken te spreken, de eerste is reeds gevallen, terwijl de laatste onze kunst in zoo verre op eenen hooger trap van volkomenheid verheffen kan, als zij zich zelve over het eenzijdig, raauwe BROWNIANISMUS verheft.

tijde van hunnen aanvang reeds algemeen, de laatste worden zulks in hunnen loop, en dit slechts zelden. De eersten gaat steeds eene OPPORTUNITeit (aanleg, geschiktheid,) vooraf, de laatste geene. De eersten ontstaan uit het lijden der levenskracht, de laatste uit dat van eenvoudige deelen. De genezing van genen wordt op het geheele ligchaam bewerkt, die van dezen alleen op het lijdend deel. Opportuniteit voor ziekte, is die toestand des ligchaams, die van de gezondheid afwijkt, en der ziekte zoodanig nadert, dat het altijd nog binnen de grenzen der eerste schijnt te zijn, offchoon het met haar slechts eene bedriegelijke en misleidende gelijkheid heeft. De drie toestanden, *gezondheid*, *ziekte* en *opportunititeit*, maken het leven van het dier uit.

In alle toestanden des levens onderscheidt zich de mensch en andere dieren, van zich zelve in zijnen dooden toestand, of van eenige andere levenlooze stoffe, door de eigenschap alleen, dat hij door uitwendige dingen zoo wel, als door zekere hem zelve eigendommelijke verrigtingen, op zulk eene wijze aangedaan kan worden, dat de zijnen levenden toestand kenmerkende verschijnselen, dat is zijne verrigtingen, daarvan een gevolg zijn. De *uitwendig* werkende dingen laten zich in het algemeen tot de warmte, het voedsel tot andere stoffen, die in de maag komen, tot bloed, tot de uit het bloed afgescheidene vochten, en tot de lucht bepalen. Vergiften en andere aanstekende ziektestoffen schijnen daartoe ook te behooren. De *verrigtingen van ons zamenstel* zelf, wel-

welke de werking voortbrengen, zijn spierzamen-trekking, gevoel, en het vermogen der hersenen in het denken en in de opwekking van hartstog-ten. Met het ophouden van de eigenschap, wel-ke de levende van de doode stof onderscheidt, of van de werking van eene der opwekkende krachten uit beide klasfen, houdt het leven op, behalven deze is er niets voor het leven noodig.

Het vermogen, door welks toedoen de beide opwekkende krachten op ons bewerktuigd gevoel werken, noemde BROWN, *opwekbaarheid*, en de krachten zelven *opwekkende*, *prikkelende*, ook *prikkels*. De algemeene werking der opwek-kende krachten is, gevoel, beweging, werk-zaamheid van het verstand en het gemoed. Daar nu deze werking dezelfde is, zoo moet men ook toegeven, dat de wijze van werking van alle opwekkende krachten *eene en dezelfde* zij. De werking der opwekkende en de opwekbaar-heid der prikkelende krachten, wordt *opwekking* genaamd. De prikkels zijn of *algemeene* of *plaat-selijke*, gene werken zoodanig op de opwek-baarheid, dat de daarop volgende opwekking zich over ons geheel zamenstel verspreidt; deze op een deel slechts werkende, doen het overige gestel niet eerder aan, voor wanneer zij eene plaatselijke verandering hebben te weeg gebragt.

Wij weten niet wat opwekbaarheid is, of op welk eene wijze zij door de prikkels aangedaan wordt. Zij moge echter geschapen zijn, zoo als zij wil, ieder wezen komt of verkrijgt bij den

aanvang zijns levens eene bepaalde hoeveelheid of energie van dezelve, die bij verschillende omftandigheden onderscheiden zijn kan; er bestaat daarom eene overvloedige, verhoogde, vermeerderde, opgehoopte, gelijk tegenovergesteld, eene zwakke, uitgeputte, verlorene, verteerde opwekbaarheid; de eerste ontstaat als de prikkels te zwak, de laatste, als zij te sterk gewerkt hebben. In de bepaling dezer betrekking moeten wij ons alleen aan de ondervinding houden, bij daadzaken staan blijven en zorgvuldig het onderzoek naar onbegrijpelijke oorzaken, iedere vergiftige slang der wijsbegeerte, vermijden. — Zoo lang er eenig leven aanwezig is, heeft er nog eenige opwekbaarheid, even als eenige prikkel plaats, hoe zwak deze of gene ook zijn moge; de kleinste, de geringste prikkel is altijd en blijft altijd prikkel, die in evenredigheid de opwekking nog onderhouden kan. Daar de opwekkende krachten alleen de verschijnselen des levens te voorschijn brengen, en *dit alleen door hunne prikkelende werking*, zoo volgt daaruit, dat het geheele leven, ieder toestand en graad der gezondheid en der ziekte, op *prikkeling* en op geene andere oorzaak berust.

Opwekking, de werking des prikkels, de ware oorzaak des levens, staat binnen zekere grenzen volgens hare grootheid, en evenredigheid met den graad der prikkeling. Een matige graad der prikkeling verwekt gezondheid; in eenen hoogen graad brengt zij ziekten van bovenmatige prik-

prikkeling voort; in eenen lagen en den laagsten graad, voert zij ziekten aan, die op een gebrek aan prikkeling, of op zwakte berusten. De verwisselende betrekking tusfchen opwekbaarheid en opwekking is deze: dat hoe zwakker de prikkels gewerkt hebben, of hoe geringer zij op zich zelve geweest zijn, de opwekbaarheid zich des te meer ophoopt, en omgekeerd, hoe heviger zij gewerkt hebben, dat zij des te meer uitgeput wordt.

De omftandigheden, waaronder de opwekking ontftaat, hebben twee *grenspunten*. De eerste is uitputting der opwekbaarheid door het geweld des prikkels, welke of voorbijgaande, of blijvende, van langer of korter duur is en fneller of langzamer doodt. De door eenen zwakkeren prikkel uitgeputte opwekbaarheid, behoudt tegen eenen fterkeren nog ontvangvatbaarheid; de fterkfte en tot heden bekende prikkel is het Heulfap.

De *zwakte* uit uitputting der opwekbaarheid ontftaan, wordt *indirecte* (onmiddelijke) genaamd. — De andere grenspunt der opwekking is daar aanwezig, waar de kracht des prikkels te zwak, en de opwekbaarheid dus *opgehoopt* is. Koude, gebrek aan voedsel, ontlastingen, loomheid des ligchaams en traagheid van den geest brengen deze ophooping voort, welkers hoogfte graad de dood is. De uit overvloed aan opwekbaarheid ontftane zwakte is de *directe* (middelijke), welkers overgang in gezondheid op geene andere wijze bewerkt kan worden, dan door vergoeding

van prikkels, die dien overvloed uitputten en hem tot de behoorlijke evenredigheid terug brengen.

De zitplaats der opwekbaarheid in het levend ligchaam, is het zenuwmerg en de spiervezel. De daarin huisvestende opwekbaarheid is niet op verschillende plaatsen harer zitplaats onderscheiden. Iedere prikkel doet te gelijk de opwekbaarheid van het gansche zamenstel aan, doch het eene deel meer dan het ander, gewoonlijk dat waar hij onmiddelijk aangebragt is, of het meerder gevoelige deel. Daarbij moet men in aanmerking nemen, dat de aandoening van dat deel, waarop de algemeen werkende krachten in sterkeren graad werken, van den zelfden aard, als die van het overige zamenstel, gelijk aan deze, of van eene bovenmatige, of behoorlijke, of eene te zwakke opwekking zijn moet, maar geenszins van eene tegenovergestelde gesteldheid zijn kan. Daar nu de opwekkende krachten dezelfde zijn en de opwekbaarheid overal dezelfde is, zoo kan het niet anders mogelijk wezen, of dat het *effect*, de uitwerking, overal dezelfde zijn moet. Nimmer is dus de opwekking in afzonderlijke deelen verhoogd, terwijl zij in het overige zamenstel verminderd is, noch plaatselijk verminderd, terwijl de algemeene opwekking vermeerderd is. Er bestaat hier geen ander onderscheid dan in *den graad*; want hoe kunnen verscheidene werkingen van eene en dezelfde oorzaak ontstaan? — Nimmer is dus alleen een deel de zitplaats eener algemeene ziekte, maar
het

het geheele zamenstel wordt daardoor aangedaan, omdat de opwekbaarheid algemeen in het spel komt, gelijk die van een afzonderlijk deel in eenen hooger en graad. Even zoo min wordt het meest lijdend deel het eerst aangedaan, en dan eerst het lijden over het geheel zamenstel uitgebreid, op grond dat de opwekbaarheid, zoo dra zij ergens op eene plaats opgewekt wordt, te gelijk overal is aangedaan.

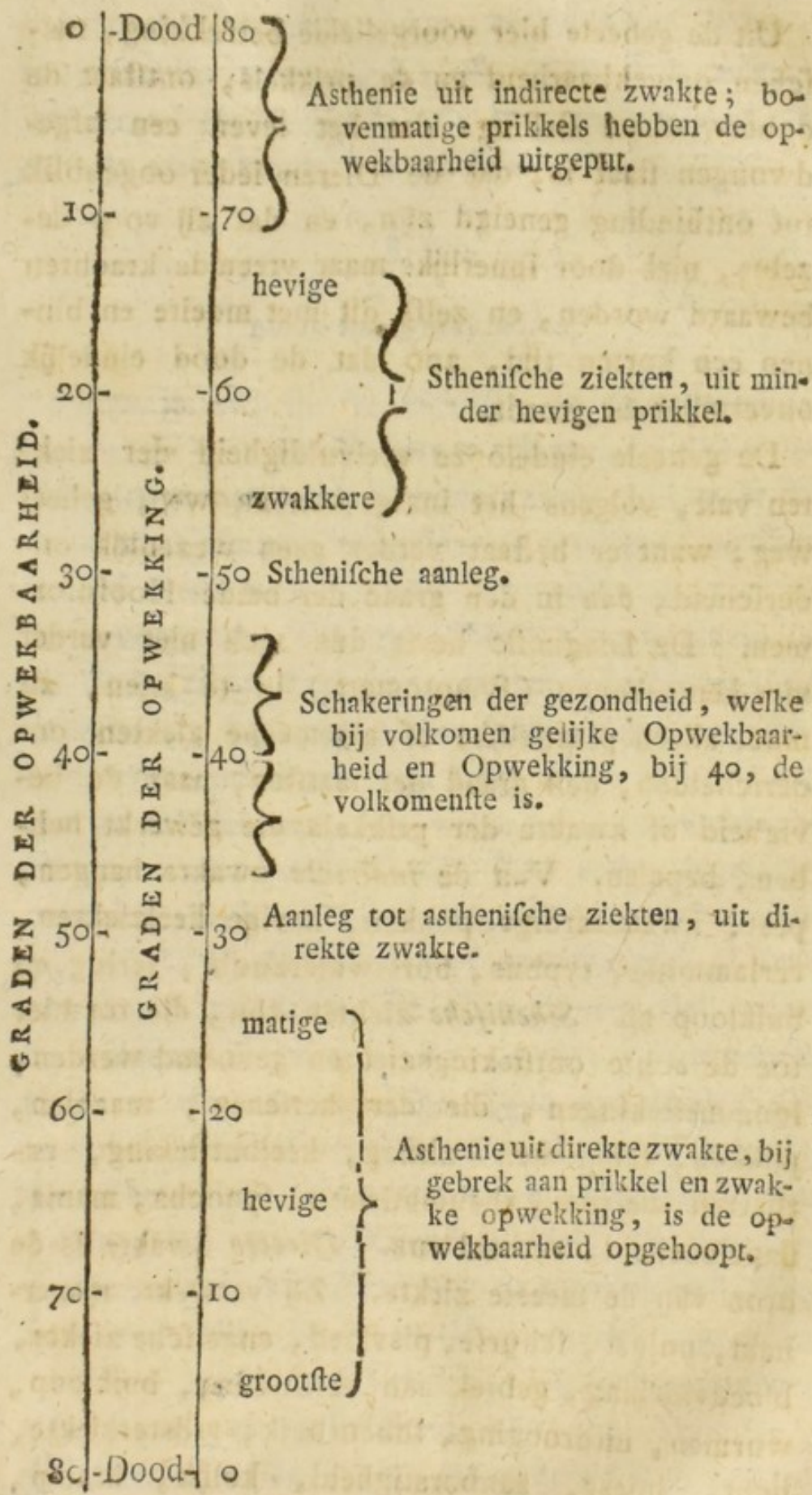
De algemeene ziekten, welke uit overmatige opwekking ontstaan, worden *sthenische* (*), (ontstekingsziekten, phlogistische,) die welke uit gebrek aan opwekbaarheid ontspruiten, *asthenische*, genaamd. Twee hoofdformen van ziekten zijn er dus en beiden gaat immer een *aanleg*, (opportu-niteit) vooraf. De prikkels kan men, naar mate zij de eene of de andere ziekteform voortbrengen, *sthenische* en *asthenische* (verzwakkende) vermogens, en de iedere form voorafgaanden toestand, den *sthenischen* of *asthenischen* *aanleg* noemen. Die *sthenische* ziekten, waarbij de pols onregelmatig aangedaan is, mogen geene *koortsen*, maar *pyrexien* genoemd worden; *koortsen* zijn altijd *asthenische* ziekten met veranderden pols. Tot de oorspronkelijkste gedachten van BROWN behoort het, dat hij de graden der opwekbaarheid, met de haar overeenstemmende graden der opwek-

(*) Daar de uitdrukking *sthenie* reeds eene overmaat, een *te veel* aanduidt, zoo is de nu onlangs tot mode geworden *hyper-sthenie* ongetwijfeld meer als overtollig. H.

wekking, naar de verschillende hevigheid des prikkels, zinnebeeldig zocht daar te stellen, hetgeen naderhand onder de handen zijner bearbeiders tot een smaakloos speelwerk ontaard is (*), zonder nogtans zelf de volgende maat voor onfeilbaar te houden of het gemakkelijk te achten, bij ieder voorkomend geval van ziekten, den waren graad der opwekking te bepalen.

(*) BROWN zelf had een te gezond verstand, om zijne voorstellingen van de graden van opwekking en der prikkels in getallen meer dan voor een louter zinnebeeldig inzicht te houden, waar van hij op goede gronden geen verder gebruik maakte, omdat de krachten en de krachtoefeningen der levende bewerktuiging, doorgaans niet met de maat en de elle kunnen gemeten worden. Slechts sommigen zijner beperkte aanhangers die den geest zijns stelsels in zijne eenzijdigheid, in zijne mislagen, in zijnen dooden letter zochten, begonnen die graden in getallen en allerlei wonderlijke drie- en vierhoeken af te beelden, waarin men, volgens hunne meening, even als op een zonnwijzer of een mijlwijzer nazien kon, op welk een graad, bij ieder voorkomend geval, de *sthenie* of *asthenie* stond. Deze nuttelooze posen begaat de Schrijver van het volgende geschrift: *De scalis Brunonianis scripsit novamque adjecit C. T. G. SCHMIDT, cum tabula aëri incisa. Lips. f. a. 8.* waarin hij dezelve historisch doorloopt en berispt, gevende ons daarop eene nieuwe: Een vierkant, waarop de hoeklijn de gezondheid, de op hetzelfde ter regter zijde getrokken evenwijdige lijnen den *sthenischen* aanleg, de verschillende graden der *sthenie* en den overgang in *indirecte zwakte*, de ter linker zijde getrokken echter de onderscheidene graden der *directe zwakte* moeten aanduiden. Jammer is het, voor de kopere platen, die tot zulke grillen gebezigd worden.

H.

Uit de geheele hier voorgestelde betrekking, tus-
schen opwekbaarheid en de prikkels, ontstaat de
onbetwistbare stelling: dat het leven een afge-
dwongen staat is; dat de Dieren ieder oogenblik
tot ontbinding geneigd zijn, en dat zij voor de-
zelve, niet door innerlijke maar vreemde krachten
bewaard worden, en zelfs dit met moeite en bin-
nen een korten tijd, zoo dat de dood eindelijk
onvermijdbaar wordt.

De geheele eindelooze veelvuldigheid der ziek-
ten valt, volgens het inzicht van BROWN, geheel
weg; want er bestaat verder geen wezenlijk on-
derscheid, dan in den graad der beide Hoofdfor-
men. De Diagnofis heeft dus zich niet verder
met kenteekenen (symptomata) in te laten, zij
moet alleen plaatselijke of algemeene ziekten on-
derscheiden, den graad der laatsten, naar de he-
vigheid of zwakte der prikkels die gewerkt heb-
ben, bepalen. Van de *indirecte* zwakte hangen,
pest, kwaadaardige pokken, hevige keelziekten,
verlamming, typhus, borstwaterzucht, tering en
buikloop af. *Sthenische* ziekten zijn, die tot hier
toe de echte ontstekingsziekten genoemd werden,
longontstekingen, die der hersenen, mazelen,
pokken, scharlaken - uitflag, keelontsteking, ca-
tharren, de roos, rheumatismus, synocha, mania,
flapeloosheid, vetheid enz. *Directe* zwakte is de
bron van de meeste ziekte. Zij verwekt mager-
heid, onlust, schurft, pislloed, engelsche ziekte,
bloedvloeijing, gebrek aan verduwing, buikloop,
wurmen, uitdrooging, scheurbuik, vrijsterziekte,
jicht, hoest, aanborstigheid, kolijk, kramp,
wa-

waterzucht, vallende ziekte, verlamming, beroerte, trismus, tetanus, koortfen van den geringften graad tot de pestkoorts toe. — Deze is de geheele ziektekunde van BROWN.

§ 100.

BROWNS *geneeswijze.*

Niets is er, in de ziekten, op de gedroomde geneeskrachten der Natuur te rekenen, welke zonder uitwendige prikkels onwerkzaam zijn, maar de Arts moet nimmer ledig staan, en moet of prikkelen of verzwakken, zoo als zulks de ziekteform vereischt. Bij eene sthenische gesteldheid is dit de regel ter genezing, dat men de opwekking vermindert, bij eene asthenische, deze te vermeerderen, en daarin zoo lang voort te gaan tot dat de middelmaat, van welke de gezondheid afhangt, weder hersteld zij. Een ander regel ter genezing heeft er bij de algemeene ziekten niet plaats. Wij hebben alleen of opwekkende of verzwakkende middelen, die allen op eenerlei wijze en volgens de wetten der overige opwekkende krachten werken; eene specifieke verscheidenheid in hunne werkingen heeft geene plaats. Wat in de eene sthenische ziekte nuttig is, is zulks ook in alle andere, en een prikkelend middel, dat eene asthenie genezen kan, kan ook de overige herstellen. In alle gevallen is de werking eenerlei, en alleen naar den graad verschillende. De geneesmiddelen der sthenische gesteldheid zijn dus krachten, (*Potenzen*) welke slechts eenen zwakkeren prikkel

dan dien, welke der gezondheid voordeelig is, opwekken; men kan ze verzwakkende of ansthenische middelen noemen. De Geneesmiddelen der asthenische gesteldheid zijn krachten, welke eenen sterkeren prikkel maken dan tot de gezondheid bevorderlijk is, en deze kan men prikkende of sthenische middelen noemen. Nimmer vermag men de genezing eener belangrijke ziekte, of in het algemeen geene ziekte, aan een enkel middel toevertrouwen, veeleer moet men het gebruik van meerdere middelen altijd den voorrang geven, omdat alsdan derzelve dadelijke werking in eene grootere uitgebreidheid op het zamenstel aangevoerd, en de opwekbaarheid algemeener en gelijkvormiger aangedaan wordt.

In de genezing der *indirecte* zwakte, van welk een' graad ook, en van welk een' aard van bovenmatigen prikkel, immer ontstaan, moet in den beginne die prikkel, welke als het hoofdzakelijke middel aangewend wordt, niet veel minder als de prikkel die de ziekte veroorzaakte, maar dan ook allengskens verminderende, tot de volkomene genezing der ziekte, aangewend worden. De verzwakkende geneeswijze moet men geheel vermijden, omdat geene zwakte, van welk een' aard ook, noch een harer graden, door geen andere, van welk een' graad ook, hersteld kan worden. Alleen in den voortgang tot *indirecte* zwakte, tusfchen 40 en 70, zoo lang de toestand sthenisch is, zijn verzwakkende middelen dienstig.

Bij genezing der *directe* zwakte, moeten wij met den geringsten graad van prikkel eenen aanvang

vang maken en zoo allengs tot het gebruik van krachtiger prikkels opstijgen, tot dat de overvloed van opwekbaarheid trapswijze ontnomen en de gezondheid weder hersteld is.

Van de ziekten der vochten is in het stelsel van BROWN eigenlijk geen gewag gemaakt. In het genezingsplan heeft men niets anders in het oog te houden, met opzigt tot de ziektestoffe, dan haar tijd tot verlating uit het ligchaam te geven. Dan zij moge, gelijk alle andere opwekkende krachten, dan eens prikkelend, zoo als in de pokken en mazelen, dan weder verzwakkende, gelijk in de aanstekende koortsen en in de pest, werken, of hare werking moge daarin alleen bestaan, dat zij der ziekte, welke zij vergezelt, eene bijzondere gedaante geeft, om bij het algemeene lijden een plaatselijk te voegen, zoo komt nochtans, in geen van deze gevallen, eene nieuwe geneeswijze te stude. —

§ 101.

Algemeene aanmerkingen over de voordeelen van het stelsel van BROWN.

Na deze volkomeñe opgave van al de eigendommelijkheden der leere van BROWN (§ 97-98), na derzelver vergelijking met de overige oude en nieuwere geneeskundige Theorien, en na een onpartijdig overzicht over de daaromtrent gevoerde geschillen; vermoge de volgende beoordeeling in het algemeen, door iederen onbevooroordeelden, als geldende aangemerkt worden; zij bevat ten minste

ste de gevolgen, die van de practische waarde der nieuwe leere, waarvan alleen hier gesproken wordt, afgeleid zijn.

Het was zeer voordeelig voor onze kunst, dat BROWN zoo dringend op de uitwendige invloeden, waar onder het dierlijk ligchaam zich bevindt, opmerkzaam maakte en ons aantoonde, hoedanig gezondheid en ziekte door dezelve bepaald werden, hoedanig, zoo wel het ontstaan en de natuur der ziekte, als derzelve genezing, geheel van hare gesteldheid afhangt, en hoe het werk van den Geneesheer overal in derzelve behoorlijke besturing bestaat. Op denzelfden weg hebben wij reeds eenen PARACELsus, eenen FR. HOFFMANN en andere helderziende Artsen gevonden; BROWN ging in de bepaling van den iedere ziekte voorafgaanden *aanleg* nog eene schrede verder, en plaatste op deze wijze de langzame gedaante der ziekten, onder medewerking der uitwendige invloeden, nog in helderder licht.

Hoe zeer ook sedert FR. HOFFMANN, de *toestand der levende vaste deelen*, een hoofdinzicht der Artsen had behooren uit te maken, zoo bleef toch hunne Theorie altijd met willekeurige stellingen van de gebreken der vochten overladen. Ja deze stellingen drongen zich in de heerschende gastrische Theorie meer dan ooit in (§ 85). BROWN zette dezelve een tegenwigt tegen, die meer tot hare verbanning bijdroeg, dan alle toenmalige bewerkingen van onze kunst, en welke men dus onder de gunstigste voorvallen, die den val dezer eenzijdige vochten -

pathologie tot gevolg gehad hebben, rekenen moet.

Offchoon ons de pathologie der vaste deelen, de juiste inzigten in de zieke dierlijke bewerktuiging verzekerde, zoo is het toch niet te ontkennen, dat men dezelve met vele stellingen en spitsvindigheden overladen heeft, die voor de willekeurigste meeningen der vochten-pathologie niets behoefden te wijken. Waren de verklaringen van CULLEN door kramp, atonie en energie der hersenen en dergelijken (§ 80) wel beter, en ter regeling onzer inzigten geschikter als de Archaeus van HELMONT, de opbruifching van SYLVIUS, de scherpten van BOERHAVE? — Ook die hypothesen verwerpt BROWN, en zijne poging om de pathologie der vaste deelen geheel van dezelve te bevrijden, en haar eenvoudige waarheden ten grondslag te leggen, verdient alle aching.

De duurzaamste en uitmuntendste verdienste, verwierf zich BROWN onbetwistbaar door de *beperking der heerschende ontlastende, verzwakkende geneeswijze*; ja men heeft hem dit als zijne eenigste verdienste willen toerekenen. Dat van deze geneeswijze, in de handen der meeste Artsen, het verderfelijkt misbruik gemaakt is, zal zelfs de grootste vereerder der Geneeskunde, zoo als zij in de vorige Eeuwen bestond, niet kunnen ontkennen. Wie telt de slachtoffers der, sinds STHALS tijden, zoo algemeen in zwang zijnde aderlating, der oplosfende geneeswijze, der ontijdige gegevene braak- en purgeermiddelen? Wie berekent de nadeelen van die ongelukkig gekoze-

ne geneeswijzen, welke men tegen de scherpten, de verrotting en andere gewaande gebreken der vochten aanwendde? Met eenen slag maakte BROWN aan deze wanorde een einde, en werd onloochenbaar, van dien tijd af, een weldoender zijner tijdgenoten!

In het algemeen moet men echter, om den voordeligen invloed van het stelsel van BROWN op de geneeskunde juist te schatten, en het echte karakter van het tijdperk te bepalen, dat hij gebragt heeft, voornamelijk het oog vestigen op de gelijkzijdige, grootendeels door de nieuwe leer verwekte, bewerkingen der geneeskundige Theorie. Deze waren het eigenlijk, die ons, langs onderscheidene doolwegen, tot het tegenwoordig standpunt van onze geneeskundige kennis gevoerd hebben. (XXII-XXIV.)

§ 102.

Gebrek en nadeelige invloed van het BROWNIAANSCHE Stelsel.

Aan den anderen kant, had echter deels de nieuwe leer zelve, deels en nog meer, de wijze waarmede men haar bewerkte, ook hare overwegende gebreken en onvolkomenheden, die wel verre van de geneeswijze tot zekere grondbeginselen gebragt te hebben, dezelve nog onzekerder maakten, en op een even zoo verderfelijk misbruik uitliep, als zulks bij andere Theorien te voren reeds het geval geweest was. Men zag zeer spoedig in, hoe weinig het stelsel van BROWN op de algemeene, juiste aanmerking eene uitzon-

de-

dering maakte; dat namelijk bijna alle stelsels der Artsen, van het oudste tot het allerlaatste, *eenige waarheid* bevatten, waarvan de kunstenaar naar zijn inzicht gebruik maken kan, maar dat dit ware eindelijk op Empirie uitloopt, en dat wetenschappelijke eenheid en waarheid in geen afzonderlijk stelsel ooit kunnen gevonden worden. Wat van de zijde der Physiologie, tegen de nieuwe Schotsche leer, te herinneren valt, zal ik hier niet herhalen, maar alleen hare gebreken en onvolkomenheden in een practisch opzigt aanvoeren.

Hetgeen BROWN van de opwekbaarheid en van de haar of ophoopende of uitputtende werking der prikkels leert, zijn zinnebeeldige voorstellingen, die ons der waarheid geene enkele schrede nader voeren. Wanneer wij niet weten wat *opwekbaarheid* is, zoo weten wij ook niet hoe een sterker of zwakker prikkel op haar werkt. Wij kennen volstrekt de schakels der keten van veranderingen niet, die in de levende bewerktuiging, tusschen de indrukken van eenen zoogenaamden prikkel, en de verschijnselen, die hij voortbrengt, opgesloten ligt. De woorden *opwekbaarheid*, *prikkel*, *opwekking* enz. hoe veel menig een daarmee meent gezegd te hebben, verklaren hier even weinig, als *Archeus*, *ziel*, *levenskracht*, *verandering van menging*, *scherpte*. enz. Al deze uitdrukkingen, die in de Theorien van ouds afgewisseld hebben, bevestigen verder niets, dan gebrek aan kennis, en de poging om dezelve achter woorden te verbergen.

Het onderscheid tusschen algemeene en plaatselij-

lijke ziekten, is eene van die klippen, waarop de leer van BROWN zoo onvermijdelijk stranden moest, zoo dat de geheele vereenigde magt der spitsvindigste twistkunst zich niet redden kon. Dit zelfde geldt ook van de verdeeling der prikkels in *algemeene* en *plaatselijke*. Welke ziekte is algemeen, welke alleen plaatselijk? In welk eene betrekking staat het plaatselijk lijden tot de algemeene ziekte, waarmede hetzelfde gepaard gaat? Welk een zamenhang heeft de algemeene ziekte met de voorhanden plaatselijke? Waar is zoodanig eene algemeene ziekte, welke men niet meer of minder te gelijk, als eene plaatselijke aanzien kan? Waar houdt de plaatselijke werking der prikkels op, waar begint de algemeene, en hoedanig gedragen zij zich onderling. — Ik weet zeer wel, met welk eene vertooning van geleerde Theorie men al deze en de daaruit volgende vragen beantwoord heeft; maar ieder waar practisch Arts zal ook even goed zich verzekerd houden, dat uit deze Theorie aan het ziekbed geen wezenlijk voordeel te trekken is. Hij zou tot de verderfelijfste eenzijdigheid vervallen, die zich, in zijnen uitoefenenden geneeskundigen werkkring, aan haar wilde vasthouden.

Wanneer al eens de beweerde gelijkflachtigheid, zoo wel der opwekbaarheid als der prikkelende of verzwakkende werking der geneesmiddelen, ook in een bepaald opzigt gegrond is, dan geeft zij toch, in de uitoefening der kunst, een veel te eenzijdig, en bij gevolg tot dwaling voerend, inzicht. Men moge hier eene op algemeene Na-
tuur-

tuurwetten berustende eenheid ten grondslag leggen, zij biedt ons echter, in de verschijnselen der gezonde en zieke bewerktuiging, zulk eene verscheidenheid aan, dat wij haar volstrekt moeten op prijs stellen. De werking van alle geneesmiddelen moge of op verzwakking of op prikkeling kunnen terug gebracht worden, zoo bezitten toch afzonderlijke geneesmiddelen in hunne wijze om te verzwakken of te prikkelen zoo veel eigendommelijks, dat dit door den Arts bijzonder in het oog moet gehouden worden, en zoo lang de ondervinding leert, dat bijzondere bepaalde ziekteformen, alleen door zeker bepaalde, eenvoudige prikkelende of verzwakkende geneesmiddelen genezen kunnen worden, zoo lang wij de geneesmiddelen volgens den empirisch te beoordeelen toestand van de ontvangbaarheid en het werkingsvermogen, naar de oude *Indicatio a juvantibus et nocentibus*, gedrongen worden te kiezen en te wenden, zoo lang kan en moet het *Browniaansche* inzicht in de dingen, in onze empirische kunst geene meerdere eenheid en eenvoudigheid brengen dan haar door vroegere stelsels is te beurt gevallen. Wat heeft men daarmede gewonnen, wanneer wij in onze leere der Geneesmiddelen, in de plaats van verkoelende, verzachtende, oplofende, zuurverdelgende, rottingwerende, krampstillende, bedwelmende middelen, nu even zoo vele en welligt nog meerdere onderafdeelingen van middelen stellen, die op verschillende wijzen prikkelen of verzwakken? Men toont geen begrip van datgeen te hebben, wat der geneeskunde waarlijk bevorderlijk is,

wanneer men in zulke dingen hare volmaking zoekt!

De ziekteform, — dit is op nieuws een van de grootste steenen des aanstoots in het stelsel van BROWN. Waarom verwekt, bij de voorgewende gelijkaardigheid der werkingen, deze prikkelende of verzwakkende kracht, pokken, gene mazelen, eene andere scharlaken uitflag, weder eene andere venusziekte enz. Wat bepaalt de eigendommelijke werkingen van geneesmiddelen in bijzondere ziekteformen, welke zich bij andere weder anders gedragen? Alle bewerkingen der *Browniaansche* Theorie hebben omtrent deze punten geene bevredigende oplossing kunnen geven; daar nu de Arts zich in zijnen werkkring, bij allen inzicht op de betrekking tusschen opwekbaarheid en ziekteoorzaken, immer met ziekteformen en bepaalde werkingen der middelen, volgens deze formen, moet onledig houden, zoo kenmerkt zich daarin de grootste gaping, welke tusschen die Theorie, en de kunst om ziekten te genezen, gelegen is.

Overvloed en gebrek aan prikkel verzwakken ongetwijfeld, maar daarmede zijn gedeeltelijk nog niet alle, het versterkende genezings-plan in enkele gevallen bepalende, bij voorbeeld, plaatselijke, oorzaken der zwakte des dierlijken lichaams uitgeput; anderdeels is het onderscheid tusschen directe en indirecte zwakte, aan het ziekbed niet zoo gemakkelijk te onderscheiden als het eenen onkundigen bij het inzien der *Browniaansche* lijst zou toeschijnen. Dikwijls hebben di-

direct of indirect verzwakkende krachten op eenen zieken te gelijk en in eenen gelijken graad gewerkt: aan welke zwakte is hij nu ziek? Aan eene gemengde, — zegt men. Maar juist die toestand, welke men hier gemengde zwakte noemt, kan, volgens de *Browniaansche* denkbeelden, uit overvloed of gebrek van of aan opwekbaarheid niet begrepen worden. Maar gesteld zijnde, dat alle zwakte geheel alleen van gebrek of overvloed aan of van opwekbaarheid afhing, wie zal ons dan nog den graad van het een of van den anderen bepalen, naar welken wij de sterkte des aan te wenden prikkelenden middels afmeten zullen? Deze afmeting blijft toch enkel een onderwerp der Empirie, der beslissing van den Arts naar zijn eigen inzicht en meening; en dat dit geenszins tot grootere zekerheid en klaarheid der kunst voert, hebben de waarnemingen, welke men tot voorgewende bevestiging der nieuwere leere verhaalt, genoegzaam bewezen. Zij hebben bewezen, dat men zich dikwijls tot een buitensporig, lichtzinnig gebruik des wijns, der heulfap, en van andere prikkelende middelen, verleiden liet, waarover nu de genius der echte practische kunst treurt, wat ook immer de theoretische met hare spitsvindige woordenpraal tot hare verdediging aanvoeren moge. Het ware, dat in ieder stelsel gevonden wordt, is eenzijdig en voert, wanneer men het eenzijdig in de uitoefenende kunst overbrengt, tot de gevaarlijkste dwalingen. Dit heeft de blinde verkieefdheid aan

een stelsel geleerd, sedert dat er een stelsel bestond! —

De onmogelijkheid, om de ziekten ooit hunne bepaalde plaats onder sthenie of asthenie aan te wijzen, heeft zich daardoor gekenmerkt, dat men van het *Browniaansche* rigtsnoer dadelijk gedwongen geweest is af te wijken. Dan eens kon men van vele ziekten niet bepaald zeggen of zij sthenisch of asthenisch waren, en zag zich genoodzaakt dezelve, naar willekeur, eene plaats aan te wijzen; dan eens moest men een gebrek, welks asthenische natuur BROWN algemeen beweerde, onder de sthenische stellen; dan weder bragt men tot groot gevaar der zieken en onder eene strijdige behandeling, meerdere dagen daarmede door, dat men de sthenische of asthenische natuur eener ziekte zocht uit te vinden, dan weder vergat men, in deze vruchteloze poging, het eigendommelijke der ziekteform geheel, welke noch sthenie noch asthenie is, en dat een genezingsplan vordert, dat noch sthenisch noch asthenisch genaamd kan worden. Daaruit blijkt dat in den practischen werkring deze *Browniaansche* tweeledige verdeeling ontoereikende is, dat zij nauwelijks de algemeene rangschikking der ziekten ten grondslag heeft, dat zij ten hoogsten de genezing in het algemeen bepaalt, en dat deze naar geheel andere, eigene inzigten in de ziekteform, geleid worden moet. Ja men begon zelfs van de gelijkzijdige verbinding eenes sthenischen of asthenischen toestand bij een en denzelfden zieken te spreken, eene verbinding,

ding, welke, wanneer zij plaats grijpt, alleen reeds toereikende zijn zou, om de geheele leer van BROWN te doen instorten.

De diagnose der ziekten vordert veel meer, dan een eenzijdig terugzien op de voorafgegane schadelijken invloeden, op den *Valetudinis statum, qui morbum antecessit*. De bewijzen liggen in de geschriften der verdedigers der *Browniaansche* dwalingen voor oogen, tot welke misflagen dit eenzijdig inzicht verleid heeft. De ziekelijke toestand is voorwaar een Natuurverschijnsel, dat veelzijdige inzichten aanbiedt; hij die nu alleen het oog op den *Valetudinis statum, qui morbum antecessit* vestigt; deze begrijpt dan slechts een dezer inzichten, verwaarloost de overigen, en verkrijgt langs dien weg slechts eene onvolkomene kennis der ziekte. Hoe verre zijn hier oudere Geneesheeren, een SYDENHAM, FR. HOFFMANN, boven BROWN geplaatst, daar zij *volledige* ziektehistorien, *volledige* geschiedkundige opgaven van alle oogenblikken, welke tot het ontstaan, de gedaante, den loop, den uitgang der ziekten behoorden, tot grondslagen van de volmaking der Geneeskunde maakten.

De oude geheimzinnige begrippen van de Geneeskraft der Natuur zijn, door de nieuwere geneeskunde, wel is waar geheel verdrongen, maar ook door de geheele geringachting dezer kraft, waartoe men uit de leer van BROWN gelegenheid verkreeg, zijn de verderfelijkste misflagen ontstaan. Hij geeft juiste begrippen van de geneeskraft der natuur, die ieder genezingsplan ten

grondflage leggen moeten, en welke BROWN zelf aangenomen heeft, wanneer hij zegt: dat deze kracht zonder uiterlijken prikkel geheel onwerkzaam is. Omtrent dat laatste punt waren de Artsen van ouds van hetzelfde gevoelen, en nimmer heeft een hunner in een ligchaam geneeskraft gezocht, dat den uiterlijken prikkel der lucht, van het voedsel, van den omloop des bloeds enz. ontbeerde.

Deze zijn de hoofdgebreken der *Browniaansche* leer, met opzigt tot hare practische aanwending; zij werden reeds door de verdedigers dezer leer erkend, en het kon dus niet misfen of het geheele stelsel, moest als zoodanig, na verloop van weinige jaren, weder vallen. Slechts eenige afzonderlijke stukken (§ 101.) zijn tot voordeel der kunst gered! —

XXII.

DE THEORIE DER OPWEKKING.

§ 103.

Haar kenmerk.

De theorie der opwekking is thans nog in hare geboorte; — uit de overblijffels der Oude, opstellingen van de pathologie der vaste deelen berustende, stelsels; — uit meerdere gekozene voorstellingen der vochten-pathologie; — uit afzonderlijke stukken van het stelsel van BROWN; uit de schei-
kun-

kundige inzichten in de dierlijke bewerktuiging; en eindelijk uit de beginselen, welke de nieuwste wijsbegeerte, in het bijzonder de bespiegelende Natuurkunde, daargesteld heeft, vereenigd. — Wat is dus nu de Theorie der opwekking? Volgens de nieuwste geschriften, waarvan zij het onderwerp uitmaakt, verschijnt zij doorgaans in eene zoo onbepaalde, wisselvallige gedaante, welke haar de aanspraak op eigendommelijkheid betwistbaar maken moet. Is de Theorie der opwekking het BROWNIAANSCH stelsel, in zijne echte oorspronkelijke form? Stelt zij dit stelsel onder een walgenden woordenstrijd, spitsvindige verklaringen, wijsgeerige, schoolsche terminologie, voorstellingen der begrippen *a priori*, en met alle kunstgrepen der schoolsche twistkunst beladen, voor? — Is zij de gelukkige vereeniging van de zenuwpathologie met eene gezuiverde leer van de oorspronkelijke en afhankelijke ziekten der vochten? Of is zij eene verbinding der BROWNIAANSCH leere, met scheikundige voorstellingen, bijzonder met de voorstellingen van REIL, die men op velerlei wijze zoekt tot stand te brengen? Of eindelijk nadert het stelsel van BROWN, door het aanwenden van natuurwijsgeerige stelregelen, tot zulk een ideaal van een stelsel, dat aan alle wetenschappelijke eischen beantwoord, en dat men de Theorie der opwekking genoemd heeft? — Op alle deze vragen kan men met *ja* en *neen* antwoorden, naar mate men het kenmerk der Opwekkingstheorie, naar dezen of genen Schrijver, bepalen wil. Onoverzienbaar en nu nog in de he-

vigste gisting bevat, zijn de tegenstrijdigheden over dit onderwerp; doch het strekt aan onze kunst onbetwistbaar tot voordeel dat zij eigenlijk nu door geen enkeld stelsel beheerscht wordt, en dat zich ieder op zich zelve, reeds door zich het regt aan te matigen van te willen heerschen, zijnen spoedigen ondergang bewerkt. Dit hebben wij in onze dagen aan de BROWNIANSCHÉ, ROSCHLAUBSCHÉ en andere Opwekkingstheorien bevestigd gezien (*).

In

(*) De uitdrukking, OPWEKKINGS-THEORIE, is over het geheel genomen niet gelukkig gekozen, in zoo verre dezelve eene eigendommelijke, van ieder andere wezenlijk onderscheidene, geneeskundige Theorie beteekenen moet. De geneeskunde heeft toch met het levend, bij gevolg OPWEKBAAR, dierlijk ligchaam te doen; zij kan dus geene Theorie daarstellen welke niet op de eigenschappen van het leven betrekking heeft, en welke de dierlijke stof niet als eene *opwekbare stoffe* behandelt. Al de door mij reeds behandelde, hoe zeer ook onderling verschillende Theorien, zijn echter, zonder uitzondering, meerdere of mindere Opwekkings-theorien, het allerminste de zoodanige echter, welke zich hoofdzakelijk tot de gebreken der vochten bepalen. Intusschen is er ook onder de eenzijdigste Theorien, welke op der vochten-pathologie gegrond zijn, niet eene, welke de wetten van het bewerktuigde leven, hoe verkeerd de voorstellingen daarvan ook zijn mogen, geheel uit het oog verloren had.

Bij dit juist verband van iedere theoretische wijze van voorstelling, tot de eigendommelijkheden van een levend, opwekbaar ligchaam, is het voorzeker geen bewijs voor de betere inzichten van onze dagen, wanneer men ons aankondigt en wij bij herhaling lezen moeten: „dat na den val van het stelsel van BROWN, nu ook de Theorie der opwekking gevallen, en in de nieuwste leere der Natuur-wijsbegeerte ten ondergang gegaan zij.” DE OPWEKKINGS-THEORIE KAN GEENSZINS TEN GRONDE GAAN! — Hoe zeer ook de nieuwste inzichten in de bewerktuiging daarin een wezenlijk voordeel bezitten, dat zij de menging der dierlijke stof niet verwaarloozen, dat zij op

ha-

In zoo verre de kunst van den Arts, volgens hare natuur, op verstandige Empirie berusten zal en moet, zoo kan en vermag zij niet zonder Theorie bestaan. Deze Theorie moet, naar onze tegenwoordige maat van kennis, omtrent de dierlijke bewerktuiging, eene *Opwekkings-theorie* uitmaken, dat is, zij moet, volgens den eisch van FR. HOFFMANN, en naar de inzigten, waartoe wij sedert zijnen tijd gevordert zijn, de volgende eigenschappen bezitten:

1°. Het inzicht omtrent de betrekking van het *solidum vivum* met alle in- en- uitwendige invloeden, zoo wel in den gezonden als zieken toestand, moet haar tot eenen algemeenen en onveranderlijken grondslag dienen. Zoo wel de nadeelige invloeden die ziekte verwekken, als ook de geneesmiddelen die deze verdrijven, laat zij alleen, door middel van de opwekbaarheid der levende vezelen, op het bewerktuigd gestel werken, en zoekt daaruit alle verschijnselen der ziekten en derzelver terugkeering tot den normaal-toestand te verklaren.

2°. Zij vermag, zonder van de eenheid dezes grondslags af te wijken, de oorspronkelijke en afhan-

bare verplaatsing en vereeniging, op hare vernieuwing en veranderingen, acht geven, zoo blijft deze stof toch immer eene opwekbare stof, welke onder de wetten van een verstandelijk en een bewerktuigd leven staat. Deze wetten zullen, zoo lang er eene Natuurwetenschap en eene geneeskunde bestaan, de hoofzaak onzer navorschingen uitmaken, en iedere Theorie, welke ons tot deze werkzaamheid aanspoort of welke wij bij dezelve aantreffen, zal en moet altijd eene OPWEKKINGS-THEORIE zijn.

H.

hankelijke ziekten der vochten, in de bepaling der ziekteform, geenszins verwaarloozen.

3°. Zij moet zich in eene bestendige overeenstemming met de ondervinding houden, voor het gezond verstand in den practischen werkkring gemakkelijk aan te wenden zijn, zich dus niet boven de grenzen der zinnenwereld verheffen; geenszins op stellingen, die op eenzijdig genomene waarneming, of op begrippen, die het vernuft geschept heeft, berusten; en even weinig aandeel nemen aan iedere schoolsche, wijsgeerige, scheikundige of dergelijke woordenpraal; waardoor onze inzigten niet uitgebreid, maar de geneeskunde tot eene onvruchtbare benaming vernedert wordt; reeds klaagde FR. HOFFMANN over de *medicina nominalis*!

4°. Eindelijk moet onze Opwekkings-theorie geenszins als het eenige ware stelsel willen heerschen, maar zij moet al wat waarheid is, dat in andere stelsels gevonden wordt, in zich vereenigen, en zelfs door eene echte wijsbegeerte bestuurd worden; door eene wijsbegeerte, welke de geneeskunde tot den hoogsten trap van wetenschap verhoogt, waarvoor zij als eene Empirische wetenschap vatbaar is, die de eenheid en overeenstemming in de stoffe brengt, welke de ondervinding van alle tijden aanbiedt.

Eene Theorie, welke al deze eigenschappen zoo veel mogelijk in zich vereenigt, noeme ik de voor den tegenwoordigen staat van onze geneeskunde gepaste Opwekkings-theorie; zij is het, welke de ware kunst, om de ziekte te genezen, alleen

leen ten grondslag hebben moet, eene voorwaarde, welke ik in mijne aanleiding tot deze kunst zoodanig heb trachten te vervullen, als het de tegenwoordige strijd tusfchen de zich aanmatigende stelfelzucht en even zoo alles aanmatigende tegenovergestelde fcheen te vorderen.

Bepalen wij het kenmerk der Opwekkings-theorie op deze wijze, dan is het niet te ontkennen, dat men hare grondtrekken reeds in de meeste stelfels des vroegeren leeftijds vindt, en het is miskennis van hunne deugdzaamheid en van hunne waarheid, indien men BROWN den SCHEPPER der Opwekkings-theorie noemt, en onze nieuwere betere inzigten, geheel alleen uit zijn stelfel en de uit voorgewende volkomene bewerking van hetzelfde afleidt. Niets is zekerder, dan dat onze nieuwe Opwekkings-theorie zich geheel zonder BROWN had kunnen vormen; heeft zij niet den eenen Browniaanschen stelregel na den anderen verworpen? — Uit hoofde van de groote veelzijdigheid dezer nieuwste Opwekkings-theorie, welke hier niet afzonderlijk opgegeven kan worden, en waarbij wij in der daad nauwelijks weten, wat een ieder onder deze Theorie begrepen wil hebben, moet ik mij op de hier achter geplaatste gefchriften beroepen, — ongetwijfeld zal de Opwekkings-theorie in ieder, onder eene andere gedaante, zich vertoonen! —

§ 104.

Tegenwoordige toestand der Opwekkings-theorie.

Door deze en andere bewerkingen eener zogenoemde Opwekkings-theorie, welke ik om derzelve nietsbeduidendheid voorbijga, hadden in de laatste jaren de volgende gebeurtenissen in de geneeskundige letterkunde en bij de handelwijze van vele geneesheeren plaats:

Door de pogingen, om het stelsel van BROWN met vroegere wijzen van voorstelling in overeenstemming te brengen, — dan eens de scheikundige inzichten met hetzelfde te vereenigen, — dan weder door de bespiegelingen der ieder jaar afwisselende Natuurwijsbegeerte op hetzelfde over te dragen; dan weder door hetzelfde in de gewesten der geheimzinnigheid en dichtkunde over te voeren, wat tevens eenige weinige profaïsche menschen bijkomen lieten, — door al deze pogingen ontstond eindelijk zulk eene verwarring, dat de Artsen zelfs onderling elkander niet langer begrepen. Een mengsel van nieuwgeschapene woorden en redeneringen, en zoo vele voortbrengfelen, welke men veilig als dwalingen van het menschelijk verstand, als baren van onzin aanzien kan, voleinde den verwarden toestand van onze letterkunde, waarvan ik in het vervolg (XXIV) eenige proeven zal aantoonen. De uitdrukking Opwekkings-theorie had geen en bepaalden zin meer; het mangelde der geneeskunde aan eene vast bepaalde Theorie en de Artsen behielpen zich met twisten en bespiegelingen, met
blind

blind geloof en aankleving aan de toenmalige nieuwste gevoelens, welke niet vaster stonden dan de dagelijks afwisselende overtuigingen met ijdele woorden en voorschriften, of met duistere geheimzinnigheid en dichtkunde.

In dit doelloos streven naar een duurzaam geneeskundig steifsel, en den eeuwigen strijd moede, was eindelijk een aantal Artsen tot rust, tot eenen onverstandigen en onvruchtbaren stilstand gekomen, waarvan in de geheele geschiedenis der kunst nauwelijks een gelijk voorbeeld aan te treffen is. De geneeskunde heette het, was een gesloten geheel, en de Opwekkings-theorie, welke meer voor zich had afgebeeld, het hoogste, dat immer te bereiken was. Ieder onderwerp, dat niet juist met deze Opwekkings-theorie overeenkwam, wees men met verachting van de hand, en beantwoordde zulks nu beslissend met: „wij zeggen dat het is of *Hijpersthenie* of *Asthenie*,” — „*BROWN* zegt: *ROSCHLAUB* heeft geleerd,” en dergelijken meer. Om de woorden *Hypersthenie* en *Asthenie*, *verzwakken* en *opwekken*, draaide zich de geheele wijsheid van dezen aanhang, waarmede dezelve alle geneeskundig weten poogde te beheerschen. Heeft de Natuurwijsbegeerte onbetwistbaar veel goeds uitgewerkt, zoo bestaat hierin geen gering door haar voortgebracht voordeel, dat zij aan deze wanorde, dit onvruchtbare weten in schijn, een einde gemaakt heeft.

Deze doolwegen, in de bewerking en leerwijze der geneeskunde, hadden eindelijk in den practischen werkkring der Artsen eene slingering en

eene

eene zoo eenzijdige Empirie gebragt, welke wij na groote inspanningen en toezeggingen waarlijk niet hadden durven verwachten. Moeten wij zulks niet erkennen, dat na zoo veel navorschen, onderzoeken en denken, na zoo vele verklaringen, twisten en wederleggingen, het over het algemeen in de geneeskunde niet helderder geworden is? Want dit toch is geene schrede tot ware volkomenheid, wanneer onze gewone Practici, die anders empirisch met aderlating en andere ontlastinggen genazen, nu even zoo empirisch met Opium en prikkelende middelen omgaan; of wel geheel der oude Empirie in de armen vallen, nadat zij gehoord of zelfs ondervonden hebben, dat men met de nieuwe niet uitgekomen is?

Bij deze gesteldheid der Opwekkings-theorie, bij het verderfelijk misbruik, waarin zij ontaard is, wordt de noodzakelijkheid voorzeker met iederen dag dringender, om haar naar die grondstellingen te bewerken, welke ik reeds opgegeven heb en bij het slot mededeelen zal. Op den tegenwoordigen trap onzer kennis, is ons deze theorie doorgaans onontbeerlijk geworden. Slechts tegen de allerminste ziekten bezitten wij stellig hulprijke *specifieke* geneeswijzen, maar wij zijn genoodzaakt, ons aan de *algemeene* te houden. Wij hebben het eenmaal van de Natuur afgeleerd, dat de ziekten onder zekere betrekkingen, welke de Arts met veel zekerheid bepalen kan, bij de *subtraherende*, *verzwakkende*, onder andere betrekkingen echter bij de *adderende*, *versterkende* geneeswijze, in gezondheid overgaan. Daar, waar

iets

iets tegen eene bekende oorzaak of soms ergens iets specifiek, uit gebrek aan kennis van bepaalde doeleinden en middelen daartoe, niet kan ondernomen worden, daar blijft ons immer de algemeene methode over, van welke wij uit onderzinding weten, dat zij het leven en de ongeschondenheid van het organismus in zulk eenen graad en in zulk eene stemming onderhoudt, dat daarbij de ziekte hare tijdperken en haar genezingsvoortgang, welke zij volgens de eigenschappen harer form doorloopen moet, met de hoogst mogelijke zekerheid en bepaaldheid van eenen gunstigen uitgang doorloopen kan. Men late ons dus het ware en in de praktijk bruikbare, dat aangaande dit punt de Opwekkings - theorie vastgesteld en aangetoond heeft, behouden. Het denkbeeld van de therapeutische additie en substractie lag in de leer van alle denkende Artsen, van de vroegste tijden, tot op dezen dag, opgesloten. BROWN vatte hetzelfde, — en vele zijner Navolgers misvormden het. De uitdrukkingen *Sthenie* en *Asthenie* hebben voorzeker op zich zelve geene houding en geven slechts een algemeen inzicht in de ziekten, maar wij moeten dezelve en de daardoor aangeduide quantitative betrekkingen der bewerktuiging en der geneesmiddelen behouden, zoo lang wij in onze kennis omtrent de qualiteiten en de daarop gegrondveste specifieke geneeswijzen, nog zoo oneindig verre ten achteren zijn. Hebben wij ons aangaande den *Sthenischen* of *Asthenischen* toestand van het ligchaam een juist, niet overdreven, niet aan doode getallen en letters-

han-

hangen blijvend inzicht verschaft, dan hebben wij daardoor een algemeen plan ter genezing verkregen, dat, behoorlijk ten uitvoer gebragt, voor ons nuttig, — nimmer schadelijk zijn kan.

§ 105.

De Pfychische geneeskunde.

In zoo verre de Opwekkings-theorie het menschelijk organisme onder al zijne betrekkingen tot uitwendige inwerkingen beschouwde en in zoo verre zij het vermogen der hersenen, in denken en in het opwekken der hartstogten onder deze inwerkingen rekende (§ 99), gaf zij ook eene gelukkige gelegenheid daartoe, dat de *Pfychische geneeskunde*, in het bijzonder de aanwending der *Pfychische geneeswijze*, in onze dagen ijveriger en met geluk bewerkt werd. Van dit bijzonder onderwerp kan ik intuschen hier niet verder melding maken.

XXIII.

DE LEER VAN DARWIN.

§ 106.

Algemeen kenmerk van dezelve.

Te midden van het gedruis der BROWNIAANSCHÉ omwenteling, trad DARWIN (1794) met een nieuw stelsel te voorschijn, welks oorspronkelijkheid ech-

ter

ter openlijk in eene belangrijke zamenstelling van reeds bekende Theorien en daadzaken, in eene nieuwe terminologie en in een mengfel van stellingen bestond, dat dus op weinig meer dan op zeldzaamheid aanspraak maken kon. Noch de eenzijdige *werktuiglijke*, noch de *scheikundige* inzigten der levende bewerktuiging, waren hem, tot verklaring van alle verschijnselen des levens, toereikende. Hij zocht dus, gelijk alle andere stelselmatigen voor hem gedaan hadden, bevrediging in de bovenzinnelijke wereld, en onderwierp de dierlijke stoffe nog eens aan de heerschappij van eenen *geest*. Daaruit ontstond een mengfel van denkbeelden van STAHL, HOFFMANN, BROWN en uit de scheikunde, hetgeen, bij zijn geringe aanspraak op den naam van stelsel, evenwel het stelsel van DARWIN genoemd is geworden. Dichterlijke verbeeldingskracht heeft aan den oorsprong van hetzelfde zeer veel deel gehad. Van willekeurige stellingen afgescheiden, spreidt DARWIN een rijken voorraad van daadzaken ten toon, die belangrijke inzigten in het bewerktuigd leven beloven, en waarvan hij gedeeltelijk zeer vruchtbare toepassingen op het leven in het Dieren- en Plantenrijk maakt. Zijne ziektekunde berust echter geheel op willekeurige meeningen, zoo als de bespiegeling dezelve in der geestenwereld aanbiedt; tot zijne rangschikking der ziekten, naar derzelver naaste oorzaak bewerkt, heeft de ongeregeldeste verbeelding den grondslag ter verdeeling geschapen; hoe kan dus zijne geneeswijze anders dan een verdichtsel zijn?

§ 107.

DARWINS *Ziektekunde.*

De geheele Natuur kan men zich voorstellen als uit twee wezens of zelfstandigheden bestaande; de eene kan men *geest* en de andere de *stof* noemen. De geest bezit het vermogen, bewegingen te maken en voort te brengen; de stof, om deze bewegingen te ontvangen en mede te deelen. Deze beweging als oorzaak beschouwd, gaat alzoo iedere werking vooraf; als werking beschouwd, volgt zij iedere oorzaak onmiddellijk. Deze stelling van STAHL heeft de geheele leer van DARWIN ten grondslag.

De bewegingen der stof zijn of oorspronkelijk of *medegedeeld*. De laatste wordt door andere in beweging gevondene stof veroorzaakt en onderhouden; de eerste kan in vier klasfen verdeeld worden: 1) Beweging der zwaarte. 2) Beweging naar de wetten der scheikundige verwantschap. 3) Beweging van het levend bewerktuigd gestel; 4) De nog niet toereikend nagespoorde beweging der zoogenoemde luchtvormige vloeistoffen der warmte, van het licht, der Electriciteit, des Magneets enz. Iedere beweging op zich zelve volgt hare eigendommelijke wetten. Wij hebben ons nu met de derde klasfe der bewerktuigde bewegingen op te houden.

De bewerktuigde, dierlijke bewegingen onderscheiden zich van de medegedeelden daardoor, dat zij met hare oorzaak in bijna geene werktuiglijke betrekking is; — van de verschijnfe-
len

len der zwaarte, dat zij alle rigtingen met gelijke gemakkelijheid volgen; — van de scheikundige bewegingen, dat geene blijkbare herstellingen of nieuwe verbindingen der stoffe daarbij plaats hebben. Zij zijn of *sensorieele* of *fibreuse bewegingen*.

De *sensorieele* bewegingen zijn die der gevoelwerktuigen, waaronder niet slechts de hersenen, het ruggemerg, de zenuwen, de werktuigen der zintuigen en de spieren verstaan, maar zelfs iedere levensgeest, die door het geheele ligchaam verspreid is, zonder dat dezelve voor onze zinnen anders dan door zijne werkingen bemerkbaar wordt, begrepen worden. De levensgeest oefent zijne werkzaamheid op vierderlei wijzen uit, of, met andere woorden, het dierlijke gevoelwerktuig bezit vier verschillende krachten, wier uitoefening de oorzaken van alle zamentrekkingen der vezelachtige deelen des ligchaams is; zij worden in derzelver werkeloozen toestand, prikkelbaarheid, gevoeligheid, wil en zamenvereeningsskracht genoemd, en derzelver werkzame toestand, prikkeling, gevoel, wil en zamenvereening.

Van deze vier klasfen der *sensorieele* bewegingen verkrijgen ook de vier klasfen der *fibreuse* bewegingen haren oorsprong, en het oorzakelijke hangt met deze op het naauwst te zamen, namelijk prikkelingsbewegingen, gevoel, wil en vereeningssbewegingen. Onder de laatsten brengt DARWIN alles te zamen, wat in andere stelsels door *sympathie*, *antagonismus* uitgedrukt wordt, en wendt deze nieuwe leer algemeen, met vele nieu-

we uitdrukkingen verfiert, zeer fcherpzinnig op de Phijfiologie aan.

Volgens de vier hoofdklassen van bewegingen, neemt hij vier ziekten aan; die der prikkeling, van het gevoel, van den wil en van de zamenvereeniging (*association*). De ziekten der prikkeling vervallen weder in drie orden. 1) Van vermeerderde en 2) van verminderde prikkeling. In beiden geven de vermeerderde of verminderde prikkeling der bloedvaten, der watervaten, der affcheidingwerktuigen, van andere holligheden en vliezen, van de werktuigen der zinnen, vijf onderscheiden foorten, onder welker blinde willekeur of stellingen hij de afzonderlijke ziekten gerangschikt heeft. 3) Van teruggaande prikkelingsbewegingen. In de darmen, in de bloed- en watervaten, laat DARWIN overvloedig de daarin bevatte vochten terugwaarts keeren en verklaart daaruit, naar welgevallen, vele verschijnselen des zieken toestands.

Ziekten des gevoels, van deze zijn er ook drie orden; 1) van vermeerderd gevoel: a) met vermeerderde werkzaamheid der spieren; b) met ten voorschijn brenging van nieuwe vaten, door inwendige vliezen en klieren, met koorts; c) met het voortbrengen van nieuwe vaten door uitwendige vliezen of klieren, met koorts. Welke zeldzame begrippen moet de Nosoloog koesteren, die leeren kan, dat pokken en buikloop ziekten zijn van vermeerderd gevoel, met koorts, waarbij door uitwendige vliezen of klieren, nieuwe vaten voortgebracht worden? Op dergelijke wonderbare invallen stuit men in iedere afdeeling: (d

met

met voortbrenging van nieuwe vaten door inwendige, en e) door uitwendige vliezen of klieren. Wie zou dit laatste kenmerk bij de venusziekte en bij de slepende huiduitslagen, ontdekken? f) met koorts, ten gevolge van de voortbrenging van nieuwe vaten of vochten; g) met vermeerderde werkzaamheid der zinwerktuigen. — 2) Van verminderd gevoel algemeen, of in afzonderlijke werktuigen. — 3) Van teruggaande gevoelbewegingen.

Ziekten van den wil. 1) Van vermeerderden wil, met vermeerderde werkzaamheid, of der spieren of der zinwerktuigen. 2) Van verminderden wil in beiden.

Ziekten der zamenvereeniging. 1) Der vermeerderde zamenvereenigde bewegingen, geketend, (*circel, ketenen*, zijn de nieuwe woorden welke DARWIN bezigt), aan prikkelende bewegingen, — aan gevoelbewegingen, met willekeurige bewegingen, — met uitwendige invloeden. Aan al deze zijn ook 2) de verminderde en 3) de teruggaande zamenvereenigde bewegingen geketend.

Bij eene willekeurig opgebouwde ziekteleer kunnen alleen de enkele merkwaardige waarnemingen en scherpzinnige denkbeelden, welke DARWIN, onafhankelijk van zijne stellingen, in de beschouwing van afzonderlijke ziekten inweeft, voor onschadelijk gehouden worden.

§ 108.

DARWINS *Geneeswijze*.

In zoo verre DARWIN de geneeswijze met zijn stelsel tracht te doen instemmen, berust zij geheel op willekeurig aangenomene meeningen. Van de werking der geneesmiddelen, — in zoo verre hij van zijn stelsel afwijkt, geeft hij zich aan eene Empirie over, welke niet zelden op de zonderlingste invallen gebouwd is. Bijzonder heeft de nieuwste scheikundige geneeskunde hem tot bijzondere voorschriften ter genezing verleid, die de ondervinding van alle Artsen tegen zich hebben. De geneesmiddelen verdeelt hij in de volgende klasfen: 1) *nutrientia*, welke alle de prikkelende bewegingen in derzelver natuurlijken toestand van behoorlijke werkzaamheid houden; 2) *incitantia*, welke de werkzaamheid der bewegingen vermeerderen; 3) *Secernentia*, die deze prikkelende bewegingen vermeerderen, welke de afscheidingen uitmaken; 4) *Sorbentia*, die bewegingen vermeerderende, welke de opslurping daarstellen; 5) *Invertentia*, welke de natuurlijke orde dezer opvolgende bewegingen verkeeren; 6) *Revertentia*, die de natuurlijke orde der verkeerde prikkelende bewegingen weder herstellen; 7) *Torpentia*, welke de werkzaamheden van alle bewegingen verminderen. Welk een eenzijdig inzicht! Eene geneeskunde, die zulke krachten der geneesmiddelen aanneemt, kan zich zonder bedenking ook op de *vis attractrix*, *retentrix*, *dormitiva* etc. beroepen.

XXIV.

DE OP HOOGERE BEGINSELEN DER BOVENZINNELIJKE WIJSBEGEERTE, BIJZONDER OP DE BESPIEGELINGEN DER NATUURWIJSBEGEERTE, GEBOUWDE GENEESKUNDIGE THEORIEN.

§ 109.

Algemeene aanmerkingen.

Bij de wankelende begrippen, die men van ouds aan het woord *wijsbegeerte* verbonden heeft en nog verbindt, moeten wij boven alles twee soorten van wijsbegeerte onderscheiden, wanneer van hare aanwending op de geneeskunde gesproken wordt. Want wat verstaat men onder deze aanwending? Wat is wijsgeerige geneeskunde?

Noemt men wijsbegeerte, volgens redeneerkundige regelen, juist denken, den aangeboden of verkregen voorraad van empirische kennis, naar de algemeene wetten van ons denkvermogen behandelen; maakt zij de inhoud uit van die kennis, welke daarhenen leidt; zoo dat wij voor ons een bepaald begrip van eene wetenschap en hare grenzen maken, het door haar ontdekte behoorlijk waarden en naar de regelen van overeenkomst en gevolgtrekking eens stelselmatigen samenhangs, tot eene wetenschappelijke eenheid, brengen kunnen, wijst zij ons de gapingen in dezen samenhang en te gelijk de middelen aan, om dezelve

ten eenigen tijde aan te vullen; scheidt zij den schat van echte ondervindelijke kennis van alle stellingen af, die uit onvolkomene waarneming, of uit willekeurige, vernuftige begrippen voortgebracht zijn; leert zij ons de juiste aanwending van iedere ondervindelijke kennis en de grenzen, binnen welke zij zich houden moet, om eene verstandige Empirie te blijven, — dan is haar invloed op onze kunst weldadig, en hare theorie, zoo wel als hare uitoefening, wordt den naam van eene wijsgeerige geneeskunde des te waardiger, hoe minder men dien invloed in haar verliest, hoe meer hare bewerkers juist denken, en te gelijk met eenen grooten voorraad van empirische kennis toegerust zijn. Zoo lang men de geneeskunde in dezen zin wijsgeerig bearbeit, komt zij hare volkomenheid en haar doel nader; iedere redeneerkunde van den Arts, ieder werkstuk der geneeskunde, waarnaar wij zoo zeer streven, kan en mag daarom niet anders zijn dan even deze zelfde wijsbegeerte van het gezond verstand, dat in onze, gelijk in ieder andere empirische wetenschap, eene naar haren rang mogelijke eenheid en harmonie voortbrengt. Volgens vroegere gelukkige en ongelukkige proeven, om zulk een werkstuk daar te stellen, loste BACO VAN VERULAM deze opgave zoo doelmatig op (1620), dat zijn werk (*Novum Organon Scientiarum*) voor alle volgende tijden den juisten weg aanwijst, langs welchen de wetenschappen bewerkt moeten worden. Mogten de Artsen toch altijd bij hunne Theorien de volgende stellingen van den waarlijk grooten Man

in

in gedachten gehouden hebben. „ *De Mensch, de helper en de verklaarder der Natuur, doet en begrijpt zoo veel als hij omtrent de orde der Natuur, door gelegenheid en denkvermogen heeft waargenomen, maar MEER WEET NOCH KAN HIJ NIET. — Met de natuur zijn de Werktuig-, Wis-, Genees-, Scheikundigen en de Wijzen — (Zoochemisten, Brownianen, Natuurwijsgeeren) gewoon zich in te laten, maar allen, zoo als de zaken thans zijn geschapen (in 1808 niet minder), met eene ligte poging, en een GERINGEN UITSLAG. Mogten zij, zoo als BROWN hun eens den raad gaf, altijd de vergiftige slangen der Wijsbegeerte, de bespiegelingen in het gebied van onbegrijpelijke oorzaken, ontvloden en met BACO bedacht hebben: *Spes est una in INDUCTIONE vera!* — Eene Eeuw later bewees de Wijsbegeerte van WOLF ten minste dien heilzamen invloed op de Geneeskunde, dat zij de Artsen in het ontwerpen en aannemen van ongegronde stellingen en willekeurige meeningen voorzigtiger maakte, terwijl zij niet gelden liet dan hetgeen naar hare methode kon verklaard worden (*). — Tegen het einde der voorgaande Eeuw*

(*) In eenen tijd, waar ons zoo dikwijls de grootste dwalingen van het menschelijk verstand, als het hoogste en heerlijkste der Wijsbegeerte aangeprezen worden, moet het ons zeer verheugen, wanneer wij nog echte Wijsgeeren aantreffen, die in den geest van BACO, dat is, op de alleen juiste wijze, de betrekking eener empirische wetenschap tot de Wijsbegeerte bepalen. Onder zoo veel goeds en echts, dat vele geschriften omtrent dit punt bevatten, moet ik hier vooral de gevolgtrekking, welke J. J. WAGNER uit zijne onbevooroordeelde onderzoekingen afleid, aanvoeren;

Eeuw trad eindelijk de Kritische Wijsbegeerte met haren maatstaf te voorschijn, om zoo wel het gebrek van alle voorgaande wijsgeerige stelsels als te gelijk de grenzen van alle menschelijke kennis te meten; en alzoo iederen tak dezer kennis den rang aan te wijzen, naar welken zij op den naam eener wetenschap meer of minder aanspraak mogt maken. De geneeskunde bekwam, volgens hare Natuur, onder de empirische wetenschappen, de haar voegzame plaats, onder die wetenschappen namelijk, welke alleen binnen het gebied der verschijnselen beperkt zijn, welke de ondervinding als hare eenige bron moesten erkennen, en aan welker stelselmatige schikking het menschelijk verstand zich in boven opgegeven grenzen van een juist denken, der gevolgtrekking (*induktion*) houden moest. Van dezen kant werd de omwenteling in de Wijsbegeerte, door KANT bewerkt, voor de geneeskunde gewichtig.

Maar met deze zelfde omwenteling nam ook een ongunstig tijdstip voor haar een aanvang. Zij werd

ren; zij is deze: 1) Dat de Geneeskunde als kunst, *empirische kunst is, en den zin voor de betrekkelijke overeenkomst voor het aenyoudige vordert, zonder welke geene empirische kunst met goed gevolg kan uitgeoefend worden.* 2) Dat de *wetenschappelijke zijde* der geneeskunde, het *bewustzijn omtrent de empirische handelwijze*, alleen door voortgaand wijsgeerig nadenken tot klaarheid kan gebragt worden. Dat echter 3) de Wijsbegeerte niet in staat is, om het gebrek der empirische kunst te verhelpen, maar dat deze alleen door zich zelve, dat is, *door waarneming en oefening*, en den reeds genoemden praktischen zin, die haar ten grondslag gelegd is, verder kan gebragt worden.

werd nu in de formen der nieuwste Wijsbegeerten, die uit het stelsel van KANT ten voorschijn traden, ingewikkeld, nam derzelve schooltaal aan, en menig Geneesheer scheen zeker te gelooven, dat het deze taal was, die onze kunst in haren voortgang behulpzaam zou zijn. De algemeenste dingen verkregen, in de terminologie van KANT gehuld, een blanketsel van nieuw gewigt; ook werd menig eene dwaling, menig eene willekeurige stelling, zelfs menige onzin, in dezen verblindenden tooi verborgen. Deze duizeling, welke al wat nieuw is tot eene modedwaasheid maakt, zou intusfchen weldra opgeheven zijn geweest, indien niet de Kantianen daardoor de geneeskunde een veel grooter bederf bereid hadden, dat zij ons kenvermogen eene veel te groote heerschappij over de zinnenwereld toestonden. *Dum mentis humanae vires falso miramur et extollimus, vera ejus auxilia non quaeramus* — is de bron van alle onheil in de bewerking der wetenschappen, zegt BACO; maar deze uitspraak werd vergeten. De verschijnselen moeten zich thans rigten naar die wetten, welke het verstand zich aanmatigt voor te schrijven; de Denkers, vreemdelingen in den kring der ondervinding, dachten, maakten stellingen en deden uitspraken; en al wat zij gedacht, gesteld en uitgesproken hadden, moest in de zinnenwereld als de verre boven haar verheven standpunt uitgaande waarheid erkend worden. Met eene aanmatiging, die de geheele empirische wereld in oproer en verwarring bragt, en met een onwijsgeerig gedrag, waardoor zich

bij alle omwentelingen in denkwijze, van ouds een groot aantal der Wijsgeeren kenmerkte, wilde men ons die bespiegelende Wijsbegeerte, welke alles zuiver theoretisch uit zich zelve en door zich zelve beflist, opdringen (*).

Hoe

(*) Bij den tegenwoordigen hevigen strijd, der verschillende wijsgeerige secten, bij de zich zonderling doorkruisende bemoeijingen der Wijsgeeren en Artsen, om de Geneeskunde tot eene Wetenschap te verheffen, is het doorgaans onmogelijk, over dit gewichtig onderwerp te oordeelen, zonder bij de eene of de andere partij te struikelen. Wat bij de eene juist geoordeeld wordt, wordt daarom door de andere berispt, en hoe min men ook iets dergelijks van Wijsgeeren moest verwachten, zoo stelt men zich altijd aan het gevaar bloot om met argumenten te regt gewezen te worden, die eigenlijk bij de geheele onwijsgeerige volksklasse gebruikelijk zijn. Ik moet mij daarom door de volgende aanmerking tegen alle verkeerde uitlegging trachten te hoeden. — Wanneer ik den Empirischen weg als den alleen mogelijken beschouwe, langs welken de Geneeskunde tot hare volkomenheid geraken kan, ben ik er echter zeer verre af, om het oog te vestigen op dat ondoelmatig aggregaat van waarnemingen, en ondervinding, waaruit de geheele wetenschap van talloos vele Artsen bestaat! Ik vorder de mogelijkste systematische eenheid en vereeniging in dezen chaos en weet alles, zelfs de mislukte tegenstreving, op prijs te stellen, om ons tot een algemeen geldend beginsel te helpen waardoor de echte ondervinding dan eerst mogelijk en tot wetenschappelijke harmonie geleid wordt. — Aan den anderen kant echter kan ik die boven bespiegelende bezigheid niet billijken, welke alle ondervinding onder die wetten DWINGEN (niet geleiden), welke het trotsche vernuft uit zijne ikheid doet te voorschijn treden, die ijdele poging om een geneeskundig stelsel op beginselen te bouwen, die verre boven alle ondervinding verheven zijn. De Arts leeft en werkt in eene zinnelijke wereld, vermag dus de wetten van zijne handelwijze geenszins in de bovenzinnelijke wereld zoeken, welke dagelijks nieuwe mogelijkheden aanbiedt, waarmede een ieder zijn schoolsch goochelspel zoo gemakkelijk spelen kan, wanneer de verwaandheid en de alles bewijzende redetwistkunde, van vele onzer Wijsgeeren, over hem gezag voeren. Het misbruik dat men

in

Hoe zeer nu zoodanig eene wijsbegeerte van de boven opgegevene in aard verschilt, valt gemak-

in dit opzigt in t zoogenaamde zuivere vernuftbegrippen gedreven heeft en nog drijft, is groot en in den hoogsten graad voor onze kunst nadeelig. Ik vorder dat men mijne berisping van de nieuwste wijsgeerige geneeskundige bespiegelingen, alleen op het MISBRUIK toepasse, dat het standpunt zoo zeer verwerkt heeft, waaruit zich het echte wijsgeerig inzicht der geneeskunde vertoont.

H.

Gelijk in alle bespiegelende en Empirische wetenschappen, zoo heeft ook de verwarring van begrippen in de Geneeskunde talrijke en grove dwalingen te weeg gebragt, maar men heeft niet genoegzaam bedacht, dat iedere wetenschap hare bepaalde grenzen, hare bepaalde noodzakelijke betrekking tot al ons overig weten, heeft, en dat, zonder de naauwkeurigste bepaling dezer grenzen, ongetwijfeld verwarringen moeten ontstaan.

Men spreekt thans veel van eene wijsgeerige Geneeskunde, — voor de kritische, toen zelfs hare voorstanders omtrent het begrip hunner wetenschap zoo weinig eenstemmig dachten, toen men volgens de gedachten van velen, de Geneeskunde in het gebied der Wijsbegeerte had kunnen brengen, sprak men reeds van eenen op juiste ondervinding gevestigden waarnemenden geest, van wijsgeerige Geneeskunde. Tegenwoordig moest men altans reden hebben om te gelooven dat men, daar het begrip omtrent Wijsbegeerte eenmaal als zeker bepaald is, dezelve vooraf wel overwogen zou hebben, eer men van haar gebruik maakte — en echter het tegendeel heeft plaats. Ik vereenig mij volkomen met den Geleerden Dr. SCHELVER, die een juist begrip aangaande de Geneeskunde als Wetenschap koestert.

„*Wijsgeerig denken* beteekent immers niet een voortreffelijk denkvermogen, zoo als men veelal schijnt te gelooven, wanneer men ieder scherpzinnigen denker een wijsgeerig hoofd noemt, ofschoon tot wijsgeerig denken eene sterke oefening van het denkvermogen en der afgetrokkenheid bevorderlijk is. *Wijsgeerig denken* en *volgens redeneerkundige regelen juist denken* is niet hetzelfde, het laatste is wel van het eerste onafscheidbaar, maar daarom is de juiste denker geen wijsgeerig denker; de gewone redeneerkunde (niet de zuivere,) maakt in het algemeen geen deel der Wijsbegeerte maar der Geestkunde, uit. — Wijsgeerig denken berust op vrije besluiten, is eene handeling, eene eigene scep-

makkelijk in het oog; gene kiest hare stoffe, zoo als zij in de ondervinding opgegeven is, en behan-

schepping, is *kunst*, en dus van waarneming der Natuur buiten ons zeer afgescheiden. — Wijsbegeerte is *befpiegeling*, dat is, een denken dat zich zelven tot doel heeft; maar iedere bespiegeling, is daarom niet wijsgeerig. Zij wordt het door een eigendommelijk gezigtspunt; dit gezigtspunt is het volgende: „ik weet, van mijn eigen weten, ik weet aldus van mijn eigen persoon.” Al het verscheidene mijner bewustheid, is bewustheid van het door mijne denkbeeldige werkzaamheid bepaalde, en waar immer op het beoefenend gezichtspunt het onderwerpelijke (subjective) van het voorwerpelijke, (objective) mag voorkomen, zoo zijn zij echter als dan een en onafgescheiden. — Het denken der Wijsgeeren is dus *formelijk*, het bepaalt zich niet tot dadelijke voorwerpen, niet tot onderwerpen der ondervinding, zij abstraheert van deze door eene vrije zelfsbepaling, het is een denken in zich zelven, over zijn oorspronkelijk denken. Maar het denken van den beoefenenden mensch is oorspronkelijk en wezenlijk, bestaat in waarneming en aanschouwing buiten zich. De eerste dus bepaalt zich tot de *ideale*, de laatste tot de *reale* wereld. De Wijsbegeerte rukt zich van het gewone gezigtspunt van den praktischen mensch los, en verheft zich boven hetzelfde, boven de ondervinding, zij is *bovennatuurkunde*. Omdat zij den omvang van al ons weten (de *ondervinding*), uit het weten van zich zelven (der ikheid), als het hoogste beginsel, afleidt, en het weten alzoo wetenschappelijk bevestigt, tot een wetenschappelijk weten, of tot wetenschap verhoogt, zoo is zij *wetenschapsleere*.”

„Ziekte en genezing nu, zijn de onderwerpen van den Arts. Hij werkt in eene *reale* wereld; zijn denken houdt zich met onderwerpen der ondervinding, der waarneming bezig; hij moet waarnemingen en proeven doen, en staat diensvolgens als Geneesheer op het *tegenovergesteld* gezigtspunt van den *Wijsgeer*. — Ons ligchaam, zijne betrekking tot de overige natuur, — ziekte, hare oorsprong en menigvuldigheid, en hare betrekking der tot herstelling van het ziek ligchaam medewerkende dingen, maken, wel is waar, een gedeelte van onze gezamenlijke noodzakelijke ondervinding, en in zoo verre een onderwerp der natuurkunde uit, en moet daarom ook de formelijke voorwaarde eener geneeskundige Theorie bepalen, en de Arts, gelijk ie-

handelt haar volgens de wetten van het juist denken, en weet dat ons den inhoud van onze *geheele* kennis, alleen door onze zinnelijke waarneming geschonken is en dat de *wetenschap door ondervinding alleen verklaard kan worden*; deze verhoogt zich boven de ondervinding, scheidt en vormt zich hare stoffe zelve, bepaalt zich niet tot wezenlijke voorwerpen, niet tot onderwerpen der ondervinding, maar onttrekt zich aan dezelve door vrije zelfbepaling; zij is bespiegeling in eene zelfgeschapene ideale wereld; zij verheft zich boven het gewone gezichtspunt der praktische menschen, leidt hunne begrippen *a priori* af, construeert in bewustheid, de ikheid, het hoogste beginsel, en maakt langs dezen weg alle wetenschap tot eene diepzinnige wetenschap. Deze be-

der Geleerde, Wijsgeer zijn, — maar de Arts als zoodanig, als beoefenend Geneesheer, kent geene ziekte en genezing in het algemeen, maar iedere ziekelijke toestand is hem eene afzonderlijke, en zoo vele te genezen voorwerpen er denkbaar zijn, zoo vele verschillende ziekten en genezingen bestaan er ook voor hem. Wanneer ook de bovennatuurkunde de betrekking der overige natuur tot den ziekelijken toestand, volgens hare form bepaalt, dan moet echter de Arts door waarneming en proefneming de *bepaalde* betrekking van ieder deel der Natuur tot den bepaalden ziekelijken toestand uitvorschen, om deze als Geneesmiddel te bezigen. Dat, bij voorbeeld, tegen den ziekelijken toestand A, de werking — A tegen moet gesteld worden, kan *a priori* wel bepaald worden, maar hoedanig deze werking en door welke middelen zij geschiedt, is de zaak der waarneming en proefneming. Geheel iets anders is het dus Wijsgeer, geheel iets anders Geneesheer te zijn. Ieder kenne zijne grenzen en houde zich binnen dezelve. Groot zal het voordeel zijn, wanneer de Arts als Geleerde, tevens Wijsgeer is, maar aan het ziekbed zij hij Arts en kan niet anders dan Arts wezen.” DE VERTALER.

befpiegelende wijsbegeerte, welke met verachting op de ondervinding en op het gezond menschenverstand het oog vestigt, welke op haar hoog verhevener standpunt, dat zij boven dat verstand genomen heeft, roemt, heeft zich onder de handen harer bewerkers, al de spitsvindigheden der tongval, alle herfengeweeffel der lang verouderde schoofsche twistkunde eigen gemaakt, om hare reine vernuftbegrippen als den afgod, wien ieder huldigen moest, ten toon te stellen. Daar zij echter de hoogste eenheid in de Natuurwetten, het hoogste algemeen geldend beginsel voor de wetenschap van den Arts, nog niet gevonden heeft, zoo spreekt zij willekeurig verzonnene waarheden uit, die daarom waarheid zijn, omdat zij van het vernuft, dat is, van het hoogste beginsel der ikheid van den woordvoerder der wijsbegeerte, *bepaald* zijn, omdat deze of gene Man, in het hoogste gevoel zijner grootheid en onseilbaarheid, van den transcendentalen driehoek af *uitgesproken* heeft, en omdat zij met zich zelve geenszins in tegenstrijd zijn, wat ook het gewoon Empirisch menschenverstand, uit den overloed der ondervinding, daartegen inbrengen moge! Daar nu het *ik* der woordvoerende wijsgeeren, een geheel onderscheiden ik uitmaakt, zoo verkrijgen wij uit deze aanmerkingen van de wetenschap over ons weten, dagelijks nieuwe tegenstrijdigheden, en er worden door het wijsgeerig vernuft heden zaken uitgesproken en bepaald, die morgen niet meer uitgesproken of bepaald mogen worden. Dus hebben de Kantianen menige stelling uitgesproken, en wijs-

wijsgeerige Artsen hunne wetenschap daarhenen verwezen, hetwelk het nieuwste bovenzinnelijke Idealismus reeds nu eenen onzin noemt; en hoe zeer heeft dit bovenzinnelijk Idealismus binnen weinige jaren zijne formen niet alleen, maar zijne wetenschappelijke bewijzen verwisfeld! Zoo be- toogde men de BROWNIAANSCHÉ denkbeelden van opwekbaarheid, prikkel enz. uit de grondwet- ten der bespiegelende wijsbegeerte, maar naau- welijks had zich de vreugde over dezen vond- luid doen hooren, of wij ondervonden reeds we- der, dat aan zulk eene voorstelling geheel niet te denken was. Zoo roemde men ons, en bewees zulks op onomstootbare gronden, dat de genees- kunde op eens door het stelsel van BROWN tot eene wetenschap verheven was; maar nu trad de bespiegelende Natuurkunde te voorschijn en stiet, van haar hooger standpunt, deze BROWNIAAN- SCHE wetenschap, in den rang der overige stel- fels terug (*). Zoo zeide men openlijk, dat in de Opwekkingstheorie van ROSCHLAUB, de ge- neeskunde als wetenschap voltooid was en dat er volstrekt niets meer aan dezelve te veranderen of te

(*) SCHELLING, de uitvinder der bespiegelende Natuurkunde, zegt omtrent BROWN, dat hij op den laagsten trap des levens is staande gebleven, en dat uit de verwisfeling der opwekkende krachten met de stellige oorzaken des levens, zeer gemakkelijk het *Crasse* uit zijne voorstelling van het leven, en het *Wan- kelbare* van zijn geheel stelsel, verklaard kunnen worden. Op deze wijze oordeelt de Wijsbegeerte, welke tegenwoordig het hoogste standpunt ingenomen heeft, over een stelsel dat, nog voor weinige jaren, onze kunst allen heil zou aanbrengen!!!

H.

te verbeteren viel, — en reeds in het eerst daarop volgende jaar lag het schoone gebouw, gedeeltelijk door den bouwmeester zelve, vernietigd. Zoo bewees men ons *a priori* uit zuivere reine Theorie, zoo als van zelfs spreekt, onwederlegbaar, dat er geene oorspronkelijke ziekten der vochten bestonden, maar nauwelijks was het bewijs daarvoor aangevoerd, of eene andere partij stelde deze ziekten der vochten weder boven aan. Ik zou geen einde vinden, indien ik alle dergelijke tegenstrijdige meeningen, die onze Wijsgeeren heden uit hoogere beginselen afleiden en morgen wederom verstootten, wilde optellen. Genoeg zij het; in deze verwarring, waar bespiegeling tegen bespiegeling strijd, zal onze kunst haar vast beginsel in eeuwigheid niet vinden.

Had niet alle aanwending der bovenzinnelijke wijsbegeerte op de Geneeskunde, reeds door deze onomstootbare waarheid haar eigen vonnis geveld; dat de Geneesheer, als zoodanig, de Natuurverschijnselen, als onderwerpen buiten zich, met de oogen van het gezond verstand aanschouwen moet, zonder van bovennatuurkundige bespiegelingen een practisch gebruik te maken, dan zou echter nog de volgende omstandigheid deze aanwending tegenstand bieden; — iedere juist bepaalde en uitgesprokene waarheid, wordt door het onzijdig beschaafd verstand gemakkelijk begrepen, gaat ook gemakkelijk in den practischen werkring over, en moet zulks ook, wil zij voor onze Artsen, als kunstenaars, bruikbaar zijn. Waarheden echter, tot wier begrip het verstand eerst
door

door wijdloopige zonneklare berigten, of door vermoeijende schoolfche twisten, gedrongen moet worden; waarheden, die zich in de schoolfche taal, in de toovervoorschriften eener zich nu opgeworpene partij moet inhullen, om blijkbaar te worden; of eindelijk zoodanige waarheden, die, volgens de eigene bescheidene verzekering van hem, die dezelve uitspreekt, voor hem zelve alleen verstaanbaar zijn; — al zulke waarheden moet onze Geneeskunde van zich wijzen, want haar zijn niet de wetten van het afgetrokken denkvermogen, maar die der empirifche ondervinding gegeven, om over waarheid en dwaling te beslifen.

In de laatste jaren heeft ons de wijsbegeerte dikwijls deze waarheid bevestigd, dat de uiterften elkander aanraken en dat het grootste vernuft al te ligtelijk in onverftand ontaardt. Onder alle dergelijke overgangen is geen voor de empirifche wetenschappen nadeeliger, dan die van de wijsbegeerte tot eene *dichterlijke - geheimzinnige onwijsbegeerte*; waaraan iedere gedroomde mogelijkheid in de wezenlijkheid welkom is, welke daar, waar het weten ophoud, voortdicht, en zich zelve aan eene veilige, onbedachtzame aandacht overgeeft, alleen den berg beklimt, in het beloofde land het oog werpt, en zich aldaar door God den Heer wil laten begraven. — Waar het fchepsel zelf verdwijnt en *doorschijnend* de Schepper wordt, *daar is vernuft!* — Dus luiden de jongfte berigten der Wijsgeeren, welke zich over de Geneeskunde, — de kroon en den bloefem van alle Natuur - wetenschappen, zoo als zij zeggen, ontfermen en haar *tot eene wetenschap* maken willen.

§ 110.

De Natuurwijsbegeerte.

Uit al het gezegde blijkt reeds het oordeel, dat met betrekking tot de Geneeskunde (omtrent de bespiegelende Natuurkunde en van de Natuurwijsgeerige onderzoekingen van SCHELLING, omtrent de levende bewerktuiging,) moet geveld worden. De poging, om alle wezenlijkheid in de juiste bepaling van tegenwetten, van het voor en onderwerpelijke te zoeken, en daarnaar het wetenschappelijke van alle menschelijke kennis te bepalen, heeft geheel en al tot scherpzinnige bespiegelingen gevoerd, en het vastgestelde hoogste punt aller wetenschappelijkheid: de mogelijke rangschikking van zuivere zamenvoeging van het voor en onderwerpelijke in bewustheid, kan geheel en al voor de Geneeskunde vruchtbaar worden, wanneer het verstand daarmede niet naar willekeur handelt, en wanneer hetzelfde altijd de ondervinding als de onmiskenbare vuurproef erkent, waar door hare bepaalde stellingen eerst in de beoefenende wereld moeten overgaan. Ook heeft SCHELLING daarin het beginsel van alle Geneeskunde zeer juist bepaald, dat de prikkelbaarheid het eenige middellid is, waardoor op de bewerktuiging algemeen kan gewerkt worden en waarop dus alle uitwendige krachten gerigt moeten zijn. Dit is juist het beginsel, waarnaar wij, op het tegenwoordige standpunt van onze wetenschap, de Opwekkingstheorie bearbeiten, (§ 103) hetgeen de bespiegelende Natuurkunde echter zich niet aanmatigen vermag ontdekt te hebben, omdat het, ten

min-

minste sedert den tijd van FR. HOFFMANN, opgericht is. Wanneer echter SCHELLING de hoogste of de eerste wet der Natuur alleen door bespiegeling bepaalt; wanneer hij volgens loutere bespiegeling, het licht, de electriciteit, het magnetismus, de zuur-, kool-, stik- en waterstoffen, te voorbarig de bestemde rollen aanwijst, welke zij in de bewerktuigde Natuur spelen moeten; wanneer zijne school alles op den scheikundigen voortgang in de Natuur brengt, dien geen mensch tot op dit oogenblik kent; wanneer hij de groeiing tot eenen bestendigen ontkalkings-, de verdierlijking (*animalisatie*) tot eenen verkalkings-voortgang maakt; wanneer hij, zonder verdere omstandigheden, de zuurstof tot beginsel der prikkelbaarheid aanneemt, de ziekten uit derzelve overvloed en gebrek afleidt, en nu van zijne onttrekking dan van zijne vergoeding alle genezing verwacht; wanneer hij dit alles in eene geheele rei van dergelijke stellingen in zijne taal met eene beslissende zekerheid voordraagt, dan voert hij ons openlijk van zijn hoog standpunt tot de retorten en smeltkroesen terug, waaruit de scheikundige geneeskunde der zeventiende Eeuw te voorschijn trad, en de glans van zijn hoogst standpunt wordt met eenen nevel omgeven, dien *dialectische* kunst- en schimpwoorden nimmer kunnen doen vervliegen! Moet dan eene Theorie der Geneeskunde eeuwig daarheen streven, dat zij eene bovennatuurkundige Theorie wordt? Is dan de vergiftige slang in de Wijsbegeerte, welke ons altijd met den laatsten grond der dingen bedriegt,

zoo moeilijk te vermijden? Vindt dan een geneeskundig stelsel daarin niet zijne mogelijke volkomenheid, wanneer alle voorhanden zijnde daadzaken in derzelve behoorlijken zamenhang gebragt, op algemeene regelen teruggevoerd, en alle verschijnselen op hunne regte plaats gesteld zijn? Is daartoe de betrekking tuschen het *solidum vivum* en de menigvuldige invloeden op hetzelfde, zoo verre het ons Empirisch bekend kan worden, niet een toereikend beginsel? Moet dan dit tot practisch gebruik bestemde beginsel, de hoogste eenheid der Natuur verkrijgen? Moet deze hoogste eenheid der Natuur op een veel hooger standpunt gelegen, zijn dan op dat wat zelfs onze bovenzinnelijkste bovenzinnelijke - Wijsgeeren beklommen hebben.

§ III.

Verdere aanmerkingen over het Natuurwijsgeerig stelsel der Geneeskunde.

Daar het kenmerk der Natuurwijsbegeerte bespiegeling is, deze zich verre boven alle Empirische kennis verheft, en in hare hoogere gewesten zoo vele verschillende rigtingen kan aannemen, als het verstand of onverstand van den zelfbespiegelenden goeddunkt, en daar de geschriften van SCHELLING, bij eene duistere taal, ook vol van onzekerheid en tegenstrijdigheden zijn, zoo kan het geenszins misfen of de geheele Natuurwijsgeerige Geneeskunde moest zeer spoedig in eenen *Chaos* van bespiegelende denkbeelden, en daarbij willekeurig in vereeniging gebragte Empirische kennis ontaarden, waarin de magtigste
Geest

Geest geen licht en geen harmonischen samenhang meer vermag te brengen. Wanneer de Natuurwijsbegeerte de Geneeskunde voorwerpt, dat zij een *Aggregaat* eener raauwe Empirische stoffe, zonder wetenschappelijke eenheid en samenhang is, dan kan zij deze Wijsbegeerte antwoorden, dat zij niet minder een *Aggregaat* is van willekeurig, alleen door bespiegeling bepaalde stellingen, van onderstellingen en van derzelver willekeurige gedwongene toepassingen in de zinnenwereld. Geen wonder dus, dat altijd de eene Natuurwijsgeer den ander vernietigt, dat is, andere bespiegelingen maakt, dan zijn voorganger maakte. Dus is ROSCHLAUB, die van het stelsel van BROWN tot de Natuurwijsbegeerte overging, door KILIAN, deze door TROXLER, — en zij allen, benevens de geheele Natuurwijsbegeerte, door FRIES vernietigd geworden, die onwederlegbaar het klaarst inzicht van al den nieuwsten Natuurwijsgeerigen arbeid geopend heeft. Dus werden de voorstellingen over deze Wijsbegeerte van GÖRRES, WAGNER en van anderen, die de eene partij als voortbrengselen van het hoogst menschelijk denkvermogen roemden, door eene andere als echte dwalingen van het verstand opgegeven. Maar wie kan al de voorvallen van den nieuw aanbrekenden onbezuïden dag in de Natuurwijsbegeerte beschrijven! —

De hoogste eisch dezer Wijsbegeerte bestaat hierin, *dat de Natuur moet geconstrueerd worden*; de hoogste wet, waaruit men alle overige wetten kan afleiden, moet ontdekt worden. De Na-

tuurwijsgeer wil dat hoogste beginsel, waaruit hij alles bepaaldelijk afleiden zal, *volstrekt kennen*, en daaruit alles niet alleen *hoe het zich vertoont*, maar zoodanig als het *op zich zelf is*, beoordeelen. Daar echter het gezochte de hoogste wet der Natuur zijn zal, door welke, wanneer zij eenmaal uitgevonden is, alle ondervinding als zoodanig eerst mogelijk wordt, en dus bij gevolg in de ondervinding niet gelegen is, alwaar niet gezocht, veel minder gevonden kan worden; kan men het alleen door bespiegeling ontdekken. — Dit heet dan toch openlijk niets anders, dan de bespiegeling kan of moet zich de hoogste wet der Natuur, volgens eigen goedvinden, denken en dus ook naar willekeur alle verschijnselen in de Natuur daaruit afleiden. Wanneer wij nu toegeven, dat in dezen chaos van bespiegelingen, even als in den chaos, waaruit eens de wereld geschapen werd, vele bruikbare stoffen tot een Theoretisch Gebouw der Natuurwetenschap kunnen opgesloten liggen, dan kan noch mag daarvan de kunst van den Arts, in zijnen werkring, geen met de ondervinding tegenstrijdend gebruik maken. Doch verder.

De Natuur is een volstrekt geheel, welke uit zich zelve tegelijk oorzaak en werking is, zij moet dus eenvoudig als zoodanig volstrekt in en door zich zelve werkzaam beschouwd worden; wij moeten eene oorspronkelijke, onvoorwaardelijke en tot in het oneindige voortbrengende werkzaamheid der Natuur vooraf bepalen. Door deze werkzaamheid eerst ontstaat de Natuur, en opdat het daarbij tot producten in haar zou komen, moet

moet hare *identiteit* weggenomen worden. De Natuur als zoodanig, in hare wording en haar aanzijn, kan derhalve geene zuivere *eenheid*, maar zij moet *tweeheid* wezen. Daar nu de verwisfeling van eenheid in tweeheid, zonder oorspronkelijke verdeling der Natuur niet gedacht kan worden, zoo moeten wij aannemen, dat reeds in de oorspronkelijke productiviteit, tegen elkander overgestelde strekkingen liggen. Dien ten gevolge laat zich slechts of door verdeling of door beperking der productiviteit, dat is door den tegenstrijd van wezenlijk tegen elkander overgestelde strekkingen of werkzaamheden, bij gevolg, alleen door de drieheid der Natuur, een laatst product voortbrengen. *Eenheid in de tweeheid of drieheid der Natuur, is aldus hare hoofdwet, en tevens het ware en hoogste beginsel der Natuurwetenschap.* Deze nu is de grootste vinding der Natuurwijsbegeerte, waar naar zich al het persoonlijke in de Natuur, bij gevolg ook in de bewerktuiging des dierlijken ligchaams, slechts in strijd tegen de Natuur houdt. De Natuur, leert zij, bestaat algemeen slechts in strijd met zich zelve. Steeds van een scheidende, wat zij vereenigen wil, niet vindende, wat zij zoekt, eeuwig met zich zelve verdeeld, verzekerd zij zich van dat, wat zij het minst bemint, het *leven* namelijk, en dit zoo veel te meer, naar mate zij het ontvliedt, terwijl daarenboven al hare oneindig talrijke schikkingen en werkingen, welke zij met even zoo vele voor haar bestaande formen ontwerpt, juist daarom alleen op rust doelen. Zij zoekt daarom in het steeds

werkende *antagonismus* de grootste harmonie, zij zoekt en voert den krijg, alleen om den vrede te verkrijgen. Gelukt het haar de noodzakelijke harmonie tot stand te brengen, dan is de eeuwige vrede der natuur verzekerd; alleen daarmede heeft zij haar einde bereikt, dit is dan haar *uiterste* geweest; zij had haar graf in en door zich zelve gevonden, maar te gelijk was ook bij gevolg haar aandanken voor eeuwig uitgedoofd. — Deze — dichtelijke voorstellingen hebben de nieuwste Natuurwysgeerige Schrijvers tot in het oneindige uitgesponnen, zij hebben dezelve op alle takken der Natuur- en Geneeskundige Wetenschap toegepast, en overreden zich zelve daarbij en zoeken anderen te overreden, dat zij de Natuur wezenlijk kunnen construeren, en dat zij weten, wat in den strijd der Natuur, het Magnetismus onder het afbeeldsel eener lijn, de electriciteit onder dat van eenen hoek, de scheikundige voortgang onder dat van den driehoek, dan weder van de zuur-, kool-, stik- en waterstof, waarin zich de altoos enkele stoffe slechts verdeelt, — wat al deze verschillen, hoedanigheden, aspunten enz. in dien strijd werkten of niet werkten.

Het leven is de werking van de dadelijke verdeeling der bewerkte Natuur met zich zelve, en zijne factoren, zich in de menschelijke bewerkteiging in den hoogsten graad harer mogelijke *individualisering* vertoonende, zijn *Gevoeligheid* en *Prikkelbaarheid*. Gevoeligheid, prikkelbaarheid en herstellingskracht zijn drie grondkrachten, waarop het bestaan der bewerkteigingde Natuur, zoo wel
in

in het algemeen, als in hare bijzondere verschijnselen, gegrond is. Van derzelve onregelmatige betrekkingen hangen de ziekten af. Ziekte poemt men iedere verandering der regelmatige zamenstelling, of iedere afwijking van de bepaalde evenredigheid der bewerktuigde werkzaamheden, waarbij het aanwezen van de bewerktuiging, als zoodanig, niet bestaan kan. Zij kan dan alleen bestaan, wanneer tusfchen de beide factoren der opwekking en der opwekbaarheid, dat is tusfchen gevoeligheid en prikkelbaarheid, onevenredigheid plaats heeft. Er zijn daarom even zoo vele ziekte-toestanden mogelijk als er graden van onevenredigheid tusfchen deze factoren mogelijk zijn. Gevoeligheid en prikkelbaarheid alleen zijn de echte factoren der ziekten, en in zoo verre beiden tegen over elkander gesteld: wanneer bij gevolg binnen eenen bepaalden grenspaal, de eene stijgt, terwijl de andere daalt, en omgekeerd, zoo wordt natuurlijk, tot iedere ziekte, alleen deze beurtelingsche rijzing of daling der beide factoren der opwekbaarheid vereischt.

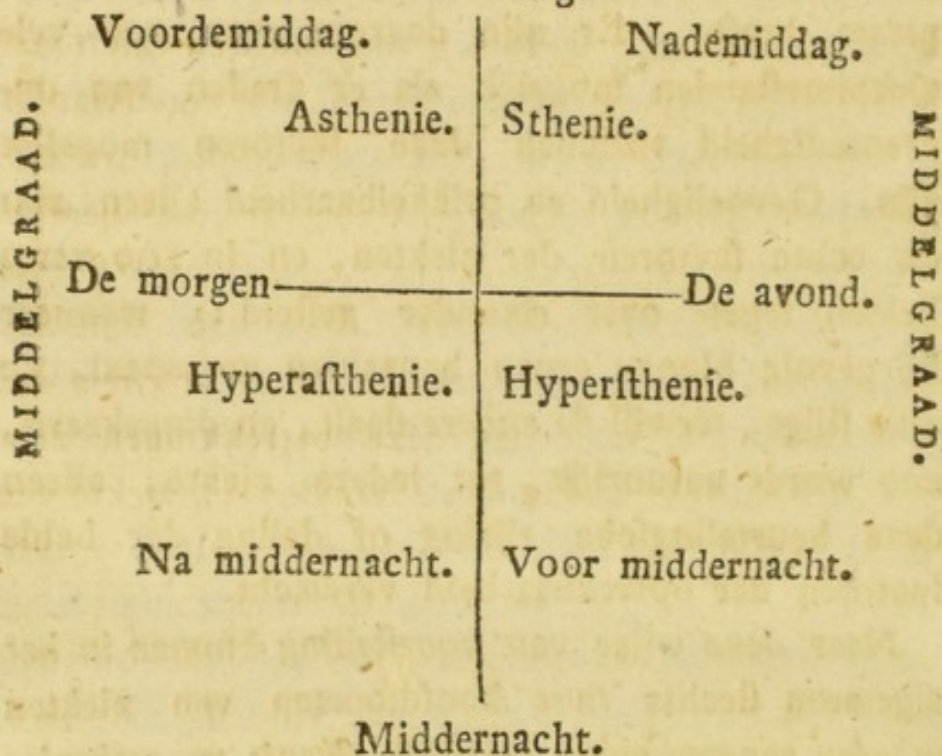
Naar deze wijze van voorstelling kunnen in het algemeen slechts twee hoofdtoorten van ziekten worden aangenomen, namelijk *sthenie* en *asthenie*, welke beide in twee noodzakelijk van elkander onderscheidene helften vervallen, waarvan de eene den *onder*, de andere den *boven* den middelgraad vallenden graad derzelve bevat, en ten gevolge daarvan in het eerste geval met de benaming van *sthenie* en *asthenie*, in het tweede daarentegen met die van *Hypersthenie* en *Hyperasthenie* kunnen

voorzien worden. Daarom zal de *tusfchenpozen-
de koorts* de eerste helft der *zuivere asthenie*, de
aanhoudende hare tweede helft; de *Synochus* de
eerste helft der *hyperasthenie*, de *Typhus* hare
tweede helft daarstellen. In het kort, overal is
de zoo willekeurige bepaling der graden de hoofd-
zaak! — Wil men zich iedere der vier klasfen
van ziekten, onder de form van de dagverwis-
feling voorstellen, dan zal

GEZONDHEID.

De middag.

DE DOOD OF WEDEROPSTANDING.

de namiddernacht de *hyperasthenie*, de voorde-
middag de *asthenie*, de morgen den middelgraad
van beiden; de middag de gezondheid, de nade-
middag de *sthenie*; de voormiddernacht de *hypera-
sthenie*, de avond den middelgraad van beiden,
de middernacht zelf weder of den dood of de
over-

overgang tot een nieuwe ontwaking voorstellen.

Op deze wijze weet de Natuurwijsbegeerte ons, gelijk eens de leere van BROWN (§ 99), de graden der ziekten af te beelden, en ze daarnaar te rangschikken; bij voorbeeld, op den eersten graad van *asthenie* ontstaat *Delirium*, op den tweeden *Hysteria*, of den derden *Mania*; daar en tegen op den eersten graad van *hyperasthenie*, de *Hypochondria*, op den tweeden de *Melancholia*, op den derden de *Zwakheid van verstand*. Hoe naauwkeurig het alles nu ook uitgerekend zij, en alle beoordeeling en behandeling der ziekten zich om de bepaling hunner graden draait, — zoo staan er echter weer andere Natuurwijsgeeren op, die ons even zoo bondig bewijzen, dat al die berekeningen van geene waarde zijn, — dat *hypersthenie* en *asthenie* doorgaans niets meer dan eene bepaalde betrekking uitmaken van de Factoren des werkzamen levens, dat deze betrekkingen zeer onderscheiden zijn kunnen, zonder de ziekte ten grondslag te hebben, veel minder zelven uit te maken, — maar dat men iedere ziekte, als eene verschillende form des levens moet beschouwen! Dan waar zouden wij een einde vinden in de zich tegensprekende bespiegelingen onzer Natuurwijsgeeren, wier wijsbegeerte wij reeds dikwijls, en in onderscheidene gevoelens, tot den overgang eener Onwijsbegeerte aanschouwen.

§ 112.

Aanwending van Natuurwijsgeerige stellingen op de kunst.

Uit dit kort overzicht blijkt reeds, hoe weinig

voor

voordeel de Geneesheer, in zijnen practischen werking, van de Natuurwijsgeerige bespiegelingen trekken kan. Wij zullen dit met eenige voorbeelden ophelderen.

De alles construerende en ieder vraagstuk oplossende Natuurwijsbegeerte zegt ons: „Befmetting is het magnetisch oogenblik van den dijnamiſchen voortgang, in de bewerktuiging, heerſchende;” zij verklaart deze uitdrukking, wanneer zij er bijvoegt, „dat de befmetting dan aanwezig is, wanneer een ligchaam met een ander in aanraking gekomen, in hetzelfde eene gelijke geſteldheid voortbrengt, dat het wezenlijke in het begrip der magneet gelegen is, die alleen met den identifchen pool zamenhangt,” — en nu vol vreugde ſtelt zij daarop: daardoor alleen verkrijgen wij het *juiste denkbeeld* der befmetting, en eene *voldoende oplossing* over haren zoo lang onbekenden voortgang. Nu vraag ik ieder of hij hier eene voldoende oplossing verkregen heeft, hoe de befmetting der pokjes, der venusziekte, der honds-dolheid enz. plaats grijpt? — Van een gelijken aard zijn alle voorgegevene oplossingen, welke ons de Natuurwijsbegeerte over de verborgene procesſen in de bewerktuigde Natuur geeft (*).

De

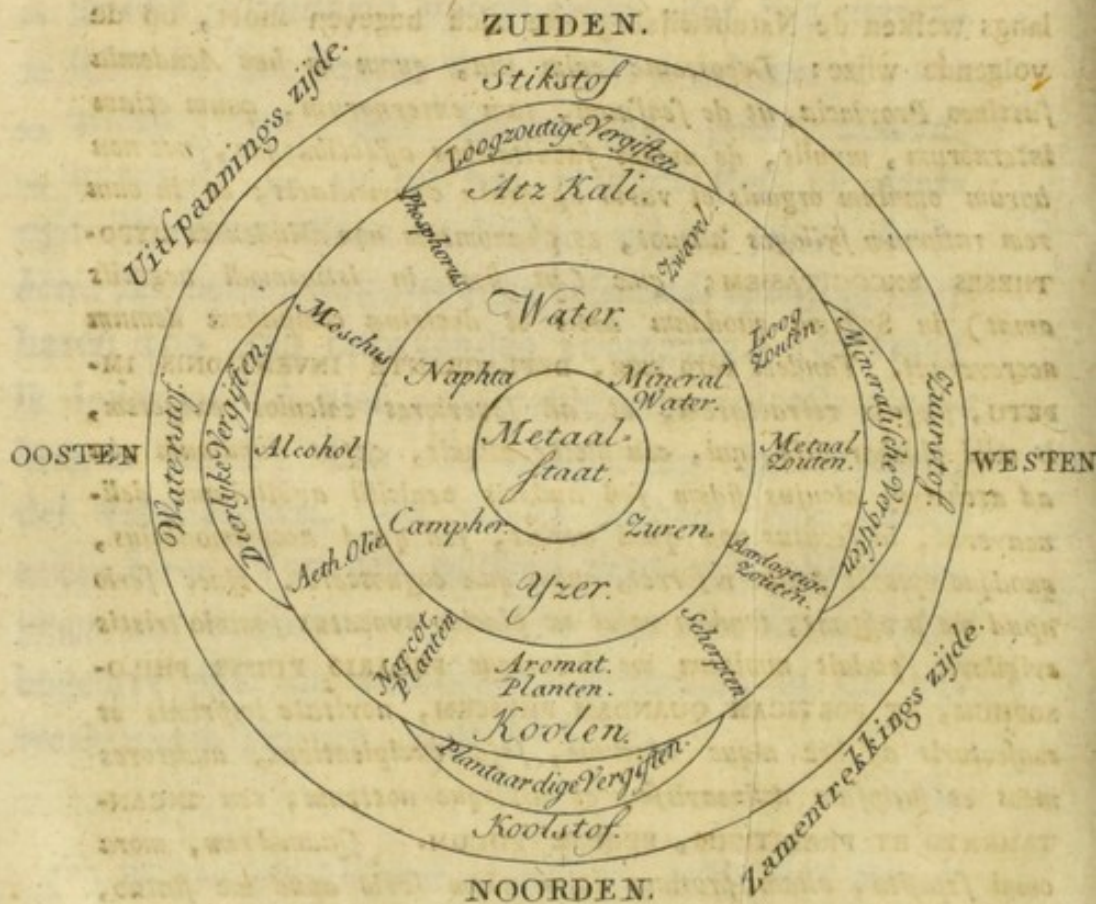
(*) Bij zoo vele ſchijnbare oplossingen, welke onze Natuurwijsgeeren naar willekeur uitdenken, kan ik niet ongemeld voorbijgaan, wat eenen, voor meer dan eene eeuw, beroemden *Hoogleeraar* in de Natuurwijsbegeerte, naar dergelijke proeven van *verſinning*, wedervoer; — mogt zijn voorbeeld, dat ten minste ongelijk helderder plaatſen aanbiedt, dan dat van eenen *JACOB*

De grondslag van alle genezing wordt door de Natuurwijsgeeren op de volgende wijze uitgedrukt: Wanneer ieder verschil in het algemeen slechts door de hetzelfde tegengestelde weggenomen kan worden, zoodanig dat hetzelfde wordt geindifferenceerd, en alle oorspronkelijke Differencering in de bewerktuiging *zamentrekking* en *uitspanning* is,

BÖHME, algemeene naarvolging vinden! Wij zullen dan weldra, van de zoo dikwijls beroerde en vervalschte Natuurwijsbegeerten, tot eene eenige ware terugkomen. — THOMAS WILLIS, *Naturalis Philosophiæ Profefor* te Oxford, verhaalt ons zijne terugkeering uit het gebied der Bespiegelingen tot den regten weg, langs welchen de Natuurwijsbegeerte zich begeven moet, op de volgende wijze: *Deposcente enim illa, quam in hac Academia sustineo Provincia, ut de sensuum, tam externorum, quam etiam internorum, munis, de animæ facultatibus affectibusque, nec non horum omnium organis et vario apparatu commentarer; et in eam rem rationum syllogas aliquot, et phænomenis non abludentes HYPOTHESES EXCOGITASSEM; quæ (ut fieri in istiusmodi negotiis amat) in Systema quoddam artis et doctrinæ compagem demum accreverant. Tandem vero cum, DEFLAGRANTE INVENTIONIS IMPETU, singula retractarem, et ad severiores calculos exigerem, is mihi videbar esse, qui, ceu pictor aliquis, caput humanum non ad archetypi alicujus fidem sed audacis penicilli arbitrium delineaverat, id secutus non quod verius, sed quod accommodatius, quodque optavit potius referret, quam quæ cognosceret. Haec serio apud me persistans, tandem velut ex placido evocatus somnio tristis evigilavi; puduit nimirum me hucusque PECARIO FUISSE PHILOSOPHUM, ET POETICAM QUANDAM PHYSCEM, novitate imprimis et conjecturis affabre atque concinnæ, sese excipientibus, auditores meos et meipsum delineavisse, et utrisque nostrum, ceu INCANTAMENTO ET PRAESTIGIIS, FECISSE FUCUM. Quamobrem, mora omni seposita, aliam protinus inire viam serio apud me statuo, inque hoc unum incumbo, ut non ex receptis aliorum placitis, non propriæ mentis suspicionibus et auguris, sed in posterum ex naturæ et ΑΥΡΟΨΙΟΣ fide penderem, etc. — TH. WILLIS cerebri anatomæ, in præfat. —*

is, dan zal deszelfs grondwet moeten zijn: dat aan de *overwegende uitspanning* eene *zamentrekkende strekking*, — en aan de *bovenmatige zamentrekking*, eene *uitspannende strekking* moet tegengesteld zijn. —

Van de wijze van werking der Geneesmiddelen, welke, op derzelver aangenomene gehalte, uit zuur-, stik-, kool- en waterstof, berust, volgens welke men haar de berekende graden der ziekten moet doen overeenkomen; make men zich, wanneer men kan, een nuttig, aan het ziekbed gebruikelijk begrip, uit de volgende afbeelding:

Voorzeker is het zeer goed, wanneer bij zulke inzigten, de Natuurwijsgeeren tot onzen troost er bijvoegen: dat het daarbij immer de zaak van den

den practifchen Arts blijft, eene juiste algemeene indicatie, in hare gegevene bijzonderheid door te voeren! —

§ 113.

Gevolgtrekkingen.

Van de befpiegelingen der Natuurwijsbegeerte, is derhalven tot de volmaking der echte beoeffenende Geneeskunde even weinig te verwachten als van iedere befpiegeling, welke haar zedert tweeduizend jaren misvormd heeft. En wanneer wij nu, op ons empirifch standpunt van de zijde der Natuurwijsgeeren zelven moeten aanhooren; dat de naauwelijks ontftaane Natuurwijsbegeerte reeds weder vernietigd ligt; — dat de eerfte grondbegrippen, waarvan SCHELLING in zijne redekaveling over de Natuurwijsbegeerte uitgaat; van eene valsche abstractie afhangen; — dat de Constructie der Natuur *van voren* een ijdel woord is; — dat de Natuurwijsgeerige Constructien van SCHELLING, daar, waar zij van de Wijsbegeerte uitgaan, geheel ijdel zijn en formen bepalen; — dat de gemakkelijkheid, waarmede zich zoo vele verfchijnfelen in de zinnen wereld, onder de door SCHELLING opgegevene wetten voegen, grootendeels van onzekerheid der taal, der wetten zelven en van willekeurige verklaringen afhangt; — wanneer men ons nu daarenboven bewijst, dat bij de voorgewende gevonde oorspronkelijke wet der Natuur en bij gevolg der Constructien, echter geene theoretifche Physiologie bestaat en tevens ook geene bestaan kan; — dan kan dit onze over-

tui-

tuiging steeds meer kracht bijzetten, dat in de Geneeskunde de vergiftige slangen der Wijsbegeerte, — en nog veel meer de nog vergiftiger slangen der Wijsgeeren, — ontvlugt moeten worden!

§ 114.

De jongste toestand der Natuurwijsgeerige Geneeskunde in 't algemeen.

Over alles, wat tot hier toe, volgens de opgegevene wijze, in het vak der Natuurwijsgeerige Geneeskunde bekend geworden, met onbeschofte aanmatiging uitgesproken, en hier en daar met gelovig begeerte aangenomen was, hebben de nieuwste Natuurwijsgeeren voorzeker zonder uitzondering het verdoemend vonnis laten afkondigen. Wij hadden ons alzoo vergeeffsche moeite gegeven, om ons door die doodgebooren vruchten van het onverstand te laten onderregten! TROXLER is zedert ook tot zulk eene hoogte gestegen dat hij de zwakte en nederigheid zijner voorgangers in hunne onverstandige gevoelens en voorschriften, ver beneden zich reket, en het aan het bedrogen gepeupel, — (dus spreekt men van die hoogte) overlaten wil, het handwerk uit te oeffenen. Maar hoe vermaard hij zich ook wil doen gelden, zoo moet hij toch van SCHELLING vernemen dat hij de kunst om te filosofheeren in 't geheel niet verkregen heeft, maar eerst een begin moet maken, om met zijn talent langzaam te woekeren, en dat twee of drie reine, en met bepaaldheid uitgedachte ideën oneindig meer waar-

de

de bezitten als een geheel boek, vol half ware of, wat hetzelfde is, verbroddelde gevoelens. In het algemeen heeft, naar de verzekering van SCHELLING, niemand zonder uitzondering eene doorgaans waardige proeve gegeven van datgeen, wat het grondig inzicht der Natuur uitwerken kan in de leere der Geneeskunde. Wij weten dus, na zoo vele pogingen en ijdele beloften, tot op dit oogenblik nog niet, waar wij ons aan zullen houden, om het groote goed van eene, door de Natuurwijsbegeerte in eene betere gevormde Geneeskundige wetenschap, deelachtig te worden? Gelooven wij van daag eenen Natuurwijsgeer, die zich in de openbaring van het Goddelijke, van het Al, als den grootsten verklaart, dan zijn wij niet verzekerd of niet morgen een nog grooter opstaat, en zijnen voorganger volkomen vernietigt. Zoo is tot nu toe altijd de eene Natuurwijsgeerige Openbaring in de andere ondergegaan!

De Natuurwijsgeeren hebben wel voorzien, dat daaruit voor hunne goede of kwade zaak geen verwijt ontstaan kon. Boven iedere tegenstrijdigheid, van de zijde der ondervinding, verre verheven, alles uit zich zelve in de *idée* scheppende en daarin niet dwalende, mag ieder Natuurwijsgeer zijn eigen inzicht hebben, en schijnbaar of werkelijk mogen verschillende wijzen van voorstelling ons niet onverwacht voorkomen. Wel is waar zegt het de eene Natuurwijsgeer den anderen, hoe hoog hij naar zijne eigene verklaring ook staan moge, hoe slechts hij alleen

de ware wijsheid bevat heeft, de andere echter niets weet; — doch dit mag de slaven der ondervinding niet doen dwalen; „zij kunnen wachten,” dit raden hun die Wijsgeeren, „eer zij daarover spreken, of wij hun antwoorden, tot dat wij elkander zoo nabij zijn, dat wij elkander verstaan kunnen. Zoo deftig behandelt ons de man, van wien bij SCHELLING geschreven staat, dat hij van de kunst, om wijsgeerig te redeneren, zelf nog niets weet!

Hoe zouden ook die verscheidenheden en tegenstrijdigheden, die verwisfeling in stellingen, vreemd kunnen zijn voor eene Wijsbegeerte, welke, volgens eigene verzekering, in den bevalligen en schoonen vorm als VERLANGEN, AANDACHT, GEVOEL en GELOOF te voorschijn treedt — eene Wijsbegeerte, wier Schrijvers naar den *krans des geloofs* dingen en waar het *geloof*, wanneer het waar, zuiver en levendig is, zich van *kennis* geheel niet onderscheidt? „*Levendig gevoeld* „*geloof is zoo goed als kennis, en hetzelfde mag* „*der twijfelzinnigheid even zoo weinig ruimte* „*geven als deze.*” Eene Wijsbegeerte, welke van deze stelling uitgaat, kan het in het geheel niet moeilijk vallen, zich oneindig ver boven de zinnenwereld te verheffen, het volstrekte te erkennen en in de sterren te lezen. De kennis alleen *van de wetten des geheels* laat zij als wetenschap gelden, en de dingen beschouwt zij slechts volgens *ideën*, dat is, zoodanig, als zij *in God op zich zelve zijn*. Hare *idee* vormt zij

zij in de zinnewereld, en dat alleen heeft in deze wereld eene echte waarde, wat zich tot *ideën* terug brengen laat. Op de ziel kan in het algemeen niets van buiten inwerken, maar al wat in haar voorvalt, en al wat in haar ligt, ligt van eeuwigheid reeds in haar vooraf gevormd. Wat de ziel bezit, dat bezit zij door hare eenheid, en door de innerlijke vereeniging met de hoogste *idée*. Haar rijkdom is niet allengs verkregen of moeilijk geleerd, maar een haar aangeboren onvervreemdbaar eigendom. Schijnt het ons toe, dat onze ziel iets nieuws ontdekt of leert, dat zij door opvoeding gevormd of bedorven wordt, dat zij oude dwalingen aflegt enz., dan is dit eene misleiding. De ziel is onze eigene leermeesteresse, de Dæmon die ons inblaast, en men kan zeggen, dat de geheele voorraad van Kunsten en Wetenschappen, welke ons in de bijzondere *individuen* der menschheid, onder de vergane, tegenwoordige en toekomstige geslachten verdeeld schijnt te zijn, in haar, als het *centrum*, vereenigd ligt. Op de ziel kan volstrekt geen indruk van buiten gemaakt worden, in het algemeen kan van buiten niets in haar komen, wat niet reeds vooraf in haar gelegen was, maar zij staat eenig en alleen onder den invloed der hoogste *idée*, welke zich echter nimmer binnen den tijd vertoont. De uitwendige invloeden treffen alleen ons eindig, in de wereld der verschijnselen werkend organismus; zij zijn echter niets meer, dan de aanleiding of gelegen-

heid gevende oorzaken, dat ieder zijne ziel op deze of gene wijze voorstelt.

Met stellingen van dezen aard, heeft men in onze dagen over het algemeen, en bijzonder ook in de Geneeskunde, een hoogst bederflijk misbruik gedreven. Naar willekeur legden onze Natuur-Wijsgeeren in zich en vormden uit zich, wat hen juist toefcheen; gelooven gold bij hen zoo veel als erkennen, en zij verzekerden, dat bij hunne Theorien de ondervindingen der Empirici nimmer in aanmerking kwamen, en dat op zijn hoogst de beste ondervinding der Theorie goed genoeg ten gebuike was. Zij verklaarden dus willekeurig de ondervinding tot steun van hun geloof, en leverden ons in dit opzigt vele schoone, maar nog veel meer ondragelijke, in onverstand ontaardende, dichtkunde. De stichter der natuurwysgeerige dichterlijke school zegt zelf: „Dus mogen gemeenschappelijk *Geinspireerden* op eene gelijke wijze *voortdichten* aan dit *eeuwige gedicht*. Geeft mij eenige van deze soort, zoo als ik ze gevonden heb, en draagt zorg, dat ook der toekomst de *Geinspireerden* niet ontbreke, en ik be loof u *nog eens* het vereenigende beginsel ook voor de wetenschap. Hiertoe zijn geene leerlingen, even min als opvoeders of meesters noodig. Niemand leert den anderen of is den anderen iets verplicht; maar ieder aan God, die uit allen spreekt.” — Ongetwijfeld zal nu die God uit de oude geheimzinnigen en geestdrijvers ten duidelijksten gesproken hebben, men wroet dus in de werken van hunnen

op-

opgeklaarden geest, en beveelt die als de hoofdzakelijke bronnen van ons weten aan, zoodat wij ons maar te dikwijls in de tijden der theosophische en cabalistische onzin terug gebragt zien. Zoo is in onze heldere dagen de echte Natuurwetenschap, welke alleen een onbevooroordeeld verstand beoefenen kan, in eene troebele geheimzinnigheid en vrome poëzij ontaard, welke geheel en al tot den kring der ondervinding niet dalen kan, — maar ook niet dalen zal! — Niet minder merkwaardig is het daarbij, dat de *geïnspireerden* der toekomst het vereenigend Beginfel voor de Wetenschappen, *misschien nog eens* vinden zullen, dat andere Natuurwijsgeeren reeds in geloof en aanschouwen verzekeren bevat te hebben! Dan heet het zal de tijd komen, dat de Wetenschappen meer en meer ophouden zullen en de *onmiddelijke kennis* in derzelve plaats treden. Eenige waren er reeds en zullen er zijn, die de Wetenschap niet behoeven, in welke de *Natuur ziet*, en die zelve in hun zien Natuur geworden zijn. Deze zijn de *WARE zieners*, de echte Empirici, tot wie de zich aldus noemenden staan, als de staatkundige tinnegieters tot de van God gezonden Profeeten. Al wat door zulk een zie-ner in de geneeskunde verrigt wordt, is een wonder; want hetzelfde wordt zonder tusschenkomst erkend en daargesteld.

Zulke wonderen hebben zekere Natuurwijsgeerige Schrijvers daardoor trachten te verrigten, dat zij de gemeenzaamste dingen in eene hoogdravende dichtelijke taal kleedden. Geheele werken

zijn in zulk eenen misvormden toon geschreven, en geeft men zich de ondankbare moeite, om dezelve in gewoon onrijm op te lossen, dan blijven er niets dan *trivialiteiten*, en dikwijls genoeg volkomen onzin overig. Zie hier slechts een voorbeeld: de Mond kaauwt en de Maag verduwt, beiden door eenerlei werkzaamheid der groeiing; het verschil hunner verschijnselen is alleen in den *weergalm* hunner verschillende werktuigelijke gesteldheid gelegen. Kan men iets gemeener, gedrochtelijker zeggen? Hangt dan de verscheidenheid der verrigtingen van den mond en der maag, welke voorzeker, gelijk alle dierlijke organen, volgens eene wet der *vegetatie* gevormd zijn, alleen van hunne verschillende werktuigelijke gesteldheid af, en komen daarbij geene scheikundige betrekkingen in aanmerking? Waar is hier ergens iets van een nagalm? — Vooral heeft men de natuurlijke geschiedenis, de natuurkunde en de Physiologie, door zulk een dichterlijk mengelmoes misvormd, hetgeen ik intusfchen, volgens het doel van dit werk, niet verder aantoonen kan. Treurig moet het met een tijdvak gesteld zijn, waarin men zoo iets als echte wijsgeerige bewerking der wetenschappen durft aanprijzen! —

Tot de zeldzaamste verwarringen en tegenstrijdigheden heeft de strijd tusschen Brownianismus, Opwekkingstheorie en eene telkens verwisselende Natuurwijsbegeerte aanleiding gegeven, welke tot op dit oogenblik blijft voortduren. Naauwelijks had SCHELLING het groote woord uitgesproken: dat de Opwekbaarheid het eenige middellid is, waardoor

door op het Bewerktuigd gestel kan gewerkt, en waarop dus ook alle uitwendige krachten gerigt moeten worden (§ 110), zoo meenden de aanhangers van BROWN, in de Natuurwijsbegeerte eene nieuwe zon voor de duisterheid hunner wankelende leere te zien opgaan, en zij construeerden nu hunne opwekbaarheid, Sthenie, Asthénie enz. op een natuurwijsgeerige wijze. Ja men deduceerde de hoogste idéé van het stelsel van BROWN, de opwekbaarheid, *a priori*. Deze speeltuigen, hoe nieuw zij ook zijn, heeft men nu reeds weder vergeten, en de natuurwijsgeerige Opwekkingstheorie voor eeuwig vaarwel gezegd. Thans is het organismus door uiterlijke dingen op geenerlei wijze meer te bepalen, maar alle oorspronkelijke bepaaldheid is in de inwendige *qualitative* betrekking gelegen. Van deze is de *quantitative* iets louter toevalligs, en in de dierlijke herscheppingen geschiedt alles zonder tusschenkomst der opwekking. Aan eene menigte van nieuwe woorden en spreekwijzen heeft het deze, nu eens geflotene, dan weder ontbondene coalitie tusschen Browniaansche en niet Browniaansche Natuurwijsgeeren geenszins ontbroken. Men liet in de Bewerktuiging alles door middel eener *beperking* van binnen en een *aanzoek* van buiten geschieden; de uitwendige invloeden liet men gedeeltelijk *bepalen*, gedeeltelijk *aanzoek doen*; wat volgens oude voorstellingswijzen zoo menigvuldig gewerkt, in latere tijden echter opgewekt of verzwakt, gestheniseerd of geastheniseerd had, dat moest nu in andere betrekkingen eene niet

aangenaame werkzaamheid overnemen. — Het moest *soliciteren!* Voegzaam genoeg is ten minste deze uitdrukking, want hoe dikwijls solliciteert niet ook den Arts zich moede om gezondheid! Wie dezelve intusfchen niet aanstaat, die kan naar welgevallen in de geschriften van onze Natuurwijsgeeren eene andere kiezen, en, bij voorbeeld, het leven als eene voortdurende voorttelingsdaad, de vereeniging van het licht en de stof beschouwende, de bezigheid van den Arts eenig en alleen in eene geslachtsvereeniging stellen. Bedrogen wordt hij, die in zulke spreekwijzen en verbeeldingen echte voortgangen in onze inzigten, of wezenlijke voordeelen in den praktischen werkkring zoekt! —

Welk nut brengt het aan, wanneer wij voor ons die oude kluchten van algemeene en gedeeltelijke schepping tot walgens toe herhalen? Er moge algemeene wetten bestaan en men kan in zoodanige wetten een regt levendig gevoeld geloof stellen, door welke het Geheelal, even als ieder individu in hetzelve, beheerscht worden; maar geeft dit ons vrijheid, om door de verbeelding voortgebrachte onbewijsbare stellingen uit de wereldschepping, uit de Sterrekunde, ja zelfs uit de Sterrenloopkunde te postuleren, en ze niet slechts in de Physiologie der menschelijke bewerktuiging over te dragen, maar te gelijk hare ziekten daar naar te genezen? —

Wat heeft men niet al van het licht en de zwaartekracht verdicht? — Is er wel uit verdichtfelen van de volgende soort iets voor de wetenschappen of iets voor de empirische wereld nuttigs

over

over te nemen? „De grondslag der zwaarte in eene kracht of eigenschap des ligchaams en der massa stellen, heet den *God* verloochenen, *die in de zwaarte is*, en de Natuur van haren eersten grondslag *ontgoden*.” — Wat winnen wij dergelijke theosophische spreekwijzen? Alle onderzoek der Natuur met een opgeklaard verstand loopt ten einde, zoodra wij door vrome ingevingen van den God, die in de verschijningen is, aangetast worden. Laten wij zulk een spel eener reikhalzende verbeelding de overhand nemen en als de hoogste wijsheid gelden, dan zal men ons ten laatste nog de geheele Natuur vergoden, en wij zullen den God, die in de zamentrekking en uitspanning, in het Magnetismus en de Electriciteit enz. is, niet ontkennen durven. De verdichtfelen van licht en zwaarte, zijn veelvuldig in het empirisch gedeelte der Geneeskunde overgedragen geworden. Slechts een voorbeeld: De *narcotische zelfstandigheden* moeten, zoo als uit derzelver *bedwelmende* werking blijkt, de bewerktuiging, volgens de zijde der zwaarte differenceren, terwijl de *dierlijke vergiften* dezelve, zoo als in het bijzonder, uit de verschijnselen der watervrees blijkt, naar de zijde van het licht differenceren. Gemeenlijk beginnen zulke niets betekenende voorschriften met een; *wij bevelen!* en dergelijken. Wat toch heeft het licht met de watervrees te doen? —

Welke voordeelen heeft men ons niet daarvan beloofd, dat de Natuurwijsbegeerte alles in de *hoogste idée des levens* beschouwt! — Maar wat heeft men ons in de plaats van deze idée gegeven? —

Ijdele, dorre voorschriften! — Dus zegt de een: De levende stoffe, of de bewerktuiging is een afdrukfel of afbeeldfel der *absolute Natuur*; daarentegen is de absolute Natuur zelve het *absolute leven*, en het oorspronkelijke van de bewerktuiging.” Nu weten wij, wat leven is! — Een ander laat zich dus hooren: „Het leven is de doordringing van het *licht* en van de *stof*, de opneming van het licht in de stof, en van de stof in het licht. De *ziel des levens* beteekent de eenheid van de *ziel des lichts*, en van *die der stof*. Het geheim des levens is nu werkelijk geen ander als dit: dat in hetzelfde de actuale oneindigheid der werkzaamheid, en de eigen eenheid des wezens, ieder voor zich, als een erkend worden.” — Is ons daarmee nu wezenlijk het geheim des levens geopenbaard? — Een derde verdicht een lang dichtstuk over het leven, dat dus aanheft. Wat is en verschijnt, *leeft*, en wat leeft, ligt onder de betoovering van *verschijning* en *aanzijn*. — In deze *betoovering des levens* ligt het zelf bewaard, als een *wondervol geheim* en een *geheimvol wonder*. — Het Leven is oorzaak; verschijning en aanwezen zijn oorspronkelijke deelen van hetzelfde. — Het *Leven* als *oorzaak is niets*, en *verschijnt niet* — maar *leeft*. — Leven op zich zelf is verschijning, gelijk aanwezen, en aanwezen gelijk verschijning; verschijning en aanwezen te gelijk en vereenigd, onderscheidbaar, *zijn leven*. — Het leven als oorspronkelijk deel, verschijnt in het geheim der verschijning, zoo als het een wonder des aanwezens is. Verschijning en aanwezen hebben

ben derzelver oorsprong en afgrond in het leven, als oorspronkelijke deelen in de oorzaak. *Leven* als oorzaak is *onsterfelijk*; de *onsterfelijke oorzaak is leven*. — De verschijning is *eeuwig*, het aanwezen *oneindig*, het eeuwige en onsterfelijke zijn oorspronkelijke deelen van het Onsterfelijke. Het Eeuwige der verschijning is *God*, het oneindige van het aanwezen is de *Natuur*. God verschijnt zoo als de Natuur is, en de Natuur is, gelijk God verschijnt. — *Sterfelijk* is alleen de wereld, de tuschen haren oorsprong en afgrond in de oorzaak zwevende werking: *tijdelijk* is slechts de schijn; *eindig* alleen het aanzijn van het sterfelijke. De sterfelijkheid neemt de onsterfelijkheid, het tijdelijke de eeuwigheid, de eindigheid de oneindigheid geenszins weg; even min als de wereld het leven, de schijn God, en het aanwezen de natuur weg neemt. — *Het onsterfelijke*, het eenige, leeft in het al, in het *sterfelijke*; het *eeuwige* verschijnt in het tijdelijke, het *oneindige* in het eindige. — Zoo behoedt zich het leven als *geheim in de verschijning*, en zoo openbaart het zich als *wonder in het aanwezen*. — In de verschijning drukt zich het *geheim* des levens, als *drieëenheid*, in het *aanwezen* het *wonder* des levens, als uitlating (*ellipse*) uit. — Onder al de wonderen, die in deze woordspelingen uitgesproken of eigenlijk gezongen worden, is dit nog het allergrootste: wanneer wij daaruit, aangaande het leven, werkelijk iets meer gewaar worden, dan hetgeen in de geschriften der duistere geheimzinnigen en dweepers te vinden is. En echter

ter heeft men die woordspelingen reeds veelvuldig in de geneeskunde overgedragen. Zoo lezen wij onder anderen: „ De geneeskunde kan als driedig beschouwd worden; zij bevat: 1) de leere van het Leven — *PHYSIOLOGIE*; 2) de leere der ziekte — *PATHOLOGIE*: 3) de Leere der genezing — *THERAPIE*. Deze drie deelen drukken den omtrek dezer wetenschap, de drie vermogens van het *Oneindige*, van het *Eindige* en het *Eeuwige*, uit. Want het leven is als het oneindige, ziekte als het eindige, en de genezing als de samenstelling van beiden, (het derde vermogen) aan te merken.” — Nu hebben wij dus eene *oneindige Physiologie*, eene *eindige Pathologie* en eene *eeuwige Therapie*! Waarom wordt niet liever, regtstreeks, van de Physiologie God de Vader, van de Pathologie de Zoon, en van de Therapie, hoe geesteloos zij ook dikwijls is, de Geest voorgefeld, die van beiden uitgaat? —

Hoe gewaagd en voor een gedeelte openlijk verdicht zijn wijders de Analogien, welke men tusschen de dierlijke lichamen en den aardbol heeft trachten te betoogen, de gevolgen, welke men daaruit wilde afleiden en de praktische toepassingen, welke men daarvan heeft zoeken te maken! De *as der aarde* en de *Evenachtslijn* ontsprongen uit eene oorspronkelijke, beiden met derzelver vermogen (*potenz*) vereenigende eenheid, en wel overeenkomstig de Natuur van dit aspunt, uit eene eenheid aan den eenen kant, welke gelijk aan de eenheid van het Zuid-Oosten was, en aan den anderen kant uit eene, die gelijk aan de gelijk-

lijkduidendheid van het Noord-Westen was; weshalve ook werkelijk nog de rigtingen der *magnetische* en *electricke* stroomingen aan de aarde, een midden van beiden inclineeren. De *as der aarde* is de rigting van het Magnetismus, der gedifferenceerde *zwaarte*; de evenachtslijn is de rigting der electriciteit van het *gedifferenceerde licht*. Daaruit bevindt men dan, dat ook in een Individuum die zelfde beginselen als factoren van zijn werkelijk leven, onder de heerschappij van het hogere moeten aangenomen worden, en wel de *dierlijke electriciteit* als *motif van den levensvoortgang*, het *dierlijke magnetismus* echter als *grond der bewerktuiging*; van waar dan juist moest afgeleid worden: dat de produkten van het Oosten tot het Westen, als die van de polariteiten van den Evenachtslijn, bij voorkeur de uitwendige voorwaarden van den levensvoortgang zijn, die van het Zuiden tot het Noorden als de polariteiten van den *as der aarde*, bijzonder die van de bewerktuiging. De onderwerpelijke kring der bewerktuiging is, wat in de buitenwereld de eenheid van het Zuiden tot het Oosten is; het voorwerpelijke is gelijk aan die van het Noorden tot het Westen:

Het sensitive	Stelsel =	het Oosten.
— intellectuele	— = —	Zuiden.
— egestive	— = —	Westen.
— asfimilative	— = —	Noorden.

De middelleden tusschen het sensitive en egestive en tusschen het intellectuele en asfimilative zijn de *spiervezelen* en de *omloop*; bij gevolg is die

die spierwerking gelijk aan het proces, dat de Evennachtslijn vervolgt; de omloop gelijk aan dat, hetwelk de *as der aarde* vergezelt. De afbeelding der spierwerking is *electric* proces, die der omloop is *magnetisch*. Hoedanig dit alles op velerlei onderwerpen in de bewerktuiging bij voorbeeld, tusfchen Hersenen en Lever, Slagaderen en Aderen, en derzelver zamentrekking en uitfpanning, tusfchen ftik- en waterstof, als vertegenwoordigers van het Zuid-Oosten, en kool- en zuurstof, als vertegenwoordigers van Noord-Westen enz. uitgerekte zijn, kan ik hier niet verder aantonen. Het zijn ongeregelde fpeelingen der verbeelding! Wie kan met de fteiling: De *slagaderlijkheid* komt de *uitfpanning*, de *aderlijkheid* echter de *zamentrekking* toe. De ftrijd des slagaders met den ader bestaat daarin, dat de een in den anderen tracht over te gaan" — eenen slechts dragelijk verftandigen zin verbinden? — al wie het gewrongene en het misvormde van deze foort bemint, kan in de daarover talrijk uitgegevene gefchriften zijne bevrediging vinden.

Bleef de Natuurwijsbegeerte, wier *geinspireerden* het vereenigende beginfel voor de Wetenfchappen eerst in de toekomst vinden zullen, immer binnen de grenzen der verdichting, dan viel tegen dezelve niets aan te voeren; want ieder moet vrijheid hebben, zoo goed of zoo kwaad te dichten, als hem zijn God of zijn Dæmon ingeeft. Maar zij overfchrijdt deze grenzen! Zij ftelt bij iedere gelegenheid het weten, dat op den empirifchen weg verworven wordt, en dat ons in de

de geneeskunde altijd van het grootste belang zijn moet, als hoogst verachtelijk voor, en bevordert daardoor de onwetendheid, die slechts de onkundige met dichterlijke phrasen misleiden kan. Zij vordert geloof, in plaats van bedaarde en onzijdige overtuiging en draagt hare grondelooze gewaagde stellingen niet zelden in openlijke tegenspraak met de ondervinding in den praktischen werkkring over, waaruit eenzijdigheid, willekeur, en tegenstrijdigheid ontstaan, zoo als die de ruwste Theorien en Stelsels der voorouders naauwelijks hebben voortgebracht. Heeft de Natuurwijsgeer eens, zoo als het heet, een genievolle gedachte gehad, dan wordt hij aanstonds door dienstvaardige afschrijvers, zonder verder onderzoek, verbreid, en het geloof aan den naam, vervangt de plaats der overtuigingen en der bewijzen. Zulk een, allen onderzoek verlammeende slaafsche zin, heerschte in de Wetenschappen nog nimmer! Men schrijft ons, op den beslissendsten toon, *a priori*, de middelen ter genezing der ziekten voor, zonder het eenmaal slechts omtrent het grondbeginsel eens te zijn, waarnaar, in het algemeen, de geneesmiddelen moeten worden ingerigt (§ 115). — „Het *Magnetismus* de *Electriciteit* en het *Scheikundige proces* zijn de drie momenten der onbewerkte Natuur, welke tot de bewerkte reproductie, prikkelbaarheid en gevoeligheid opklimmen. De *reproductie* beantwoordt aan de *koolstof*, de *prikkelbaarheid* aan de *waterstof*, de *gevoeligheid* echter aan de *stikstof*. Zoo lang nu tuschen deze stelsels eene juiste overeenkomst bestaat, is de

de gezondheid in de bewerktuiging verzekerd; zoodra eene aanmerkelijke storing het overwegende van een stelsel boven het andere volgt, moet storing der gezondheid, kwalijk zijn en ziekte te voorschijn treden." — Hier naar moeten nu de geneesmiddelen bepaald worden; al wat koolstof bevat werkt op de reproductie, de waterstof op de prikkelbaarheid, en de stikstof op de gevoeligheid. Maar het is niet onze scheikunde, al ware zij ook de volkomenste, welke deze koolwater en stikstof in de reeds genoemde stelsels en geneesmiddelen durft aanwijzen, gelijk zij bij zoo menig een voorval niet doen kan, — maar voor den Natuurwijsgeer is reeds de bespiegeling, het regt levendig geloof voldoende, om die stof de plaats te doen bekleeden, waar deze haar noodig heeft. Al wat de Scheikunde onder de namen dezer stoffen optelt, is niet op wezenlijkheid gegrond, even min als zij de ware gelijktijdigheid (*identiteit*) derzelve in hare hoogste afgetrokkenheid vermag te bereiken. Het wijsgeerig geloof alleen bezit wezenlijkheid en is geenszins ijdel! — Van het ruwste bijgeloof, dat de krachten der geneesmiddelen naar derzelve *signature* of naar Astralische invloeden bepaalt, even gelijk dit in de vroegste kindschheid der geneeskunde plaats had, zoo wel als van louter onzin, hebben de geschriften onzer, van God gezonden Propheeten en Zieners niet weinige voorbeelden opgeleverd. Zoo heeft ons onder anderen een het vergif der dolheid als een nieuw magtig *aphrodisiacum* voorgesteld: „Bestaat er ergens een
Aphro-

Aphrodisiacum, — en er moeten specifieke middelen ieder werktuig (*organe*) bestaan, — dan is het voorzeker dat vergift. De redenen voor dit gevoelen zijn, omdat alle tot hiertoe, als *Aphrodisiaca* aangewende middelen, van eene stikstofgehalte zijn; — de oorsprong der dolheid bij de dieren, is hoogst waarschijnlijk in eene onbevredigde geslachtsdrift te zoeken; — de hevige aandoe-ning van den hals doet reeds vermoeden dat de ontfelde geslachtsdeelen niet ledig zijn zullen; — in der daad vindt men bij aan de dolheid gestorvenen een heviger *Priapismus*.” — Kan men het on-verstand verder drijven? —

Een zeer in het ooglopend voordeel kon de natuurwijsgeerige beschouwing aan de nieuwste bewerkingen der geneeskunde daardoor in het bijzonder opleveren, dat zij de opmerkzaamheid meer op de *stoffen* van de bewerktuiging, op hare groeiing en herscheppingen, in een woord, op hare *qualitative* betrekkingen, geleid heeft, welke in de eenzijdige beschouwingen van BROWN zoo deerlijk verwaarloosd waren. Daar bedoelde men alleen eenzijdig de *quantitative* betrekkingen (XXI). Van deze, gelijk ook van eenige andere zijden, biedt de natuurwijsgeerige geneeskunde vele heldere vruchtbare punten aan. Maar het misbruik en de geestdrijverij bederven alles. In de kennis der dierlijke stof, der herscheppingen van het leven, kunnen wij niet van boven af springen, maar wij moeten langzaam van onderen opwaarts treden, hetgeen waarlijk veel moeilijker is, dan geloovig aannemen, wat de verbeelding voortbrengt. Ons

weten mag geene poezij, onze werkzaamheid in den empirischen werkring, geen gedicht zijn!

§ 115.

De nieuwste natuurwijsgeerige geneeskundige theorie.

Nog bezitten wij geene volkomene en zamenhangende geneeskundige Theorie, volgens de grondstellingen der Natuurwijsbegeerte, ten minste heeft tot nu toe ieder Natuurwijsgeer den anderen met zijne proeven, om ons zoodanig eene theorie te leveren, van de hand gewezen. Ik zal mij derhalve tot de laatste woorden, welke SCHELLING over dit onderwerp gesproken heeft, bepalen; zij zullen, naar allen schijn, geenszins de laatsten zijn! Ik bepaal mij hoofdzakelijk tot de practische betrekkingen dezer natuurwijsgeerige Geneeskunde.

De levende Bewerktuiging biedt eene tweevoudige zijde aan. Men vestigt het oog of op haar voorbijgaand aanwezen, hoedanig zij in betrekking tot andere dingen staat, of op haren eeuwigen grond, hare wezenlijke zelfstandigheid en oorspronkelijkheid. De eerste is de *eindige*, de laatste hare *oneindige* zijde. De ware wetenschap moet beide zijden erkennen. BROWN bleef, gelijk zijne voorgangers, het Goddelijke verwaarloozende, bij de eindige zijde der Bewerktuiging staan, van welke zij door uitwendige dingen bepaalbaar en steeds bepaald is; de andere zijde liet hij onbepaald.

De

De Opwekbaarheid echter, in zoo verre zij eene bloote stemming tot werkzaamheid door uitwendige inwerking uitmaakt, is geenszins een voorregt van de bewerktuiging, daar zij in zulk eene beteekenis ook de onbewerktuigde en zogenoemde doode stof toekomt, waarvan het scheikundige en het geheele dynamische proces vele voorbeelden oplevert.

In de Bewerktuiging is over het algemeen het eindige, door andere bepaalbare, zooals het oneindige, en zelfs als wezenlijk gelegd. Zooals namelijk met de oorspronkelijke dingen ook even eeuwig de betrekkingen derzelve, echter als eeuwig ijdel in betrekking tot het al gesteld zijn, zoodat de eerste onveranderlijk van de laatste bestaan; zoo stelt de levende bewerktuiging, als een gedeeltelijk al, eene tijdelijke eeuwigheid, de betrekkingen van haar leven en de bepalingen, die zij hierdoor verkrijgt, eeuwig als ijdel met betrekking tot zich zelve; en neemt de form van haar aanwezen als eene zelfs wezenlijke en oorspronkelijke aan. Wat in haar opgenomen is, leeft, zoo lang het geheel bestaat, een der verwiseling en den tijd ontrukkt leven; alleen het onzelfstandige heeft zijne met de zelfstandigheid te gelijk gestelde wisfeling, en ontstaat en vergaat gedurig; de oorspronkelijke gestalte echter, de tot identiteit met de wezenlijke, verhevene bijzondere form, blijft als door goddelijke bekräftiging, van de eerste kiem tot de laatste ontwikkeling, onveranderd dezelfde.

Iedere bewerktuigde werkzaamheid komt daar-

om uit het wezen en het inwendige der Natuur te voorschijn, en kan zoo min als de zwaarte empirisch verder verklaard worden. Opwekbaarheid als indirecte bestemming tot handelen, kan dus niet als eigenschap der bewerktuiging gelden; want het is geenszins die bewerktuiging zelve, als voortbrengfel, welke tot handelen bestemd wordt, maar de zelfstandigheid als de onmiddellijke grond van haar aanwezen. Even min kan de opwekbaarheid als eigenschap der zelfstandigheid als zoodanig beschouwd worden; want ook dit is geenszins op zich zelf en volstrekt beschouwd, maar alleen met betrekking tot de bewerktuiging als een eenvoudig ding, indirect tot handelen bestemd en bestembaar.

Ziekte, Sthenie, Asthenie enz. zijn volstrekt niet uit de bloote *quantitative* betrekkingen der opwekking te begrijpen, maar de beschouwing der opwekking wordt tot aanneming van eene, van de uitwendige bestemming onafhankelijke, oorspronkelijke en wezenlijke overeenkomst gedrongen, welke de Natuurwijsbegeerte als de overeenkomst der *herscheping* opgeeft. Zij is datgeen waardoor de bewerktuiging *geene betrekking tot de uitwendige Natuur*, maar op haar *oorspronkelijk beeld* heeft.

Is het *qualitative* of wezenlijke der bewerktuiging in het algemeen identiteit van *stof* en *licht*, zoo kan, volgens den algemeenen tijpus, deze identiteit zelve of meer onder de exponenten des *wezenlijken* beginfels, als verbeelding des lichts in de stof, of meer onder die des *idealen*, als oplossing der stof in het licht, of eindelijk als

vol-

volstrekte in-eenvorming van beiden, verschijnen. Deze drie mogelijkheden beantwoorden aan de drie afmetingen der stof, en kunnen daarom ook zoo uitgedrukt worden: Het licht is of, de oneindige mogelijkheid, aan de stof slechts voor de eerste afmeting, die van het *in zich zelf zijn*, verbonden; het werktuiglijk wezen bevat alleen de oneindige mogelijkheid zijns eigen zelve als individuüm of geslacht; dit oogenblik is door de *reproductie* voorgesteld. Of het licht is aan de stof ook als mogelijkheid van andere dingen verbonden, de uitdrukking van dit aan de tweede afmeting beantwoordend oogenblik, is dat der *Prikkelbaarheid*. Of eindelijk stof en licht zijn geheel en volstrekt een, het ideale is geheel ook het reale, productive, en, omgekeerd, het productive van het eerste oogenblik is vereenigd met het ideale van het andere; dit oogenblik is dat der *gevoeligheid*, welke diensvolgens aan de derde afmeting beantwoordt. —

Om nu te vinden, hoe *ziekte* ontstaat, en wat *ziekte* zij, moet niet alleen het *onderwerpelijke*, maar ook het *voorwerpelijke* der bewerktuiging voor oogen gesteld, niet slechts de algemeene factoren des levens op zich zelve, maar in betrekking tot de bewerktuigde massa en hare onderscheidene afbeeldfels beschouwd worden. Ziekte is, volgens dit inzicht, in het algemeen eene samenvereening der betrekking van de *Opwekking* met die der *Herscheppinge*, even gelijk daarentegen het evenwigt en de overeenstemming van beiden, de volkomenste toestand des bewerktuigden levens uitmaken.

Dan deze zaak moet nog dieper ingezien worden. In deze voorstelling verschijnt de opwekking nog altijd voor zich zelve, onafhankelijk van de betrekking der herschepping en als middellid tuschen deze en de uiterlijke invloeden. — Maar wat is opwekking, hoedanig geschiedt zij? — Alle oorspronkelijke bepaaldheid ligt slechts in de *qualitative* betrekking. Van deze is ook het *quantitative* — de opwekking — zoo zeker een bloot toeval, als het zeker is, dat het aanzijn uit het wezen en niet omgekeerd het wezen uit het aanzijn volgt. De Factoren der bewerktuiging kunnen nimmer slechts uitwendig eenstemmig of in evenwigt zijn, maar zijn altijd inwendig een. Ook kan juist daarom nimmer enkel hare uiterlijke betrekking aangedaan worden, dat iets toevalligs van het inwendige uitmaakt, maar de inwerking van buiten veronderstelt altijd onmiddellijk eene bepaalde innerlijke betrekking van beide Factoren, en daar deze inwendige juistheid als afmeting zich uitdrukt, zoo *maakt iedere uitwendige inwerking op de bewerktuiging, in het geheel en in het bijzonder, onmiddellijk de eisch eener bepaalde afmeting uit*, bij voorbeeld der prikkelbaarheid of der reproductie, en dit is de eenige wijze van werking, welke uitwendige oorzaken in het algemeen op een inwendig afkeerig qualitatief geschakeld en in zich zelf gesloten, in een woord, een bewerktuigd geheel uitoefenen kunnen. Zulk een geheel is niet slechts uitwendig beweegbaar, als een hefboom, maar doorgaans alleen in zich zelf beweegbaar en steeds werkelijk in beweging. Het *qualitative*

is

is hier onmiddellijk veranderlijk, het *quantitative* alleen middellijk. Dit is een gevolg der algemeene natuurlijke waarheid: dat de hoeveelheid nimmer op zich zelve bestaan kan, maar alleen door en met de hoedanigheid. Kan echter overal de uitwendige inwerking onmiddellijk de afmetingen der bewerktuiging aandoen, zoo geschiedt ook iedere verandering der betrekking der herschepping, *zonder tusfschenkomst der opwekking.*

Geen uitwendige invloed kan in de Bewerktuiging onmiddellijk Asthenie of Hijpersthenie brengen, maar alleen de stelliger te voorschijntreding van de eene meting (*dimensie*) boven de andere, der prikkelbaarheid, bij voorbeeld boven de gevoeligheid of reproductie, of omgekeerd. *De ziekte als zoodanig is eene verandering der afmetingen van de bewerktuiging*, waardoor zij ophoudt, zuivere heldere weerstuiting van het Al te zijn, eene oorspronkelijke volstrekt qualitative aandoening.

De verdeeling der ziekten in *Sthenische* en *Asthenische* is daarom volstrekt onvoldoende. Sterkte en zwakte zijn ten allen tijde alleen als toevalligheden des qualitativen toestands aan te merken: iedere ziekte moet overeenkomstig denzelfden behandeld worden, zonder in aanmerking te nemen de zoogenaamde Sthenie of Asthenie, wier onwezenlijkheid reeds daardoor blijkbaar wordt, dat volgens het voorgeven der Opwekkingstheorie, eene en dezelfde aandoening der bewerktuiging nu eens als Asthenische, dan weder als Sthenische ziekte te voorschijn treden kan en behandeld worden moet. Bestaan er wezenlijk zoodani-

ge ziekten, bij voorbeeld de ontsteking der long; van welke de tegenwoordige ondervinding geleerd heeft, dat zij niet in alle gevallen eene gelijke behandeling toelaten, maar nu eens het zoogenaamde versterkende, en dan het verzwakkende, genezings plan vorderen; dan volgt daaruit dat noch de eene noch de andere van beide deze wijzen van behandeling de juiste was, maar dat er eene derde bestaan moet, welke boven deze tegenstrijdigheid verheven en de alleen ware is. Volgens deze volstrekt gelijkduidende, in geene tegenstelling ingewikkelde beschouwing, moeten de ziekten meestal behandeld worden, eer men van de uitspraken der ondervinding spreken kan, welke wanneer zij wezenlijk datgeen is wat zij zich beroemt te zijn, onmogelijk ooit in de Natuur eene tegenstrijdigheid vinden kan. —

Van eenen gelijken aard is de verdeeling der inwerkende vermogens in versterkende en verzwakkende. Geene inwerking van eenig uitwendig beginsel kan volgens hare opwekkende eigenschap, maar alleen volgens hare betrekkingen tot de afmetingen bepaald worden; en wel is SCHELLINGS grondstelling van deze betrekking, *dat gelijk gelijks voortbrengt*; en geen uitwendig beginsel door zijne *tegenstelling* met de bewerktuigde stoffe werkt. Door de afwisselende tegenstelling der afmetingen geschiedt het, dat hetzelfde middel, dat in de eene betrekking als opwekkend verschijnt, in eene andere als verzwakkend erkend moet worden. De zoogenaamde waterstofhoudende geneesmiddelen, *Naphta* enz., worden door de

op-

opwekkingstheorie als versterkende aangenomen; echter vertoonen zij zich geenszins als zoodanig, maar als duidelijk verzwakkende, in de aanmerkelijkste toestanden der lijdende reproductie, in buikloopen enz. Hier heeft dezelfde tegenstrijdigheid plaats als te voren, waar eene en dezelfde ziekte nu van eene Sthenische, dan van eene Asthenische natuur zijn zal. Het ware is, dat de *Naphta* op zich zelve noch opwekt noch verzwakt, zij schijnt te versterken in die gevallen, waar zij eigenlijk het stellige beginsel der prikkelbaarheid te voorschijn roept; zij schijnt te verzwakken, wanneer zij in die gevallen, waar de reproductie op eene aanmerkelijke wijze gevorderd worden moest, in plaats van deze de prikkelbaarheid oproept.

De wijze van werking der geneesmiddelen is van zulk een gewigt, dat men de verklaring derzelve als den eigenlijken toetssteen eener ware geneeskundige theorie beschouwen moet. De eerste lichtstraal in deze duisternis brak in de genievolle gedachte van STEFFENS door; tusfchen de qualitative verscheidenheid der genees- of eigenlijk der vergift-stoffen en de werkzaamheden der bewerktuiging, der reproductie, der prikkelbaarheid en gevoeligheid, een parallelismus of gedeeltelijk een antagonismus als waarschijnlijk daar te stellen. Het in het gevoelige stelsel heerschend beginsel der *stikstof* stelde hij de *koolstof* der plantvergiften; — het in het prikkelbare heerschend beginsel der *koolstof*, dat der *stikstof* der dierlijke vergiften; — gelijk eindelijk het in het *reproduc-*

sive stelsel bestaande evenwigt van beide stoffen, het gestoord of opgehevene evenwigt dezer stoffe in de *Metaalkalken*, tegen.

Aangaande de scheikundige grondstoffen is de voorstelling van SCHELLING deze: dat de wijze van werking der uitwendige dingen op de bewerktuiging, volgens dezelve, slechts in zoo verre bepaald kan worden, als zij zelve eene bepaalde betrekking tot de afmetingen der *stof* en der algemeene *dynamische werkzaamheid* hebben; wijders, dat iedere uitwendige stof in de bewerktuiging, of om juister te spreken, in het aanzich, dat de grondslag van haar aanwezen uitmaakt, *deze haar zelve beantwoordende afmeting* vordert.

De zoogenaamde stoffen der Natuur beantwoorden aan even zoo vele dadelijke en werkzame beginselen, welke als zielen der stof afgebeeld, in het *ligchamelijke verzonken* zich vertoonen. Ieder dezer beginselen heeft zijne eigene strekking, ofschoon deze hen onbepaald slechts tot aan de grenzen der stoffelijke herschepping volgen kan, terwijl in de concrete voortbrengselen der Natuur meerdere beginselen in gemeenzaam bezit van het voortbrengsel verschijnen. De eerste, alle dingen der Natuur ingeplante ziel, is *die der zelfheid*; zij is dat beginsel, door welks toedoen de dingen het meest in zich zelve te zijn, in zich zamen te hangen, en zich trachten voort te planten. Dit beginsel is nog het meest aan de zwaarte ondergeschikt, het eigenlijke aardbeginfel, door de Nieuweren door *koolstof* aangeduid, dat zich daar-

Daarom in de zwaarste, stijfste en meest zamenhangende lichamen, in de Metalen en de planten vertoont. — De andere, der stof aangebore ziel, is de *ziel des lichts*, welke zich in de stof door instorting, door oplossing der aankleving en ontkenning der zelfheid uitdrukt. Dit beginsel is het minste aan de zwaarte ondergerangschikt, door de Nieuwere door *waterstof* uitgedrukt. — Buiten deze twee noodzakelijke en tegenstrijdige beginselen, laat zich tot volmaking slechts het derde denken, hetwelk uit het *zon- en aardbeginsel te zamen gesteld* aan de eigenschappen van deze op eene gelijke wijze deel neemt, met het in zich zelf zijn het laatste, en de drift tot voortplanting, met het laatste de opgeloste stijfheid gemeen heeft. Dit is het in het tegenbeeld eigenlijk tegen afgebeeld, het oorspronkelijke meest gelijkendst, dierlijkste, levende; het zelfstandigste, hetwelk daarom het meest ook vatbaar is, om de goddelijke zaden der ideen in zich op te nemen, en zich in de volkomenste lichamen te vormen. Buiten deze drievoudigheid is er niets verder aan te nemen, dan het de drie afmetingen in zich oplofende zelfs afmetinglooze goddelijke beginsel. Dit verschijnt als het deze drie beginselen der Natuur gemeenschappelijk tegengestelde, dat de zelfheid echter het meest vijandelijke, als de *verteerende vuurziel der Natuur* door de scheikunde in de *zuurstof* werkzaam erkent, dat uit hoofde van zijn werkzaam tegenstreven tegen de eerste afmeting ook als de andere zijde der waterstof beschouwd kan worden, gelijk de stikstof als het

voor-

voorwerpelijk , de verklaarde zijde der koolstof.

Deze beschouwing der vier beginselen , gepaard met de grondstelling : *dat gelijk gelijks voortbrengt* , — het als noodzakelijk voorkomen , dat al die dingen , welke bij voorkeur het *aardbeginfel* of , wat hetzelfde is , het *magnetismus* toekennen , in het bijzonder dus de *Metalen* , en onder dezen weder het *ijzer* , de aan het Magnetismus beantwoordende bewerktuigde afmeting der reproductie vorderen. In ieder mogelijk geval van ziekten wordt dat middel gevorderd , hetwelk , het zij dan van eenen vlugtigen of tragen aard , de gevorderde afmeting op het zekerst bekrachtigt. Wat van de *Metalen* geldt , geldt ook van die voortbrengfelen des plantenrijks , welke men eene levenopwekkende kracht toeschrijft. Zij oefenen deze werking als vertegenwoordigers van het aardbeginfel , door derzelve magnetische betrekking uit , daardoor dus , dat zij de aan hen beantwoordende afmeting der bewerktuigde herschepping vorderen. Dezelfde plantstoffen , welke de assimilatie bepaalder te voorschijn roepen stemmen , in de betrekking als zij in de herschepping zelve hoger staan , ook het gevoelige werktuig productiver ; en wanneer die voortbrengfels der planten , die reeds onder de heerschappij der aankleving terug gezonken zijn , de schorfen bij voorbeeld , zich meer met de *Metalen* gelijk stellen , en onmiddelijk de eigenlijke *reproductie* bepalen , zoo verwekken daarentegen stoffen of vochten , die van bloeifems , zaden en zaadbollen afkomstig zijn , als voortbrengfelen eener hoogere herschepping ,
wel

wel altijd nog de reproductie, maar de reproductie in de gevoeligheid, en werken daarom in den eigenlijken zin als bedwelmend. — Het *Opium* wekt niet op, maar roept het plantenleven in de dierlijke bewerktuiging en bijzonder in het gevoelige gestel te voorschijn, in zoo verre, en alleen middellijk, verhoogt het den algemeenen graad der energie of der opwekking.

SCHELLING heeft het nog niet willen ondernemen, over de betrekking der prikkelbaarheid en gevoeligheid tot de uitwendige vermogens, iets afzonderlijks daar te stellen; andere daarentegen hebben ons van de koolstof en hare betrekking op de prikkelbaarheid, gelijk van de stikstof en haren invloed op de gevoeligheid veel en menigerlei weten te zeggen, en ook de werkingen der hierna afgedeelde geneesmiddelen volgens deze beschouwingen bepaald. SCHELLING meent echter, dat de onkunde deze geheele beschouwing kwalijk verstaan en nutteloos gebruikt heeft. Wat er ook van zijn moge, en daar hier alles op bloot gelooven en meenen uitloopt, zoo wil ik nu hier nog eenige meeningen van SCHELLING omtrent de werkingwijze der geneesmiddelen op het prikkelbare en gevoelige stelsel bijvoegen.

Der prikkelbaarheid komt eene dubbelde zijde toe, namelijk die der zamentrekking en uitspanning, der breedte en der lengte. De zuurstof is die, welke met de zamentrekking, de waterstof die, welke met de uitspanning overeenkomt. In ieder stelsel der bewerktuiging herhalen zich alle afmetingen; zoo ook in het stelsel der prikkelbaarheid

heid de eerste afmeting door den omloop, die van zijne werkzame zijde beschouwd, van alle bewerktuigde bewegingen het bepaaldst den tijd in zich zelve heeft: want overeenkomstig het ontwerp van dit oogenblik, staat het overwigt der uitspanning of der lengte in het slagadergestel gelijk tegen dat der zamentrekking of van de breedte in het aderlijk gestel. De naaste en onmiddellijkste betrekking tot die zijde des omloops, zullen dus ook die stoffen hebben, welke door derzelve hoedanigheid het bepaaldst de eerste afmeting toebehoort. En zij zullen wel hoofdzakelijk de betrekking dier beweging tot den tijd, dus hare snelheid of langzaamheid in het geheel, bepalen; vooral schijnt het noodzakelijk, dat de bedwelmende geneesmiddelen in die betrekking, waarin zij de genoemde werking uitoefenen, de snelheid der elkander opvolgende bewegingen verminderen, terwijl zij door de bepaalde vordering der eerste afmeting oorzaak zijn, dat het slagaderlijk stelsel den tijd volkomener in zich zelve bepaalt.

Waren het hoofdzakelijk de voortbrengselen van het *Plantenrijk*, welke door alle afmetingen de *reproductie* aandeden; — waren het die, welke uit de *lucht* en uit het *opgeloste plantenleven* afstamden, welke op de *prikkelbaarheid* werkten; — zoo zal het nu het eigenlijk *dierlijk Beginsel* der Natuur, en vooral zullen het de voortbrengselen der dierlijke herschepping zijn, welke het bepaaldst de *gevoeligheid* als derde afmeting te voorschijn roepen en bekrachtigen. — In de prikkelbaarheid

be-

beantwoordt de willekeurige beweging de derde afmeting, ja deze is zelfs alleen de omgekeerde zijde der gevoeligheid. De stikstof echter, door de verbinding met de Waterstof en de Loogzouten, tot medeafmeting naar beneden getrokken, en deze komt daarom de onmiddellijke betrekking tot de willekeurige beweging toe. Maar waarop berust ook de onloochenbare werking der Loogzouten, inzonderheid in die toestanden, waar, gelijk in de kramp, een willekeurig bewegingswerktuig tot onvrijwillige verlaagd wordt, anders dan hierop, dat zij aan deze de derde afmeting terug geven, en door dezelve daarin te plaatsen, wederom tot de willekeurige verheft? Eindelijk echter is het onwederprekelijk algemeen erkend, dat de onmiddellijke betrekking tot de gevoeligheid in de gevoeligheid alleen die hoogere voortbrengfelen van het dierlijke levensproces toekomt, tot welken bij voorbeeld de *Muskus* behoort, wiens eenige en dikwerf uitsluitende werkkraft in eigenlijke aandoeningen van het zenuwgestel, de Geneesheeren van alle tijden ondervonden hebben.

Zoo verre de grondslagen eener Natuurwijsgeerige geneeskundige Theorie, welke in deze oogenblikken nog als de eerste geldende is, en welke men in vele meer of min onbedachtzaam geschrevene afschriften verbreid heeft. Hoe veel daarbij op het *geloof*, en hoe weinig daar en tegen op het *weten* gerekend zij, valt gemakkelijk in het oog. Dus slechts eenige korte aanmerkingen hierover.

Wanneer wij van den eeuwigen grondslag van

onze bewerktuiging, van hare betrekking tot de Godheid, tot het All, wezenlijk kennis droegen, dan zou dit alleszins onze wetenschap zeer te stade komen. Maar men bedenke dat poezij geene wetenschap is, en dat wij de deels vernuftig uitgevondene, deels met ruwe willekeur verdichte gelijkheden, tusfchen de gehele en gedeeltelijke Schepping, volstrekt nog niet in den practifchen werkkring over dragen mogen, daar het, volgens zijne natuur, met het voorbijgaand aanzijn van den mensch te doen heeft. Deze eindige zijde met hare menigvuldige betrekkingen tot de buitenwereld, behoort alleen den Arts; waar hij deze overschrijdt, wordt hij Dichter, geheimzinnig of een Dweeper. Zullen wij eene ziekte juist beoordeelen en genezen, dan moeten wij op de tegenwoordige betrekking der reproductie, der prikkelbaarheid, der gevoeligheid, het oog vestigen, haar naar het individueelfte karakter der ziekte met onbevooroordeeldheid en het onzijdigst verftand trachten te bevatten. Van den God echter, die in de reproductie, prikkelbaarheid en gevoeligheid in het heeal, van het begin af was, is en zijn zal, moge de poezij dichten, of de Dweeperij droomen.

Wat hier boven van de opwekbaarheid en de opwekking tegen de nieuwe leere van BROWN gezegd is, dat zij een *accidens* der ftof, der herfchepping zij; dat de bewerktuiging eerst eene qualitative betrekking hebben moet, eer zij een quantitative kan bezitten; dat geenszins alleen op deze laafte het ontstaan en de genezing der ziek-

te berust, enz., is volkomen gegrond en reeds genoeg herinnerd geworden, eer aan de nieuwste Natuurwijsbegeerten gedacht is. Wat hebben deze toch in de plaats der eenzijdige opwekkings-theorien gesteld? — Over deze vraag slechts twee aanmerkingen. *Vooreerst* verdient wel is waar iedere poging, om ons met de bewerktuigde stof en hare herscheppingen bekender te maken, de volkomenste goedkeuring; maar onmogelijk kan daarop eene bloote wijsbegeerte, op geloof gegrond, welke naar willekeur met hare stoffen handelt, aanspraak maken; die hare kool, water- en stikstof enz., naar welgevallen plaatst, waar zij die noodig heeft; die op voorgegevene genialische gedachten, welke zij zelve slechts voor waarschijnlijk houdt, aanstonds beslissende gevolgtrekkingen bouwt, en welke, hetgeen het merkwaardigste is, onze Scheikunde geheel geene *a priori* nauwelijks eenige stem toestaat, waar toch over scheikundige onderwerpen moet beslist worden! Ijdele, losse voorschriften zijn het, waaraan wij ons houden moeten. Licht-, zon-, aard-, vuur-zielen, ja zelfs te zamen geronnen zielen, drijven hier een waarlijk zielloos spel! — Zwaarte, aardbeginsel, magnetismus in ijzer gelijk in rottekruid, in lood gelijk in zilver, in kwikzilver gelijk in koper enz., waaruit wij de werkingen dezer onderscheidene metalen in nog veel verschillender ziekteformen begripen en verklaren moeten. En nu boomschorfen, die wegens derzelve grooter aankleving, gelijk metalen werken moeten, vijfvingerkruid gelijk koortsbast, — alles wegens de

aankleving! Op dezen weg moet onze Geneeskundigen weldra in eenen chaos van ijdele droomen verzinken. — *Ten tweeden* kunnen wij eene juist begrepene en aangewende opwekkingstheorie geheel niet ontberen; zij is onder alle voorgeslagene en beproefde de beste en meest voegzaamste, om onze kunst in de werkdadige wereld daarnaar uitte oefenen. Wie kan de levende bewerktuiging hare eigendommelijke opwekbaarheid ontzeggen; die alleszins wel een *accidens* harer stof en menging uitmaakt, die echter niet minder een middellid blijft, zonder hetwelk op deze stof en menging niet gewerkt kan worden! Het *te voorschijn roepen der afmetingen*, het *aanzoeken* van dezelve en dergelijken, zijn alleen nieuwe voorschriften in de plaats van *versterken*, *prikkelen*, *verzwakken* enz. Hij heeft echter geheel geen volkomen inzicht in de werkingswijze der koortsbast of van het ijzer, die naar zijne uitdrukking daarmede de reproductie vordert, even min als een ander, die deze in zijne taal versterken of prikkelen laat. De bewerktuiging, welke aan de eisch harer productie prikkelbaarheid of gevoeligheid beantwoorden, die den aanzoekenden Arts een antwoord geven zal, moet toch zeker gewaar worden wat men van haar begeert, dat is, zij moet opwekbaar voor de indrukken zijn, welke men op haar maakt. Zijn het dus niet wezenlijke woordspelingen, waarachter men het gebrek aan doorzicht verbergt? Te regt werpt men der opwekkingstheorie tegen, dat zij dikwerf de verschillendste dingen, onder den naam van opwek-

wekkende of verzwakkende vermogens, zamenfelde, en dat zij fomwijlen kortzigtig genoeg was, slechts eene graadswijze verscheidenheid daaronder te laten gelden. Maar maakt de Natuurwijsbegeerte het beter? De reproductie vordert ijzer, ook rottekruid, ook lood, koper en kwikzilver, ook vingerhoedskruid en koortsbast, en honderd andere dingen meer, welke wij in de kunst, volgens derzelve individueelste betrekkingen, gelijk zij in de ondervinding bevestigd worden, beoordeelen moeten. Wekt kwikzilver op, of eischt het de reproductie, wanneer het de venusmet geneest? Wie kan zich iets bepaalds, ik wil niet zeggen iets bevredigends en aan het ziekbed aan te wenden, daarbij denken, wanneer bij hoort dat *Valeriana*, *Serpentaria*, *Arnica* en dergelijken, bij de Tijphus niet prikkelen, niet het leven opwekken, maar — dat zij vertegenwoordigers van het aardbeginfel zijn, en door derzelve magnetische betrekking op de reproductie werken? — Wanneer anders iemand de *vallende ziekte* met koper of aether of met moschus geneas, dan heette het, deze dingen hadden geprikkeld, hadden de *asthenie* opgeheven, waarmede dan over het geheel niet veel gezegd was. Volgens de Natuurwijsgeerige taal is de zieke van zijne vallende ziekte verlost geworden, omdat het koper de reproductie, de aether de prikkelbaarheid, de moschus de gevoeligheid opgeëischt heeft, — waarmede dan wel iets gezegd, echter niets *bewezen* werd. Woorden zijn het dus, welke ons de Natuurwijsgeeren geven, waar zij ons

diepere inzigten, dan ze tot dus verre waren, toezeggen. En komt SCHELLING zelf niet tot de voorstellingswijze der Opwekkingstheorie terug, wanneer hij de uitwendige dingen uitdrukkelijk eene betrekking *tot de stof*, echter ook tot de algemeene *dynamische werkzaamheid* der bewerktuiging, toestaat? Het is dus niet ernstig gemeend, wanneer men zegt, dat de opwekkingstheorie in de Natuur-Wijsbegeerte ondergegaan is. Wat men valschelijk als zulk eene theorie verkocht heeft, dat moge immer, en dat moet vroeg of laat ondergaan; maar van de levende bewerktuiging kan er over het algemeen geene andere dan eene opwekkingstheorie, eene theorie der wetten van het bewerktuigde leven, zijn; wil de Natuurwijsbegeerte ons nu daarbij tot wezenlijk voordeel verstreken, dan moet zij ons met wezenlijke kennis, aangaande die wetten, verrijken, en geenszins naar den krans des geloofs dingen. —

De Natuurwijsgeerige bepaling der ziekte, „dat zij in eene verandering der afmetingen van de bewerktuiging bestaat,” — zegt niets meer en niets minder, dan dat wij in de ziekten de reproductie, de prikkelbaarheid en de gevoeligheid in eene verkeerde betrekking aantreffen, gegrondvest in de qualiteit, zoo dat het ligchaam ophouden moet gezond en volkomen te zijn. Wat heeft men nu echter daarmede meer of grondiger gezegd, dan hetgeen de gewone Ziektekunde voor lang reeds geleerd heeft? Wie is het niet, dat bij de uittering en bij een huidgezwel, een gebrek der reproductie, bij de kramp dat der prikkelbaar-

baarheid, bij de tijphus eene verkeerde betrekking der gevoeligheid plaats hebben? Zoodanige bloete geschiedkundige opgaven brengen ons in de kennis der Ziekte geene schrede verder, hoe misvormd en dichterlijk de taal ook zijn moge, waarin men ze voordraagt. Alleszins is een gebrekkig mensch, wien de jicht heeft krom gemaakt, of wiens beenderen door het scheurbuik of de venusmet vernield zijn, of die aan krankzinnigheid lijdt, eene zeer onreine en ellendige *weerstuiving* der hoogste volkomenheid van het Al; maar kan ons dat dichterlijke voorschrift iets aangaande de natuur dezer ziekten leeren? Wie gevoelt het beter dan hij, die zelf aan de kramp lijdt, dat hij zijne anders willekeurig te bewege ne spieren, nu niet meer vrijwillig bewegen kan? Zal hij nu beter onderrigt worden, wanneer een Natuurwijsgeer hem nadert en hem de oplossing geeft: uw willekeurig werktuig is tot het onwillekeurige vernedert? Niet eene eenige ziekte vind ik, over welks natuur en genezing ons tot nog toe de Natuurwijsbegeerte, ook nu, slechts eene eenige echte oplossing gegeven heeft.

Dat de longontsteking, naar de zich daarbij opdoende omstandigheden, nu naar een verzwakkend, dan naar een opwekkend genezingsplan moet behandeld worden, is eene daadzaak, waartegen bij deskundigen geen twijfel plaats vinden kan. Dat de Natuurwijsbegeerte eene derde, alleen ware, geneeswijze tegen deze ziekte uitvinden wil, is zeer goed en prijzenswaardig; zoolang zij echter hare uitvinding nog niet gedaan heeft,

heeft, moet zij ons bij die geneeswijze laten, door welke behoorlijke aanwending onze zieken genezen worden. — Waarom zal bij een plaatselijk lijden, zoo als de longontsteking is, niet een verschillende toestand des ligchaams mogelijk zijn, waarbij onderscheidene doeleinden der genezing plaats vinden, welke door onderscheidene geneesmiddelen bereikt moeten worden? Is de Natuurwijsgeer een man van wezenlijke ondervinding, dan zal hij weten, dat men bij de longontsteking, volgens omstandigheden, nu eens de reproductie, dan de prikkelbaarheid, nu weder de gevoeligheid vorderen, en soms ook geheel andere oogmerken bereiken moet, en dat een zieke even zoo wel door rijkelijk aderlaten, als een ander door de krachtigste middelen, welke op prikkelbaarheid en gevoeligheid werken, gered kan en gered moet worden. Had SCHELLING onbevooroordeelde opgezamelde ondervinding, welke deze eeuwenlang bekrachtigde daadzaken beslissend wederleiden, dan zou derzelve opgave de geneeskunde veel meer nut aanbrengen dan alle bespiegeling! —

Maar van waar zulke ondervindingen in eene dichterlijke school, welke zich eerst *a priori* een gelijkduidend voorkomen vormt, waarnaar zij de ziekten behandelen wil? Dit is juist van ouds af het ongeluk der geneeskunde geweest, dat de Artsen eerst het voorkomen en naderhand de ondervinding tot derzelve bevestiging maakten! Zal deze verderflijke wanorde nimmer ophouden? Zal zij in eene Wijsbegeerte, bij welke levendig gevoeld

voeld geloof als ondervinding geldt, waar tegen geen twijfel kan plaats grijpen, eenen nieuwen steun vinden? Gewis, echte ondervinding kan in de Natuur nimmer eene tegenstrijdigheid vinden! Maar men onderscheide ook des te zorgvuldiger de natuur van de uitspraken der Natuurwijsgeeren, welke zich maar te dikwijls van dezelve als van eene vijandelijk aspunt wenden. Daarin ligt geheel geene tegenstrijdigheid met de Natuur, dat de longontsteking, volgens omstandigheden op onderscheidene wijzen genezen moet worden! —

Niet weinig in het oog vallende moet het zijn, dat de Natuurwijsgeeren bij hunne beslissende taal over ziekte en geneesmiddelen, het nog geheel niet omtrent het beginsel, waarnaar de laatste gevonden en aangewend moeten worden, eens zijn. *Gelijken* roepen *gelijken* te voorschijn, en geen uitwendige invloed werkt door zijne *tegenstelling* met de bewerktuigde stof, — is de grondstelling van SCHELLING; want er bestaat, volgens zijne verzekering, eigenlijk geene tegenstelling in de Natuur. „Neen,” zeggen anderen, „wij moeten *directe tegenstelling* opzoeken, alleen door *directe tegenstelling* wordt de genezing bewerkt, en hij alleen is waarlijk de man van ondervinding, die het individueelst karakter der ziekte aantast, en alsdan zoodanige middelen aanwendt, welke hij als *adaquate tegenstellingen* der Natuur heeft leeren kennen.” — Anderzins verdroeg men in de Wijsbegeerte geene twee elkander tegensprekende grondstellingen naast elkander, en

meende dat de eene ten minsten geene julste grondstelling zijn kon. Maar wat is in de Wijsbegeerte des geloofs niet mogelijk! Die tegenstrijdigheid staat in een en hetzelfde boek! Wat moeten wij nu in deze zonderlinge verwarring gelooven? — Voor het overige strekt de wijze, waarmede nu de Natuurwijsbegeeren begonnen hebben, om specifieke geneesmiddelen tegen afzonderlijke ziektegedaanten op te zoeken, en zelfs uaar welgevallen te verdichten, onze kunst tot groot nadeel. Er was voorheen reeds een tijd, waarin de specifieke tegenstellingen, de geliefde *remedia contra*, hare rol speelden; toen bestonden er geneesmiddelen tegen de koorts, de longtering, het voetëuvel, de vallende ziekte enz., en hoe meer deze bestonden, des te minder kon men de ziekte, volgens echte grondstellingen, genezen. Er zullen zich daarna nog eenige oogenblikken vertoonen, volgens welke men de directe tegenstellingen vinden kan. Zou men het echter gelooven, dat het bijgeloof van de duisterste tijden zich reeds weder vertoont, dat de *signatuur* der geneesmiddelen in aanmerking nam? Volgens reeds voorhanden zijnde proeven, zijn wij geen dag zeker, bij onze Natuurwijsgeeren te lezen, dat de spitse tanden van den snoek het zijdewee, de geele *curcuma wortel* de geelzucht, de gevlake *pulmonaria* de longziekten genezen moeten. Osfenlongen zullen weder de longen van den mensch, de *osfa de corde cervi* het hart, *priapus tauri* of *cervi*, dat deel versterken, wiens tegenbeeld zij zijn.

Dat

Dat Naphta daar niet gebezigd worden moet, waar men reproductie moet eischen, dat de zieke, die gebrek aan voedsel en vochten lijdt, zich van Naphta niet voeden kan, maar dat dit middel voornamelijk op de prikkelbaarheid werkt, zijn reeds lang bekende daadzaken. Wie zal echter beslissen of Naphta bij den buikloop nuttig zijn kan of niet? Immers die Artsen, welke bij verschillende epidemien van den loop, en bij talrijke afzonderlijke zieken aan den loop, gezien en ondervonden hebben wat zij uitwerkt? Deze Artsen zeggen eenparig, dat er bij den loop gevallen voorkomen, waar de Naphta met een uitstekend goed gevolg gegeven wordt; gevallen, waar juist de toestand der bewerktuiging zoodanig is, dat de prikkelbaarheid bevorderd worden moet. Wat heeft SCHELLING tegen zulk eene beslissende ondervinding in te brengen? Zijne eigene, bij de genezing van den loop opgezamelde, ondervinding, of zijn levendig gevoeld geloof, dat de Naphta bij den loop verzwakken moest? Al ware dit geloof ook zoo sterk, dat hetzelfde alleszins bergen verzettede, dan konden wij hetzelfde nogtans in den omvang der geneeskundige kunst, onmogelijk een beslissend gewigt toekennen. Genoeg, het behoort tot de veelvuldige ijdele invallen, waarmede de Natuurwijsbegeerte haar spel speelt, dat de Naphta bij eene lijdende reproductie onbepaald verzwakt. Zij heeft in ziekten van dezen aard zoo menig eenen hoogst weldadigen werkkring, zoo als ondervindingen, welke boven allen twijfel verheven zijn, bevestigen,

dat daartegen iedere inval, al had hem ook de grootste Wijsgeer gehad, in geene aanmerking komt. — Eertijds was men van oordeel, dat alleen de zoodanige een tak van ons weten met goed gevolg bewerken en hem verbeteren kon, die hem in al zijne betrekkingen kende. Om eene kunst tot volkomenheid te brengen moet men zelf kunstenaar en in hare uitoefening bedreven zijn. Met de geneeskunde is het thans anders gesteld. Wijsgeeren, volstrekt vreemd in alle empirische betrekkingen, zeggen ons, hoe wij ziekten beoordeelen en genezen moeten, hoe de geneesmiddelen werken en waar zij nut aanbrengen of schadelijk zijn zullen. Dit alles wordt met aandacht, vurig verlangen en geloof, op het hoogsten standpunt der bespiegeling *a priori* uitgemaakt, en een gedeelte onzer geneesheeren is kortzigtig of geloovig genoeg, de hetzelfde aangeboden ijdele invallen, dikwijls louter onzin, als den bloesem der hoogste Wijsbegeerte aan te nemen! —

Onder den bloesem, de zaden en zaadkasten bestaan er meestal vele stoffen, welke bijzonder op de gevoeligheid werken, ook eenige weinige, welke bedwelmende zijn. Wanneer de Natuurwijsbegeerte zulks weet, weet zij het uit de ondervinding, welke in den empirischen werkkring opgezameld is. Maar wat geeft haar dan het regt om *allen* bloesem, alle zaden en zaadkasten, *daarom*, *omdat zij voortbrengselen eener hoogere herschepping* zijn, zoo als mischien de wortels en basten, eene voortreffelijke werkzaamheid op

de

de gevoeligheid toe te schrijven en ze voor bedwelmend op te geven? Wie heeft de werkingen van dezen aard, van het kaf, van de notedoppen en van talrijke dergelijke onwerkzame zaadkasten, zaden en bloefems, door de ondervinding bevestigd? Zullen wij onze empirische kennis zoo sterk loochenen, dat wij ons op trouw en goed geloof der Natuurwijsbegeerte overreden, dat het kaf bedwelmend zij? Van waar dan het onderscheid tusfchen den bloefem der *Datura ferox* en van de roos, tusfchen dien van de *belladonna* en de aard-bezie, tusfchen de zaden van de *Lobium temulentum* en die van de venkel, — die toch alle voortbrengfelen van dezelfde hoogere herfchepping in het plantenrijk uitmaken? Wat zal er van onze leere der geneesmiddelen, welke zoo zeer eene verbetering behoeft, worden, wanneer niet meer onderzoek en ondervinding, maar bespiegeling van zulk eenen aard, de krachten en gevolgen der middelen bepalen? De tot ellendig speelwerk vernederde Dichtkunde, die van Duplicaten en Triplicaten dicht, heeft tot zulk een wanbegrip aanleiding gegeven. Daar moet in geheele en gedeeltelijke Schepping overal, de Drievoudigheid aangewezen worden; drie personen in de godheid, drie afmetingen in de bewerktuiging, drie herfcheppingen in het plantenrijk enz. De geheimzinnigen der vroegfte dagen hebben niet erger met getallen gespeeld, dan het thans onze Natuurwijsgeeren doen! —

In de geneeskundige Theorien en Stelfels was *Opium* bijna van alle tijden af een klip der eenzij-

zijdigheid en der dwaling. Wat heeft men van die tijden af, toen het *Opium* eene verkoelende kracht toegekend werd, tot op BROWN's *Opium me hercle non sedat*, of tot het voorgeven van MARCUS, dat hetzelfde door terughouding der buikvervuiling de som der opwekking vermeerderde en daardoor de koorts genas, — wat heeft men in deze verschillende tijdvakken niet al over dit middel gebeuzeld! Thans zal het in de bewerking het planten leven te voorschijn roepen. Welk eenen dragelijken, met onze empirische kennis vereenigbaren en het juiste gebruik van het *Opium* op eenigerhande wijze slechts bepalenden zin, laat zich met dit holle voorschrift vereenigen? Komt het de Natuurwijsgeeren als noodzakelijk voor, dat het *Opium* de snelheid van den omloop des bloeds moet verminderen, omdat het waarschijnlijk de reproductie in de slagaderen bevorderen moet, dan hadden zij billijker wijze vooraf van de Empirie moeten leeren, dat het *Opium* dit gevolg slechts onder zekere voorwaarden verkrijgt, echter dat het onder zekere andere bepalingen den omloop zeer in het oog loopend verhaast.

In het *Ammonium*, den *Moschus* en den *Castoreum* bezitten wij drie dierlijke zelfstandigheden, waarvan met regt kan gezegd worden, dat zij beslissend op de gevoeligheid werken. De Natuurwijsbegeerte weet echter hare stellingen algemeen te maken, en wil ons doen gelooven, dat alle dierlijke zelfstandigheden hetzelfde bewerken. Zeker moet dit zoo zijn, wegens de zoo geliefde

Drie-

Drievoudigheid; drie afmetingen, drie Natuurrijken, derhalve der reproductie de Mineralen, der prikkelbaarheid de planten, der gevoeligheid de Dieren! De tegenwerping der Empirie, dat buiten deze weinigen, nog honderd andere dierlijke zelfstandigheden niets gemeens hebben met de gevoeligheid, is reeds *a priori* afgewezen. In hoe verre de *Moschus* het voortbrengfel eener hoogere dierlijke Herschepping kan genoemd worden, dan ieder andere afgescheide dierlijke vochtigheid, is niet wel te bepalen. Wie echter heeft reeds gehoord, dat vet, gal, speeksel, urine enz., even als de *Moschus*, de gevoeligheid te voorschijn roepen, en in zenuwachtige aandoeningen heilzaam zijn?

Uit al het gezegde moge zich nu wel, zonder eenigen tegenspraak, het volgende laten afleiden: waar de Theorie der Natuurwijsgeeren van hunne hoogere gewesten in de werkdadige wereld, in den werkkring der Empirie, afgetreden is, daar heeft zij, zonder ergens een wezenlijk voordeel aantebrengen, niets dan verwarring, ijdele invallen, dwaling en tegenstrijdigheid doen ontstaan; daar echter, waar zij tot eene vernuftige empirie niet aftreden kan, daar heeft zij nog tot geene overtuiging grond gegeven, dat het der moeite waardig zij, tot haar optestijgen. De geheele geschiedenis der geneeskunde levert het bewijs op, dat de Artsen van alle tijden altijd veel meer *geloofd* dan *geweten* hebben; moet derhalve in onze dagen dit oude gebrek, door eene geheel

heel op geloof berustende Wijsbegeerte, plegtig bekrachtigd worden?

§ 116.

De natuurwijsgeerige Geneeswijze.

Dat er volgens datgeen, wat ik in het voorafgaande van de natuurwijsgeerige geneeskunde in het algemeen, en van hare theorie in het bijzonder, opgegeven heb, eigenlijk nog geene *bepaalde natuurwijsgeerige geneeswijze* bestaan kan, is buiten alle tegenspraak waar. Aangaande enkele losse voorstellen, welke men tot genezing van bepaalde ziekteformen gedaan heeft, kan ik mij hier niet inlaten, maar blijf slechts bij eenige algemeene aanmerkingen over de aanwending van natuurwijsgeerige stellingen, op de kunst om ziekten te genezen, stil staan:

Natuurwijsgeerige Schrijvers, die tevens der zeer kundige Artsen zijn, hebben zeer veel goeds en met de waarheid overeenkomende, ook aangaande die kunst medegedeeld, hetgeen echter niet nieuw en van *natuurwijsgeerige bespiegeling volstrekt onafhankelijk is*. Zoo zeggen zij: de eisch der Therapie is, „dien genezingsvoortgang, welke door de Theorie als den bestemden en erkenden *ziekwordings voortgang* tegen overgesteld is, te voorschijn te roepen en tot dat einde zoodanige invloeden te kiezen, waardoor steeds op eene daaraan beantwoordende wijze, zoowel den genezings- als ziekwordingsvoortgang, volgens de theorie bedongen is. Volgens

gens deze grondstelling, is daarom steeds en noodwendig het eerste in de genezing: terzijde stelling der invloeden, welke den ziekwordings voortgang bedingen, en in het werkdadige leven een verschil afdwingen; — het *tweede*: toevoering der invloeden, welke de genezings voortgang bedingen en in het werkdadig leven zijne beperkte poging naar den verschil-toestand, verwezenlijken!” — Een ander voegt daarbij: „de wezenlijk man van ondervinding vat eerst het individueelst karakter der ziekte, en wendt als dan zoodanige middelen aan, welke hij als *adaëquate* tegenstellingen eener grondige en altijd dieper onderzoekende wetenschap der Natuur geleerd heeft.” — Dat alles, en wat anders nog voor de practijk als nuttig door de Natuurwijsgeeren gezegd is, volgt even zoo goed, maar met veel grootere bepaaldheid en zonder vele omwegen en ijdele woordenpraal, uit iedere goede opwekkingstheorie. In het kort, ik ken tot op dit oogenblik *niet eene eenige nieuwe practische waarheid, welke wij aan de Natuurwijsbegeerte zouden te danken hebben!* Veeleer heeft zij het goede en ware, dat ons weten tot hier toe aanbod, veelvuldig valsch verklaard, verdraaid en mismaakt; zij heeft torenspitsen in de wolken gebouwd, zonder dezelve op den *aardbodem* eenen vasten grond te geven.

Tusschen de *theoretische stellingen* der Natuurwijsbegeerte en van de *genezing* der ziekten, is eene zoo groote klove gevestigd, dat volstrekt daarin geen zamenhang, geene betrekking der geneesmiddelen op den vooraf vastgestelden toestand der

der bewerktuiging aangewezen kan worden. Die stellingen staan als eenzelvege dwaallichten, voor welke de practijk haren gang rustig voortzet, zonder van dezelve ergens eenig zuiver licht te bekomen. Besmetting heet het, is het *magnetisch* oogenblik des dijnামিসchen voortgangs; — de Practicus vaart daarbij rustig voort, de schurft met zwavel, de venusziekte met kwikzilver; de honds-dolheid met *belladonna* te genezen, zonder ergens eene betrekking tusfchen zwavel, kwikzilver, *belladonna*, — en een Magnetismus te ontdekken. — Stuiptrekkingen, Jicht en Rheumatismus moeten van de heerschende *electricke* oogenblikken afkomstig zijn, maar wat hebben de middelen, welke wij daarin met nut geven, met de electriciteit gemeen? — Heeft hij een duidelijk begrip van de krampstillende werking van de *Valeriana* het *argentum nitratrum*, het *cuprum ammoniacum* enz., die verklaart dat het electricke oogenblik ophoudt het heerschende te zijn? Ontsteking, verettering, vurigheid, uittering, verlamming, kwaadsappigheid, vallen volgens sommigen in het *scheikundig* oogenblik. Neen zegt een ander: „de ontsteking is het grijpen des electricchen oogenblik in de afmetingen.” Maar hij die nu de ontsteking met salpeter, kwikzilver, opium enz. geneest, wat *weet* die van de scheikundige of electricke betrekkingen van al deze middelen tot de bewerktuiging? Gelijk men ziet, overal eene Theorie, welke slechts geloofd, en tot de practijk niet gerekend kan worden! —

Merk-

Merkwaardig is het, dat de beschouwing der ziekten, volgens oudere wijzen van voorstelling der vochten-pathologie, gelijk ook die geneeswijzen en geneesmiddelen, welke de ruwe Opwekkings-theorien nauwelijks voor weinige jaren te vuur en te zwaard zochten uit te roeijen, — dat al deze in de Natuurwijsbegeerte weder aan de orde van den dag gekomen zijn. Zoo heeft men weder *gastrische*, *galachtige*, rottige ziekten, geheel volgens oude leerwijzen. Daar worden weer rijkelijk braak- en purgeermiddelen, aderlatingen, zout en vooral salpeter, zuren enz. toegediend. Daar treedt de geheele antiphlogistische geneeswijze weder in hare oude regten. Sommige artsen spelen dermate met hunne overtuiging, dat zij jaarlijks met dezelve verwisfelen en zich daarbij, even als de wisselhuizen, naar den plaats grijpenden *cours* rigten! Zoo heeft dan de nieuwste omwenteling in de geneeskunde geheel de wending eener politieke genomen. Eerst eene stormende nederstorting en vernietiging, — dan herstelling der oude voorschriften!

En hoedanig herstelt men de oude formen, welke de BROWNIAANSCHÉ *barbaarschheid* ter neder geworpen heeft, in de geneeskunde? — Niet slechts in derzelver geheele voormalige ruwheid en eenzijdigheid, maar met de inwijding, zalving en de aandacht van het Natuurwijsgeerig geloof, en in eene misvormde, ijdele woordenpraal! Zoo hebben wij onlangs practische geschriften gezien, die volgens hunne ware practische gehalte, met de gemeenere Therapien, zoo als zij voor twintig of

dertig jaren verschenen, geheel op eenen trap staan; maar de taal is nieuw en, zoo veel het slechts mogelijk was, misvormd. „De indicatie bij de ontsteking berust daar op, dat men den overgang der slagaderen in de aderen belet.” — „De werking van het *salpeter* — dat een algemeen ontstekings-werend middel en bij iedere hevige ontsteking aan te wenden is, — in de longontsteking, is geene andere, dan dat het de Longen in de Longen te voorschijn roept.” — „Gelijk het *salpeter* de Longen, dus roept de *kwik* de Lever en de *moschus* de hersenen te voorschijn.” — „Het *nitrum* is de slagader in de slagaderlijkheid, het *kwikzilver* de slagader in de aderlijkheid, de *moschus* de slagader in het zenuwgestel.” — „Gelijk de zouten de slagaderen, de Metalen de aderen, de bloeisem de zenuwen, schijnen de basten het watervaatgestel te voorschijn te roepen. De verwantschap van het watervaatgestel met de aderlijkheid maakt ook wel, dat de Metalen krachtige middelen in alle ziekten van het watervaatgestel zijn, echter geven hun de wortelen en basten niets toe.” — „De *kina* geneest de tusschenpozende koortsen, terwijl zij onmiddelijk het watervaatgestel te voorschijn roept.” — Het is niet altijd gemakkelijk, het punt nauwkeurig te bepalen, waarin de uitersten elkander aanraken, het moeilijkste is het wel daar, waar het hoogste verstand met het hoogste onverstand in tegenstrijdigheden der grenzen ligt. Wie kan het bepalen, of in al deze raadselachtig gestelde stellingen, het verstand het onverstand, of

of het onverstand het verstand te voorschijn ge-
roepen heeft, en volgens welke afmetingen het
een of het ander geschied zij? In alle gevallen
is het een groot ongeluk *per sapientiam insanire!*

B E S L U I T.

Uit dit algemeen overzicht der wegen, welke
allen tot volkomenheid en zekerheid der genees-
kunde voeren zullen, laat zich nu gemakkelijk af-
leiden, wat wij, in het voortgezette streven naar
dit groote doel, te doen en te laten hebben, wan-
neer hetzelve der kunst van den Arts waarlijk
bevorderlijk zijn zal! Ik breng alles tot de vol-
gende stellingen bijeen:

1. *Het hoogste standpunt*, dat de geneeskunde
nemen kan, is en blijft altijd de *ondervinding*.
Hij, die de ondervinding der Artsen van alle tij-
den kent; die derzelve stelsels, derzelve menig-
vuldige pogingen, om alle geneeskundige kennis tot
wetenschap te verheffen, met eenen blik overziet;
die deze inzigten met die kennis verbindt, welke
de gezamenlijke Natuurwetenschap tegenwoordig
aanbiedt; die vrij van verkleefdheid aan eenige leer-
wijze, in al het weten de mogelijkste eenheid en
harmonie brengt, en in den practischen werk-
kring niets overdraagt, dat aan eene loutere be-
spiegeling, een vernuftbegrip, eene bovenzinne-
lijke wereld behoort; alleen hij en niemand anders,
heeft het hoogste standpunt bereikt. Hij daaren-
tegen, die, volgens de slechte gewoonte van on-

ze dagen, met spot en verachting op eene geneeskunde, welke op ondervinding steunt, nederziet; die ons zijne eenzijdige, zinnelijke en bovenzinnelijke voorstellingswijzen, als de eenige juiste opdringt; die den schat van kennis, welke onze voorouders ons hebben overgeleverd, verwerpt, en van de gehaltvolle geschriften, die iedere eeuw opleveren kan, met verachting spreekt; die het gezag van dit of dat stelsel als een afgod daarstelt, dien de geheele geneeskundige wereld bij uitsluiting huldigen moet; die de kunst volgens de vernuftbegrippen eener oude of nieuwe school wil uitgeoefend hebben: — deze kent onze ware behoefte niet; hij werpt neder zonder weder op te bouwen; hij rukt den Arts uit den werkkring, waarin hij als kunstenaar handelen moet; hij ontrooft hem de hoofdbron zijner kennis en zijner beschaving: *Geschiedenis en Letterkunde*, en geeft op deze wijze aan zijne pogingen eene valsche rigting; in een woord, hij staat op *het hoogste standpunt van het onverstand*.

2° De geneeskunde staat nog niet op dien trap en zal denzelfden welligt nimmer bereiken, dat zij zich van alle onvolkomenheden eener empirische wetenschap ontdoen, en tot een eenvoudige, algemeen geldend, wetenschappelijk beginsel teruggebragt worden kan. Dit ligt in hare natuur, en daarover te klagen en bij alle gelegenheden de echte waarde der kunst te verminderen, ware even zoo onverstandig, als de wiskunde te verachten, omdat zij — geen verhoekigen cirkel bezit! Men overdrijve dus de eischen voor dit
be.

beginfel niet, blijve op den weg, die tot echte ondervinding leidt, en stelle hare vatbaarheid, om tot in het oneindige uitgebreid en tot volkomenheid gebragt te worden, door geen *vernunftbeginfel* palen, welke reeds de ondervinding van den volgenden dag weder omver stooten kan. De menigvuldigheid der verschijnselen, welke in de zinnenwereld den Artsen aangeboden worden, is oneindig groot, op de toekomst in het geheel niet te berekenen, zoodat derzelve verzameling in het brandpunt van een eenvoudig beginfel, moeilijker is dan menig een schijnt te gelooven; want hadden wij wezenlijk zulk een beginfel, hadden wij eene *wetenschappelijke geneeskunst*, — dan bleven immers de Artsen altijd menschen, op oneindig onderscheidene trappen van geschiktheid tot waarneming en van verstand, die hunne persoonlijkheid in al hunne handelingen overdragen; en er zou dus aan het verschillend inzicht der dingen, der tegenstrijdigheid in de theorien, der dwaling en der onderregting, door dat beginfel, geen einde, — ja ik beweer, dat aan dit alles, tot waar voordeel der kunst, geen einde komen mogt! Wie heeft de trappen gemeten, welke het menschelijk kenvermogen nog eens zal kunnen beklimmen; wie de grenzen vastgesteld, buiten welke eene empirische wetenschap niet gaan kan? Men bewerkte de geneeskunde nog eeuwen lang, en zij zal dan nog niet als gesloten kunnen worden aangezien.

De Theorie moge zich een eenvoudig beginfel naar welgevallen daarstellen; zij moge het, volgens

de vergelijking der wetenschappen met eenen kegel, beproeven, om het gezamenlijke groote *aggre-gaat* van kennis, dat de grondslag des geneeskundigen kegels uitmaakt, in zijne spits te vereenigen; zij moge deze spits tot in de gewesten der bovenzinnelijke scheikunde of der bovenzinnelijke Wijsbegeerte verlengen en dezelve door bovenkritische twistkunde scherp maken; zij moge in de oefening des verstands en der geestigheid behagen scheppen — alleen het grootste praktische veld van den Arts prange zij niet op deze spits bijeen! Wij hebben de tijden beleefd, waarin zuren en loogzout, rotting of kramp, gal of verstopping, zuurstof of opwekbaarheid, de spitsen waren, om welke de geneeswijze der Artsen draaiden. Immer voerde dit tot misbruik van eenige en verwaarloozing van andere geneeswijzen, die derzelve bepaalden werkkring hadden moeten behouden. Zouden wij ons thans tegen het verwijt, dat wij de opwekkende geneeswijze eenzijdig misbruiken, en daarentegen zoo vele andere onontbeerlijke geneeswijzen verwaarloozen, — wel geheel verdedigen kunnen? Moet de inzichtvolle Arts niet dikwerf tot eene methode, tot een geneesmiddel, tot eene bepaalde verbinding of menging derzelve, toevlugt nemen, waartegen zich juist dat beginsel, dat aan de orde van den dag is, verzet, en waarbij zich echter de zieken zoo wel bevinden?

3° Het gebrek aan een eenvoudig, algemeen geldend beginsel in de geneeskunde, mag echter niet tot die *veelzijdigheid* verleiden, welke onlangs
bij

bij eene zekere partij van geneesheeren de overhand nam, en welke ons weldra nadeeliger worden kon, als de beperkste eenzijdigheid. Wanneer het onze kunst ook voordeelig zij, ieder harer onderwerpen uit de verschillenfte gezigtspunten te beschouwen, welke zij slechts immer aanbiedt, zoo beware ons toch hare goede Genius voor de zucht tot vereeniging welke de tegensprekendste meeningen, de waarheid en dwaling, overal vrijelijk nevens elkander tracht te plaatsen. De overgang van oude voorstellingswijzen tot nieuwere, spreidt nu dagelijks voorbeelden ten toon van een zoodanig verderfelijk vredeverbond, maar de waarheid is eenig en ondeelbaar, zij moet erkend worden, waar men haar vindt, zonder eenige beperking of opoffering, welke welligt deze of gene zeer kleine inzage op partij, gezag, egoïsmus en dergelijke Daemons in de letterkundige wereld, mogten vorderen! —

4° Men onderhoude steeds in de geneeskunde eene *verstandige twijfelarij*; — echter niet die twijfelzucht, welke uit eenzijdigheid, uit opgevatte meeningen, uit gehechtheid aan een dierbaar geworden stelsel, uit onbuigzamen hoogmoed, op het alleen bezitten der waarheid, ontstaat; — maar dat veel moeilijker te bekomen, bescheiden wantrouwen op de waarde onzer inzigten, dat alleen door veel omvattende kundigheid, door beoefening van de geschiedenis en der letterkunde, door de nauwkeurigste kennis van ons onderwerp op de verschillende trappen zijner volkomenheid, kan verkregen worden. Deze twij-

felarij zij de onafscheidelijke leidsman op den weg tot volkomenheid en zekerheid in onze kunst! —

5°. *De waan van verkregene volkomenheid* maakte reeds van ouds eene pest der geneeskunde uit. Wij mogen voor ons zelven nimmer verbergen, dat wij wezenlijk vele dingen *niet weten!* — Wij hebben nog geene *Physiologie*. Wij weten niet, wat ziekte is, noch hoe de geneesmiddelen werken, noch hoedanig de ziekten genezen worden? — Willen wij van dit alles in het toekomstige meer, dan het tegenwoordig gebrekkig geschiedkundig inzicht toelaat, gewaar worden, dan moeten wij al die wegen verlaten, welke men tegenwoordig tot voorgewende volkomenheid der geneeskunde baant. Met nieuwe woorden en spreekwijzen, met bovenzinnelijke vernuftbegrippen, met scheikundige en dynamische onderstellingen, met twist en woorden, met redekunst — en scheldwoorden, heeft men zedert tweeduizend jaren zoo vele ongelukkige proeven gedaan, dat zich de nieuwste herhalingen, reeds met derzelver begin als mislukt, aankondigen moesten. Of de weg, langs welchen HIPPOCRATES, SYDENHAM en FREDERIK HOFFMANN gingen, voert in de geneeskunde tot volkomenheid en zekerheid; — of wij moeten voor eeuwig van eenen weg, tot dit groote doel, afstand doen! (*) — Voor-

(*) Vele der hevigste voorstanders van de leere van BROWN, zijn reeds, ter hunner eigene eer, tot dien weg terug gekeerd, door zoo vele oplettende waarnemers, offchoon van vroegere dagen, gebaad. Het was de overtuiging, van zich te veel aan die leer overgegeven te hebben, welke een harer ijverigste voorstanders, ik bedoel den Wilnaschen Hoogleeraar JOZEPH FRANK, de volgenue verklaring, in zijne in het afgelopen jaar te Leipzig

Vooral hoede men zich, de gebreken en gapingen van ons weten met nieuwere *terminologie* te vullen. Waartoe nieuwe woorden, waar het ons aan nieuwe begrippen ontbreekt? Zij misleiden de onkundigen, verzwaren het aanleeren van wetenschappen, en weerhouden derzelver voortgang. De taalverwarring in de geneeskunde is tot den hoogsten top gestegen; de tijd, welke de begin-

nen

zig uitgegeve *Acta Instituti clinici Vlnensis, annus primus*, deed ter neder stellen: „Ik ben eenigzins van het regte pad afgeweken. Want ofschoon ik wel tot op dit oogenblik van gedachte ben, dat het stelsel van BROWN vele in de geneeskundige praktijk zeer nuttige voorschriften bevat; moet ik echter openhartig bekennen, dat ik aan hetzelfde te veel toegeschreven en daarin bijzonder gedwaald heb, dat ik meende, dat de geneeskundige wetenschap binnen stelselmatige palen gehouden en uitgeoefend kon worden. Het gezond verstand gaat niet buiten de grenzen der ondervinding. Deze grenzen in geneeskundige zaken daar te stellen, zou het werk van een groot verstand zijn, indien niet in de kunst zeer groote mannen, onder welken het voldoende zij HIPPOCRATES, SYDENHAM en BAGLIVIVS te noemen, dit reeds hadden volvoerd. Dat zij, die de echte geneeskunde, de kunst om het Vaderland en de zieken nuttig te zijn, leeren willen, deze hunne geschriften lezen en herlezen. — Edelmoedige bekentenis voorzeker, en wel in den mond van den man, die weinige jaren te voren op zulk eenen beslissenden toon ten voordeele zijner toen geliefde leer sprak. Hoe zeer moet zij dan de meesterachtigheid van vele zoogenaamde Brownianen, die het der moeite niet waardig keurden, op de geschriften van deze, zoo verdienstelijke mannen een enkel ten blik te werpen, den bodem inslaan! Dan laat ik mij bedwingen, ofschoon men op de billijkste wijze met mijnen hooggeschatten Leermeester, den Hoogleeraar PARADYS, zou kunnen vragen *hoc ubi agere videas hos vitio creatos eorum, quos ne intelligunt quidem Censores; equis, quaeso, tantae vel ignorantiae vel malitiae tam patiens, tam ferreus, ut teneat se?* (Ziet des Hoogleeraars *Oratio de cognitione Hist. Medicin. magno, cum ad Medici in arte Exercenda solertiam, tum ad artis amplificationem adjumento*, Lugd. Batav. apud HAACK et SOCIOS 1800. VERT.

nende Arts aan het leeren derzelve wijdt, moet hij grootendeels aan de tooverformulieren der onderscheidene Theorien en Stelfels besteden, en wij zijn wezenlijk zoo verre gekomen, dat geen twee Artsen over een en hetzelfde onderwerp hunner kennis spreken kunnen, zonder elkander eerst omtrent woorden en begrippen uitlegging te geven. Dit maakt de grootste bron van eindelooze tegenstrijdigheden in de letterkundige wereld uit, die de wetenschappen haren ondergang bereiden!

6. Wij strijden over de voordeelen van het *scheikundig* en *dynamisch* inzicht der levende bewerktuiging. Men vergete niet, dat beide deze inzichten op zich zelve niets meer en niets minder zijn, dan een noodhulp van ons verstand, van onze gebrekkige kennis van het *leven*. Zoo lang deze kennis gebrekkig is, zoo lang wij slechts verschijnselen waarnemen, aangaande derzelve laatste grond, echter louter bespiegelingen maken kunnen, blijft iedere theorie, zij heet scheikundig of dynamisch, een spel der verbeelding, een luchtkasteel der bespiegeling, dat ieder nieuw optredend bespiegelend hoofd verandert of omverftoot, en dat de stroom des tijds verzwelgt, gelijk hij reeds eene lange reeks van geneeskundige Theoriën en Stelfels verzwolgen heeft. *De wetten des bewerktuigden levens naar te vorschen, op deze wijze de opwekkingstheorie, volgens de reeds boven (§ 103) aangenomen grondwetten te bewerken: daar heen moeten alle pogingen van onze Artsen, met vereenigde kracht, gericht zijn!*

G E S C H R I F T E N ,

WELKE OMTRENT DE THEORIEN EN STELSLS
DER GENEESKUNDE KUNNEN GERAAD-
PLEEGD WORDEN.

I. Omtrent de behandeling der ziekten in de vroegste tijden VOOR HIPPOCRATES.

C. F. HUNDERTMARK, *de incrementis artis medicae per
expositionem aegrotorum apud Veteres, in vias publicas et
templa*, Lips. 1749, 4to.

C. G. KÜHN, *de Philosophis ante HIPPOCRATEM medi-
cinae cultoribus*, Lips. 1781, 4to., beiden ook te vin-
den in J. C. G. ACKERMANN, *Opusc. ad Med. Hist. No-
rimb.* 1797, 8vo.

H. MERCURIALIS, *de arte gymnastica*, Lib. VI, Am-
stel. 1672.

KURT SPRENGEL, *Versuch einer pragmat. Geschichte der
Arzneikunde*, II Aufl. I Th. Halle 1800. S. 25—363.

DESSEN, *Geschichte der Medicin im Auszuge*, I Th.
Halle 1804.

II. Over HIPPOCRATES Stelfel.

HIPPOCRATIS, *Oper. omn. ed. ANUTIO FOESIO*, Genev.
1657. *Oeconomia HIPPOCRATIS auct. ANUTIO FOESIO*,
Genevae 1662. fol.

J. GORRAEI, *Defnitionum medicarum*, Lib. XXIV,
Francof. ad Moen 1578 Fol.

HIPPOCRATES *Werke aus dem Griechischen* von J. F.
K. GRIM, Altenburg 1781—1792, 4 bande, 8vo.

Bibliothek der alten Aerzte von C. G. GRUNER, Leipf.
1780—1782, 2 bande, 8vo.

G. BALLONII, *Oper. omn. Ed. M. J. THEVART, Geney.* 1762, 4to. IV voll.

L. DIRETI, *Interpretationes et enarrationes in Coacas Praenotiones, Lugd. Batav.* 1784, Fol.

J. DE GORTER, *Medicina Hippocratica, Amst.* 1755, 4to.

H. COPE, *Demonstrationes Prognosticorum HIPPOCRATIS, Amst.* 1785.

A. AUBRY, *Kommentar über das erste und dritte buch der Volkskrankheiten des HIPPOCRATES, aus den Franz. Leipz.* 1787.

A. J. TESTA, *Bemerkung über die periodischen Veränderungen und Erscheinungen im kranken zustande des menschlichen Körpers, aus dem Latein, Leipzig* 1790.

Apologie des HIPPOCRATES und seiner grundsätze von KURT SPRENGEL, Leipzig 1789, 1792, 2 Th. 8vo.

III en IV. Over de Dogmatici en Empirici.

A. C. CELSUS, *de Medicina, Lib. VIII, Bipont, 1786,* 8vo. De geheele Voorrede, die eene zeer goede aanwijzing van het dogmatisch en empirisch stelsel bevat.

GALEN, *von Aderlassen, gegen den ERASISTRAT. Übers und met anmerkungen von D. M. VON SALLABA, Wien* 1791.

C. G. RICHTER, *de Veterum Empiricorum ingenio Götting* 1741, 4to. Ook in de *Opusc. Med. Cur. ACKERMANN, Francof.* 1779, 3 Voll. 4to.

J. C. G. ACKERMANN, *Beiträge zur geschichte der Empiriker nach der zeiten des GALENUS, in P. L. WITTWER. archiv für die geschichte der Arzneikunde, I. B. I St. Nurnberg* 1790.

C. SPRENGEL, resp. C. J. SCHULZE, *Disfert. de veteris empiricae scholae dignitate, Hal.* 1800. 8vo.

C. G. ZIMMERMANN, *von der Erfahrung in der Arzneikunst, Zürich* 1787, 8vo.

Versuch einer medicinischen Beobachtungskunst, von J. STOLL, Zürich 1802, 8vo.

§ 36. C. W. HUFELAND, *Journal der praktischen Heilkunde*, II Band. Jena 1796, S. 391—465.

Journal der Erfindungen, Theorien und Widerspruchen in der Natur und Arzneiwissenschaft, 22 Stuck, S. 48.

S. HAHNEMANN, *Fragmenta de viribus Medicamentorum positivis, sive in sano Corpore Humano observatis*, Lipsf. 1805, I Part. 8vo.

V. Over de Methodici.

ASCLEPIADIS *Bithyni Fragmenta. Digesit. et cur. C. G. GUMPERT, Praefat. est C. G. GRUNER, Venet. 1794.*

ASCLEPIADES und JOHN BROWN, *eine Parallele* von K. F. BURDACH, Leipzig 1800.

CAELIUS AURELIANUS, *Oper. omn. ed. J. C. AMMAN, Amst. 1722, 4to.* Ook in de Stephaansche en Hallersche Verzameling: *Artis medicae principes etc.*

PR. ALPINI, *Medicina methodica*, Lib. XIII, Lugd. Bat. 1719.

R. C. WERLHOF, *de Medicina Sectae methodicae veteris ejusque usu et abusu*, Helmstad 1723, 4to. Ook in de *Opera Med. cur* WICHMANN, Hannov. 1775, 4to, P. I.

§ 40. Over de Pneumatici en Eclectici.

ARETAEUS, *Oper. cum notis TRILLERI cur H. BOERHAVE, Lugd. Batav. 1731, Fol.*

J. C. OSTERHAUSEN, *Disf. exhibens sectae Pneumaticorum medicorum historiam*, Altorf 1791.

VI. Over het Stelsel van GALENUS.

CLAUD. GALENI, *Oper. omn. Venet, 1625.*

J. E. HELENSTREIT, *Palaeologia Therapiae, qua Veterum de morbis curandis placita potiora, recentiorum sententiis aequantur.* Ed. C. G. GRUNER, Hal. 1779. Een voortreffelijk overzicht, bevattende de geneeswijzen der Ouden, uit hunne schriften opgemaakt.

VII. Over het Stelsel van PARACELSI.

De Boeken en Geschriften van den edelen — Philosophi et Medici — PARACELSI genaamd. Door JOH. HUSERUM, Basel 1589—1590, 10 Deelen, Fol.

P. SEVERINUS, *idea Medicinae philosophicae*, Erford 1616.

P. G. HENSLER, *Geschichte der Lustseuche*, I B. Altona 1783, S. 119.

LE CLERC en SPRENGEL in hunne geschiedenis der Geneeskunde.

§ 47. D. G. FONTANI, *Medicina antihermetica in qua dogmata medica contra PARACELSI et Hermeticorum placita promulgantur, non rejectis penitus chymicorum inventis etc.*, Lugd. 1657. Dit werk bevat tevens eene bijzondere verdediging van de leere van GALENUS tegen VAN HELMONT.

D. SENNERT, *de Chymicorum cum Aristotelicis tum Galenicis consensu et dissensu.* Witteb. 1629. Ook in de *Oper. Omn.*

VIII. Wegens HELMONT'S Stelsel.

J. B. VAN HELMONT, *Oper. omnia*, Francof. 1682, 4to.

F. O. GREMBS, *arbor integra et ruïnosa hominis.* Monach. 1657.

IX. Omtrent SYLVIUS Stelsel.

FRANC DE LE BOE SYLVII, *Opera medica.* Traject ad Rhen. et. Amst. 1695.

H. BOERHAVE, *Oratio de Chemia errores suos repugnante Lugd. Batav.* 1718. Ook in de *Opusc. Hag. Com.* 1738. Hetgeen BOERHAVE alhier der Scheikundige Geneeskunde van zijnen tijd tegenstelt, is op de onze grootendeels toepasselijk (XX.)

B. L. TRALLES, *Virium quae terreis remediis adscriptae sunt examen rigorosius etc. Uratislav. et Lips.* 1740.

X. HARVEYS Leere, enz.

G. HARVEY, *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*, Francof. 1628, e. a.

§ 56. S. SANCTORIUS, *de statica medicina aphoristica*, Venet. 1634, in het bijzonder C. BAGLIVI *canone ad rectam statices usum*.

H. HALES, *Statik des geblutes*. Mit SAUVAGES anmerk. ubersf. Halle 1748.

I. BERNOULLI, *Opera*. Lausann. 1742.

L. BELLINI, *de urinis, pulsibus, missione sanguinis etc.* Lugd. Bat. 1711.

L. KEIL, *tentamina medico physica, quibus accessit medicina statica Britannica*, Londen 1718,

F. B. DE SAUVAGES, *Nosolog. method.* Amstel. 1768, 2 Voll. 4to.

J. G. KRUGERS, *Naturlehre*, Halle 1748.

§ 57. C. KRAMP, *de vi vitali arteriarum diatribe, addita nova de febrium indole generali conjectura*, Argentor 1786.

C. KRAMP, *Fieberlehre nach mechanischen Grundsätzen*, Heidelberg 1794.

C. KRAMP, *kritik der practischen Arzneykunde, mit rucksicht auf die Geschichte derselben und ihre neueren Lehrgebäude*, Leipzig 1795.

Journal der Erfindungen, Theorien und Widersprüche, 8 Stuk, S 54.

XI. Omtrent de leer van SYDENHAM.

P. G. WERLHOF, *Oper. medic. coll.* J. E. WICHMANN, Hannov. 1775, III Vol. *Tract. de febribus, caution. medic. e. a.*

C. J. STEHR, *Disf. de mutatis per usum Cort. Peruv. Systematibus medicis* Hal. 1799

TH. SYDENHAM, *Opusc. omn.* Amstel. 1683.

RICHAR. MORTON, *Oper. medica*, Lugd. Bat. 1737, 2 Voll. *tract. de febribus, e. a.*

J. HUXHAM, *Oper. phys. medica cur.* G. C. REICHEL, Tom 2, Lipsf. 1764, pag. 100.

G. BAGLIVI, *Oper. omnia*, Antwerp. 1715.

XII. Aangaande de leer van BOERHAVE.

H. BOERHAVE, *Instit. medic. Lugd.* 1727. *Aphorismi de cogn. et cur. morbis.* ibid 1787. *Mater. medic.* ibid 1727, en meer andere kleine werkjes. — *Praelectiones Academ. in proprias instit. etc.* Ed. A. HALLER, Taurin 1742—1745, V Voll. *Methodus dirigendi studium medic.* ed. ALB. AB. HALLER, Amst. 1751.

G. VAN SWIETEN, *Commentaria in H. BOERHAVE Adphorismos, etc.* Hildbourghus 1754—1773, Voll. 5, en Lugd. Batav. apud VERBEEK, 1742—1772: 5 Voll. cum indice GLADBACHII.

J. DE GORTER, *Medicinae compendium*, Lugd. 1731, 2 Voll. EJUS *Praxis medicae systema*. Francof. et Lipsf. 1755, 2 Voll.

A. DE HAEN, *ratio medendi. cum Contin.* Vindob 1757—1779, XVIII vol.

R. A. VOGEL, *praelect. de Cognosc. et curand. c. H. Affect.* Götting 1772, 8vo.

H. D. GAUBIUS, *instit. pathol. medicinalis*, Lugd. 1781,
Deutsch von C. G. GRUNER, Berlin 1791.

XIII. Omtrent FREDERIK HOFFMANN'S leere.

FRIED. HOFFMANNI, *Medicina rationalis Systematica*,
 tom I-IV, Franc. 1738.

EJUSDEM, *Commentar. de differentia inter ejus doctrinam
 medico mechanicam, et STAHLII medico organicam ed
 S. E. E. COHAUSEN*, Francof. 1746. — *Opera omnia*,
 Genev. 1740—1755, IX voll. Fol., uitmakende de
 geheele verzameling der werken van HOFFMANN.

XIV. Aangaande de leer van STAHL.

G. E. STAHLII, *Theoria medica vera, physiologiam et pa-
 thologiam sistens*, Hal. 1737. — *Disfertat. medicae*, Hal
 1707, 1712, 2 vol., in het bijzonder de volgende:
*de motu tonico vitali, de aestu sanguinis microcosmici, de
 mechanismi et organismi differentia, de motibus humorum
 spasmodicis, de fundamentis theoriae medicae et pathologi-
 cae, de morbis aetatum, de empiria rationali, de autocratia
 naturae etc.*

D. J. JUNCKER, *Conspect. Patholog. — Therapiae gene-
 ralis — specialis — ad dogmata Stahlianæ*, Hal 1736—1750.

J. S. CARL, *Synopsis Medicinæ Stahlianæ*, Buding 1724.

G. E. STAHL'S *Theorie der Heilkunde dargestellt von
 W. RUF*, Halle 1802.

§ 72. C. PLATNER, *neue Anthropologie für Aertze und
 Weltweize*, Leipzig 1790. *Vergl. des Verf. Aufsätze zu
 A. DE HAEN, Heilmethode, aus dem Latein*, Leipzig
 1779—1783.

F. W. VON HOVEN, *Versuch über das Wechselfieber*,
 Winterthur 1789.

§ 76. W. CULLEN, *Kurzer inbegriff der medicinischen Nosologie, oder systematische eintheilung der Krankheiten* von CULLEN, LINNÉ, SAUVAGES, VOGEL und SAGAR, Leipzig 1786, 2 Theile, 8vo.

F. B. SAUVAGES, *Nosologia methodica*. edit C. F. DANIEL, Lips. 1791—1797, V tom.

C. F. DANIEL, *Pathologie; aus dem Latein*, Weisenfels und Leipzig 1794, 2 theile.

C. G. PLOUCQUET, *delineatio systematis Nosologici naturae accommodati*, Tübing 1791—1798, IV voll.

XVI. Omtrent het Stelsel van CHRISTOFFEL

LODEWYK HOFFMANN.

C. L. HOFFMANN'S, *Vermischte medicinischen Schriften*, herausgegeben von H. CHAVET, Munster 1790—1795, 4 theile, 8vo.

C. L. HOFFMANNI, *Opuscula latina*, curavit et praefatus est H. CHAVET, Monast 1789.

C. L. HOFFMANN, *von Scharbocke, von der Lustseuche, von der Verhütung der pocken im angesichte, von der ruhr und einigen besonderen Hulfmitteln, u. s. w.* Munster 1795. — *Abhandlung von dem Pocken*, I theil, Munster und Hann. 1770, 2 th. — *Abhandlung von der Empfindlichkeit und reizbarkeit der theile*, zweite auflage, Mayensf. 1792. *Die Schriften WEDEKINDS, die de Idéen van HOFFMANN met nieuwere wijzen van voorstelling heeft zoeken te vereenigen.*

XVII. Omtrent het stelsel van CULLEN.

W. CULLEN'S, *Anfangsgründe der theoretischen Arzneikunst, aus dem Engl.*, Leipzig 1786. — *Abhandlung über die Mat. Med. übersetzt von S. HAHNEMANN*, Leipzig

1790,

1790, 2 theile, *Aufansgründe der practischen Arzneikunde*, dritte ausg., Leipzig 1800, 4 th.

XVIII. Aangaande de leer van STOLL.

M. STOLL, *rat. med. Pars I—VII*, Vienn. 1777-1790. De Duitſche uitgave van FABRI bevat vele belangrijke aanmerkingen over zijne leer.

EJUSDEM, *Aphorismi de Cogn. et Cur. febribus*, Vindob 1786. *Prælectiones in div. morbos chronicos*, ibid 1788, 1789, 2 voll.

B. J. REYLAND, *Abhandl. von den verborgenen und langwieriger Entzündungen*, Wien 1790.

XIX. Omtrent de Theorie der Verſtoppingen, KÄMPF'S Leer.

J. KÄMPF, *fur Aertze und Kranke beſtimmte Abhandlung von einer neue methode, die hartnäckigſten krankheiten, enz. enz*, zweite auflage, Leipzig 1786, hetzelfde werk is vertaald door W. J. DE KONING, te Utrecht bij G. VAN DEN BRINK 1787. — Vergelijk J. F. BLUMENZACH, *Medicinische Bibliothek*, 2 band. S. 91.

§ 85. G. F. HILDEBRANDT, *Gefchichte der Unreinigkeiten im Mage und den Gedärmen*, Braunschweig 1789, 1790, 3 voll.

TISSOTS, *Gefchichte des gallenfiebers zu Laufanne*, in deſſen *Sämmtliche Schriften*, Leipzig 1784, 7 theil.

L. E. FINCKE, *de morbis bilioſis anomalis*, Monast 1780.

J. C. REIL, *Tract. de Polycholia*, Hal 1782, 1783, 2 part. — *Memorabilia Clinica*, Hal. 1790—1795, IV. Fasc. — Fasc. 2, pag. 18. Fasc. IV, pag. 48, 167.

S. GOLDWITZ, *Pathologie der Galle*, Bamberg 1789.

G. WEDEKIND, *Auffätze über verſchiedene wichtige*

gegenstände der Arzneiwissenschaft, Leipzig 1791. —
De morborum primarum viarum vera notitia et curatione,
 Norimb. 1792.

G. A. GRAMBERG, *de Vera notione et cura morborum
 primarum viarum commentatio*, Erlang 1793.

XX. De nieuwste Scheikunde-Theorie; de
 leere van REIL.

§ 87. J. A. SCHERER, *Beweisf. dasf. J. MAYOW vor
 hundert jahren den grund zur antiphlogistischen Chemie
 und Physiologie gelegt hat*, Wien 1793. — *Beweisf dasf
 MAYOW und PECHLIN den grund zu den neueren Theorien
 des lebenden Organismus gelegt haben*, Wien 1802.

§ 88. J. PRISLEY, *Versuche und beobachtungen über
 verscheidene gattungen der Luft, aus dem Engl. Wien
 1778—1780, 3 th.* Ook in onze taal uitgegeven te
 Amsterdam 1778, 2 deeltjes.

A. CRAWFORD, *Versuche und beobachtungen über die
 Wärme der Theorie. Aus den Engl. von L. VON CRELL,
 dritte ausf.*, Leipz. 1799.

E. RIGBY, *Versuch über den ursprung der thierischen
 Wärme. Aus den Eng. von A. F. A. DIEL, Altenburg 1789.*

De Geschriften over het inademen van gedephlo-
 giftiseerde lucht in bijzondere ziekten van ACHARD,
 SELLE, FERRO, SCHERER, ENZ.

§ 89. MESMER, *Abhandlung über die Entdeckung des
 thierischen magnetismus*, Carlsruhe 1781. — *Geschichte
 des thier. Magnet. ibid 1783.*

E. GMELIN, *über thierischen Magnetismus*, Tubinge
 1787. *Desfen materialien für Anthropologie*, Heilbronn
 1791, 1793, 2 th.

A. WIENHOLT, *Heilkraft des thier. Magn. nach eige-
 nen beobachtungen*, Lemgo 1802, 1803, 2 theilen.

J. HEINECKEN, *Ideën und Beobachtungen, den thierischen Magnetismus und dessen Anwendung betreffend*, Bremen 1800.

C. L. TREVIRANUS, *Untersuchungen über wichtige Gegenstände der Naturwissenschaft und Medicin, I theil*, Göttingen 1803.

Jahrbücher der Medicin als Wissenschaft von MARCUS und SCHELLING, II band., Tübingen 1807.

Der electriche System der Körper. Ein versuch von J. W. RITTER, Leipzig 1805.

Ik voeg er bij FLORENTII JACOBI VOLTELEN, *Oratio de Magnetismo animali*, Lugd. Batav. 1791.

§ 98. G. C. REICH, *vom Fieber und dessen behandlung überhaupt*, Berlin 1800, ook in onze taal overgebracht door wijlen LAMBERTUS NOLST, Haarlem bij P. LOOSJES 1801.

G. M. W. E. RAU, *über die Reichische Fiebertheorie*, Erlangen 1801.

REICH, *erlauterung der Fieberlehre*, Berlin 1805, 1806.

§ 93. *Essai d'un Systeme chymique de la Science de l'homme*. Par J. B. T. BAUMÉS à Paris 1798, in 't Duitsch van C. J. B. KARSTEN, met gewichtige aanmerkingen tegen de Scheikundige Theorie van HERBSTÄDT, Berlin 1802.

Recherches sur la Medicine ou l'application de la Chimie a la Medicine, par FRANCOIS BLANCHET, New-York 1800.

§ 94. A. N. SCHERER, *Allgemeines Journal der Chemie*, Leipzig 1798.

J. HORTEL, *Archiv für die Vegetabilische und Animalische Chemie*, Halle Seit 1800.

C. W. JUCH, *Ideën zu einer Zoochemie*, Erfurt 1800.

§ 95. J. C. REIL, *Archiv für die Physiologie*, Halle

Seit 1796. *Über die erkenntnis, und cur der fieber.*
Zweite aufl., Halle 1799—1804, IV band.

§ 96. J. ROLLO, *Abhandlung des Diabetes mellitus*
&c. Herausgegeben von J. A. HEIDMANN, Wien 1801.

W. A. STUTZ, *Abhandlung über den Wundstarrkrampf,*
Stutgard 1804.

B. HÖFRICHTER, *versuch über das entzündungs Fieber*
und die entzündung, Breslau 1806.

J. C. BÄHRENS, *über Fieber und Salzsäure,* Osnabrug
en Leipzig 1802.

H. G. WÜSTNEY, *die wohlthätigen Wirkungen der Sau-*
ren bei innerlichen und äusserlichen Krankheiten, Ro-
stock und Leipzig 1806.

G. C. F. KAPPS, *Systematische darstellung der durch die*
neuere Chemie in der Heilkunde bewerkten Veränderun-
gen und Verbesserungen, Hof 1805.

§ 97. F. A. VON HUMBOLT, *Versuche über die ge-*
reizte Muskel- und Nervenfüser, nebst Vermuthungen
über den chemischen Proces. des Lebens in der Thier
und Pflanzenwelt, Berlin 1797, 1799, 2 bände.

C. H. PPAFF, *über thierische Electricität und Reizbar-*
keit, Leipzig 1795.

J. W. RITTER, *beweis. das ein beständiger Galvanis-*
mus den Lebensproces in dem Thierreiche begleite. Wei-
mar. *DESSEN beiträge zur näheren kenntnisf des Galva-*
nismus, Jena. Seit 1800.

J. C. L. REINHOLD, *Geschichte des Galvanismus nach*
Sue frei bearbeitet, Leipzig 1803.

J. B. TROMSDORFF, *Geschichte des Galvanismus,*
Erf. 1803.

Verzameling van Stukken en Bijdragen tot het Galva-
nismus, enz. enz., door W. VAN REES, Arnhem 1793—
1805, 2 deelen.

XXI. Omtrent het Stelsel van BROWN.

J. BROWNS, *System. der Heilkunde*, von C. H. PFAFF, dritte auflage, Kopenhagen 1803.

C. GIRTANNER, *Ausführliche Darstellung des Brown'schen Systeme der praktischen Heilkunde*, Göttingen 1797, 1798.

J. BROWNS *Sammtliche Werke*, herausgegeben von A. ROSCHLAUB, Frankfurt an Main 1806, 1809, III bande.

Men zie ook NAEGELE, *het worden, het leven, de gezondheid, de ziekte en de dood des menschelijken Ligchaams*, volgens de leer van BROWN, voorgesteld, enz. *Uit het Hoogduitsch, te Haarlem bij F. BOHN. Tweede druk, 1808.*

De overige talloze geschriften over het BROWNSCHE Stelsel zijn in hun geheel aangevoerd in het *Journal der Entdeckungen, Theorien und Widerspruche*, vom 15 Stuck an.

XXII. Omtrent de Theorie der Opwekbaarheid.

A. ROSCHLAUB, *Untersuchungen über Pathogenie oder Einleitung in die Heilkunde*, Frankf. an M. 1800, 3 th. Van dit werk zag in 1805 het eerste deel in onze taal het licht, te Rotterdam bij W. LOCKE en COMP.

A. ROSCHLAUB, *Lehrbuch der Nosologie*, Bamberg und Wurtzburg 1801 — *der allgemeinen Therapie*, Frankf. an Main 1803.

M. H. MENDEL, *Grundzüge der neueren Theorie der heilkunde und ihres einflusses auf die heilkunst. Nach ROSCHLAUBS untersuchungen*, Kopenhagen und Leipzig 1801.

C. E. MATHAI, *Handbuch der von J. BROWN zuerst vorgetragenen Erregungstheorie*, Göttingen 1801.

C. A. LIEFMANN, *Ideen zu einer neuen darstellung*

des BROWNSCHEN Systemes, Göttingen 1800, 1802, 2 th.

C. H. PFAFF, Grundzuge einer allgemeine Physiologie und Pathologie des menschl. Korp., Kopenhagen 1801.

C. W. HUFELAND, Pathologie. Erster band. Pathogenie, Jena 1799, in 't Nederduitsch uitgegeven bij A. en J. HONKOOP te Leyden.

System. der Praktische Heilkunde, erster band, Jena 1801.

J. J. DÖMLING, giebt es ursprüngliche Krankheiten der Säfte, welche sind es, und welche sind es nicht? Bamberg und Würzburg 1800. — Kritik der Vorstellungsarten über Organisation und Lebensprincip, Würzburg 1802.

A. MOSCATI, de usu Systematum in Medicina practica Ex Ital. vert A. CARENO, Lips. 1801.

J. FRANK, Erläuterungen der Erregungstheorie, zweite auflage, Heilbronn und Rothenburg 1803.

E. HORN, Beiträge zur medicinischen Klinik, Braunschweig 1800, 2 theile.

— Archiv für medicinische Erfahrung, Leipzig vom 3. bande, an Berlin seit 1801.

S. HOCHHEIMER, Abhandlung über Krankheiten aus Schwäche und deren Behandlung, Frankf. an Main 1803.

C. W. SCHMID, Kritik der lehre von den stenischen Krankheiten, zur beurtheilung der neueren medicinischen Theorie und Praxis, Jena 1803.

C. J. KILIAN, Differenz der ächten und unächtigen Erregungstheorie, Jena 1803.

A. HENKE, über die vitalität des bluts und primäre Säftenkrankheiten, Berlin 1806. — DESSEN, Handbuch der Pathologie, I band, Berlin 1806.

A. F. MARCUS, Prüfung des Brownschen Systems, 1—4 stück, Weimar 1797—1799. Magazin für die Specielle Therapie, Jena seit 1802.

C. H. PFAFF, Revision der Grundsätze des Brownischen Sys-

Systems mit besonder Hinsicht auf die Erregungstheorie, Kopenhagen 1804.

F. W. VON HOVEN, *Handbuch der praktische Heilkunde, Heilbronn und Rothenburg 1805, II bände.*

F. L. AUGUSTIN, *Handbuch der medicinischen Therapie, Berlin 1800.*

TREVIRANUS, *Untersuchungen über wichtige gegenstände der Naturwissenschaft und Medicin, I band, Hannover 1809.*

A. WINKELMANN'S, *Entwurf der dynamischen Pathologie, Brunschweig 1806.*

F. G. WEZEL, *Briefe über BROWNS System. der Heilkunde, Leipzig 1806.*

C. C. F. JAGER, *über die Natur und behandlung der Krankhaften Schwäche des menschlichen Organismus, Stuttgart 1807.*

Meerdere zoeke men in REIL'S *Archiv*, ROSCHLAUB'S *Magazin* en andere Tijdschriften.

§ 104. A. F. HECKER, *über die Nervenfeber, welche in Berlin im Jahre 1807 herrschten, nebst bemerkungen über die reizende, stärkende und schwächende Kurmethode, Berlin 1808.* Dit werkje zal eerdaags, door Vertaler, overgezet, in 't licht bij L. VAN ES, te Amsterdam, verschijnen.

§ 105. J. C. REIL, *Rapsodieen über die anwendung der Pſychif. Curmethode auf Geesteszerrutterungen, Halle 1805.*

J. C. HOFFBAUER, *Untersuchungen über die Krankheiten der Seele, Halle 1802—1807, 3 theile.*

XXIII. Aangaande de Leer van DARWIN.

E. DARWIN, *Zoonomie, oder gesetze des Organischen Lebens. Aus dem Engl. von J. D. BRANDIS, Hannover 1795—1799. 3 theil.*

E. GIRTANNER, *ausführliche Darstellung des DARWINISCHEN Systemes der Heilkunde*, Götting 1799. Is niet voleind.

XXIV. Omtrent de op hoogere Beginselen der bovenzinnelijke Wijsbegeerte, in 't bijzonder op de bespiegelingen der Natuur-Wijsbegeerte, gegronde, geneeskundige Theorie.

§ 109. *Über das Verhältnis der Philosophie zur Erfahrung überhaupt, und zur Medicin insbesondere*, vom J. M. in HUFELAND, *Journal der prakt. Heilkunde*, XVII band. 4 stück.

J. P. A. LEISLER, *über die medicinische Wahrheit und über die Mittel sie zu erlangen. Nebst einige bemerkungen über die anwendung chemischer hypothesen auf die Medicin*, von G. WEDEKIND, *Frankf. an Main* 1802.

J. C. A. GROHMANN, *Philosophie der Medicin*, Berlin 1808.

C. A. ESCHENMAYER, *die Philosophie in ihrem uebergangen zur Nichtphilosophie*, Erlangen 1803.

P. K. HARTMANN, *von dem einflusse der Philosophie in die Theorie der Heilkunde in der Salzsb. medic. chir. Zeitung* 1809, II band. S. 19.

J. J. WAGNER, *von der Philosophie und der Medicin*, Bamberg und Wurzburg 1805.

Philosophie der Medicin, von J. C. A. GROHMANN, Berlin 1808, 8vo.

§ 110. F. W. J. SCHELLING, *Ideen zu einer Philosophie der Natur*, Landshut 1803. — *Von der Weltseele*, Hamburg 1798. *Entwurf eines Systemes der Naturphilosophie*, Fena 1799. — *Einleitung zu seinem entwurf eines Systemes der Naturphilosophie*, Fena 1799.

Zeitschrift für Spekulative Physik, herausgegeben von

SCHEL-

SCHELLING, *Jena und Leipzig* 1800, 1801, 2 banden. — *Kritisches Journal der Philosophie*, Tübingen, Seit 1802.

Sonnenklarer Beweis das in des Prof. SCHELLINGS Naturphilosophie, nur die von den Hofr. und Prof. VOIGT in *Jena*, schön längst vorgetragenen Grundsätze der Physik wiederholt werden, *Leipzig* 1803.

§ 112. C. J. KILIAN, *Entwurf eines Systemes der gesammten Medicin*, *Jena* 1802.

D. TROXLER, *Ideen zur Grundlage der Nosol. und Therap.*, *Jena* 1803.

J. GÖRRES, *Aphorismen über die Organomie*, *Kobl.* 1803.

J. J. WAGNER, *von der Natur der Dinge*, *Leipz.* 1803.

§ 113. REINHOLD, FICHTE und SCHELLING, von J. FRIES, *Leipzig* 1803.

Regulative für die Therapeutik, von J. FRIES, *Leipzig* 1803.

SCHELLINGS *Lehre oder das ganze der Philosophie des absoluten Nichts* von KOPPEN. *Nebst drei briefen verwandten Inhalts* von J. H. JAKOBI, *Hamburg* 1803.

C. WEILLER, *der Geist der allerneuesten Philosophie des Herrn SCHELLING, HEGEL, etc.*, *München* 1803.

§ 114. H. STEFFENS, *beiträge zur innern Naturgeschichte der erde*, *Freiberg* 1801.

J. J. DÖMLING, *Lehrbuch der Physiologie des Menschen*, *Göttingen* 1802.

Dr. TROXLER, *Versuche in der organischen Physik*, *Jena* 1804.

J. GÖRRES, *Exposition der Physiologie*, *Koblenz* 1805.

J. DOLLINGER, *Grundriss der Naturlehre des menschlichen Organismus*, *Bamberg und Wirzburg* 1805.

A. E. KESLER, *über die Natur der Sinne*, *Jena* 1805.

Dr. OKEN, *die Zeugung*, *Bamberg und Wirzburg* 1805.

S. WOLF,

S. WOLF, *Handbuch der Jatrotechnischen Pharmacologie naturphilosophisch bearbeitet*, Manheim 1806.

G. F. LINK, *über Naturphilosophie*, Leipzig und Rostock 1806.

F. A. VON HAGEN, *Methodologie der gesammten Medicin*, Würzburg 1806.

Dr. TROXLER, *über das Leben und sein Problem*. Göttinge 1807.

D. H. C. A. OSTHOFF, *Rhapsodien aus der lehre von der assimilativen und reproduktiven Function des Organischen als Materialien für ein kunftiges System. der Trepfologie*, Erlangen 1806.

P. E. WALTHER, *Physiologie des menschen*, Landshut 1807. — *Über den egoismus in der Natur, nebst einem anhang die wirkunsart des Sauerstoffs betreffend*, Nürnberg 1807.

§ 115. F. W. J. SCHELLING und F. A. MARCUS, *Fahr-
bücher der Medicin als Wissenschaft*, Tübingen Seit 1805.

TROXLER, *Grundrisf der Theorie der Medicin*, Wien 1805.

§ 116. F. A. MARCUS, *Entwurf einer speciellen Therapie*, I theil, Nürnberg 1807.

1807. Ueber die Wirkung der ...
1808. Ueber die Wirkung der ...
1809. Ueber die Wirkung der ...
1810. Ueber die Wirkung der ...
1811. Ueber die Wirkung der ...
1812. Ueber die Wirkung der ...
1813. Ueber die Wirkung der ...
1814. Ueber die Wirkung der ...
1815. Ueber die Wirkung der ...
1816. Ueber die Wirkung der ...
1817. Ueber die Wirkung der ...
1818. Ueber die Wirkung der ...
1819. Ueber die Wirkung der ...
1820. Ueber die Wirkung der ...
1821. Ueber die Wirkung der ...
1822. Ueber die Wirkung der ...
1823. Ueber die Wirkung der ...
1824. Ueber die Wirkung der ...
1825. Ueber die Wirkung der ...
1826. Ueber die Wirkung der ...
1827. Ueber die Wirkung der ...
1828. Ueber die Wirkung der ...
1829. Ueber die Wirkung der ...
1830. Ueber die Wirkung der ...
1831. Ueber die Wirkung der ...
1832. Ueber die Wirkung der ...
1833. Ueber die Wirkung der ...
1834. Ueber die Wirkung der ...
1835. Ueber die Wirkung der ...
1836. Ueber die Wirkung der ...
1837. Ueber die Wirkung der ...
1838. Ueber die Wirkung der ...
1839. Ueber die Wirkung der ...
1840. Ueber die Wirkung der ...
1841. Ueber die Wirkung der ...
1842. Ueber die Wirkung der ...
1843. Ueber die Wirkung der ...
1844. Ueber die Wirkung der ...
1845. Ueber die Wirkung der ...
1846. Ueber die Wirkung der ...
1847. Ueber die Wirkung der ...
1848. Ueber die Wirkung der ...
1849. Ueber die Wirkung der ...
1850. Ueber die Wirkung der ...

